

CENGİZ AYTMAOV ROMANLARININ DEĞERLER EĞİTİMİNE KATKISI

ERSU ÇIRAK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Vedat YEŞİLÇİÇEK

UŞAK

Temmuz, 2013

CENGİZ AYTMATOV ROMANLARININ DEĞERLER EĞİTİMİNE KATKISI

ERSU ÇIRAK

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Vedat YEŞİLÇİÇEK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2013

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

CENGİZ AYTMATOV ROMANLARININ DEĞERLER EĞİTİMİNE KATKISI

Ersu ÇIRAK

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2013

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Vedat YEŞİLÇİÇEK

Bu çalışmada, Cengiz Aytmatov romanlarının değerler eğitimine katkısı incelenmiştir. Örneklemler olarak yazarın “Beyaz Gemi”, “Cemile”, “Dişi Kurdun Rüyalari”, “Gün Olur Asra Bedel” ve “Toprak Ana” adlı romanları değerlendirmeye alınmıştır. Bu eserler; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri bakımından incelenmiş ve toplamda 810 adet veri tespit edilmiştir. Elde edilen bu verilerden hareketle Cengiz Aytmatov’un incelenen romanlarının değerler eğitimine katkı bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüş ve değerler eğitimi sürecinde yararlanılması gereken kaynaklar arasında olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Roman, Değerler Eğitimi

ABSTRACT

CONTRIBUTIONS OF VALUES EDUCATION IN CENGİZ AYTMAOV’S NOVELS

Ersu ÇIRAK

Turkish Education Department

Uşak University the Institute of Social Sciences, July, 2013

Advisor: Prof. Asst. Vedat YEŞİLÇİÇEK

In this study, Cengiz Aytmatov’s literal works are examined from the aspects of values education. Aytmatov’s “Beyaz Gemi”, ”Cemile”, “Dişi Kurdun Rüyaları”, “Gün Olur Asra Bedel” and “Toprak Ana” novels are taken as examples. These works included being justness, caring about family members, independence, peace, scientification, sedulity, solidarity, sensibility, honesty, tolerance, hospitality, liberty, concern to be healthy, respect, love, responsibility, pureness, patriotism and benevolence are handled. Cengiz Aytmatov’s novels are analized in that they include these values, 810 values are detected in total. Consequently, with regard to value education it is seen that they have a rich content. In the light of this data it is deduced that Cengiz Aytmatov’s novels are resources which are to be benefited in the process of value education.

Key Words: Cengiz Aytmatov, Novel, Value Education

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı 104009005 No'lu öğrencisi Ersu ÇIRAK'ın "Cengiz Aytmatov Romanlarının Değerler Eğitimine Katkısı" adlı tezi 31/07/2013 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Vedat YEŞİLÇİÇEK

İmza

Üye : Doç. Dr. Musa ÇİFÇİ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Erol DURAN

Doç. Dr. Musa ÇİFÇİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Milletlerin varlıklarını koruyabilmelerinin ve gelecek nesillere aktarabilmelerinin en temel yolu, dil ve kültür birikimlerini, amaçlı ve programlı bir şekilde kendi nesillerine aktarmalarından geçer.

Dil ve kültür unsurlarının programlı ve birikimli bir şekilde nesiller arası geçişini sağlamanın yolu ise hiç kuşkusuz edebî metinlerdir. Edebî metinlerin seçimi, bu metinlerde yer alan dil-kültür unsurları, ele aldıkları değerler ve bu değerlerin işleniş biçimi, o milletin hem milletler arası kültürel iletişiminin alt yapısını oluşturacak hem de bu yolla varlığının devamı garantiye alınmış olacaktır. Bu anlamda Türkçe-edebiyat dersi, eğitim-öğretim programlarının en özenli hazırlanması ve ele alınması gereken dersidir. Millî ve evrensel değerlerin dil-edebiyat yoluyla öğrencilere aktarımı, bu eserler yoluyla ortaya çıkacak farkındalık, sadece o ders için sağlanacak bir başarı olarak algılanmamalı, sosyolojik anlamda da değer taşıyan bir başarı olarak görülmelidir.

Bu çalışmada, Cengiz Aytmatov'un romanları değerler eğitimine katkısı bakımından incelenmiştir. Çalışmamızda Aytmatov'un “Beyaz Gemi, Cemile, Dişi Kurdun rüyaları, Gün Olur Asra Bedel, Toprak Ana” adını taşıyan beş ayrı eseri esas alınmıştır. Bu eserler alfabetik sıraya göre tek tek incelenmiştir. Millî ve evrensel değerlerin incelenen romanlarda hangi şekilde ve ne ölçüde yansıtıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın başından sonuna kadar katkıları ve yönlendirmeler ile her zaman yanımda olan değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Vedat YEŞİLÇİÇEK'e teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. Zekerya BATUR ve Yrd. Doç. Dr. Erol DURAN hocalarıma çalışmamın her aşamasında sağladıkları katkı ve cesaret verici yönlendirmelerinden dolayı teşekkür ederim.

Son olarak çalışmamı hazırlarken desteklerini her zaman yanımda hissettiğim babam Erol Çırak ve annem Sultan Çırak'a teşekkür ederim.

Ersu ÇIRAK

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ersu ÇIRAK
Doğum Yeri ve Tarihi : Uşak – 29/09/1989
Lisans Öğrenimi : Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi
Türkçe Öğretmenliği
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler :

Çırak E. (2011). 1. Uluslararası Türkçe Eğitimi Öğrenci Kongresi. *Dinleme Metinlerinden Haberdar Olmanın Dinleme Becerisine Etkisi*. Gazi Üniversitesi. Ankara

Çırak, E., Kozak B. (2011). 1. Uluslararası Türkçe Eğitimi Öğrenci Kongresi. *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Kültürüne İlişkin Görüşleri*. Gazi Üniversitesi. Ankara

İş Deneyimi:

Uşak Üniversitesi (2012-2013)

İletişim:

e-posta adresi : ersucirak9@gmail.com

Telefon : 05415709110

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Değer Tablosu- Adil Olma	34
Tablo 2. Değer Tablosu- Aile Birliğine Önem Verme	46
Tablo 3. Değer Tablosu- Bağımsızlık.....	50
Tablo 4. Değer Tablosu- Barış	53
Tablo 5. Değer Tablosu- Bilimsellik	56
Tablo 6. Değer Tablosu- Çalışkanlık.....	63
Tablo 7. Değer Tablosu- Dayanışma	74
Tablo 8. Değer Tablosu- Duyarlılık	93
Tablo 9. Değer Tablosu- Dürüstlük	97
Tablo 10. Değer Tablosu-Estetik	101
Tablo 11. Değerler Tablosu Hoşgörü.....	106
Tablo 12. Değerler Tablosu Misafirperverlik.....	110
Tablo 13. Değerler Tablosu Özgürlük.....	114
Tablo 14. Değerler Tablosu Sağlıklı Olmaya Önem Verme.....	118
Tablo 15. Değerler Tablosu Saygı.....	128
Tablo 16. Değerler Tablosu Sevgi.....	155
Tablo 17. Değerler Tablosu Sorumluluk.....	168
Tablo 18. Değerler Tablosu Temizlik.....	170
Tablo 19. Değerler Tablosu Vatanseverlik.....	177
Tablo 20. Değerler Tablosu Yardımseverlik.....	186
Tablo 21. Değerler Tablosu (Toplam).....	187

KISALTMALAR

Akt. : Aktaran

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Ens. : Enstitü

Haz. : Hazırlayan

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

No. : Numara

s. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğeri

Yay. : Yayınevi

İÇİNDEKİLER

YÜKSEKLİSANS TEZ ÖZETİ	iii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1.BÖLÜM	
1.1. GİRİŞ	1
1.1.1. Araştırmanın Önemi.....	3
1.1.2. Araştırmanın Amacı.....	5
1.1.3. Araştırmanın Problem Cümlesi.....	6
1.1.4. Araştırmanın Alt Problemleri.....	6
2. BÖLÜM	
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1.1. Değer Nedir?	6
2.1.2. Değer Eğitimi ve Önemi.....	9
2.1.3. Türkçe Eğitiminde Değer Öğretimi.....	12
2.1.4. Değer Aktarımı ve Türkçe Öğretimi Bakımından Roman.....	17
2.1.5. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	20

3. BÖLÜM

3.1. YÖNTEM.....	26
3.1.1. Araştırmanın Yöntemi.....	26
3.1.2. Veri Toplama Süreci.....	27
3.1.3. Verilerin Analizi.....	27
3.1.4. Sınırlılıklar.....	28

4. BÖLÜM

4.1. BULGULAR VE YORUMLAR.....	29
4.1.1. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Değer Eğitimi ile İlgili Bulgular ve Yorumları.....	29
4.1.1.1. Adil Olma.....	29
4.1.1.2. Aile Birliğine Önem Verme.....	35
4.1.1.3. Bağımsızlık.....	47
4.1.1.4. Barış.....	50
4.1.1.5. Bilimsellik.....	54
4.1.1.6. Çalışkanlık.....	57
4.1.1.7. Dayanışma.....	64
4.1.1.8. Duyarlılık.....	75
4.1.1.9. Dürüstlük.....	94
4.1.1.10. Estetik.....	98
4.1.1.11. Hoşgörü.....	102
4.1.1.12. Misafirperverlik.....	107
4.1.1.13. Özgürlük.....	110

4.1.1.14. Sağlıklı Olmaya Önem Verme.....	115
4.1.1.15. Saygı.....	118
4.1.1.16. Sevgi.....	129
4.1.1.17. Sorumluluk.....	156
4.1.1.18. Temizlik.....	169
4.1.1.19. Vatanseverlik.....	171
4.1.1.20. Yardımseverlik.....	178
5. BÖLÜM	
5.1. TARTIŞMALAR VE YORUMLAR.....	189
5.2. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	193
5.2.1. Sonuç.....	193
5.2.2. Öneriler.....	194
KAYNAKÇA.....	195

1. BÖLÜM

1.1. GİRİŞ

İnsanları diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerin başında konuşma yetisi gelmektedir. Konuşma becerisi insanın düşünebilme becerisi ve düşündüklerini ifade etme ihtiyacından ileri gelmektedir. Düşünme ve dil becerileri birbirinden bağımsız düşünülemez. Türk Dil Kurumunun hazırladığı Türkçe Sözlük'te dil, "İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban" (TDK, 2013) biçiminde ifade edilmiştir.

Aynı biçimde Muharrem Ergin dili; "İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir." şeklinde tanımlar (Ergin, 2000, s. 3).

Yine Banguoğlu; "Dil, insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Elle başla, gözle kaşla işaretler yaparak da bazı duygularımızı, düşünce ve dileklerimizimizi anlatırız. Fakat en mükemmel anlatma (expression) vasıtamız dilimizdir." (Banguoğlu, 2004, s. 9) değerlendirmesini yapmaktadır.

Aksan ise; dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyülü bir varlıktır. O gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünülemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur (Aksan, 2009, s. 11) tanımını yapmaktadır.

Kaplan'ın; "İnsanları diğer canlı türlerinden ayıran en önemli niteliklerin başında, onların sahip olduğu dil becerisi gelir. Dil, duygu ve düşünceyi insanlara aktaran bir vasıta olduğu için insan topluluklarını "bir yığın veya kitle" olmaktan kurtararak aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir "millet" hâline getirir." (Kaplan, 2000, s. 45) şeklindeki görüşü de bu anlamda önemlidir.

Gramercilerimiz ve dilbilimcilerimiz dil tanımlarında dilin teknik özelliklerine ağırlık verirken, edebiyatçılarımızın, dilin iletişimsel, toplumsal ve sanatsal yönlerine değindikleri dikkat çekmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak diyebiliriz ki dil, toplumların ve bireylerin kimliğini temsil eden en önemli unsurlardan ve kendi içinde kuralları olan sistemler bütünü, bir iletişim vasıtası ve bir kültür taşıyıcısıdır. Dili iyi kullanamayan bireyler

birbirlerini anlayamazlar. Birbirini anlamayan bireylerden oluşan bir toplumun da ayakta durması ve ortak kimlik anlayışı oluşturması beklenemez.

Konfiçyüs’e: “Bir ülkenin yöneticisi olsanız ilk yapacağınız iş ne olurdu?” diye sorulduğunda “Hiç şüphesiz dili gözden geçirmekle başladım.” der ve şöyle devam eder: “Dil düzensiz olursa sözler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılamazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Görevler gereği gibi yapılamazsa, âdetler ve kültür bozulur. Âdetler ve kültür bozulursa adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun için hiçbir şey dil kadar önemli değildir.” diyerek dilin önemini vurgulamıştır (Sarı, 2011, s. 19).

Dil bir milleti var eden, onun oluşumunu ve sürekliliğini sağlayan, milleti oluşturan bireyleri birbirlerine yakınlaştırarak onların ortak değerler oluşturmaya ve oluşan bu değerlerin paylaşılıp gelecek nesillere aktarılmasına büyük katkılar sağlayan, insan hayatında önemli bir yere sahip olan bir unsurdur. İnsanlar dil sayesinde geçmişini öğrenir, günlük yaşantısını devam ettirir ve geleceğini şekillendirir. Medeniyetlerin kurucusu ve temeli olan dil aynı zamanda milletleri oluşturan her türlü maddi manevi değerlerin kaynağıdır. Cemal Yıldız’ın da ifade ettiği gibi: “Dil eğitiminin temel amacı, kişilerin düşünce ve iletişim becerilerini geliştirmektir. Bütün ülkeler ana dili eğitimine önem vermektedir. Çünkü dil, bireyin kültürünün temel ögesidir ve insanları birbirine yaklaştıran en güçlü araçtır. Dili iyi bilme ve düzgün kullanma hem okul başarısı için hem de hayatta başarı kazanmak için çok önemlidir.” (Yıldız, 2008, s.14). Yani dil, bireyleri ortak duygular ve amaçlar etrafında toplayarak onları amaçsız bir yığın olmaktan kurtarıp bir bütün hâlinde hareket etmelerini sağlar. Böylece tabiat ve insan karşısında güçsüz ve yalnız olan insanoğlu daha güçlü duruma gelerek hayatta kalmayı başardığı gibi köklü sosyal yapılar oluşturarak refaha ve mutluluğa da ulaşır.

Diğer tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da bireyler arasında millet bağı ve ortak kültür oluşmasını sağlayan en önemli unsur dil bağıdır. Millet olma bilinciyle oluşturulmuş kültür mirasının gelecek nesillere aktarımını sağlayan köprü yine dildir. Türk Dil Kurumunun hazırladığı Türkçe Sözlük’te “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.” (TDK, 2013) şeklinde tanımlanan ve Korkmaz tarafından “Kuşaktan kuşağa aktarılan bir sosyal mirastır. Varlığını ve canlılığını ancak bu yolla sürdürebilir. Aktarma vasıtaları eğitim-öğretim, gelenekler, din, dil, sanat, edebiyat, folklor gibi çeşitli kültür taşıyıcı öge ve eserlerdir” şeklinde ifade edilen kültür, dilden bağımsız düşünülemeyen

bir olgudur (Korkmaz, 1995, s. 671). Dilimiz kültürümüzle ilgili pek çok ögeyi bünyesinde barındırır.

Her toplum, kültür mirasında var olan değerlerin devamlılığının sürdürülmesi ve yaşatılması amacıyla değer eğitime büyük önem verir. Dil, aynı zamanda bir değerler aktarıcısıdır. Yüzyıllar öncesinden günümüze, sözlü ve yazılı anlatımlar yolu ile değerlerin aktarımını sağlamıştır.

Tezin bu bölümünde kavramsal çerçeve, ilgili araştırmalar, araştırmanın önemi, amacı, problem cümlesi, alt problemleri, sayıltı ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Ayrıca problem durumu başlığı altında literatür tarama yoluyla değerler, değer öğretimi ile ilgili çalışmalar üzerinde durularak araştırmaya bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

1.1.1. Araştırmanın Önemi

Dil ve kültür ilişkisi, bir yönüyle milletlerin tarihi süreç içerisindeki varlığına işaret eder. Türkçe ve onun etkisi altında gelişen kültür, bize ait özgün medeniyet varlıklarının tanınmasının ve bizden sonraki nesillere aktarılmasının zeminini oluşturur. Bu süreçte toplumsal değerler, dil ve kültür olgularıyla işbirliği içerisinde ise başarılı bir toplumsal aktarım ve millî bilinç oluşturulabilir. Çalışmamızın bir sonraki bölümünde derinlemesine ele alınan değer kavramına, dil, kültür ve toplumsal değer olguları arasındaki sıkı ilişki ele alınacaktır. Ancak, araştırmanın öneminin vurgulanması bakımından burada da irdelenmesinde bir sakınca görülmemektedir.

“Değer, bir kimsenin değişik durumlarda gösterdiği sürekli davranışlarına yön veren köklü inançlardır. Değerlerin kaynağını toplumun örf, âdet, gelenek ve göreneklere oluşturmaktadır” (Oğuzkan 1993, s. 45). Oğuzkan’ın bu tanımı, Erdem’in; “Değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır. Değerler, ayrıca bireylerin neyi önemli gördüklerini tanımlayarak istekleri, tercihleri, arzu edilen ve edilmeyen durumları gösterir.” (Erdem, 2003, s. 56) şeklindeki tanımıyla örtüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında değer ile dil-kültür arasındaki bağ daha net görülecektir. Dil aynı zamanda değerlerin aktarıcısıdır. Bu anlamda Türkçe, yüzyıllar öncesinden günümüze, sözlü ve yazılı anlatımlar yolu ile değerlerin aktarımını sağlamıştır.

Değer eğitimi yeni bir konu değildir. Tarihin antik dönemlerinden bu yana düşünürler ve araştırmacılar, değer ve değer eğitimiyle ilgili görüşlerinden bahsetmişlerdir.

Platon değer eğitimini okulların görevi olarak görmüş ve aklını kendisine kullandığı kadar diğerinin faydasına kullanabilen vatandaşlar yetiştirmeye çalışmıştır (Lickona, 1992).

Değer eğitiminin disiplinler bakış açısıyla ele alınması 20. y.y'nin başından itibaren. Kirschenbaum'a göre değer eğitimi genç, insanlara iyi ahlaklı olmakla ilgili bilgi, inanç, tutum ve davranış becerisini kazandırır. İyi, güzel, nazik kısaca ahlaklı olmayı öğretmeye çalışır. Kirschenbaum'un değer eğitimi algısında ahlakî metinlerle öğretim önemli bir yer tutar (Kirschenbaum, 1995). Değer eğitiminin amacı; insanların ahlaki değerleri bilmesi ve değerleriyle tutarlı davranışlar ortaya koymasıdır. 1900'lerin başından itibaren ahlak eğitiminin amaç ve yöntemleri konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Bu dönem öncesinde de okullarda öğrencinin akademik başarısını artırmak ve vatandaşlık bilincini geliştirmek amacıyla ahlak eğitimi yapılmıştır. Değer ve ahlak eğitimi İkinci Dünya Savaşı sonrası geleneksel yöntemlerle devam etmiştir.

1960'ların ortalarında ABD'de Sidney Simon ve arkadaşları tarafından geliştirilen değer açıklama yaklaşımı, 1970'lerin başlarında Kohlberg ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve uygulanan "adil topluluk okulları" gibi yaklaşımlar ile telkine dayalı değer öğretimine alternatif öğretim yolları geliştirilmiştir. 1980'lerden sonra vatanseverlik, aile, sorumluluk ve güven gibi geleneksel değerlere dönüş başlamış, 1992 yılında ise Lickona tarafından karakter eğitimi akımına yeniden dikkatler çekilmiştir (Kirschenbaum, 1995; Lickona, 1992; Yüksel, 2005).

İnsanlar bir arada yan yana yaşamasaydı ahlaktan söz edilemezdi, çünkü ahlak insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konmuş kurallar bütünüdür. Ahlaki olarak kötü, diğer insanların zararına olacak şekilde davranmadır. Ahlaki olarak iyi davranış ise, başka insanların hoşlanacağı ve insanlar arasında iyi geçinme imkânları yaratacak olan davranıştır (Güngör, 1998). Ahlaki davranışların hem kendimiz hem de başkaları için en fazla mutluluk sağlayan davranışlar olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır (Montagu, 1964). Hartman, "Değerlerden sıyrılmış, kutsallığını yitirmiş bir dünya da yaşamaya kimse katlanamaz." demektedir (Akt. Akarsu, 1998).

Pek çok ülkede özellikle ABD'de gerçekleşen değer eğitimine ilişkin çalışmalar ülkelerin eğitim sistemlerini etkilemiştir. Ülkemizde de 1900'lerden itibaren ahlak eğitimi, karakter eğitimi ve vatandaşlık eğitimi üzerine birçok kuramsal ve uygulamaya yönelik çalışma yapılmıştır. Bireyin kendi duygu, inanç, öncelik ve değerlerinin farkında olmasını ve ahlaki gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan yaklaşımlar ise yeni ilköğretim programlarında yer bulmaya başlamıştır.

Tarihsel gelişimine değinmiş olduğumuz değer eğitimi toplumlar, dolayısıyla onların eğitim sistemleri tarafından bireylere kazandırılabilmesi açısından önemle dikkate alınmaktadır. Bireylerin hem duyuşsal hem bilişsel hem de psiko-motor alanlarda gelişimiyle de ilişki kurabilen değer eğitiminin başarılı olabilmesi öğrencinin okul hayatıyla da doğrudan ilgilidir. Başarılı bir değer eğitimi okulda öğretmenin iyi örnek olmasıyla ve derslerde değerlerle ilgili güzel, yerinde konuşmalar yapmasıyla sağlanabildiği gibi edebi metinler aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Özellikle yazılı edebi metinler, değer eğitiminin gerçekleşmesini, hedefe kısa ve emin yoldan ulaşılmasını sağlayan bir köprüdür. Değer eğitimi, kültür aktarımını sağlamanın yanında, sosyal ve kişisel bilincin gelişmesinde önemli rolü olması nedeniyle, son yıllarda çok fazla çalışmaya konu olmuştur.

Bu düşünceler doğrultusunda, eserleri dünyanın birçok diline tercüme edilen, milli konulardan yola çıkarak evrensel mesajlar vermeyi kendine gaye edinmiş, dünyanın en çok okunan yazarlarından biri olan Cengiz Aytmatov'un çalışmamızın sınırlılıklar kısmında değinmiş olduğumuz eserlerini inceleyerek, değer unsurlarını saptayıp bu eserlerin değerler eğitimine katkısı belirlemeye çalışılmıştır.

1.1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, eserleri dünyanın birçok diline tercüme edilen, yerel konulardan hareket ederek önce bu konuları belli bir düzleme, oradan da evrensel boyuta taşımayı başaramış; bu yönüyle dünyaca tanınmış bir Türk romancısı olan Cengiz Aytmatov'un romanlarını Millî Eğitimin belirlediği temel değerler (MEB, 2013) açısından incelemektir. Böylelikle Türkçenin dolayısıyla Türk kültürünün farklı coğrafyalarda yarattığı kültürel doku hakkında bir farkındalık yaratarak, evrensel anlamda tanınması çabasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Değer eğitiminde yararlanılabilecek temel kaynakların başında yazılı eserler gelmektedir. Kültür dili dediğimiz ve yazılı dilin unsurlarıyla şekillenen olgu doğal olarak yazılı metinler yoluyla takip edilmektedir. Bu edebi ürünlerin günümüzde en önemlilerinden biri de edebi bir tür olan romandır. Bu nedenle, Cengiz Aytmatov'un romanlarında değer unsurlarını saptayıp yazarın romanlarının değer eğitimine katkısı belirlenmek istenmiştir.

1.1.3. Problem Cümlesi

Milli Eğitim Bakanlığının belirlemiş olduğu 100 Temel Eser listesinde eseri bulunan Cengiz Aytmatov'un romanlarından değer eğitimi sürecinde yararlanılabilir mi?

1.1.4. Alt Problemler

1. Cengiz Aytmatov'un romanlarında değerler (adil olma, aile birliğine önem verme, hoşgörü, dürüstlük, misafirperverlik, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik) ne oranda ve nasıl yer almıştır?

2. BÖLÜM

Bu bölümde, değer, değer eğitimi ve bu konuya ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir.

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.1. Değer Nedir?

Son dönemlerde pek çok çalışmaya konu olan “değer” kavramı geçmişten günümüze kadar bir terim olarak birçok alanda kullanılmıştır. Bunun bir sonucu olarak ortaya farklı değer tanımları çıkmıştır. Değer kavramının birçok bilim alanındaki kullanımının dışında çalışmamızda kültür ve ahlak bağlamında kazandığı anlam dikkate alınacaktır.

Başlangıçta değer terimi iktisat alanında kullanılmakta olup “Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör” (TDK, 2013) biçiminde tanımlanmıştır.

“İktisadın bir terimi olan değer insan emeğinin ürünüyle, nesnelere, parayla ilgilidir” (Özgen, 2005, s. 6). Ancak değer kavramı günümüzde ahlaki kavram olarak da kullanılmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan değer kavramı ekonomideki anlamından farklı olarak psikologların, sosyologların, eğitimcilerin ve davranış bilimcilerin kullandığı anlamıyla kullanılmıştır. Değerler üzerine yapılmış çalışmalar çoğunlukla sosyal bilimciler tarafından ortaya konmuştur. Bunun sebebi değerlerin, insan davranışlarının açıklanmasında ve sosyal hayatın şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmasındandır.

“Değer” kelimesinin Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde yer alan bir diğer tanımı ise “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (TDK, 2013) şeklindedir. Değer, genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk defa Znaniecki tarafından sosyal

bilimlere kazandırılan değer kavramı Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995, s. 83).

Değer kavramının farklı özelliklerle ifade edildiği durumlar da mevcuttur. Bunlara şu biçimde değinebiliriz:

Değer kavramının birey merkezli ve bireyin davranışlarında etkili bir unsur olarak;

Değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır. Değerler, ayrıca bireylerin neyi önemli gördüklerini tanımlayarak istekleri, tercihleri, arzu edilen ve edilmeyen durumları gösterir (Erdem, 2003, s. 56).

Sosyal hayatı düzenleyen yönüyle ilgili olarak;

Değer, sosyal olguların önemliliği üzerindeki değerlendirmede, özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel ölçü sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleridir (Theodorson, Akt.: Aydın, 2003, s. 122).

Kültürü oluşturan unsur olarak;

Değerler, toplumun tarihi birikimi ile ortaya çıkan; toplumun tamamı tarafından kabul gören; toplumun varlık, birlik ve devamının sebebi olarak görülen; tasvip ve teşvik gören; korunan kabulleniş ve inanışlardır. Değerler ve normlar, kültürel kimliğin şekillenmesinde etkili olan kültür unsurlarıdır (Tural, 1992, s.29). Dolayısıyla değer “kültür” kavramıyla da yakından ilgilidir (Özbay ve Tayşi, 2011, s. 24).

Psikolojik yaklaşımlarda ele alınan bir unsur olarak;

Psikolojik yaklaşımlara göre değerleri ele aldığımızda değerlerin tutumlarla bir arada kullanıldığı görülmüştür. Bazı sosyal psikologlar tutumlar ve değerler sözcüklerini birbiri yerine kullanmaktadır. Tutum yerine kullanılan değerler, psikologların davranıştaki düzenlilikleri ayırmsamalarına ve anlamalarına yarayan kavramsal araçlardır (Kâğıtçıbaşı, 1981, s. 20).

Değerler, uzun yıllardır sosyolojiden felsefeye, antropolojiden psikolojiye kadar birçok alanın çalışma konusu olmuştur. Son yıllarda da eğitimin öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar değerlerin bir yandan bireysel tutum ve davranışları, bilişsel süreçleri etkilediğini, diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunduğunu ve onları yansıttığını dile getirmektedir. Bireylerin davranışlarının dolaylı ya da dolaysız olarak değerler tarafından yönlendirildiği de kabul edilen bir gerçek durumuna gelmiştir (Özgüven, 1994, 349).

Felsefi yaklaşımlarda ele alınan ve üzerinde söz söylenen bir unsur olarak;

Değer kavramı, felsefe tarihinde öznelci ve nesnelci acılardan çok değişik şekillerde ele alınmıştır. Öznelci yaklaşıma göre yapılan tanımlarda birey açısından değer, toplum açısından değer olarak iki grupta toplanabilir. Nesnelci yaklaşıma göre tanım yapanlar da değerlerin bir gerçekliklerinin olduğunu kabul ederler (Özlem, 2002). Felsefede değerlerle birlikte anılan iki kavram vardır: Erdem ve iyi. İyi, birçok filozofa göre (Platon, Aristoteles, Kant, M.Scheler, N.Hartman) baş değerdir. “İyi”, bir değer yargısı yüklemi olarak da kullanılmaktadır (Tepe, 2002) (Yaman, vd., 2009, s. 108) karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu tanımlamalar ve araştırmalardan yola çıkarak değer kavramı üzerinde herkesçe uzlaşmış tek ve ortak bir değerlendirme olmadığı söylenebilir. Değer kavramı herkesçe farklı tanımlanıp farklı sınıflandırılmıştır.

Dilmaç (1999), insani değerleri; sevgi, hakikat, iç huzur, şiddetten kaçınma ve doğru davranış başlıkları altında beş temel grupta toplamıştır. Spranger (1928) tarafından geliştirilen ve Allport, Vernon ve Lindzey (1960) tarafından kullanılan değerler sınıflandırılması ise değerleri sosyal, teorik, dini iktisadi, estetik ve siyasi değerler olmak üzere altı kategoride toplamıştır (Akt; Güngör, 1993). Bunun yanı sıra değerleri temel (amaç) ve aracı değerler olarak sınıflandıran araştırmacılar da vardır. Toplumsal değer sistemini şu değer alanlarında görürüz: Kişilik değerleri, işlev değerleri, aidiyet değerleri, durum değerleri, konum değerleri (Atabek, 2004). Akbaş'ın (2004), sekizinci sınıf öğrencilere uyguladığı değerler ölçeğindeki boyutlar şunlardır: Geleneksel değerler, demokratik değerler, çalışma-ış değerleri, bilimsel değerler, temel değerler (Yaman vd., 2009, s. 108-109).

şeklindeki tanımı bu anlamda önemlidir.

“Değer kavramının ferdi, toplumsal ve sosyal hayata dönük, insan ilişkilerinde belirleyici bir unsur olarak ifade edildiği bu tanım ve açıklamalarda değer kavramının ortak bir tanımının olmadığı görülmüştür. Değerlerin tanımı birçok eğitimci ve bilim insanı tarafından yapılmış, değer kavramı farklı boyutları ile ifade edilmiştir. Ne var ki üzerinde mutabık kalınan ve değişmez olarak kabul edilebilecek bir değer tanımından söz edilememektedir. Ayrıca değer kavramının değişmez bir tanımının olamayacağı da ileri sürülen görüşlerdendir” (Şen, 2007). Bu bağlamda Şen’in ifadeleri de görüşümüzü desteklemektedir.

2.1.2. Değer Eğitimi ve Önemi

Toplumların ayakta durmasını ve devamlılığını sağlayan millet olma bilincinin temelinde değer eğitimi yer almaktadır. Zira millî bilinç ahlaki bir unsur yani değerler kavramının bir parçasıdır. Her toplumun kendine has kültürel birikimi ve değerler bütünü vardır. Türk milletinin de değerleri kendine has ve onun dünyayı algısını yansıtmaktadır. Değer eğitiminin önemi de bundan kaynaklanmaktadır.

Değer eğitiminin toplum olma bilinci ve sosyal dayanışma açısından önemini ve gerekliliğini Yaman vd. (2009, s. 107-108) şu şekilde ifade eder: “Bir toplumun fertlerini birbirine bağlayan ve toplumun devamını sağlayan unsurların başında değerler gelmektedir. Değerler, sosyal dayanışma oluşturarak toplumda uyulması gereken ortak davranış kalıplarını belirlemektedir. Bu bağlamda bir toplumun değerlerinde meydana gelen yozlaşma, o toplumun birlik ve beraberliğini olumsuz etkilemektedir. Çocukların değerleri kazanma süreci aile ile başlamakta okul ile devam etmektedir. Nitekim Lovat ve Clement’e (2008) göre değerler eğitimi, çocuğun yetenekleri ve olanaklarına odaklandığından nitelikli öğretimin gerçekleşmesine de olanak sağlar.”

Değerlerin bireylere aktarımının önemi ve gerekliliği, değerlerin hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan faydaları göz önüne alındığında daha iyi anlaşılır. Rokeach, değerler üzerinde uzun süren çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların sonunda değerleri “amaç ve araç” değerler olarak ikiye ayırmıştır. Amaç değerler, yaşamın temel amaçlarını (özgürlük, mutluluk, aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dini olgunluk, eşitlik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, heyecan verici bir yaşam, iç huzur, kendine saygı, rahat bir yaşam, sosyal kabul, ulusal güvenlik, zevk); araç değerler ise bu amaçlara ulaşmada

kullanılabilecek davranış tarzlarını (bağımsız olma, bağışlayıcı, cesaretli, dürüst, entelektüel, geniş görüşlü, hırslı, itaatkâr, kendini kontrol eden, kibar, kendine hâkim, mantıklı, neşeli, sevecen, sorumluluk sahibi, temiz, yardımsever, yaratıcı olma) içermektedir (Akbaş, 2004, 30).

Gerek sosyal gerek kişisel anlamda bireyin huzurlu ve sağlıklı bir hayata sahip olması ve yaşadığı toplumla özdeşleşebilmesi için amaç ve araç değerler bütünüünün eğitim sürecindeki gerekliliği ve önemi gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle eğitim sürecinin bütün kademelerinde değer eğitimi mutlak suretle yer almalıdır. Elbette ki değer eğitimi süreci belli bir plan program dâhilinde öğretim kademelerinde yer almalıdır. Çağlayan (2005, s. 54), değer eğitiminin planlı bir şekilde belirli yöntem tekniklerle yapılması gerektiğini şu şekilde ifade eder:

Eğitim ve öğretimde uygulanan ilke ve yöntemlerin ahlak öğretiminde de uygulanması zorunludur. Çocukların gelişim basamakları göz önünde bulundurularak aktarılan konular, öğrenme olgunluğu düzeyinde olmalıdır. Ahlak öğretiminin kazandırılmasında uygulanan yöntemler, kullanılan malzemeler onları yaşadığı dünyanın gerçekleri karşısında sıkıntıya düşürmemelidir.

Bu değerlendirmenin ışığında bireyin toplumsal hayatta edindiği konum, sosyal çevre tarafından algılanış biçimi ve kendini gerçekleştirmiş birey olabilme adına sergileyecek olduğu davranışların tercihi bireyin sahip olduğu değerlerle doğru orantılıdır sonucuna ulaşılmaktadır.

Bolay'ın "Korkak olma yerine cesareti, zayıf olma yerine kuvvetli olmayı, beceriksiz olma yerine becerikliliği, cimri olma yerine cömertliği, haksızlığa karşı adaletli olmayı, tembelliğe karşı çalışkan ve üretici olmayı, yalana karşı dürüst olmayı tercih ettiren şey nedir? Bütün bu alanlardaki eylemlerin tercihinde ve davranışın gerçekleşmesinde değerler ve inançlar daima etkili olmaktadır." (Bolay, 2007, s. 15-16) şeklindeki değerlendirmesi de bu anlamda önemlidir.

Değerlerin toplumsal yaşam içinde önemli özellikleri ve bu özelliklere bağlı olarak yerine getirdiği çeşitli işlevleri vardır.

Özensel, "Gökçe ve Fichter'den aktardığı değerlerin işlevleri şu şekilde ifade edilmiştir: Gökçe'den aktarılan değerlerin işlevleri aşağıda verilmiştir:

1. Sosyal değer, temel seçici oryantasyonun standardıdır. Yani bu bağlamda değer(ler) bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atıf noktası görevini görmektedir.

2. Değer(ler), kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler kültürün esasını oluşturmaktadır.

3. Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısaca, kişinin şahsiyet yapısına entegre olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

4. Değerler, sosyal bir boyuta sahiptirler. Yani değerler hem zihinsel (arzu ve eylem boyutunu belirten) hem de hissî-duygusal yönü belirten ifadelerdir. Sosyal değerler belli sosyal sonuçlara yol açarlar. Bu sosyal sonuçlar edebiyatta sosyal değerlerin işlevleri olarak adlandırılmaktadır. Fichter'den aktarılan bu işlevler şunlardır:

1. Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini mümkün kılar. Bireyin çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım eder.

2. Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddî kültür nesnelere üzerinde odaklar. Bu değerli nesne, her zaman birey veya grup içinde en iyi olmayabilir. Fakat o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.

3. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yollarına, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın adeta semasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

4. Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler. İlgi yaratırlar, cesaret verirler. Böylelikle de kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin bir takım değerler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

5. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Değerler ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.

6. Değerler, dayanımsa araçları olarak da işlevde bulunurlar. Sosyal bilimlerin aksiyomlarından biri de, grupların yüksek düzeyde bazı değerlerin paylaşılması amacıyla buluştuğudur. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir. (Özensel, 2003, s. 231)

Bu ifadeler doğrultusunda, toplumu oluşturan bireylerin, dolayısıyla toplumun refah ve huzur içinde yaşayabilmesi, yeni nesillerin değer olgusundan yoksun yetiştirilmemesi adına değer eğitiminin, eğitim öğretim programında yer almasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2.1.3. Türkçe Eğitiminde Değer Öğretimi

Dil, ortak değerlerin oluşmasını ve gelecek nesillere aktarımını sağlayan bir köprüdür. Dilin, milli kültürün oluşumu ve aktarımı üzerindeki önemini Özbay ve Tayşi şu şekilde ifade etmiştir:

Yeni yetişen nesiller milletin bir parçası olabilmek ve millet hayatında yerlerini alabilmek için millî kültürlerini öğrenmek zorundadır. Millî kültür, yeni nesillere dil vasıtası ile öğretilir. Dilin bu özelliğini, Alperen (2001, s.40), dil öğretmek aslında sözcüklerin anlamını yansıttığı kültürü öğretmektir, şeklinde ifade etmektedir (Özbay ve Tayşi, 2011, s. 23).

Değerler, bir toplumun varlığı ve yokluğu üzerinde son derece etkili olduğu için değerlerin eğitimi ve öğretiminin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Birçok ülkede veliler, eğitimciler, dinî kurumlar, sivil toplum örgütleri bireylerin değerlerini geliştirmeye ve bireylere değerlerin eğitimi/öğretimi vermeye çalışmaktadır. Okullar, eğitim ve öğretimin planlı, programlı yapıldığı yerlerdir. Dolayısıyla okul, değer öğretiminin en etkili sahalarından biridir.

Okullarımızdaki Türkçe ve edebiyat dersleri değer eğitimi bakımından son derece önem kazanır. Bu derslerde geliştirilen kültür-dil edinimi doğrudan değer eğitimi ile ilgilidir.

Dil ile kimlik kazanan insanoğlu, bireysel kimliğini de dil ile oluşturur (Kocaman, 2009: 23). Bu yuzden değer iletimi yapılırken birer araç olarak kullanılan metinlerde de oğrencilere vatandaş olarak nasıl olunması yani birtakım ulusal ve evrensel değerlere sahip olunması gerektiği konusunda ipuçları verilir. Böylece oğrenciler metinlerde kullanılan dil aracılığıyla planlı ve düzenli bir ortamda toplumun benimsediği ortak değerlerle bütünleşmiş birer kişilik kazanırlar. Bir milletin ortak değerlerinin paylaşımı o milletin dilini toplumsallaştırır. Ortak değerler de ancak dil yoluyla oğrenilir. (Aktaş ve Çelikpazu, 2011, s. 416)

Aktaş ve Çelikpazu'nun da belirtmiş olduğu gibi oğrenciler metinlerde kullanılan dil aracılığıyla ulusal ve evrensel değerleri tanır ve toplumun benimsediği değerlerle bütünleşmiş birer kişilik oluştururlar. Değer aktarımını sağlayan metinler daha çok Türkçe dersinin bünyesinde yer almaktadır. Bu nedenle Türkçe dersi değer eğitimi ve aktarımında ön plana çıkmaktadır. Özellikle edebi metinler, edebi eserler değer aktarımında oldukça etkilidir. Edebi eserlerin değer eğitimine etkisini Özbay:

Millet olma bilincini kazanmamış bireylerden oluşan bir topluluk yok olmaya mahkûmdur. Bir milleti ayakta tutan temel öge, sahip olunan ortak değerlerdir. Bu değerler de bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılır. Toplumda farkında olmadan değer kazanımı başlasa da, bunun bilinçli olması kültürü yansıtan eserler vasıtasıyla olur.

biçiminde ifade etmiştir. (Özbay vd., 2011, s. 23)

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda değer eğitimine ilişkin ayrı bir başlık açılmamıştır (6-8) ancak programın "Genel Amaçlar" bölümünde bireylerde bulunması gereken milli ve evrensel değerlere yer verilmiştir:

- Dilimizin, milli birlik ve bütünlüğümüzün temel unsurlarından biri olduğunu benimsemeleri,
- Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun bilinçli, doğru ve özenli kullanmaları,
- Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla milli ve evrensel değerleri tanımaları,

- Hoşgörülü, insan haklarına saygılı, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı olmaları ve çözümler üretmeleri,
- Milli, manevi ve ahlaki değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır(MEB, 2006, s. 4).

Bireylerde bulunması gereken değerlerin yanı sıra Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda "Okuma Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler" başlığı altında metinlerde bulunması gereken ve bireye aktarılması gereken değerler ifade edilmiştir:

- Metinlerde milli, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.
- Metinlerde siyasi kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açacak bölücü, yıkıcı ve ideolojik ifadeler yer almamalıdır.
- Metinlerde insan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.
- Metinler, öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır (MEB, 2006, s. 56).

Eğitim-öğretim programı dâhilinde öğrenciye aktarılacak değerler incelendiğinde, 2005'te uygulanmaya başlanan Sosyal Bilgiler Dersi (6. ve 7. Sınıflar) Öğretim Programı'nda;

- Adil olma
- Aile birliğine önem verme
- Bağımsızlık
- Barış
- Bilimsellik
- Çalışkanlık
- Dayanışma
- Duyarlılık
- Dürüstlük
- Estetik
- Hoşgörü

- Misafirperverlik
- Özgürlük
- Sağlıklı olmaya önem verme
- Saygı
- Sevgi
- Sorumluluk
- Temizlik
- Vatanseverlik
- Yardımseverlik

olmak üzere 20 değer belirtilmiştir (MEB 2005). Bu değerlerin Sosyal Bilgiler dersinin programında yer alması, değerlerin sadece sosyal bilgiler dersinde verileceği anlamına gelmemelidir. Zira yukarıda sıralanan değerlerin yalnızca Sosyal Bilgiler dersinde verilemeyeceği Özbay vd. tarafından şu şekilde ifade edilir:

Öğretimin bir bütün olduğu göz önüne alındığında yukarıda sıralanan değerlerin, sadece Sosyal Bilgiler dersi ile sınırlandırıldığı düşünülmemelidir. Türkçe öğretim programındaki ifadelerde de gerek milli gerekse evrensel değerlerin aktarımı da Türkçe eğitimi çalışmalarının amacını oluşturmaktadır. Bu değerlerin aktarımı da Türkçe derslerinde metinler aracılığıyla yapılabilir. (Özbay vd., 2011, s. 25)

Türkçe dersi, dersin içeriği ve niteliği bakımından edebi eserler aracılığıyla milli kültürün yeni nesillere aktarımı, değerler eğitimi ve kişilik oluşturma sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu duruma yine Özbay vd. tarafından şu biçimde değinilmiştir:

Ana dili öğretimi, örgün eğitimin en öncelikli amacıdır. İyi bir ana dili eğitimi alan öğrenci, bu derslerde edindiği bilgi, birikim ve beceriyi diğer ders alanlarına da taşıyacaktır. Bu öğretim, sadece bir dil ya da dil bilgisi öğretimi değil, bir millete ait değerlerin benimsetilmesi işidir. Millete ait değerler ise edebi metinlerle yaşatılır ve geleceğe aktarılır. Bu nedenle ana dili öğretiminde temel materyal olarak kullanılan metinlerin özellikle değer aktarımında önemi çok büyüktür. (Özbay vd., 2011, s. 24)

Türkçe dersi, milli kültür, değer ve bilgi aktarımının yanı sıra becerilerin (MEB, 1998, s. 4) geliştirilmesini hedeflemesi açısından değer eğitiminin etkili bir biçimde yapılabileceği derslerin başında gelir. Bu durum Yaman vd. tarafından şu biçimde ifade edilmiştir:

21. yüzyılın yetiştirmeyi amaçladığı bireylerin taşınması gereken temel becerilerin başında milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma; kişisel ve sosyal değerlere önem verme ve estetik zevk kazanma becerileri gelmektedir. Öğrencilerin söz konusu becerileri kazanmasında Türkçe derslerinin ayrı bir yeri vardır. Türkçe derslerinde, farklı edebi eserler aracılığıyla öğrencilerin konuşma, yazma, okuma ve dinleme becerileri geliştirilmesi hedeflenmekte ayrıca incelenen eserlerdeki değerler öğrencilere aktarılmaktadır. (Yaman vd., 2009, s. 105)

Türkçe dersinin değer eğitimi ve aktarımındaki yeri ve önemi belirtilirken, değer aktarımında kullanılacak olan metinlerde bulunması öngörülen özellikler ve bu metinlerin önemine Özbay vd. tarafından şu biçimde değinilmiştir:

Metinler içerisinde toplumun duyuş, düşünüş ve estetik zevkini yansıtan edebi metinlerin ayrı bir yeri vardır. Türkçe derslerinde Türk edebiyatının da seçkin eserlerinden örnek metinlere yer verilmelidir. Bu metinler, Türk'ün hayata bakışını öğrenciye sezdirmesi bakımından önemlidir. (Özbay vd., 2011, s. 25)

Aynı zamanda etkili bir değer eğitiminin gerçekleşebilmesi için okutulacak metinlerde bulunması gereken özelliklerin yanı sıra dönemin koşullarına kültürel ve teknolojik değişimine uygun, çeşitli yöntem ve tekniklerden yararlanan bir program yapılmalıdır. Bu program sayesinde okulların değer eğitimi sürecine etkin bir biçimde katılımı sağlanabilir. Bu süreçte Türkçe dersinin yadsınamaz önemi ve okutulan metinlerin işlevi Belet vd. tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Türkçe öğretiminin temel aracı olan metinler, ulusal ve evrensel kültürün dayandığı değerlerin öğrencilere aktarılması için önemli birer araç olma özelliğine sahiptir. Değer eğitiminin gerçekleştirilmesinde bireyler arasındaki iletişimi sağlama özelliği taşıyan Türkçenin öğretimi ağırlıklı olarak farklı özelliklere sahip yazınan ya da öğretici metinlerle gerçekleştirilmektedir. Türkçe öğretiminin temel aracı olan metinlerde işlenen temalar da ulusal ve evrensel kültürün

dayandığı değerlerin öğrencilere aktarılması için önemli birer araç olma özelliğine sahiptir. (Belet vd., 2008, s. 142)

Okuma parçalarının, edebi metinlerin öğrencilerin kişilik gelişimi ve davranışları üzerindeki etkisi Belet vd. şu açıklamalarıyla örneklendirilebilir:

Jones ve Gower tarafından (1994) gerçekleştirilen bir araştırma kapsamında, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri on hafta süre ile okuma parçalarının, tartışma ortamlarının, grup çalışmaları ve yazma etkinliklerinin yer aldığı bir değer eğitimine katılmışlardır. Araştırma sonucunda öğrencilerin çatışmaları daha iyi yollarla çözdükleri, değerlendirmelerini daha dürüst yollarla yaptıkları, nezaket davranışlarının arttığı, daha dikkatli davranışlarda buldukları gözlemlenmiştir. (Belet vd. 2008, s. 144)

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda bir sonuca varılacak olursa; değerlerin oluşumunda, kazanımında ve gelecek nesillere aktarımında Türkçe dersinin, hem ders esnasında hem de ders dışı etkinliklerle edebi metinlerden yararlanılarak etkili bir rol oynadığı söylenebilir.

2.1.4. Değer Aktarımı ve Türkçe Öğretimi Bakımından Roman

Değerlerin aktarımı sürecinde Türkçe dersinin ve bu ders kapsamında öğrencilere sunulan edebi metinlerin, okuma parçalarının etkin bir rolü olduğu bilinmektedir. Okuma, öğrenme yaşantıları düzenlenirken ve değer eğitimi verilirken en etkili eylemlerden biridir. Değer eğitimi sürecinde okuma eyleminin bir alışkanlık düzeyine getirilmesi, kişilik gelişimi ve değer aktarımına büyük katkı sağlar. Okuma alışkanlığında, öğrencinin okuyacağı metni-kitabı sevmesi ve okuduğu kitabın ona yeni bir dünya açması gerekir. Öğrencinin okuyarak ulaşacağı dünya, öğrencinin merak ettiği birçok soruya yanıt vermeli, onu sürüklemeli ve tamamlamalıdır. Okuma alışkanlığının kazanımında merak unsuru önemli bir yer tutar. İlköğretim basamağındaki bireyin anlama ve içselleştirme düzeyi göz önünde bulundurulduğunda soyut kavramlardan ziyade somut olaylar kavramlar daha ön plandadır. İşte tam da burada olaya dayalı edebi metinler devreye girer. Çocukların olaya dayalı eserlere-metinlere ilgisi daha yoğundur. Özellikle birey küçük yaşlardayken masal ve kısa öyküler, okuma alışkanlığı, ulusal ve evrensel değerlerin kazanımında büyük bir öneme sahiptir. Edebi eserlerin değer eğitimi sürecindeki önemine Yaman vd. şu ifadelerle değinmiştir:

Edebi eserler, yaşama ayna tutarak bir toplumun bünyesinde barındırdığı yaşam biçimlerini, gelenek, görenek ve değerlerini gelecek nesillere aktarır. Gerçek yaşamda var olan unsurlar, yüzyıllar boyunca edebi eserlerde sözlü ve yazılı edebiyat aracılığıyla kültürümüz ve öz değerlerimiz biçiminde varlığını sürdürür. Bu noktada edebi eserler, bir yandan değerleri koruyucu ve gelecek nesillere aktaran bir işlev üstlenirken diğer yandan aynı değerleri okuyucusuna kazandıran bir işlev üstlenmiş olur (Yaman vd., 2009, s. 108).

Yaman yine aynı eserine değerlerin aktarımı sürecinde edebi eserlerden yararlanılabildiğinde dikkat edilecek hususlar için şu ifadeleri kullanmıştır:

Farklı türlerdeki edebi eserlerin bir toplumun bilgi ve değer birikimini yansıtıcı bir işlev üstlenmesi, ancak bu eserlerin okuyucunun elinde değer bulmasıyla mümkün olacaktır. Bu noktada gerek örgün eğitim kurumlarının gerekse ailenin, çocuklara ve gençlere kitap okumayı sevdirmeye yönelik uygulamalar yapmasının önemi ve gereği ön plana çıkmaktadır (Yaman vd., s. 115)

İlerleyen yaş ve öğrenim düzeylerinde, masal ve kısa öykülerin yerini farklı edebi türler almaktadır. Özellikle olaya dayalı roman, gerek okuma alışkanlığı gerekse değer aktarımı bakımından en dikkat çekici, bağlayıcı ve uygun niteliklere sahip edebi türdür. Tekin edebi türler arasında roman türünü şu şekilde değerlendirmiştir:

Şiiri kısıktırıcı bir lirizmi, tarihi kısıktırıcı bir didaktizmi, felsefeyi imrendiren bir kavratma, anlatma yeteneğiyle roman; tarihin, felsefenin, psikoloji ve sosyolojinin-asla- ulaşamayacağı bir etkileme gücüne sahiptir (Tekin, 2011, s. 7).

Ayrıca, bir anlatım ve iletişim aracı olan dilden; destan, masal, şiir, hikâye ve roman özelliklerine göre farklı düzeylerde yararlanır. Tamamında insanı anlatmak gibi ortak bir özellik bulunur. Ne var ki roman, içlerinde en üstün olanıdır. Çünkü insanı ve toplumu bir arada anlatma imkânı bakımından hiçbir edebi tür roman kadar güçlü değildir. Roman; şiir, tarih, felsefe, ahlak gibi sanat ve kültür alanlarından da yararlanarak çok geniş bir sahada bilgi verme ve özümleme gücüne sahip edebi türdür.

Dilin en ahenkli ve etkili biçimde kullanıldığı edebi türlerden biri olan roman, sadece estetik kazanımı ve okuma alışkanlığı değil ulusal ve evrensel değerler bilinci de kazandırır.

Ancak değer eğitiminde yararlanılacak olan romanların da belli nitelikler taşıması gerekliliği Yılmaz (2011) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Romanlardan değer eğitiminde yararlanılması için onların belli niteliklere sahip olması gerekir. Romanlar, okurlarını milli ve evrensel değerlerle besleyecek özelliklere sahip olmalıdır. Roman yazarının, öncelikle yaşadığı toplumun değerlerini yansıtabilmesi gerekir. Kendi milletine ve onun değerlerine yabancı bir roman yazarının topluma verecek bir şeyi olamaz. Roman yazarı, ancak milli ve yerel olandan hareketle evrensel olana ulaşabilir. Bu gerçek, 19. yüzyıl Fransız toplumunun bütün yönlerini yansıtan Balzac'ın ve dünya edebiyatının önemli romancılarından Rus yazar Dostoyevski'nin eserlerinde görülür. Bu yazarlar, milli olanı anlatmadaki başarıları ile evrensel olanı yakalayabilmişlerdir.

Dilin, en güzel ve etkili biçimde kullanıldığı edebi eserlerden biri de romandır. İnsanı ve onu ilgilendiren her şeyi çok yönlü ve kapsamlı olarak anlatan roman türü bu açıdan diğer edebi türlere göre üstün niteliklere sahiptir (Tekin, 2011). Değerlerin eğitimi sürecinde kullanılacak olan romanlar, Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan amaçlara ulaşılması ve ulusal ve evrensel değerlerin aktarılması bakımından uygun niteliklere sahip olmalıdır.

Edebiyat dünyasında önemli bir yere sahip ve en çok okunan, okunma seviyesi sürekli artış gösteren bir edebi türdür. Gerek içerik zenginliği gerekse dilin güzel kullanımı açısından öğrencilere estetik zevk kazandıracak olan roman, değer eğitimi sürecinde ve Türkçe öğretiminde yararlanılabilecek edebi türlerin başında gelmektedir.

2.1.52. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Tezimizde “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Değer Eğitimi” başlığı altında, “eğitim”, “değer”, “değer eğitimi” ve “Cengiz Aytmatov” konu başlıklarıyla ilgili, literatürde yer alan çalışmalara yer verilmektedir. Değerler kavramı ile ilgili literatürün yanında eğitim kavramı ile ilgili sınırlı tanımlamalar yapmakta fayda görmekteyiz.

Eğitim kavramı, bireyin davranışlarında yaşantı yoluyla kasıtlı değişiklikler meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Eğitim kelimesi Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde: “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine, okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” (TDK, 2013) biçiminde tanımlanmıştır.

Günümüzde yaygın olarak kullanılan eğitim tanımı Ertürk (1984, s.12) tarafından yapılmıştır: “Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci.”

Senemoğlu ise; "Eğitim, yaygın bir biçimde 'insanın kişiliğini besleme süreci' ve 'insan sermayesine yapılan yatırım' olarak kabul edilmektedir. En genel anlamda 'istendik davranış oluşturma ya da istendik davranış değiştirme süreci' olarak tanımlanan eğitim, toplumun süzgeçten geçirilmiş değerlerinin, ahlak standartlarının bilgi ve beceri birikimlerinin yeni nesillere aktarılması ile ilgilidir. Bu anlamda eğitim, 'bireyi, istendik nitelikte kültürlenme süreci'dir." biçiminde bir eğitim tanımı yapmıştır (Senemoğlu, 2011, s. XXI).

“Genel çizgilerle eğitim, bireyin içinde yaşadığı toplumda davranış biçimleri edindiği süreçler toplamıdır” (Varış, 1997, s.13).

Günümüzde eğitim; gerek bireyin gerekse toplumun gelişmişliği açısından büyük önem taşımaktadır. Birey eğitim yoluyla toplumun kültürel özelliklerini ve değerlerini öğrenip karakter edinimi ve hayatını idame ettirme yollarını öğrenir. İyi eğitim görmüş birey topluma ve toplumdaki gelişmelere daha kolay uyum sağlamakta ve karşılaştığı problemlerle daha kolay başa çıkabilmektedir.

Durkheim'in eğitimi “daha yaşlı kuşakların henüz toplumsal yaşama hazır duruma gelmemiş kuşaklar üzerindeki eylemi” olarak tanımlayışı da bir anlamda toplumsallaşmayı ifade etmektedir. (Tezcan, 1997)

Birey için eğitim ve öncelikle Türkçe öğretimi ilk olarak ailede başlar yakın çevresiyle ve ilerleyen dönemlerde de okul hayatıyla devam eder. “Birey, dilini yakın çevresinden öğrenmekte ve konuştuğu dilin tüm özelliklerini kazanmaktadır. Bu şekilde birey, öğrendiği dili tüm yaşamı boyunca kullanmaktadır. Aile ve yakın çevrede başlayan dili öğrenme süreci gelişigüzel kültürlenme yoluyla olmaktadır. Okullarda ise kasıtlı kültürlenme yoluyla anadil öğrenilmektedir” (Demirel, Şahinel, 2006, s.7).

Okullarda anadil eğitimi planlı ve sistemli olarak verilmektedir. Anadil eğitiminin yanı sıra diğer tüm eğitim öğretim faaliyetleri örgün eğitim kurumlarında önceden belirlenmiş programlarla gerçekleştirilmektedir. Akbaş'a göre:

Okulların bilişsel hedeflerin yanında vatansaver olmak, saygılı olmak, dürüst olmak ve adil olmak gibi birçok duyuşsal hedefi vardır. Beane (1990) duyuşsal eğitimin sosyal ilişkiler ve kişisel çıkarların bütünleşmesiyle ilgili bilgi, beceri ve değerleri içerdiğini belirtir. Ona göre benlik algısı, değerler, ahlak, etik, inançlar, sosyal eğilimler, takdir duyguları, beklentiler ve tutumlar duyuşsal eğitim

içindedir (Akt. Bacanlı, 2005). Okulların görevlerinden biri, okul programında açık olarak belirtilen veya belirtilmeyen değerleri öğretmek, öğrencileri belirlenen kurallar doğrultusunda disipline etmek, onların ahlaki gelişimine katkıda bulunmak ve karakterlerini olumlu yönde etkilemektir. (Akbaş, 2008, s. 9)

Bu ifadeler doğrultusunda örgün eğitim kurumlarının, değer aktarımının gerçekleşmesi açısından ne denli öneme sahip olduğunu görülmektedir. Bireylere değer aktarımını gerçekleştirebilecek en uygun ve en verimli yer okullardır diyebiliriz.

Değer kavramı Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (TDK, 2013) biçiminde tanımlanmıştır. Yani değer, insanın varoluşunu anlamlı kılan, onun kişilik ve karaktere sahip olmasına yardımcı olan, kavramlarla olgular arasında kıyas, değerlendirme ve bir seçim yapabilmesini sağlayan olgudur diyebiliriz.

Değerler, topluma özgüdür gibi algılsa da, bünyesinde iyiyi, güzeli ve doğruyu barındırdığı için tüm insanlığın benimsediği, evrensel bir olgudur. Aynı zamanda Öncül (2000, s. 281)’ün değer için yapmış olduğu “genel olarak bir nesneye, varlığa, faaliyete, ruhsal, ahlaksal, toplumsal açıdan ya da estetik yönden tanınan önem ya da üstünlük derecesi” tanımında değerın nesnel olduğunu ifade etse de pek çok düşünürün değer için farklı tanım yapması ve değerın farklı sınıflandırılması onun öze bir kavram olduğunu göstergesidir. “Değerler özneye güncelin, reelin ötesine geçme arzusu verir” (Bolay 2007, s. 15) ifadesinde bireysel değer algısını görebiliriz.

Değer eğitimi, eğitimin, ideal birey yetiştirme sisteminin olmazsa olmaz unsurudur. Bir toplumun kültür mirasını, ahlak anlayışını ve kıymetlerini gelecek nesillere aktarmak için vazgeçilmez bir araçtır. Tüm toplumlar, kültürel miraslarını, sahip oldukları değerlerini gelecek nesillere aktarabilmek amacıyla eğitim-öğretim programlarında değer eğitimine yönelik çalışmalara yer vermektedir. Tüm toplumlarda olduğu gibi bizim toplumumuzda da aynı durum söz konusudur. Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçlarında değer eğitimi şu şekilde yer almıştır:

Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa’da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlakî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; insan haklarına ve Anayasa’nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk

devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek (MEB, 2006, s. 1).

Türk toplumunda değer eğitiminin, çalışılmaya ve araştırılmaya layık bir konu olduğu görüşü gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle son dönemlerde pek çok araştırmada yer almıştır. Değer eğitimi hakkında pek çok çalışma yapılmış, değer kavramı ve eğitimde değerlerin yeri konuları üzerinde durulmuştur. Geçmişten günümüze yapılan çalışmalardan bazıları ise şunlardır:

Gökçe (2008) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, Gülten Dayıoğlu'nun öyküleri, değer eğitime ve Türkçeye katkısı bakımından incelenmiş, sonuç olarak da bu öykülerin değer eğitimi ve Türkçe öğretimi bakımından yararlanması gereken kaynaklar olduğu saptanmıştır.

Kaya (2007) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde ise Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitapları, temel değerler bakımından incelenmiş, temel değerler; dini değerler (metafizik ve dünyevi değerler) ile sosyal değerler olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarında, dinî değerlerin yanı sıra sosyal değerlerin daha ağırlıklı olarak ele alınmış olduğu tespit edilmiştir.

Akbaş(2008)'ın "Değerler Eğitimi Dergisi"nde yer alan çalışmasında değer akımlarını; ahlak eğitimi, vatandaşlık eğitimi, karakter eğitimi, değer gerçekleştirme (değer analizi ve ahlaki muhakeme) başlıkları altında incelemiştir. Çalışmanın neticesinde farklı değerlere öncelik tanıyan değer eğitimi akımlarının, öğretim programlarının hazırlanmasında göz önünde bulundurulmasıyla, toplumsal güvene, bilimsel ve teknolojik gelişmeye, refaha, sanata etki eden değerlerin bir bütün halinde programlarda bulunmasının sağlanmış olacağı sonucuna varmıştır.

Çakan (2008) tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezi Ahmet Mithat Efendi'nin öykülerini, öykülerdeki eğitim değerlerinin varlığı, dil ve üslup, öykülerin Türkçeye katkısı açısından incelenmiştir. Eğitim değerleri, bireysel eğitim değerleri ve sosyal eğitim değerleri olmak üzere sınıflandırılmıştır. Yazarın, bu çalışmada incelenmiş olan öykülerinde bireysel eğitim değerlerinden, alçak gönüllülük, aşırı isteklerden uzak durmak, aşırı kıskançlıktan kaçınmak, cesaret, çalışkanlık, değer bilirlilik, dürüstlük, fedakârlık, girişimcilik, güçlü ve sağlıklı olmak, ihtiyatlı olmak, kanaatkârlık, kitap ve okuma sevgisi, kötü sanıştan uzak durmak, namus ve şeref, nezaket, sabırlı ve azimli olmak, sadakat, yabancı dil bilmek, zeki ve kavrayışlı olmak değerlerinin varlığı tespit edilmiştir. Sosyal eğitim değerlerinden ise adaletli olmak, aile sevgisi, batıl inançlarla mücadele, ideal evlilik, insan sevgisi ve acıma, kadının

medeni hakları (eğitim hakkı), özgürlük ve yanlış Batılılaşmaya karşı çıkmak değerleri saptanmıştır.

Bolat (2011) tarafından hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinde değerleri, sosyal değerler başlığı altında aile değerleri, bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, dini değerler, geleneksel değerler, siyasi değerler olarak sınıflandırmış ve ön lisans öğrencilerinin sosyal değerleri algılama biçimlerini incelemiştir. Çalışmada değerler eğitiminin uzun ve önemli bir süreç olduğu, bireylere kazandırılacak olan değerlerin okul öncesi eğitimden başlayıp devamlılık gösterecek biçimde düzenlenmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. Bireye aktarılmak istenen değerler hakkında bir görüş birliğine varılıp, bu değerlerin eğitim programlarında açık ve net bir biçimde belirtilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Uçar (2009)'ın hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezi; ilköğretim kademesi öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan değerlerin kazanım düzeyine ilişkin özellikle değerlere ilişkin kazanımlara mevcut programda ne kadar yer verildiği ve ne kadar yer verilmesi gerektiği hakkındaki görüşlerini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. Çalışmada öğretmenlerin değerlere ilişkin kazanımları yetersiz gördükleri ve bu kazanımlara programda daha çok yer verilmesi gerektiği görüşünü savundukları tespit edilmiştir.

Tokdemir (2007)'in hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinde sosyal bilim disiplinlerinden biri olan tarih derslerinin değer öğretiminin yapılabileceği bir ders durumunda olduğu saptanmış ve bu çalışma orta öğretim kurumlarında görev yapan tarih öğretmenlerinin; değerler ve değer eğitimi hakkındaki bilgi ve görüşlerini, tarih derslerinde değer eğitiminde ne tür yöntemler kullandıklarını, hangi problemlerle karşılaştıklarını ve değer eğitimi ile ilgili beklentilerini ortaya koymak amacı ile yapılmıştır. Çalışmanın örneklemini oluşturan tarih öğretmenlerinin çoğunun değer eğitimine yönelik teorik bilgisi olmadığı; ancak değer eğitiminin eğitim-öğretimde önemli bir yere sahip olduğuna inandıkları sonucuna varılmıştır.

Cebeci (2005) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde ilköğretim döneminin, bireyin ahlâkî kimliğinin şekillendiği önemli bir dönemi olduğu ve bu dönemde okulun ahlaki kimliğinin şekillenmesini büyük ölçüde etkilediği ifade edilmiştir. Çalışmada Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerindeki ahlâkî değer eğitimi, din eğitimi açısından incelenmiştir. Araştırma sonunda, derse ilgi duyan ve dersin olumlu etkisinden söz eden öğrencilerin ahlâkî değer kazanımlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aral (2008) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan metinlerde milli, ahlaki, insani ve kültürel değerler incelenmiştir. Çalışmada Türkçe Dersi Öğretimi Programında değerler eğitimi

konusunda yeterli çalışma yapılmamış ve öğrenciye aktarılması gereken değerler açık bir biçimde ortaya konmadığı, dolayısıyla yapılan çalışmayla verilmesi gereken değerleri belirlemek açısından önemli olduğu ifade edilmiştir. Böylelikle çalışmanın ders kitaplarında yer alacak olan metinlerin seçiminde ders kitabı hazırlayanlar için katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sonucunda ilköğretim 6. Sınıf Türkçe ders kitabında sırasıyla en fazla bağımsızlık, dini değerler, saygı, sevgi ve vatanseverlik değerlerinin işlendiği tespit edilmiş. Ancak sağlıklı olmaya önem verme ve hoşgörü değerleri metinlerde tespit edilememiştir.

Uncu (2008) tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan çalışmada öğretmen ve eğitim yöneticilerinin değer yönelimleri farklı boyutlar ölçüt alınarak incelenmiştir. Öğretmen ve eğitim yöneticilerin etkili ve başarılı olabilmeleri için ortak belli değerlere sahip olmaları önemli olduğu için eğitimcilerin değer yönelimlerini saptamanın, bunların karşılaştırılmasını ortaya çıkarmanın faydalı olacağı ifade edilmiştir. Bu çalışmada öğretmen ve eğitim yöneticilerinin değer yönelimlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi amaçlanmış ve eğitimcilerin statüleri, eğitim seviyeleri ekonomik gelir düzeyleri, aile ve sosyal hayat gibi ölçütlere göre değer yönelimlerinin değiştiği saptanmıştır. Sonuç olarak, değerlerin kişilik, tutum, algı ve motivasyonları anlamak için temel oluşturduğu için örgütsel davranışta çok önemli bir rol oynadığı ve bu sebeple değerlerin, bireysel ve örgütsel düzeyde araştırılması gereken önemli bir konu olduğu sonucuna varılmıştır.

Aydın (2011) "Eğitime Bakış" adlı dergide yer alan makalesinde değerlerin mahiyeti, değerlerin özellikleri, değerlerin işlevleri, değerlerin etkin olma şartları, ahlak, değerlerde değişme sorunu başlığı altında değerlere dair bir inceleme yapmıştır.

Demircioğlu ve Tokdemir (2008) *Değerler Eğitimi* dergisinde yayınlanan çalışmalarında değer eğitimi sürecinde tarih dersinin nasıl bir yere sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamışlar ve bu amaç çerçevesinde değer, değerler eğitimi, tarih eğitimi ve değerler ilişkisi, değer eğitiminde tarih dersinin rolünün ne olabileceği ve tarih derslerinde değer öğretiminde kullanılacak yaklaşımları incelemişlerdir. Çalışmanın neticesinde tarih dersinin, milli-manevi, dini ahlaki ve sosyal değerlerin oluşturulması ve aktarılmasında değer eğitimine son derece önemli katkılarının olabileceğini saptamışlardır. Aynı zamanda tarih derslerinde öğrencilerin, toplum için geçmişte önemli yere sahip olan değerlerle bugün önemli olan değerler arasında karşılaştırmalar yapabileceğini tarihte iz bırakan kişi ve olayları öğrenerek kendileri için dersler çıkarıp değerler oluşturabileceği sonucuna varmışlardır.

Dilmaç (1999) tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinde ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerine insani değerler eğitiminin verilmesinin ahlaki olgunluklarına

etkisi sınanmak istenmiştir. Araştırmacının geliştirmiş olduğu Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile programın etkililiği sınanmış ve öğrencilere insani değerler eğitiminin verilmesinin öğrencilerin ahlaki olgunluk seviyesinin gelişmesinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Şen (2007) tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinde, 2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığının tavsiye etmiş olduğu 100 Temel Eser’de; adil olma, çalışkanlık, hoşgörü, yardımseverlik gibi değerlerin ne seviyede yer aldığı belirlenmek istenmiştir. Araştırmacı, çalışmada yerli ve yabancı eserlerin değer eğitimi açısından taşıdığı olumsuzlukları ifade etmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı tavsiyeli 100 temel eserin değer aktarımı bakımından yetersiz olduğu sonucuna varmıştır.

Akbaş (2004) tarafından hazırlanmış olan *Türk Milli Eğitim Sisteminin Dyuşsal Amaçlarının II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* adlı doktora tezi, ilköğretim 8. sınıf öğrencileri ve öğretmen görüşlerini alarak 8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının genel hedeflerinde belirtilen değerlere ulaşma düzeylerini belirlemek amacıyla ortaya konmuştur. Araştırma sonucunda cinsiyet, sosyal statü ve ekonomik gelir düzeyinin değerlere ulaşma düzeyinde farklılıklara yol açtığı saptanmış, değer aktarımında okul-aile iş birliğinin olmadığı ve öğretmenlerin değer öğretimine sözlü yöntemle değindikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Can(2008)’ın hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinde dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler aktarımını sağlamak için yapılan etkinliklere ilişkin görüşleri alınmış ve değerler eğitimi uygulamaların verilen önemin seviyesi belirlenmiştir.

Keskinoğlu (2008) tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinde ilköğretim beşinci sınıf öğrencileri üzerinde uygulanmış Mesnevi temelli değerler eğitimi programının ahlaki olgunluk seviyesine etkisi araştırılmak istenmiş ve olumlu yönde bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Akyol (2010) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde 6. Sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz kitaplarında yer alan sevgi teması hedefler, kazanımlar ve etkinlikler yönünden incelenmiş ve pek çok konuda eksikliklerin bulunduğu ifade edilmiştir.

Bulut (2011) tarafından hazırlanmış olan *Atasözlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri* adlı yüksek lisans tezinde atasözlerinin barındırdığı değerler ve atasözlerinin değerler eğitimi sürecindeki etkisi tespit edilmiş ve atasözlerinin değer aktarımındaki önemi ifade edilmiştir.

Güngör (2010) profesörlük tezinde değerler psikolojisi üzerinde çalışmıştır. Çalışmada, ahlâkî değerler temele alınmış ve bu değerlerle sosyal, iktisadî, estetik değerler arasındaki ilişkiler açıklanmıştır. Tüm davranışların belli bir değer sahası ile ilişkili olduğu,

insanların genellikle kendi değer sahalarındaki norm dışı davranışlarını diğerlerinden daha kötü bulmakta ve onlara daha şiddetle tepki göstermekte olduğu tespitlerine ulaşılmıştır.

Günaydın (2005) tarafından hazırlanmış olan *Doğan Kardeş Dergisinde Çocuğa Kazandırılması Hedeflenen Değerler ve Ortaya Çıkan Çocuk Modeli* adlı yüksek lisans tezinde, *Doğan Kardeş* dergisinin çocuklara kazandırmayı amaçladığı değerleri ve bu değerlerin aktarımı sonucunda nasıl bir çocuk modeline ulaşıldığını tespit etmiştir. Çalışmanın neticesinde derginin yayımlandığı dönemde; araştırmacı, çevreci, yaratıcı, yaşadığı dünyayı tanıyan ve sorgulayan çocuk modelinin oluştuğu ifade edilmiştir.

3. BÖLÜM

3.1. YÖNTEM

3.1.1. Araştırmanın Yöntemi

Cengiz Aytmatov romanlarının değerler eğitimine katkısının incelenmesini amaçlayan bu araştırma betimsel tarama modelindedir. Çünkü tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir (Karasar, 1999). Araştırmada bu modelin tekniklerinden olan betimsel analiz ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

3.1.2. Veri Toplama Süreci

Cengiz Aytmatov'un romanları değerler eğitimine katkısı bakımından incelenirken seçilen eserler (Beyaz Gemi, Cemile, Dişi Kurdun Rüyaları, Gün Olur Asra Bedel, Toprak Ana), yazarın farklı konulu diğer romanlarını temsil edebilme özelliğine sahip olması sebebiyle temel olarak ele alınmıştır.

Cengiz Aytmatov'un romanları değerler eğitimine katkısı bakımından incelenirken eserlerde tespit edilmek üzere seçilen değerler (adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgütlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik) Talim Terbiye Kurulunun Sosyal Bilgiler Programı(6-7-8)'nda yer alan değerler olduğu için seçilmiştir. (MEB 2005)

Çalışmada değerlere ilişkin tespit edilen veriler akademisyenlerin görüşlerine başvurularak doğrulanmıştır.

Cengiz Aytmatov'un romanları değerler eğitime katkısı bakımından incelenirken bu romanlarda doğrudan yer alan değer eğitimi ile ilgili ifadeler saptanmış ve bu ifadeler ilgili olduğu değer başlığı altında eserde geçen biçimiyle yazım yanlışları metne sadık kalınması amacıyla değiştirilmeden verilmiştir.

3.1.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın alt problemi için hem betimsel analiz hem de içerik analizi yapılmıştır.

İçerik analizi: Sosyal bilimlere ilişkin çalışmalarda sıklıkla kullanılan içerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla; kitap, kitap bölümü, mektup, tarihsel dökümanlar, gazete başlıkları ve yazıları gibi, bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir teknik olarak tanımlanabilir. (Sert, Kurtoğlu, Akıncı ve Seferoğlu, 2012. s. 2)

Betimsel analiz: Tarama araştırmalarının amacı genellikle araştırmanın konusu ile ilgili var olan durumun bir fotoğrafını çekerek bir betimleme yapmaktır. (Büyüköztürk, vd., 2008)

3.1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışma,

Cengiz Aytmatov'un seçilen beş romanının değer eğitime katkısı bakımından incelenmesi,

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin incelenmesi,

Doğrudan işlenen değerlerin saptanması ile sınırlıdır.

4. BÖLÜM

4.1. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1.1 Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Değer Eğitimi İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Cengiz Aytmatov'un örneklem olarak ele alınan romalarındaki değerlere ilişkin bulgu ve yorumlar; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik başlıkları altında aşağıda verilmiştir.

4.1.1.1. Adil Olma

Adil olma kavramı, Türkçe sözlük (TDK, 2013)'te, “Adaletle iş gören, adaletten, doruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli” şeklinde ifade edilmiştir. İnsanların huzur içinde bir arada yaşamasını, toplum hayatının düzen ve bütünlük içinde devamını sağlayan adalet olgusunun önemini Hökelekli şu şekilde ifade etmiştir:

Adalet bütün erdemlerin başı ve en önemlisidir. Çünkü insanı ve toplumsal düzen adalet olmadan bir başka yolla sağlanamaz ya da uzun ömürlü olmaz. Bir iş ve davranışın meşru olup olmaması adaletle bağlıdır. İnsanlık, mutluluk ve sevgi bile adalet olmadan, mutlak olarak değer taşımaz..... Adaletin yokluğunda değerler değer olmaktan çıkarlar ya da hiçbir değer taşımazlar. (Hökelekli, 2004, s. 133)

Geçmişte ve günümüzde yaşanan pek çok olumsuzluğun temelinde adil olma erdeminin eksikliği olduğu gerçeğinde yola çıkılarak, toplumların huzur ve refah içinde yaşayabilmesi için bu değerın bireylere küçük yaştan itibaren kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde adil olma değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Çocuk bu cezayı düşünüp biraz rahatladı. Hatta Orozkul'u suda çırpınırken, kadife şeritli şapkasını da sulara kapılıp yüzerken hayal edince gülmek bile geldi içinden. Ama ne yazık ki büyükler hiç de çocuğun düşündüğü gibi âdil davranmıyor, tam tersini yapıyorlardı. Orozkul yine ve sarhoş geliyor ve onu hiçbir şey olmamış gibi karşılıyorlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 51)

Çocuk dişlerini sıkıyor, bunun mide bulantısını azaltacağını düşünüyordu. Ama ona asıl acı veren güçsüzlüğünü anlaması, Boynuzlu Maral Ana'yı öldüren bu insanlara hiçbir şey yapamaması idi. Çocuk hiddetiyle ve umutsuzca, onları cezalandırmak, ne kadar korkunç bir suç işlediklerini anlatmak için oç alma hayalleri kurmaya başladı. Ne var ki, onları cezalandırmak için Kulubeg'i yardıma çağırmaktan başka yol bulamıyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 160)

Çocuk dedesinin burada toza-toprağa uzanarak yatışının asıl sebebinin biliyor muydu? Torununa Boynuzlu Maral Ana'nın kutsallığını anlatmıştı. Onu buna inandırmıştı. Sonra da bütün anlattıklarına, telkinlerine kendisi ihanet etmişti. Hem de bunu talihsiz kızı ve torunu için yapmıştı. (Aytmatov, 2012a, s. 166)

Çay boyunca yüzüp gittin çocuğum.

Şimdi ben sana yalnız şunu söyleyebilirim: “Çocuk kalbinin, çocuk ruhunun bağdaşmadığı her şeyi reddettin. İşte beni teselli eden de budur. Bir şimşek gibi yaşadın sen. Bir defa çaktın ve söndün. Şimşeği çaktıran göktür. Ve gök ebedîdir. İşte budur beni teselli eden. Bir başka tesellim daha var: İnsandaki çocuk vicdanı, tohumdaki öz gibidir. Ve o öz olmadan tohum filizlenmez, gelişmez. Yeryüzünde bizi neler beklerse beklesin, insanoğlu yaşadıkça, hak ve doğruluk denen şey de var olacaktır. (Aytmatov, 2012a, s. 168)

Büyük ailemiz huzur içinde, uyum içinde yaşamasını benim anneme borçluydu. Her iki evi o, tam yetkiyle ve kusursuz yönetirdi. (Aytmatov, 2013, s. 10)

Cemile evin tek çocuğu idi. Çocukluğundan beri babasıyla birlikte yılmı peşinde koşuyordu. Belki bu yüzden biraz sert tabiatlı, erkek mizaçlı, hatta bazen biraz kaba idi. Erkek gibi de kuvvetliydi, canla başla çalışırdı. Komşularıyla iyi geçinmesini bilirdi ama, biri haksızlık edecek olsa, onunla dalaşmaya kalksa, kaplan kesilirdi. (Aytmatov, 2013, s. 14)

Ben iki atlı bir arabanın sahibi olduğum için kızmakta haklı buluyordum kendimi. Benim gizli çayıma tecavüz eden bu adama bir ders vermek için o yabancı atları kovmayı kafama koydum. (Aytmatov, 2013, s. 23)

Gök’ün adaletsizliğine, bilinmeyen bir güce ve belki de korkunç kaderine karşı idi bu sızlanışlar, bu yakınmalar. (Aytmatov, 2012b, s. 9)

Eşit olmaları gereken bu bozkırın ortasında, yakalandıkları zaman hepsinin yargıç karşısına çıkmaları, başardıkları zaman ise bezer şekilde zengin olmaları söz konusu iken bile, insanlar, kâğıda değil de kanlarına yazılmış, zaman aşımına da uğramayan kanunlara uyuyorlardı. Bu kanunlara göre, meselâ Grişan, tartışmasız şekilde emretmek hakkına sahipti. Çünkü o Şef idi. (Aytmatov, 2012b, s. 151)

- Bazı insanların sana niçin inandıklarını anlayamıyorum.

- Onları bana, uğradıkları zulüm, ebedî adaletle susamışlık getiriyor. Böylece sözlerimin tohumu, ıstıraplarla verimli hale gelen, acı gözyaşlarıyla verimi artan bir toprağa düşmüş oluyor. (Aytmatov, 2012b, s. 181)

Cennetin kapıları kapanalı beri sayısız belâların kapıları açılmadı mı? Nice nice savaşlar, haksızlıklar, işkenceler, katliamlar, adaletsizlikler ve saldırılara maruz kaldılar.

Dünyanın yaradılışından beri evrensel ‘iyi’ ye indirilen bütün bu darbeler, eşyanın tabiatına aykırı olarak işlenen suçlar, herhangi bir son yargının verebileceği cezadan daha mı azdır? (Aytmatov, 2012b, s. 201)

-Şimdilik benim görüşümü, görüş açımı bir yana bırakalım. İnsanları bu amaca nasıl ulaştıracağını sanıyorsun?

-Sezarların kudretine hiç ihtiyaç olmayan bir Adalet Saltanatı’nın kurulacağını ilân ederek.

-Bu yeterli olur mu?

-Herkes isterse yeterli olur... (Aytmatov, 2012b, s. 201)

Fakat, uzak bir geçmiş bir insanın kendi gerçeğine, gerçek durumuna çok yakınsa, çok uzak bir geçmişteki acı olayları bütün benliği ile benzer şekilde bizzat yaşamışsa, bu, ancak bir mazlumdur, zamanın trajik bir kurbanıdır, çünkü o olayların seyrini ve bütün sonuçlarını önceden bilmektedir. Hiç bir şeyi değiştiremeyeceği için de ona sadece ıstırap çekmek kalır. Yaşanan o olaylarda asla gerçekleşmeyecek olan bir adalet kavramı için, kendi hayatını feda etmek kalır. (Aytmatov, 2012b, s. 212-213)

O halde her ceza, işlenen suçtan dolayı pişmanlık da duyurmalı, ıslah etmeliydi. Sırf cezalandırılmış olmak için cezalandırmanın, değil insan, hayvanlar için bile hiçbir anlamı yoktu. (Aytmatov, 2012b, s. 256)

Tabii, zordu ama dünyada adalet yoktu ve hiç olmayacaktı. Senin, bütün yıl, katrandan yapılan yolları olmayan bu yitik yerlerde boynuna kadar hayvan pisliğine gömülerek anan ağlasın, beyaz ayakkabılı bu genç açığızlerde stadlarda koşu yapsın, ya da gol atmak için top peşinde koşsunlar! Onları omuzlarda taşırlar, gazeteler göklere çıkarır. Sen ise sabahtan akşama kadar, haftanın yedi gününde hiç izin yapmadan, didinir durursun, senin gibiler karınlarını ancak doyurabilirler... Adalet miydi bu! (Aytmatov, 2012b, s. 277)

Geminin bulunduğu bu yerin seçimi bir tesadüf değildi. Tarihte eşi görülmemiş bir uluslararası işbirliği için özenle seçilmişti ve Demiurg programını yaratanların daha işin başında, yönetimde mutlak eşitliğe sahip olduklarını gösteriyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 22)

“Konvansiyon” gemisine, bütün donanımı, araç-gereçleri ve enerji stoklarıyla, iki ortak ülke eşit olarak sahiptiler. (Aytmatov, 2012c, s. 55)

Komutan yardımcıları, tecrübeli gemiciler, makinistler, elektrikçiler, istimciler.. bütün mürettebat, iki tarafın eşit sayıdaki görevlilerinden oluşuyordu. Teknik personel de aynı şekilde tarafların eşit sayıda elemanlarından meydana gelmişti. Kumandan Parite1-2 ve Parite 2-1'den tutun da her alanın uzmanına ve kamarotlara kadar, iki tarafın çalışanları eşit sayıda idiler. Bugüne kadar çıkılan yörüngelere göre dünyaya en uzak yerde bulunan *Tramplen* yörüngesindeki uzay istasyonuna, karşılıklı ilişkilerin özünü yansıttığı için *Parite* (eşitlik) adı verilmişti. (Aytmatov, 2012c, s. 55-56)

Sonunda mantık üstün geldi ve taraflar bir uzlaşmaya varmak zorunda kaldılar. Bu konuda da eşitlik ve denge esasına tam olarak uymuşlardı. (Aytmatov, 2012, s. 241)

Yedigey, yüreği kan ağlayarak uzaklaşırdı oradan. Çaresizliğine, haksızlıklara öfkelenir ve bütün hıncını kardan, rüzgârdan, tıkanan yoldan ve develerden çıkarırdı. (Aytmatov, 2012c, s. 249)

Sonra birden “Bu teğmen Tansıkbayev sakın o akdoğan bakışlı Tansıkbayev’in oğlu filan olmasın?” diye geçirdi aklından.. “Yok canım, neden öyle olsun? Bu da nerden geldi aklıma? Soyadı Tansıkbayev olan binlerce insan var.. o olamaz. Onun defteri çoktan dürüldü zaten. En iyisi aklımdan çıkarmalıyım onu.. evet.. ne de olsa, yeryüzünde bir gün geliyor, hak yerini buluyor, kimsenin yaptığı kötülüğü cezasız kalmıyor. Hak ve adalet var.. ve dünya yok olup gidinceye kadar da hep olacak...” (Aytmatov, 2012c, s. 370)

- Görüyor musun Yedigey, zaman nasıl değişiyor? Daha üç yıl önce bu mesele için buraya gelmeyi aklına bile getiremezdin. Ama bugün korkmadan konuya eğiliyor ve buraya geliyorsun. Doğrusu, olması gereken de budur. İstisnasız herkes adalete güvenmeli, ondan yararlanmalıdır. Hiç kimseye ayrıcalık, üstünlük tanınmamalıdır. Ben böyle düşünüyorum. (Aytmatov, 2012c, s. 386)

Bu zamanın ne kadar uzun olacağını bilmem ama, yeryüzünde kötülüklerin, ağır haksızlıkların sürekli gizli kalmayacağını, adaletin, gerçeğin yok edilemeyeceğini bilmek beni rahatlatıyor ve sevinmem için yetiyor.. Gerçek ve hak, bir defa daha galip geldi. Şüphesiz bu zaferin bedeli çok ağır oldu, ama zafer kazanıldı. Dünya durdukça da bu böyle olacaktır! Hiçbir çıkarın olmadığı halde, Yedigey, hakkı savunduğun, gerçeği ortaya çıkardığın için, mutluluk duyuyor ve seni kutluyorum. (Aytmatov, 2012c, s. 389)

Cevap verirdi:

- Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaşılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırıncaya, biz de mutlu olacağız. (Aytmatov, 2012d, s. 11)

Bir ana için bütün çocukları birdir, hepsini aynı duygu ve şefkatle karnında ve kucağında büyütmüş, beslemiştir. (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Ama işte, bir insanın dünyadaki hayali çağın bütün umutlarıyla özdeşleşmiş, o umutlar gerçekleşmiş ve adalet gelmişti. (Aytmatov, 2012d, s. 29)

Suvankul başını salladı, gülümsedi:

- Sabırsızın biri olduğu doğru. Ama yeni yola “Komsomol” adını vermeleri çok anlamlı. Çünkü orada ne varsa gençler için ve gençler tarafından yapıldı. Nüfusumuz yıldan yıla artıyor. Artık köye sığmaz olduk. Yeni yol bir yapılsın, oğlumuzun haklı olduğunu sen de kabul edeceksin. (Aytmatov, 2012d, s. 30)

İnsanlar ne zaman bir savaş başlatacak olsa, onlara şöyle diyordum: “Durun! Kan dökmeyin!” Şimdi de tekrar ediyorum: “Ey dağların, denizlerin öbür tarafındaki insanlar, siz ki mavi göğün altında yaşıyorsunuz, savaş neyinize gerek? Ben toprağım bana bakın! Ben herbiriniz için aynıyım ve siz de benim gözümde eşsiniz. (Aytmatov, 2012d, s. 77)

Gece gündüz kafamda planlar geliştiriordum. Sonunda bir karara vardım: Anıza bırakılan küçük bir tarlayı da sürüp ekmek ve ürünü aileler arasında paylaşmak. (Aytmatov, 2012d, s. 83)

İnsanlığa inanıyor, dünyanın bu derece adaletsiz olamayacağına inanıyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 100)

Tablo 1.

Değer: Adil Olma		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	4	Genellikle örtük olarak yer verilmiştir. Adil olma erdeminin yokluğunda karşılaşılan sıkıntılar yer almıştır.

Cemile	3	Örtük biçimde karşılaşılmıştır.
Dişi Kurdun Rüyaları	8	Adaletsiz ortamlarda geçen olaylar doğrultusunda adil olma gerekliliği karakterler tarafından dile getirilmiş ve adil olma değeri açık bir şekilde işlenmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	7	Eşitlik ve adalet kavramına açık bir şekilde yer verilmiştir.
Toprak Ana	7	Zorlu yaşam şartlarından kaynaklı sıkıntı yaşayan karakterlerin ağzından adaletli olmanın gereği ifade edilmektedir.

Tablo 1’de adil olma değerine ait Beyaz Gemi’de 4, Cemile’de 3, Dişi Kurdun Rüyaları’nda 8, Gün Olur Asra Bedel’de 7, Toprak Ana’da 7 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Adil olma değerinin, yazarın incelenen eserlerinde tespit edilen sayıları birbirine yakınlık göstermektedir. Adil olma değerinin en fazla Dişi Kurdun Rüyaları’nda, en az ise Cemile’de tekrar edildiği görülmektedir.

Cengiz Aytmатов’un incelenen eserlerinde 29 kez yer alan adil olma değeriyle ilgili olarak şu ana fikirlerin verildiği saptanmıştır:

Toplum yaşantısında, aile ve birey ilişkilerinde sosyal statü ve fikir ayrımı gözetmeden herkese adil davranılmalı; hiçbir şekilde adam kayırma yapılmamalıdır. Nüfuz sahibi olanlar, sayıca fazlalar ve güçlüler zayıf olanlara zulüm etmemeli, onların haklarını çiğnememelidir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik ortadan kaldırılmalı ve herkesin devletin ve hâkim güçlerin imkânlarından eşit biçimde faydalanması sağlanmalıdır. Sosyal hayatın tüm alanında kadın-erkek, güçlü-zayıf, zengin-fakir ayrımı yapılmamalı, tüm bireyler harcadığı emeğin ve yaptığı işin niteliğine göre değerlendirilmelidir. İnsan haklarına ve hak edilene saygı duyulmalı, hak edilenden fazlasını elde etmek amacıyla başkalarının hakkına girilmemelidir.

4.1.1.2. Aile Birliğine Önem Verme

Sosyal hayatın temel yapı taşı olan aile, sosyal kurumların oluşumunu, sağlamlığını ve devamlılığını sağlayan bir tutkal görevi görür. Milletlerin bekası ve parlak bir gelecek

umudunu yaşatabilmesinin temelinde o milletin aile yapısının önemli bir yeri vardır. Aile yapısının ve aile içi ilişkilerin yozlaşmaya başladığı bir toplumun değer yargıları ve birlik duygusu da sekteye uğrar. Aile, Türkçe sözlük (TDK, 2013)'te “Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk: Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü: Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü.” biçiminde tanımlanmıştır.

Georges Davy, aile kavramı hakkında şunları söyler:

“Bireye, ailesel ödevler ve duygularla birlikte sıradan duygular gibi yalnızca kendiliğinden olanları değil, aynı zamanda ahlakın buyrukları gibi zorunlu olan duyguları sunarak; özellikle çocukların eğitimi döneminde, ona sürekli içgüdü tarafından olduğu kadar zorunluluk tarafından buyrulan bir özgeciliği göstererek, erkeğe ve kadına en içten ve aynı zamanda en sürekli fiziksel ve ahlaksal birliğin en uygun ortamını sunarak; onları bedenlerinin işi üzerine birlikte eğilmiş iki varlığın korkularının ve umutlarının erişilmez birliğine götürerek; onlar ve çocuklar için, özünde anıların saklandığı, tasarıların oluştuğu, günlük mutluluğun yavaş yavaş örüldüğü ve kötü bir şey olduğunda tek bir yürekle kabul edildiği bu “içsellik” oluşturarak; içinde çabanın gevşediği ve istencin yeniden güç kazandığı bu serinleme yerini oluşturarak; türün ayırıcı özellikleri olarak yükselen bu istence ve bu çabaya bencil ve günlük zevki aşan bir amaç belirleyerek; yaşamın yaralarını, avuntularını, hataların bağışlanmasını bulduğu bu barınağı oluşturarak, aile bir ahlaklılık, enerji ve yumuşaklık yuvası, bir ödev, aşk, çalışma okulu ve nihayet rolünü kaybetmeyecek bir okul haline gelmiştir.” (Davy, 2007, s. 705)

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde aile birliğine önem verme değeriyle bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Dedesinden bir süre daha sabredip beklemesini, dedesi de ona bunun için hiç üzülmemesini, asıl meselenin kocasıyla iyi geçinmeleri olduğunu, gerisinin halledileceğini söylemiş. “Oğlun için kaygılanma,” demiş dedesi, “ben hayatta oldukça kimseye vermem onu, kimse de kılına dokunamaz. Ben öldükten sonra ise Allah'a emanet. İnsanın kaderinde ne varsa o olur...” Bekey Teyze ve nine, dedesinin anlattıklarını dinlerken derin derin iç çekmiş, sonra da kendilerini tutamayıp ağlamışlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 37)

- İşte yeni yurdunuz burasıdır, dedi Boynuzlu Maral Ana. Artık burada yaşayacak, ekin ekecek, balık avlayacak, hayvan yetiştireceksiniz. Orada, barış ve huzur içinde, binlerce

yıl yaşayın. Soyunuz, nesliniz çoğalsın, her tarafa yayılsın. Sizden gelenler sizin dilinizi hiç unutmazlar. Analarının, babalarının diliyle konuşmaktan, şarkı söylemekten zevk alsınlar. İnsan gibi yaşayın. Ben her zaman sizinle, sizin çocuklarınızla, sizin torunlarınızla beraber olacağım. Gelecek zamanlarda hep sizinle olacağım. (Aytmatov, 2012a, s. 64)

Asker, Boynuzlu Maral Ana'nın torunu olduğunu söyleyen bu koca kafalı, koca kulaklı çocuktan hoşlanmıştı. Pek tuhaf buluyordu onu. Yine de, kendi soylarının nereden geldiğini bilmek şöyle dursun, yedi göbek geçmişini bile sayamadığı için biraz utanmıştı. Çünkü herkesin bilmesi gerekirdi bunu. O ise yalnız anasını, babasını, dedesini ve ninesini, bir de dedesinin babasını biliyordu. Ya ondan öncekiler?

- Sana yedi göbek geçmişini, atalarının adlarını öğretmediler mi? demişti çocuk.
- Hayır. Ne işime yarayacak onların adlarını bilmek? Bilmiyorum ve bunun da bana bir zararı olmuyor.
- Dedem diyor ki, eğer insanlar atalarının adlarını bilmezlerse bozulur, kötü olurlarmış.
- Kim kötü olurmuş? İnsanlar mı?
- Evet.
- Niçin?
- Dedem diyor ki, atalarının adlarını, kim olduklarını unutanlar, kötülük yapmaktan utanmazlarmış. Çünkü o zaman insanın nasıl biri olduğunu ne çocukları bilirmiş ne de çocuklarının çocukları. (Aytmatov, 2012a, s. 112)
- Ben dedemi asla terk etmem, çok iyi bir insandır o, dedi çocuk. (Aytmatov, 2012a, s.113)

Dün kendimi tutamadım, oğlanı almak için okula gittim. Yavrucak yapayalnız, acıdım ona. Ama bugün okula gitmedi, hasta yatıyor. Haydi unut dün olanları. Bağışla. Sen de benim yabancım değilsin. Senin ve kızımın mutluluğunu istemiyor muyum sanıyorsun? Eğer size Allah bir evlat verirse, ben de kızımın doğum ılgılığını duyar duymaz öleceksem, buna razıyım. Yemin ediyorum böyle bir şey olursa sevinçten ağlarım. Tek sizin çocuğunuz olsun da Allah canımı alacaksa alsın. Ama ne olur kızımı bırakma, beni de bağışla. Bütün işleri yaparım ben. Ayaklarımın üstünde durdukça her güçlüğü katlanırım. Yeter ki sen iste, emret!... (Aytmatov, 2012a, s. 146)

Komşu evde, ya da avıl halkın dediği gibi, Küçük Ev'de, yakın akrabalarımız oturur. Bu iki ailenin dedeleri mi, yoksa dedelerinin babaları mı kardeştiler, bilemeyeceğim ama, tek

aileymiş gibi bir arada yaşadığımızdan, onlara “yakın akraba” diyorum. Ta göçebelik zamanında, atalarımızın beraber konup göçtükleri, sürülerini birlikte otlattıkları zamanlarda da bu böyleymiş. Bu beraberlik geleneğini bugün de sürdürüyoruz. (Aytmatov, 2013, s. 8)

Kollektifleştirme’den az sonra Küçük Ev’in aile reisi ölmüş ve karısı iki küçük çocuğuyla kalmış. Kabilede hala yaşatılan eski geleneğe göre, dul bir kadının çocuklarını alıp başka bir yere gitmesine izin verilmez. Onun için bizimkiler bu kadını babamla evlendirmişler. Babam ölenin en yakın akrabası olduğundan, atalarının ruhuna saygısı ve ödevi, onu bu kadınla evlenmeye mecbur etmiş. Böylece bizim evde ikinci bir aile olmuş. (Aytmatov, 2013, s. 9)

Ben Cemile’yi çok severdim, o da beni severdi. Çok iyi dost olmuştuk ama, birbirimizi adlarımızla çağırarak kadar değil. Ayrı ailelerden olsaydık ona herhalde Cemile derdim, ama ağabeyimin karısı olduğu için Cene(yenge) diyordum. O da Kiçine-bala (küçük çocuk) diye çağırırdı. Oysa ben artık küçük bir çocuk değildim ve aramızdaki yaş farkı da büyük değildi. Ama avılda adet böyledir. Gelinler kocalarının küçük kardeşlerini “kiçine bala” ya da “kaynım” diye çağırırlar.(Aytmatov, 2013, s. 9-10)

Büyük ailemiz huzur içinde, uyum içinde yaşamasını benim anneme borçluydu. Her iki evi o, tam yetkiyle ve kusursuz yönetirdi. Aile ocağının bekçisiydi o. Dedelerim, ninelerim henüz göçebe hayatı yaşarlarken, çok genç yaşta onlara gelin gelmiş. Sonra ailelerimizi liyakatle, dürüstlikle yönetmiş ve atalarımızın anısına tan saygı göstermiş. Köyde onu en akıllı, en tecrübeli, en üstün nitelikli ev kadını olarak görür, saygı gösterirlerdi. Evde her şeyi annem idare ederdi. (Aytmatov, 2013, s. 10)

- Vay benim maskara çocuğum vay! Bu halin ne öyle! Saçların her yandan perçem perçem sarkıyor... Babamıza da aşk olsun yani! Oğlunun saçını tıraş edecek vakti hiç bulamaz! (Aytmatov, 2013, s. 12)

- Daha bu yaşta gece gündüz çalışmaktan canı çıkan bu çocuğu yiğit diyorsunuz ha! Bizim yiğitlerin, o sevgili evlatlarımızın nerede olduğunu Allah bilir. Şimdi evlerimiz terk edilmiş bir obs gibi sessiz kaldı. (Aytmatov, 2013, s. 13)

Delikanlıların kız kardeşlerini kıskanmaları gibi ben de Cemile’yi kıskanırdım. Cemilenin çevresinde gençleri gördüğüm zaman, onları rahatsız edip uzaklaştırmak için her şeyi yapardım. Onlara şişinerek kötü kötü bakar ve sanki bu bakışımla: “Şakayı kaka haline

getirmeyin bakalım! O benim ağabeyimin karısıdır, kayıranı, koruyanı yok sanmayın!” demek isterdim. (Aytmatov, 2013, s. 17)

- Yengeler sokaktan mı toplanıyor sanıyorsunuz siz! Belki sizde öyledir ama, bizde değil. Haydi kaynım biz gidelim, size de elveda! (Aytmatov, 2013, s. 17)

Ben de onun Danyar’ı sevmesini hem istiyor, hem istemiyordum. Ne de olsa Cemile bizim ailenin gelini, ağabeyimin karısı idi. (Aytmatov, 2013, s. 52)

Akbar gebe olduğu için eşi Taşçaynar daha çok dışarıda dolaşıyordu. O sırada çalılar arasına sinmişti. Akbar’ın acı acı uluduğunu duyunca, kalkıp inlerine doğru süzüldü.

Taşçaynar (taş çiğner) adını ona yöredeki çobanlar vermişti. Çünkü çenesi taşları çiğneyip ezecek kadar güçlüydü.

Taşçaynar, “korkma artık, ben geldim” dercesine, yatıştırıcı bir homurdanmaya devam ediyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 9)

Akbar kendi iradesi dışında oluşan bu yeni olay karşısında, şimdi daha kuşkulu idi. Kalbi heyecanla çarpıyor, cesareti, kararlılığı artıyordu: Karnında taşıdığı yavruları, herhangi bir tehlikeye karşı ne pahasına olursa olsun koruyacaktı. Artık, insan olsun, hayvan olsun, her düşmana tereddütsüz saldırabilirdi. Soyunu sopunu, dölünü düşünüyordu koruma içgüdüğü uyanmıştı. Şimdiden, doğacak çocuklarını şefkatle okşamak, doğmuşlar gibi memelerini ağızlarına vermek ihtiyacı, özlemi içindeydi. Mutlu geleceği duyuran bir önsezi idi. (Aytmatov, 2012b, s. 10)

Taşçaynar şafak vaktinde yuvadan ayrılmış, geç vakit, başka bir dişi kurdun kokusu vücuduna sinmiş olarak dönmüştü. Çok kızışan ve yörede dolaşan, kilometrelerce öteden erkek kurtları tahrik eden o yabancı dişi, onun da aklını başından almıştı. O kokuya dayanamayan Taşçaynar gidip onunla buluşmuş, sevişmişti. Akbar, vücuduna yabancı dişi kokusu sinmiş olarak dönen Taşçaynar’ı bağışlamamıştı. Ansızın saldırarak omzunu dişlemiş, yuvadan kovmuştu. Günlerce yanına yaklaştırmamıştı budalaydı. (Aytmatov, 2012b, s. 11-12)

Dişi kurdun korkunç bir şok geçirdiği o gün, işte böyle sona erdi. Karşı konulmaz analık içgüdüleriyle o, yalnız kendisi için değil, yakında dünyaya gelecek yavruları için de endişelenmiş, korkmuştu. Öbek öbek koruların ardında, çığların ve fırtınaların topladığı taş ve ağaç yığınlarının gerisinde, çalılıkların ortasında, sarkık kayaların altında derin bir yarık olan bu yeri, onun için yuva seçmişlerdi. (Aytmatov, 2012b, s. 12)

En önemlisi de yavruları henüz böyle bir kovalama yapacak yaşta değillerdi ve bu yarış onlar için tehlikeli olabilirdi. Eğer bu kovalamacada yavrular saygaların gerisinde kalır ve onları yakalayamazlarsa, artık cesaretleri kalmaz ve hiçbir zaman büyük av peşine düşmezlerdi. (Aytmatov, 2012b, s. 27)

İlk saldıran, kovalamayı başlatan, ilk sıçrayan Akbar olacaktı. Onun hemen ardından yavruları, kaderin onları bu av için doğurttuğu ilk üç yavrusu, sonra yenilmez gücüyle baba Taşçaynar gelecektlerdi. Bir tek amaçları olacaktı: Saygaları mümkün olduğu kadar süratle pusuya düşürmek ve çocuklarına gerekli dersi vermek. (Aytmatov, 2012b, s. 29)

İnden çıkışının ilk saatlerinde çok endişelendi, birkaç defa geri dönmek istedi. Yavruları korumalıydı, onun sütüne ve sıcaklığına ihtiyaçları vardı. Ama, korkusunun üstesinden gelerek yoluna devam etti, o anlar için yuvasını unuttu ve sonra birden göl civarında yeni izlerle karşılaştı. Yırtıcılık içgüdüğü her şeyi unutturdu. (Aytmatov, 2012b, s. 284)

Az sonra yaptığı tedbirsizliği düşündü de tüyleri diken diken oldu. Elinde bir tüfek bile olmadan nasıl girmişti o kurt inine! Ana kurt ya da baba kurt yakınlarda bir yerde olabilirdi... En uysal hayvan olan bir dişi geyik bile yavrusunu korumak için canını dişine takıp dövüştürdü... (Aytmatov, 2012b, s. 287)

Büyük kurtlar karınlarını iyice doyurduktan sonra dönüş yolunu tutmuşlardı ve tek arzuları vardı artık: inlerine ulaşmak, yavrularıyla kucaklaşıp yatmak ve dinlenmek. Bunu hak etmişlerdi. Sonra da gidip av artıklarını temizleyeceklerdi. (Aytmatov, 2012b, s. 288)

Bu koşuda özellikle Akbar çok güçlü çekiordu. Çünkü yavrularına süt yapsın diye çok et yemişti. Yine de dayanıyor, bütün kaslarını gererek koşuyordu. Atlıya yetişse, bir an bile tereddüt etmeden üzerine atılacaktı. Yavrularını kurtarmak için her şeyi göze almıştı. Elbette Taşçaynar da hep yanında olacak, onu vargücüyle ve sonuna kadar destekleyecekti. Her şeyde beraberlerdi. Yalnız, vakti gelince, tek başlarına öleceklerdi. (Aytmatov, 2012b, s. 291)

O gece, hemen hemen hiç gözlerini kapamadılar. Yalnız, her şeyden habersiz küçük Kence, yatağında mışıl mışıl uyuyordu. Dişi kurdun yakarışlarını dinleyen Gülümhan, şimdi, hiç de tehlikede olmadığı halde, oğlu için endişelenmeye başlamıştı. (Aytmatov, 2012b, s. 314)

Nihayet, her zamanki sarıçalıların olduğu yere geldi, yavrularının orada olup olmadıklarından iyice emin olmak için bir kere daha girdi inlerine. Her tarafı koklayarak, yavrularının pek özlediği kokularını bir kere daha içine çekti ve sonra inledi, uludu, uludu.. ‘Nerdesiniz? Ne oldu size yavrularım! Süte susamış küçük yumuklarım! Bir gün büyüyecektiniz. Keskin dişleriniz olacaktı. Siz yanıbaşında yürürken kendimi ne kadar mutlu, ne kadar güçlü hissedecektim! Siz yanımda oldukça ayaklarım yorulmak nedir bilmeyecekti. (Aytmatov, 2012b, s. 345)

- Ev idaresinden hiç anladığın yok! Sürülerle olmadığın zaman o toplantıdan bu toplantıya dolaşıp duruyorsun. Oraya kadar gidemiyorsan bari bir gün evde kal da, Kence’ye bak. Onu hiç gözden ayıramayız, ben gidip bahçe işlerini yaparım, demişti. (Aytmatov, 2012b, s. 373)

Bir ay kadar sonra iki yaşına basacak olan bu sevimli afacan onun en büyük kıvancı, neşe kaynağı idi. Öğrendiği ve söylediği her yeni kelime bu yaşlı babayı keyiften mest ediyordu. Çocuğuna ve çocuğunun annesine bağlılığı, varlığının en büyük anlamı ve amacı gibi geliyordu. Ona. Karısını ve çocuğunu sevmek, bu dünyada sahip olunacak en büyük servet, en büyük amaç değil miydi? Başka hiçbir şey beklemiyordu hayattan. Duygularını hiç dile getirmese de Gülümhan’ın da aynı şeyleri hissettiği belli oluyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 375)

Boston eve şafak vaktinde varacağını hesaplıyordu. O kısa ayrılık karısına ve çocuğuna ne kadar bağlı olduğunu bir kere daha hissettirmişti ona. Bir an önce onlara kavuşmak istiyordu. O yokken dişi kurdun gelip ulumasından, onları korkutmasından da endişe ediyordu. Ama, eşinin ölümünden beri Akbar’ın hiç ortalıkta görünmemiş olması da biraz rahatlatıyordu onu. (Aytmatov, 2012b, s. 391)

Yedige’ın suratı, kaşları çatıldı ve bir şey söylemedi. Ukubala bu sözünden kocasının hoşlanmadığını, canı sıkıldığını anlamıştı. Yine de kendini haklı göstermek için:

- İyi de olsalar, kötü de olsalar, ölenin çocukları onlar, haber vermeliyiz, dedi.

Yedige elini havada sallayarak cevap verdi:

- Biliyorum, biliyorum.. Onları düşünmedim mi sanıyorsun? Onlar gelmeden olmaz elbet.. (Aytmatov, 2012c, s. 13)

Zaten kadın fısıldaşıp duruyorlardı: Ne biçim oğuldu bu, babasının cenazesine misafir gibi gelmiş, cenaze aşısı için bir paket çay bile getirmemiş! Merhumun gelini olan o şehirli kadın da zahmet edip cenazeye gelemez mi, birkaç damla gözyaşı döküp duaya katılamaz mıydı! (Aytmatov, 2012c, s. 33)

Bir de şunu ilâve ediyoruz: Ailelerimize yazdığımız mektupları da bırakıyoruz buraya. Bu mesele ile meşgul olacıklardan, onları adreslerine göndermelerini rica ediyoruz... (Aytmatov, 2012c, s. 67)

Ukubala isteseydi akrabalarının yanına gidebilirdi. Zaten o da bozkır köylerinden gelmişti. Kocasını askere akrabaları onu götürmek istemiş, “Bu sıkıntılı yılları gel bizim aramızda geçir”, demişlerdi. “Yedigey cepheden dönünce senin de Cangeldi’ye dönmene kimse engel olmaz.” Ama o kestirip atmıştı: “Ben kocamı bekleyeceğim. Oğlumun yitirdim. Yedigey sağ-salim dönüp geldiği zaman hiç olmazsa karısını bıraktığı yerde bulmalıdır. Hem sonra, köyde yapayalnız olmayacağım, çocuklar ve yaşlılar var, onlara yardım ederim. Birbirimize destek olur, geçinip gideriz...” (Aytmatov, 2012c, s. 76)

Yedigey’in sağ-salim dönüşünü kutlamak, hoş geldin demek için gelen Ukubala’nın akrabaları onları yanlarına çağırdılar: “Bizim yanımıza, bozkıra gelin, dediler, koyun sürüleriyle meşgul olursun, iyileşince de hayvan bakıcılığını meslek edinirsin, o zamana kadar bu işi iyice öğrenmiş olursun zaten..” Yedigey onlara teşekkür etti ama davetlerini kabul etmedi... (Aytmatov, 2012c, s. 77)

Kadının fedakârlığı, bağlılığı, dayanma gücü, mücadelesi, onu hem şaşırtıyor hem de saygı hissi uyandırıyor onda. Zarife, fırtınadan, kanatlarıyla yuvasını korumaya çalışan bir kuş idi. Onun yerinde başka kadın olsa, bir süre ağlayıp sızladıktan sonra, akrabalarının baskısına boyun eğer, onların yanına giderdi. Ama Zarife, savaş yüzünden kocasının başına gelenlere, onunla birlikte, onunla eşit olarak katlanıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 141-142)

“İşkenceyle sakatlanan aklını karanlığın örtüsü yavaş yavaş kapladığında, zorla elinden alınan hafızan geçmişle bağlantısını koparanda, öz ananı dağ dibinden akan ve kıyısında oyun oynadığın derenin şırıltısını, kendi adını, babanın adını, sana utana utana bakarak gülümseyen kızın adını, aralarında büyüdüğün bacı-kardeş, hısım-yoldaş herkesin hayali gözünde silinende, seni karnında taşıyıp bu günleri göstermek için doğuran anana kargışlar okumadın mı? Oy balam, oy! Can balam, oy!..” (Aytmatov, 2012c, s. 150)

Eğer sürüyü satmak için götürmüşlerse, mankurt çoban o kadar uzaktan geri dönebilir miydi? Köyden çıkarken, kaygılar, şüphelerle yanıp tutuşurken, tek arzusu vardı: çocuğunu sağ olarak görsün de nasıl görürse görsün. İster mankurt olsun, ister her şeyi, bütün geçmişi unutmuş olsun, yeter ki sağ olsun, yaşıyor olsun.. Bu kadarına da razıydı. (Aytmatov, 2012c, s. 161)

Böyle diyen Nayman Ana, gözlerini mankurt oğlundan ayırmadan, Sarı-Özek'te söylenen o meşhur ağıta başladı. Bu, Sarı-Özek tarihini, kültürünü bilen kişilerin çok iyi hatırlayacağı bir ağıttı. Talihsiz, dertli ananın, Güneşle, Tanrı ile ve kendisiyle ilgili olarak söylediği yakınmalardı. Geleneklere bağlı olanlar onu ezbere bilir ve bugün bile söylerler. Bu ağıtın başlangıç sözleri şöyleydi:

Men, batası ölgen boz maya

Tulıbm kelip iskegen"...*

*Ben, yavrusu ölen boz dişi deve

Tulumunu gelip koklayan (Yazarın Notu)

(Çevirenin açıklaması: Ben, öldürülen ve derisine saman doldurulan yavru devenin anasıyım, buraya, saman dolu bu tulumu koklayıp, yavrumun kokusunu almaya geldim)
(Aytmatov, 2012c, s. 164)

Bu düşüncelerle kaygılanıyor, kimseye görünmemeye çalışarak ve dört tarafına bakınarak dolanıp duruyordu çölün ortasında. Sonra birden, iki Juan-Juan'ın sürüyü bırakıp gitmekte olduklarını gördü. Yanyana gidiyor, geriye dönüp bakmıyorlardı bile. Buna çok sevindi. Juan-Juanlar iyice uzaklaşınca tekrar oğlunun yanına dönmeye karar verdi. Bu defa ne olursa olsun çocuğunu kaçırap götürmek istiyordu. Çocuğun başına ne gelmişse gelmişti ama bu onun suçu değildi. Düşmanlar yok etmişti onun bilincini, hafızasını. Kaderi böyleymiş. Ne olursa olsun, anası onu köle olarak bırakamazdı. Onu Nayman'ların arasına götürecekti ve barbar Juan-Juan'ların tutsak ettikleri Nayman yiğitlerine neler yaptıklarını herkese gösterecekti. Bunu görüp silaha sarılırlardı. Mesele toprak değildi. Herkese yetecek kadar toprak vardı buralarda. Mesele, Juan-Juan'ların dayanılmaz kötülüğünde idi. Uzak bir komşu olarak da tahammül edilemezdi onlara. (Aytmatov, 2012c, s. 170)

- Coloman! Coloman! Neredesin oğlum? Diye bağırdı Nayman Ana.

Cevap veren olmadı, görünen yoktu.

- Coloman! Neredesin? Ben geldim, ben, annen! Neredesin?(Aytmatov, 2012c, s. 171)

Annesi, yani Kazangap'ın karısı Bikey ağlamaya, sızlamaya başladı: “Yatılı okula gideli sanki bizim yabancımız oldu. Ne evini biliyor, ne ana-baba tanıyor! Felâket bu!” dedi. Okumamış cahil bir kadın işte. Ama ne yapsınlar, çocuklarını okutmaları gerek, onun için de uzak yere göndermek zorunda kalıyorlar... (Aytmatov, 2012c, s. 228)

Akdoğan bakışlı adam sözünü kesti:

- Anlaşıldı anlaşıldı! Kuttubayev ne dedi, sen onu anlat!

- Tamam işte, o da oradaydı. Bikey'e ana yüreğinin onu yanıltmadığını söyledi. Başka çaresi olmadığı için çocukları yatılı okula göndermek zorunda kaldığımızı, bu yüzden yatılı okulun çocuğu anadan babadan ayırdığını, evden uzaklaştırdığını, bunun da herkes için zor ve dertli bir şey olduğunu söyledi. Ama başka çare yok ki. Çok iyi anlıyorum onu. Bizim çocuklarımız da büyüyor, şimdiden acı acı düşünüyorum doğrusu... Çok kötü bir durum... (Aytmatov, 2012c, s. 229)

Abutalip'in çocukları yolcu treninin durduğunu görünce “Baba! Babacığım! Babamız geldi!..” diye ok gibi fırladılar. Var sen anla ne olduğunu. “Baba! Nerdesin baba!” diye vagondan vagona koştular. Trenin altında kalacaklar diye ödüm koptu. Vagondan vagona, trenin bir ucundan öbür ucuna koştular. Öyle de uzun bir katarmış ki.. hiçbir vagonun kapısı açılmadı. Küçüğünü yakalayıp kucağına almış, öbürünü de elinden tutmuştum ki tren hareket etti. Durmadan bağırıyordu yavrular. “Babamız trende kaldı, inemedi! İnemedi!” diye. Öyle ağlaştılar öyle ağlaştılar ki, yüreğim parçalandı, aklım başımdan gitti. Ermek'in durumu çok kötü. Haydi, çabuk git, yatıştır onları! Yolcu treni durunca babalarının geleceğini sen söyledin onlara! Babalarının inmediğini, trenin gittiğini görünce ne hâle geldiklerini bir görseydin... bir görseydin! Niçin babalar çocuklarını, çocuklar babalarını bu kadar çok sever! Niçin, niçin bu acılar? (Aytmatov, 2012c, s. 251)

Abutalip'in döneceğinden emindi. Belki biraz gecikirdi ama dosyaların incelenmesi bittikten sonra onu serbest bırakırlardı ve o da bir an önce çoluğuna çocuğuna kavuşmak için saniye kaybetmezdi... İşte bunun için uydurmuştu o yalanı. Abutalip için ailesinden ayrı kalmanın ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. Onun yerinde başkası olsa, ailesinden istemeden ayrılmış ama bir süre sonra döneceğini bilen bir kimse, bu ayrılığa daha kolay

dayanırdı, ama Abutalip için en büyük işkence işte bu ayrılık idi. Ayrılık Abutalip için ölüm cezası kadar büyük bir ceza idi ve Yedigey bunun böyle olduğunu çok iyi biliyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 253-254)

- Biliyordum böyle olacağını, dedi, çocuklardan ayrı kalmaya yüreği dayanamadı zavallının. Bundan korkuyordum zaten. Ayrılık acısı korkunç bir şeydir. Bakın çocuklarına baba acısıyla nasıl yanıp tutuşuyorlar. Yüzlerine bakamıyor insan. Başka türlü bir adam olsaydı, herhangi bir sebepten hapse girip mahkûm olsa bile, iki-üç yıl sonra yine sağ-salim çıkardı oradan. Savaşta Almanlar'a esir düştü ve esir kamplarında çekmediği sıkıntı kalmadı. Partizanlar arasında da çok sıkıntılar çekti, yıllarca savaştı. Ama yıkılmadı. Çünkü o zaman evli değildi, çocukları yoktu. Ama bu defa onu en değerli varlıkları olan çocuklarından ayırdılar, canından et kopardılar. İşte bu yüzden geldi bu felâket... (Aytmatov, 2012c, s. 257-258)

- Tamam öyleyse, karar verilmiştir. Hem beni yalnızlıktan da kurtarmış olacaksın. Karım Julya Moskova'ya oğlumuzun yanına gitti. İkinci torunumuz dünyaya geldi de, sevincinden fazla bekleyemedi. (Aytmatov, 2012c, s. 383-384)

Yine de o anda dünyanın en mutlu insanı ben olduğumu söyleyebilirim. Ama beni en çok sevindiren, mutlu eden şeyin ne olduğunu bilmiyordum: Savankul'un köye ilk traktörü getirmiş olması mı, o gün çocuklarımızın nasıl büyümüş olduklarını, babalarına nasıl da çok benzediklerini görmek mi? yaşlı gözlerle onları uzaktan izliyor ve mırıldanıyordum: "Hep böyle bir arada, babanızın yanında olun sevgili evlatlarım! Onun gibi sağlıklı, becerikli olun, başka bir şey dilemiyorum..." (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Bir ana için bütün çocukları birdir, hepsini aynı duygu ve şefkatle karnında ve kucağında büyütmüş, beslemiştir. (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Hiçbir şeyi belli etmedim ama içten içe pek sevindim, gururlandım: Gelinim oğlumu gerçekten seviyordu.

"Çok iyi, çok iyi, sağ olasin sevgili gelinim, sağ olasin" diyordum içimden. Onun o günkü hali bugün bile gözümün önünde: Başında bir al yazma, üzerinde beyaz bir entari, kucağında koca bir demet gülhatmi, yanakları al al, gözleri sevinçten ıslık ıslık... Ah gençlik ne güzel şey! Ah benim unutulmaz küçük gelinim! Küçük kız çocukları gibi çiçekleri çok severdi, bayılırdı onlara. İlkbaharda, karlar henüz tamamen erimeden, kardelenler çıkardı. Ve

Aliman, sevgili güzel gelinim, bunları toplar getirirdi. Ah Aliman! Ah canım gelinim!... (Aytmatov, 2012d, s. 21-22)

Caynak'ı düşünürken, Maysalbek'ten de uzun zamandan beri haber alamadığımızı hatırladım: “Ne olmuştu Maysalbek'e? Yoksa onu da mı çağırmışlardı askere? Niçin mektup yazmıyordu? İki satırlık bir mektup yazamaz mıydı? Aile ocağından ayrılmış, ana babayı unutmuş ve galiba şehir hayatı aklını başından almış, yüreğini katılaştırmış olmalı... Hem şimdi okumanın zamanı mı? En iyisi eve dönmesi. Uzaklarda ne işi var?...” (Aytmatov, 2012d, s. 38)

Kasım akşamüzeri geldi. Aliman onu avlu kapısında görür görmez, tutuşturmaya çalıştığı odunları bırakıp, gözyaşları içinde kocasının boynuna sarıldı:

- Sensiz kalamam, senden ayrılamam, sensiz yaşayamam ben!... diyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 39)

Ah benim iyi yürekli, her şeyi düşünen sevgili eşim, can yoldaşım... (Aytmatov, 2012d, s. 50)

‘Ah küçüğüm, sevgili oğlum, bu dünyayı kendi isteğinle nasıl bırakıp gidersin? Ben seni bunun için mi doğurdum?’ diyeceksin. Evet anam, bir ana olarak bana her zaman hesap sormaya hakkın var. (Aytmatov, 2012d, s. 93)

İşte o sırada, bizim önümüzde duran çıplak ayaklı bir kız çocuğu birden bağırdı:

- Bu benim ağabeyim Aşırالی! Aşırالی!

Başörtüsünü çıkardı, bütün gücünü ayaklarına vererek askere doğru koşmaya başladı. (Aytmatov, 2012d, s. 97)

Eğer o, dünyaya bir çocuk getirecekse bu, benim de çocuğum olacaktır. Utancı da, bütün güçlükleri ve acıları da üstleneceğim. (Aytmatov, 2012d, s. 118)

- Ağlama ana, ağlama. Beni bağışla, aptalın biriyim ben. Seni hiç terk etmemeliydi. Ayrılmak istediğim doğru, bunu denedim, ama gördüğün gibi başaramadım, ağırlığa dayanamadım, hep seni düşünüyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 123)

Tablo 2.

Değer: Aile Birliğine Önem Verme		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	5	Karakterlerin ağzından açık bir biçimde ifade edilmiştir..
Cemile	9	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir. Dayanışma değeriyle birlikte verildiği örneklere sık rastlanmıştır.
Dişi Kurdun Rüyalari	15	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	17	Doğrudan ve örtük olarak olumlu ve olumsuz örneklerle birlikte verilmiştir.
Toprak Ana	10	Romanın tamamında aile teması hâkimdir. Karakterlerin aile birliğini vurguladığı diyaloglara yer verilmiştir.

Tablo 2’de aile birliğine önem verme değerine ait Beyaz Gemi’de 5, Cemile’de 9, Dişi Kurdun Rüyalari’nda 15, Gün Olur Asra Bedel’de 17, Toprak Ana’da 10 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Adil olma değerinin en az Beyaz Gemi’de, en çok Gün Olur Asra Bedel’de tekrar edildiği görülmektedir. Bu değerın eserlerde birbirine yakın sayılarda tekrar edilmesi aile birliğine verilen değerın her koşul ve zamanda benzer olduğunun da göstergesidir diyebiliriz.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 56 kez yer alan aile birliğine önem verme değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Ailenin huzur ve refah içerisinde yaşamını ve birlikteliğini sürdürebilmesindeki görev tüm aile bireylerine düşen ortak bir sorumluluktur. Aile bireyleri sorumluluklarını yerine getirmeli ve sağlıklı bir iletişim kurabilmelidir. Hiç kimse aile fertleri kadar birbirine yakın olamaz, karşılıksız sevgi, sadakat ve dayanışma birliği gösteremez. Aile fertleri, iyi ve kötü günde bir arada olan ve birbirlerine çok güçlü bir sevgi bağıyla bağlanmış, her türlü zorluğun üstesinden birlikte gelmeye hazır kişilerdir. Anne baba ve diğer bireyler Türk toplumunun yaşam biçiminin kültürel algıları içerisinde birbirlerine karşı olan görevlerini yerine getirmeli

ve saygı, sevgi ve dayanışma bağı çerçevesinde aile kurumunun varlığını ve devamlılığını güvenceye almalıdır.

4.1.1.3. Bağımsızlık

Bağımsızlık, Türkçe Sözlük'te: "Bağımsız olma durumu veya niteliği, istiklal. Ekonomik ve ruhsal desteğe gereksinme duymak, ilgi görmek ve yön seçmek bakımından başkalarına bağılı olmama durumu" (TDK, 2013) biçiminde tanımlanır. Bir ulusu ulus yapan istiklaldir. Toplulukların birik ve beraberlik duygusu içerisinde, vatan toprakları üzerinde aynı gaye çerçevesinde bir araya gelerek millet oluşturabilmelerinin vazgeçilmez unsuru bağımsız olma niteliğidir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde bağımsızlık değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Dedem diyor ki, geçmiş zamanın birinde, bir han başka bir hanı tutsak almış. Bu han tutsağına: "Eğer istersen benim kölem olarak yanımda kalır, uzun zaman yaşayabilirsin. İstemezsen, en büyük arzunu yerine getirir, sonra da seni öldürürüm", demiş. Tutsak han düşünüp cevap vermiş: "Köle olarak yaşamak istemiyorum, beni öldür daha iyi. Ancak öldürmeden önce, benim vatanımdan herhangi bir çobanı buraya getirmeni istiyorum." – "Ne yapacaksın o çobanı?" – "Ölmeden önce ondan bir türkü dinlemek istiyorum." Dedem diyor ki, işte böyle, vatanlarının bir türküsü için canlarını feda eden insanlar varmış. Böyle insanları görmeyi ne kadar isterdim! (Aytmatov, 2012a, s. 43)

Şunu da söylemek gerekir ki, yaşım küçük olsa da, ev işlerine çok defa ben de karıştım. Çünkü ağabeylerim savaştaydılar. Onun için bana, bazen takılmak için bazen de ciddi olarak "İki ailenin cigiti (yiğidi), koruyucusu ve besleyicisi" derlerdi. Ben de bundan gururlanır ve sorumluluk duygusunu hiç yitirmezdim. Öte yandan annem de beni bağımsız davranmaya teşvik ederdi. Ev işleriyle meşgul olmam, becerikli olmam ve hamaratlılığımla, bütün gün tahta rendelemekten başka bir şey yapmayan babama benzemeyişim, hoşuna giderdi... (Aytmatov, 2013, s. 10-11)

Cemile'nin de, daha ilk geldiği gün, başkalarına benzemeyen bir gelin olduğu anlaşılıyordu. Gerçekte büyüklerine karşı saygılıydı, onları dinliyordu. Ama yine de boyun eğmezdi Buna karşılık, başka gelinlerin yaptığı gibi, başını çevirip homurdanmaz, kötü sözler söylemezdi. (Aytmatov, 2013, s. 15)

Kolhoz başkanı hayvanları yonca tarlasında otlatmayı yasaklamıştı ama, ben atlarımın güçlenmesini istediğim için bu yasağı çiğniyordum. (Aytmatov, 2013, s. 23)

Bütün bozkır ayaklanmıştı. İlk süvari alaylarımız, dağdan ve vadiden büyük ve gürültülü törenlerle kalkıp gitmişlerdi. Binlerce üzengi şakırdıyor. Binlerce yiğit gözleriyle bozkırı tarıyordu. Önde, sııklarının ucuna takılmış kızıl bayraklar dalgalanıyor, geride, atların kaldırdığı toz bulutunun ardında, analar ve eşler gözyaşı dökerek ve yakarışlarla, dualarla yeri göğü inletiyorlardı: “Bozkır yardımcınız olsun, kahramanımız Manas’ın ruhu yardımcınız olsun!” diye de bağırıyorlardı. (Aytmatov, 2013, s. 47)

Akbar, yabancı sürüler arasında onlara boyun eğerek yaşayacak bir yaradılıştaki değildi. Hür ve bağımsız olmayı her şeyden üstün tutardı. (Aytmatov, 2012b, s. 13)

-Peki bu yaklaşımın kitle vicdanından farkı nedir? Biz başkaları gibi olmak istemiyoruz, sürü ya da sürüden olmak istemiyoruz. Biz başkayız kimseye bağlı değiliz.

-Yanıyorsun, Hürriyet yalnız kanundan korkmayanlar için vardır. Başka deyişle senin hürriyetin bir kurgudan ibarettir ve sürekli olarak, göreceğin cezanın tehdidi altındadır.

-Peki, bundan sana ne? Bu yolu biz kendimiz seçtik, sen değil. (Aytmatov, 2012b, s. 156)

Her zaman kendisinin kullanacağı, başkalarının yararlanamayacağı otlakları olsun istiyordu. Ona bu izni, bu imkânı verilerse, o zaman görsünlerdi üretimdeki artışı. Üretim yüz misli artardı ve devletin anonim topraklarda öngördüğü plan hedeflerini aşar giderdi. Bu anonim topraklarda insan bir otlakçıdan, bir yarıcıdan farksız oluyor, bir sonraki sonbaharda nereye gideceğini, hayvanlarını nereye götüreceğini bilemiyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 330)

Yedigey hızlı adımlarla ağıla, Karanar’ı otlaktan getirip bağladığı yere doğru yürüdü. Karanar arada bir öfkeli öfkeli böğürüyordu. Başına buyruk olmayı seven dev bir deve idi o. Öbür develerle birlikte iki-üç kere kuyudan su içmeye gelişi dışında, gece gündüz, bütün hafta otlakta kalırdı. Şimdi de bağlı durmayı istemiyor, koca ağızını açıp dişlerini göstererek bağır bağır bağırdı. Eski meseldi: Hür yaşamaya alışan köleliğe kolay kolay alışamaz. (Aytmatov, 2012c, s. 33)

Ana dilini konuşmak istemeyen ya da ana dilinde konuşmaya korkan bu küçük adam, Tansıkbayev adlı bu küçük teğmen, Karanar’ın niçin süslendiğini ne bilir, ne anlardı? (Aytmatov, 2012c, s. 398)

- Size bir defa daha söylüyorum yabancı yoldaş: Buraya hiç kimse bırakılmaz!

O âna kadar ağzını açıp tek kelime söylemeyen ayyaş damat kendini tutamayıp itiraz etti:

- Yabancı da ne demek? Kimmiş yabancı? Biz burada yabancı mıyız?

Damadın hiddetten yüzü kıpkırmızı, dudakları mosmor olmuştu.

Uzun Adilbay da destekledi onu:

- Doğru söylüyor, ne zamandan beri yabancı olduk kendi toprağımızda?

Ayyaş damat sınırını aşmamak için sesini yükseltmemeye çalışarak ve Rusça'sı da zayıf olduğu için ağır ağır konuşarak devam etti:

- Burası bizim toprağımızdır. Burası bizim mezarlığımız, bizim kendi mezarlığımız. Biz Sarı-Özek insanların ölülerimizi buraya gömmeye hakkımız vardır. Çok, çok önce, Nayman-Ana buraya gömüldü. O zaman kimse bilmiyordu bir gün gelecek de burası yasak bölge olacak... (Aytmatov, 2012c, s. 399-400)

Ordumuz düşmanı adım adım geriletği, topraklarımızdan sürüp çıkardığı için yüreğimize bir bayram sevinci, zafer sevinci doluyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 78-79)

Tablo 3.

Değer: Bağımsızlık		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	1	Bir ifade dışında bağımsızlık değeri örtük olarak yer almıştır.
Cemile	4	Genellikle örtük verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyalari	3	Genellikle örtük verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	3	Örtük ve doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	1	Genellikle örtük verilmiştir.

Tablo 3'te bağımsızlık değerine ait Beyaz Gemi'de 1, Cemile'de 4, Dişi Kurdun Rüyaları'nda 3, Gün Olur Asra Bedel'de 3 ve Toprak Ana'da 1 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Bağımsızlık değerinin diğer değerlere oranla incelenen eserlerde daha az doğrudan şekilde yer almıştır. Ancak örtük olarak bağımsızlık değerine sıkça yer verilmiştir. İncelenen eserlerde bağımsızlık değerinin birbirine yakın miktarda yer aldığı görülmektedir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde 12 kez yer alan bağımsızlık değeriyle ilgili verilen ana fikirler şu şekilde belirlenmiştir:

İnsanların en büyük varlığı istiklalidir, çünkü istiklal olmadan yaşam gayesi ve isteği bir anlam ifade etmez, içi boştur. *“Bağımsızlığı elinden alınmış kimse, yaşam mücadelesine devam edemez ve köle olarak yaşamaktansa ölmek daha iyidir.”* düşüncelerine sıkça değinilmiştir.

4.1.1.4 Barış

Barış, toplum ve dünya huzurunun sağlanabilmesi için önemli bir değerdir. Barış, Türkçe sözlükte “Barışma işi. Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar. Barış içinde yaşamak. Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam.” olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2013)

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde barış değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Kırgızlar onlara baskın yaparmış. Malları yağmalar, evleri yakar, insanları kovarlanmış. Önlerine kim çıkarsa öldürür, kimseye aman vermezlermiş. O zaman böyle bir zamanmış. Kimse kimseye acımaz, insan insanı öldürürmüş. Bir gün gelmiş ki ekin ekecek, hayvan yetiştirecek, ava çıkacak adam kalmamış. Soygunculukla, çapulculukla geçinmek kolaylarına geliyormuş. Basıyorlar, öldürüyorlar, yağmalıyorlarmış. Ölüme ölümle, kana kanla cevap vermek gerekiyormuş. Öç alma hırsları artıkça artmış. Su gibi kan akıyormuş. Düşmanları barıştıracak kimse de kalmamış. En akıllı, en akli başında olanın yaptığı iş, düşmanı gafil avlamak, bir tekini sağ bırakmadan bütün kabileyi yok etmek ve onun malını, servetini alıp götürmekmiş. (Aytmatov, 2012a, s. 55)

Şimdi yüksek sesle türkü söylemeye başlamıştı. Belki de Danyar'la olan ilişkilerimizi eski haline döndürmek ona karşı suçluluk duygusundan kurtulmak için türküyü. Sesi güzeldi, alaycı idi ve hep kendi avılımızın türkülerini söylüyordu. (Aytmatov, 2013, s. 41)

Bu türküde kelimeler yok gibiydi. Kelimelere gerek kalmadan, insanın engin ruhunu ardına kadar açan bir büyü, bir kudret vardı bu seste, bu ezgide. Ne o güne kadar ne de o günden sonra böyle etkileyici bir şarkı dinlemedim ben. Ne kazak ne de Kırgız türkülerine benziyordu, ama her ikisi de vardı bu türkülerde. Danyar'ın türküsünde bu iki kardeş milletin en güzel nağmeleri birleşip erimiş, tek türkü oluvermişti ve bunu başkasının söylemesi de mümkün değildi. Hem dağların hem bozkırların musikisiydi bu. Bazen Kırgız dağları gibi yankı yankı yükseliyor, bazen Kazak bozkırları gibi dalga dalga yayılıyordu. (Aytmatov, 2013, s. 43)

İsa buna ne derdi? İnsanlığı mahvolmaya sürükleyen askerî çılgınlığın bu baş döndürücü yarışını korku ile, dehşetle karşılamaz mıydı? Bir kere daha günahlarımızın ağırlığını omuzlarına almak, çarmıh üzerinde ikinci defa ölmek istese bile, yürekleri savaşçı yeni inanışla kararmış, daha kuvvetlinin merhametsiz kanunlarıyla yönetilen bu insanlara bir şey anlatmaz, açıklayamazdı... (Aytmatov, 2012b, s. 217)

Ortak yönetim merkezi yöneticilerine, genel olarak dünyalılardan hiç kimseye haber vermeden, bu konu ile hiç kimse ile razılaştırmadan ayrılıyoruz. Bundan, yeryüzündeki sosyal hayat kurallarını küçümsediğimiz anlamını çıkarmayın. Biz buna mecburduk. Düşünün ki, bir hokey maçında bile gol atıldığında bunu siyasî bir zafer gibi gören ve bundan kendi sosyal düzenlerinin üstünlüğü sonucunu çıkararak güçler hareketine geçtiği zaman, ne çelişkilerin, kıskançlıkların ortaya çıkacağını, çekememezlik ve çekişmelerin olacağını çok iyi biliyorduk. Gezegenimizin gerçeklerini maalesef çok iyi biliyoruz. Dünya dışı bir uygarlıkla ilişki kurulduğu zaman, bunun yeryüzünde yaşayan insanlar arasında yeni bir iç savaş, yeni bir geçimsizlik sebebi olmayacağını kim iddia edebilir? (Aytmatov, 2012c, s. 65)

Yeryüzünde siyasî çatışmalardan uzak kalmak çok zor, beki imkânsız bir şey. Ama, uzun zamandan beri, günlerce, haftalarca gezegenimizden uzakta yaşadık ve yerküreyi bir otomobil tekerleği kadar küçülmüş haliyle seyrettikten sonra, şu kaniya vardık ki, toplumları öfke ve umutsuzluğa sürükleyen, bazı ülkeleri atom bombasına sarılma durumuna getiren son yılların enerji bunalımı, aslında büyük çapta bir teknik meseledir ve ülkelerin birbirleriyle anlaşıp uzlaşmalarından daha önemli değildir. Bu durumu görüp anlamak bize üzüntü veriyor. (Aytmatov, 2012c, s. 65-66)

Ukubala kocasının çayını tazelerken:

- Bak ne diyeceğim, orada Abutalip'in çocuklarını hatırlaman ve o işi konuşman çok iyi olmuş. Mademki artık devir değişti, zulüm-işkence olmayacak diyorsun, bu yetimlerin acısı da dinmelidir biraz. O mektubu hemen yazmalısın. Ama mektubun iyi bir şekilde yazılması, gönderilmesi, sonra birinin onu okuyup meselenin üzerine eğilmesi epey zaman alır. İyisi mi bir mertlik daha yap, Alma-Ata'ya kendin git, her şeyi anlat yetkili kişilere.. (Aytmatov, 2012c, s. 374)

İnsanların insan olarak kalmalarıydı senin en büyük dileğin. Savaşın onları insanlıktan çıkarmamalarını, ruhlarından iyilik ve acıma duygusunu çıkarıp atmamasını istiyordun. (Aytmatov, 2012d, s. 67)

İnsanlar ne zaman bir savaş başlatacak olsa, onlara şöyle diyordum: “Durun! Kan dökmeyin!” Şimdi de tekrar ediyorum: “Ey dağların, denizlerin öbür tarafındaki insanlar, siz ki mavi göğün altında yaşıyorsunuz, savaş neyinize gerek? Ben toprağım bana bakın! Ben herbiriniz için aynıyım ve siz de benim gözümde eşitsiniz. (Aytmatov, 2012d, s. 77)

- Sevgili Toprak Ana, savaş, en çalışkan evlatları, en usta sanatçıları öldürüyor. İşte bunun için ben hayatım boyunca bu cinayetlerden, bu katliamdan nefret ettim, savaşa karşı geldim. İnsanlar savaş yolunu kapatabilirler ve bunu yapmak zorundadırlar diyorum. (Aytmatov, 2012d, s. 78)

Savaşı biz istemedik ve biz başlatmadık. Bu savaş herkesi canevinden vuran çok büyük bir felakettir. Bu canavarı devirip etkisiz hale getirmek için kanımızı dökmemiz, canımızı feda etmemiz gerekiyor. Aksi halde insanlığa layık olmayız. (Aytmatov, 2012d, s. 93)

Bugün kendi kendime diyordun ki, eğer dünyadaki bütün insanlar, o gün bizim köyde olduğu gibi hep iyi şeyler düşünseydiler, çocuklarını, kardeşlerini, babalarını, eşlerini bizim kadar çok sevseydiler, belki savaş hiç başlamazdı. (Aytmatov, 2012d, s. 96)

Tablo 4.

Değer: Barış		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	1	Olumsuz örneğiyle birlikte verilmiştir.

Cemile	2	Doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyalari	1	Doğrudan verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	3	Doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	5	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.

Tablo 4’te barış değerine ait Beyaz Gemi’de 1, Cemile’de 2, Dişi Kurdun Rüyalari’nde 1, Gün Olur Asra Bedel’de 3 ve Toprak Ana’da 5 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Eserlerde barış değeriyle ilgili genellikle örtük göndermelere yer verilmiştir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 12 kez yer alan barış değeriyle ilgili verilen ana fikirler şu şekilde belirlenmiştir:

Bir ulusun huzur ve refah içinde yaşayabilmesi için barış ortamının sağlanmış olması gereklidir. Savaşın olduğu toplumlarda barışa özleminden bahsetmemek mümkün değildir. Gerek devlet yöneticilerinin gerekse halkın toplumda ve dünyada barış ortamını sağlayabilmesi için özveride bulunması, vicdanlarını ve davranışlarını barış için çözümler doğrultusunda yönlendirmelidirler.

4.1.1.5 Bilimsellik

Bilimsellik, bilim, bilgi ve kanıt kaynaklıdır. Bilimsel bilgi; bilimsel yöntemlere uygun olarak üretilmiş, gerçekliğin belirli bölümlerini açıklamayı amaçlamıştır. Bilimsellik, Türkçe sözlükte “Bilimsel olma durumu” olarak açıklanmıştır (TDK, 2013). Akarsu ise bilimselliği tarif ederken “genel gerçeklik ve zorunlu kesinlik niteliklerini gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi” ifadesini kullanmıştır (Akarsu, 1984, s. 37). Bilimsellik değeri içinde gözlemler, deneyler ve genel gerçekler vardır.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde bilimsellik değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Maddeci bilim, bütün öteki dinler gibi Hıristiyanlığı da gömmeye, yok etmeye çalışmadı mı? Bunları olanca gücüyle süpürüp atmaya, kuvvetli bir elle ilerlemelerin ve tek takip etmemiz gereken kültürün dışında bırakmaya çalışmadı mı? Çağdaş insan, ilk bakışta hiçbir dinî inanca ihtiyacı yokmuş gibi görünüyor: Bu inanışları, uzun zaman öncesine ait

basit işaretler gibi tarih bilgileri arasındaki yerine koymak yetiyor, çağımız insanına. Din eski bir etaptır ve modası çoktan geçmiştir onun için... Peki, böyle düşünerek nereye geldik? Konuya daha yakından bakalım: En gerçekçi teorilerle gülünç durumlara düşürerek kaldırıp attığımız o eski fedakârlık, sadakat ve merhamet kavramlarının yerini alacak ne var elimizde? İmanın yerini alabilecek ne bulduk? Hiç şüphesiz son derece üstün bir şey olmalı, çünkü yeni daima eskiye tercih edilir! İşte, öyleyse, yeni din, yeni ve eşsiz kudretteki din, yakında bütün dünyaya hükmedecek yeni din: En müthiş silahlarla donatılmış askerî güç! (Aytmatov, 2012b, s. 216)

İki bin yılı bile doldurmayan bir süre sonra materyalizm Tanrı inancını yok edince, Senin hayatını saçma bir efsane sayacaklar ve Senin saflığınla alay edecekler: ‘Ne zavallı bir kaçıkmiş bu İsa, ondan kimse bir şey istemedi, kendini böyle çarmıha gerdirmekte çıkarı neydi? Bunun hiçbir orijinal yanı yok ve insanlar milim değişmedi’ diyecekler. Senin bütün yaptıkların ve jestlerin onlara pek saçma gelecek, çünkü onlar yerçekiminin üstesinden gelmiş, uzayı fethetmiş olacaklar. Yeryüzü egemenliği için, kardeşin kardeşi öldürdüğü bir kavgaya girişecekler ve sonra bütün galaksiye, bütün evrene hükmetmek isteyecekler. (Aytmatov, 2012b, s. 219-220)

O da Abdias’inkine benzer bir işin içindeymiş. Bir botanist olduğu için, Mujunkum’da yetişen yabancı kenevirleri incelemekle görevlendirilmiş (Ama o bu yabancı kenevire, ya da haşhaşa, latince pek karışık bir ad vermişti), Abdias’la bu yüzden tanışmak istemiş, haşhaş konusunda yazacağı yazılar için bilimsel bulgulara ihtiyacı varmış. (Aytmatov, 2012b, s. 244)

Kız ona, Taşkentli kimyager ve biyolojistlerden oluşan bir heyetle o helikopterde olduğunu, bu heyetin bir araştırma enstitüsü adına, yabancı keneviri tamamen yok edebilecek yeni bir ürün ya da ilaç bulmak için çalıştığını da söylemişti. Abdias böylece, ‘toksimani’ye karşı birkaç cepheden mücadelenin başlatılmış olduğunu da hayretle öğrenmiş oldu. Fakat bu bitkinin kökünü kurutmak, öyle kolayca halledilecek meselelerden değildi. Haşhaşı bittiği yerde yok edecek bir madde, bir etken imal etmek kolay olsa bile, onun daha da kötü bir sonuca, çok daha etkili bir yerde yok edecek bir madde, bir etken imal etmek kolay olsa bile, onun daha da kötü bir sonuca, çok daha tehlikeli bir yan etkiye sebep olması mümkündü. Çünkü insanoğlu ne zaman tabiatın dengesini bozmaya kalkışsa böyle olurdu. Haşhaşın bitmesini engelleyecek bir ilaç toprağın iki yüz yıl kısır, verimsiz kalmasına yol açardı ki, uyuşturucu ile mücadele uğruna böylesine büyük bir felaket göze alınamazdı. (Aytmatov, 2012b, s. 245)

Uyuşturucu felâketi ikimizin ortak meşgalesi idi. Ben bu felâketin ahlâk yönüyle ve o düzeyde mücadele etmek istiyordum, o da bilimsel alanda mücadelesini sürdürüyordu. Onun, pek zevkli görünmeyen, zamanımızın o ‘moda işler’inden biri olmayan, parlak bir gelecek de vaat etmeyen bu çalışmaya, heyecanla, can ve gönülden bağlanmasına büyük hayranlık duyuyordum. (Aytmatov, 2012b, s. 251)

Sabitcan kendisini ayran budalası gibi ağızları açık dinleyen Boranlıları iyice şaşırtmak, ezmek kararındaydı. Böylece, kız kardeşi ve eniştesiyle yaptığı kavgadan dolayı kendini küçük görenlere bir ders vermiş, bunu onlara ödetmiş olacaktı. Bu yüzden âdeta coşmuş, bilimin yüksek başarıları ve inanılmaz mucizeleri üzerine nutuk çekmeye başlamıştı. (Aytmatov, 2012c, s. 46)

Bak Yedike, az önce sen, uzay gemilerinin telsizle yönetildiğini öğrenince şaşır kaldın değil mi? Oysa o iş bir çocuk oyuncuğu, hem de modası çoktan geçti. Gün gelecek, insanlar da telsizle yönetilecekler, tıpkı şimdiki otomatlar gibi. Anlıyor musun, büyük, küçük herkes radyo dalgalarıyla yönlendirilecek. Bu konuda deneylere başlandı bile. İnsanlığın yüksek çıkarları için çalışan bilim çok önemli sonuçlar, çok önemli veriler elde etmiş bulunuyor... (Aytmatov, 2012c, s. 47)

Evrenin bilinmeyen derinliklerinden gelen bir sinyale dayanarak ve elimizde bir kanıt olmadan, dünya dışında başka bir uygarlığın varlığını nasıl kabul edebilirdik? (Aytmatov, 2012c, s. 61)

Keşfimizin gerçekliğini doğrulamak için başka bir mesaj daha gönderdik onlara. (Aytmatov, 2012c, s. 63)

Demiurg projesi bir süre önce iki büyük devleti birbirine yaklaştırmıştı ve böylece bilimsel ve teknik üstünlüklerini arttırmışlardı. (Aytmatov, 2012c, s. 241)

Suvankul kızardı. Bana bakmadan başını sallar, üzüntüyle iç çeker:

- Yapma Allah aşkına, biz burada okuma-yazma öğrenmek gibi ciddi bir iş yapıyoruz, sen ise alay ediyorsun! derdi. (Aytmatov, 2012d, s. 16)

Tablo 5.

Değer: Bilimsellik

Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	0	Bilimsellik değerine doğrudan veya örtük olarak rastlanmamıştır.
Cemile	0	Bilimsellik değerine doğrudan veya örtük olarak rastlanmamıştır.
Dişi Kurdun Rüyaları	5	Doğrudan verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	5	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Toprak Ana	1	Doğrudan verilmiştir.

Tablo 5'te bilimsellik değerine ait Beyaz Gemi ve Cemile'de herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu değere ilişkin Dişi Kurdun Rüyaları'nda 5, Gün Olur Asra Bedel'de 5 ve Toprak Ana'da 1 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Eserlerde bilimsellik değerinin diğer eserlere oranla daha az yer almasının nedeni eserlerin konuları ve savaş döneminde yazılmış olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde 11 kez yer alan bilimsellik değerine ilişkin verilen ana fikirler şu şekilde belirlenmiştir:

Bilimsellik; bilimin, araştırmanın, toplumsal ve bireysel ilerlemenin gerçekleşebilmesi için oldukça önemli bir değerdir. Gerçeklerin daha net ve doğru anlaşılabilmesi ve toplum tarafından anlamlandırılabilmesi için bilimsel yöntemlerden faydalanılmalıdır. Olay ve durumları farazi bir biçimde açıklanmaktan ziyade bilimsel araştırmalar ve bilimin yardımıyla kanıtlar eşliğinde ifade edilmeye çalışılmalı ve bu duruma önem verilmelidir. Devlet yöneticileri ve halk bilimin ilerlemesi için gerekli desteği sağlamaya özen göstermelidir. Bilim insanları ve yöneticiler de bilimin kötü niyetlere alet olmasını engellemeli; iyiliği, güzelliği ve doğruluğu ortaya çıkarmak için kullanılmasına dikkat etmelidir. Çünkü bilim, kötü niyetlerin elinde büyük bir silaha dönüşebilecek sonucunda ise toplumları ve dünyayı çöküşe götürebilecek büyük bir güçtür.

4.1.1.6. Çalışkanlık

Çalışkanlık Türkçe sözlükte “çalışkan olma durumu, faaliyet” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2013). Çalışmak, toplumu oluşturan bireylerin uyumu ve toplumun ilerlemesi için önemli bir davranıştır. Kendi işini kendi görme, tembellik etmeme, üretken olma, refaha ulaşma, başkalarına muhtaç olmama çalışkanlık değerinin sonuçlarıdır. Çalışkanlık, bireyler için önemli olduğu kadar toplumlar için de önemlidir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde çalışkanlık değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Her yandan konukların gelip doluştuğu böyle şölenlerde yapılacak çok iş olurdu. İşte o zaman her işe koşar, hiçbir işten kaçmaz, her şeyin üstesinden gelirdi. (Aytmatov, 2012a, s. 14)

Orozkul Seydahmet’de işten atamazdı. Çünkü o söz dilerdi. Hiçbir şeye karışmaz, kimseyle tartışmazdı. Ama, güçlü-kuvvetli bir delikanlı olsa da, tembelin tekiydi. Uyuşuk ve uykucu idi. Zaten orman işçiliğini de bunun için seçmişti. (Aytmatov, 2012a, s. 21)

Ancak Kıvrak Müminler içindi böyle hayat. Ömür boyunca durup dinlenmeden çalışıyordu o. (Aytmatov, 2012a, s. 23)

Daha on beşine basmamış olan bizler ise kolhozda çalışıyorduk. Büyük erkeklerin harcı olan günlük işler bizim zayıf omuzlarımıza yüklenmişti. İş, özellikle hasat mevsiminde çok zor olurdu. Haftalarca eve uğramaz, gecemiz, gündüzümüz tarlada, harmanda veya istasyona tahıl taşıdığımız yollarda geçerdi. (Aytmatov, 2013, s. 8)

Cemile, çalışkanlıkta annenin bir benzeriydi. Yorulmak nedir bilmez, her işten anlayan ama hareketleri biraz farklı bir kadın. (Aytmatov, 2013, s. 9)

İki evin işini benim annem yapar, küçük kız kardeşim de ona yardım ederdi. Kız kardeşim, örülmüş kısa saçlarını ipe bağlardı. Tuhaf bir kızdı. O zorlu günlerde nasıl canla başla çalıştığını hiç unutmam. İki evin kuzularını ve danalarını bahçelerin ötesine götürüp otlatıyor, kışın yakacağımız tezeği yapmak için sığır gübresi ve kuru odun topluyordu. (Aytmatov, 2013, s. 10)

Şunu da söylemek gerekir ki, yaşıam küçük olsa da, ev işlerine çok defa ben de karışırdım. Çünkü ağabeylerim savaştaydılar. Onun için bana, bazen takılmak için bazen de ciddi olarak “İki ailenin cigiti (yiğidi), koruyucusu ve besleyicisi” derlerdi. Ben de bundan gururlanır ve sorumluluk duygusunu hiç yitirmezdim. Öte yandan annem de beni bağımsız

davranmaya teşvik ederdi. Ev işleriyle meşgul olmam, becerikli olmam ve hamaratlığım, bütün gün tahta rendelemekten başka bir şey yapmayan babama benzemeyişim, hoşuna giderdi. (Aytmatov, 2013, s. 10-11)

Belki bu yüzden biraz sert tabiatlı, erkek mizaçlı, hatta bazen biraz kaba idi. Erkek gibi de kuvvetliydi, canla başla çalışırdı. Komşularıyla iyi geçinmesini bilirdi ama, biri haksızlık edecek olsa, onunla dalaşmaya kalksa, kaplan kesilirdi. (Aytmatov, 2013, s. 14)

Bizi, aşırılıktan kaçan, çalışmayı seven ve büyükleri sayan evlatlar olarak yetiştirmişti. Aileden herkesin hiç homurdanmadan kendisine tabi olmasını isterdi. (Aytmatov, 2013, s. 15)

Ama işin şaşılacak yanı, sürekli dalgın olmasına rağmen, Danyar'ın çok hızlı çalışması ve iyi iş yapmasıydı. (Aytmatov, 2012, s. 26)

Biz bu buğdayı tâ nerelerden beri sırtımızda taşıyoruz. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar biçiyor, öğütüyor ve taşıyor buğdayları. Günün şu en sıcak saatinde batöz çalıştırıcısı çoktan miadını doldurmuş makinenin başında ter dökmektedir. Kadınlar hep iki büküm olarak yakıcı orakları sallamakta, çocuklar minik elleriyle yere düşen her başağı toplamaktadır... (Aytmatov, 2013, s. 33)

Cemile çalışırken yine kendinden geçirdi. Ama, harman yerinde mola verdiğimiz nadir dakikalarda, yerinde duramazdı. Tınaz savuranların arasına karışır, onlara yardım eder, tınazı ta yukarılara atar, sonra birden yabasını bırakarak saman yığınlarına doğru koşardı. (Aytmatov, 2013, s. 52)

Kader ona pek merhametli olmamıştı. Babası o daha sekiz yaşındayken savaşta ölmüş, birkaç yıl sonra da annesini kaybetmişti. Hepsi kendinden büyük olan kız ve erkek kardeşlerinin bazıları ölmüş, bazıları da kendi işlerinden ona ayıracak zaman bulamamışlardı. Bu yüzden o, çocukluğundan beri yalnız kendisine güvenmiş, kendine çizdiği yolda hedefine ulaşmak için çok çalışmış, durmadan, hummalı bir şekilde çalışmak hayatının aslı haline gelmişti. Daha sonra, bir ağılın sorumluluğunu aldığı zaman, emrinde olanları da kendisi gibi çalıştırmış, ve onlar da bu sayede işlerinden zevk almayı öğrenmiş, mükemmel birer çoban olmuşlardı. Bu altın kurala uyamayanları işten kovuyor, onları anlamaya bile çalışmıyordu. Bu gibileri açıkça işe yaramaz görüyor, onlara pek sert davranıyor, hayvanca muamele ediyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 326-327)

Birlikte çalışmaya çabuk alıştılar. Ernazar da Boston gibi vicdanlı, sorumluluk duygusu olan bir insandı, yani birçoklarına göre kendini iş için harcayan bir enayi! O birçoklarına göre, sanki kendisinin hayvanları imiş gibi sovhozun hayvanları için kendisini mahvediyordu. Devlete ait bir ağılın asıl sahibi imişçesine kan-ter içinde çırpınmanın ne gereği vardı? Fakat iş tutkusu, çalışma tutkusu onun yaradılışından geliyordu ve o bu tutkudan yararlanmasını, uzmanlaşmasını bilmişti. Herkeste en az bir nebze bulunan bu tutku evrensel olmalıydı. Maalesef bu şekilde hareket edenler pek azdı. (Aytmatov, 2012b, s. 329)

Ernazar'ın gelişiyile Boston çok emin bir arkadaş bulmuştu kendisine. İkisinin aynı düşüncede, aynı görüşte olduklarını görmek, karılarını da memnun ediyordu: İkisi de, bir an bile dinlenmeden çalışmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. (Aytmatov, 2012b, s. 333)

Varır varmaz Osman'ı uyandır. Bizim şefimiz olduğuna aldırma. Bunun hiç önemi yok. Ölüm karşısında herkes eşittir. Kazangap'ın öldüğünü söyle ona. Adam burada tam kırk dört yıl çalışıp çürüttü kendini. Kazangap burada çalışmaya başladığı zaman Osman daha doğmamıştı bile. O zaman dünyanın altınını versen kimse gelip çalışmazdı burada. Sarı-Özek'te diri diri gömülmek istemezdi. İti bağlasan bile durmazdı bu bozkırlarda. O çalıştığı süre buradan gelip geçen tren sayısı başındaki kıllardan bile fazladır.. Hele bunu bir düşünsün. Aynen söyle.. (Aytmatov, 2012c, s. 12)

Kürekle ve kol gücüyle ne kadar yol açmışlar, çuvalla, el arabasıyla ne kadar kar taşımışlardı! Bütün bu işleri, yedinci kilometrede bulunan bir geçitte yaparlardı. Yol hep orada tıkanırdı. Her defasında, bunun acımasız doğa güçlerine karşı son mücadele olduğunu düşünür, acı acı düdük çalarak geçiş isteyen lokomotiflere yol açmak için canlarını dişlerine takarlardı. (Aytmatov, 2012c, s. 17-18)

Ukubala haklıydı. Böyle davranmakla iyi de etmişti. Ama Yedigeey köye döndüğü günden beri, deniz kıyısında işsiz-güçsüz oturmak istemediğini, buna cesaret edemediğini söylüyordu. O da haklıydı. (Aytmatov, 2012c, s. 76)

Kazangap bu utanç verici duruma düşmemek için başını alıp uzak diyarlara gitmiş. Tam altı yıl, Semerkant yakınlarındaki Betpak-Dala'da (Açlık bozkırında) çalışmış. O vakitler oralarda, yüzyıllardan beri el değmemiş toprakları pamuk ekimine açıyorlarmış ve bu yüzden işçiye çok ihtiyaç varmış. Orada, barakalarda yatıp kalkıyor ve kanal kazıyorlarmış. Kazangap da toprak kazmış, traktör sürmüş, ekip başı olmuş.. Çok çalışıp başarı gösterdiği için 'emek kahramanı' diploması da vermişler ona. (Aytmatov, 2012c, s. 85-86)

Yedigey, yüreği kan ağlayarak uzaklaşırdı oradan. Çaresizliğine, haksızlıklara öfkelenir ve bütün hıncını kardan, rüzgârdan, tıkanan yoldan ve develerden çıkarırdı. Kendisi de hayvan gibi çalışırdı. (Aytmatov, 2012c, s. 249)

İlk bakışta onu cılız, çelimsiz ve güçsüz sanırdınız. Oysa, güçlü omuzları, tunçtan dökülmüş gibi güçlü kolları vardı. Hiç kimse onun kadar hızlı çalışamaz, onun kadar iş üretemezdi. Çok kolay, çok rahat biçerdi buğday saplarını. (Aytmatov, 2012d, s. 9)

Ben de hızlı, çabuk biçen bir işçi olarak ün yapmıştım, ama onunla çalışırken hep geride kalırdım. (Aytmatov, 2012d, s. 9-10)

O gece biz ikimiz, geç vakitlere kadar çalışmak için tarlada kaldık. (Aytmatov, 2012d, s. 11)

Suvankul ve ben bu hayatın çatısını kendi ellerimizle kurduk, kendi temiz ellerimizle yoğurduk bu hayatı. Yaz demedik, kış demedik, elimizden çapa, orak ve yabayı düşürmedik. Kan-ter içinde kalarak çalıştık. Çektiğimiz zahmetin ölçüsü yoktu doğrusu. Artık yeni bir çağ da başlıyordu. Kendimize ev yaptık, sağılacak koyunlarımız oldu.. (Aytmatov, 2012d, s. 14)

Zareçye uzakça olduğu için Suvankul bazen hava iyice karardıktan sonra geç vakitlerde gelirdi. Buna kızar, üzülür ve çıkışırdım:

- Hayatımı zehir edecek kadar çok çalışmana ne gerek var? Sen bir ekip başısın, bu yetmez mi? (Aytmatov, 2012d, s. 14)

Benim analık yıllarımın en güzel yılıdır o yıl. Ellerim hala güçlüydü ve çalışmayı seviyordum. İnsanın eli-ayağı tutuyorsa, sağlığı yerindeyse, çalışmaktan daha iyi ne vardır onun için? (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Kasım, babasının izinden giderek onun gibi traktör dürücüsü oldu ve daha sonra biçer-döver kullanmasını öğrendi. Bir yaz boyu, dağın eteğinde bulunan Kayındı kolhozuna gidip geldi. Bunun için çayı aştı, düzde yürüdü, yokuşu tırmandı. (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Kolhozda, Komsomol (Gençlik Kolu) başkanı seçilmişti. Bu yüzden toplantıdan toplantıya, kulüpten kulübe koşar, duvar gazetesinin yazılarıyla meşgul olur, bütün işleri izler, bir dakikası boş kalmazdı. (Aytmatov, 2012d, s. 19)

Ben çalışmadan durabilecek bir insan değildim ve ekin biçmeyi de çok seviyordum... (Aytmatov, 2012d, s. 21)

Hasat başladıktan sonra ekip başını yakalamak, onunla bir yerde durup bir dakika konuşmak mümkün değildir. Atına atlar ve tarlaların bir ucundan öbür ucuna koşturur durur, işten başını kaşıyacak vakit bulamaz. (Aytmatov, 2012d, s. 25)

Kasım'dan yana hiçbir endişem yoktu. O da tıpkı babası gibi çalışmayı severdi ve durup dinlenmeden çalışırdı. Bu karanlık gecede bile, bitmeden kalan yeri biçmek için biçerdöverinin başına dönmüştü. (Aytmatov, 2012d, s. 27)

Ertesi sabah güneş doğmadan hemen işe koyulduk. (Aytmatov, 2012d, s. 31)

Köyümüzden her gün birkaç erkek bayraklarla cepheye uğurlanıyor, bu yüzden kalanların işi artıyor ve durup dinlenmeden çalışıyorlardı. Öğlenleyin kızgın güneş altında da durmuyorduk. Tarlada çalışanlar olsun, harmanlarda, batözlerde çalışanlar olsun, bir dakika durup dinlenmeyi bile haram etmişlerdi kendilerine. (Aytmatov, 2012d, s. 36)

Kasım, zavallı oğlum, insanüstü bir çaba ile bütün bu işleri tek başına bitirecekti sanki. Oysa günler çabuk çabuk geçiyor ve işler bitmiyordu. Ama o, çılgınlar gibiydi, kendinden geçmişti. Biçerdöverini durup dinlenmeden çalıştırıyor, çalıştırıyordu. Gece demeden, gündüz demeden bir tarlayı bitirip öbürüne geçerek, iz yanında iz bırakıp biçerek, boğucu sıcak ve toz altında, bir uçtan bir uca gidiyor, geliyor.. gidiyor, geliyordu... (Aytmatov, 2012d, s. 36)

Yere bakınırken, uzun bir sıra yapmış karıncaları gördüm. Buldukları taneleri sapların, çöplerin arasından kaldırıp götürmek için çok zorlanıyor, yine de hiç durmadan çalışıyorlardı. (Aytmatov, 2012d, s. 37-38)

Oraya gidip gelmeler sırasında kolhozdaki işler birikiyor, o da onların üstesinden gelebilmek için durup dinlenmeden çalışıyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 47)

Bu tarlada Suvankul'la ilk karşılaştığımız günleri de hatırlıyordum. Sonra tam yirmi iki yıl onu terimizle suladığımızı, bir yandan çocuklarımızı büyütürken, öte yandan kan ter içinde kalarak tohum ektiğimizi... (Aytmatov, 2012d, s. 49)

Nice güçlüklerle boğuşmak durumunda kalmış, nice ağırlıkların altında belim bükülmüş olsa da, o günlerde onlara ekipbaşı olmaktan hiç şikâyet etmiyor, bundan gurur duyuyordum. Her zaman şafakla beraber ayakta, kolhozun avlusunda olurdum. Sonra bütün gün at üstünde dolaşırdım: Bozkırdan vadilere, vadilerden dağlara, her yere giderdim... Akşamları geç saatlere kadar kolhozun idare odasında kalırdım. (Aytmatov, 2012d, s. 52)

Böyle güç durumlarda Caynak'ın ve Aliman'ın üzerine biraz daha fazla yük biniyor, yapılamayan işleri de onlara veriyordum. Evlatlarım, gece gündüz durup dinlenmeden çalıştılar. (Aytmatov, 2012d, s. 52)

Caynak o gün tuhaf davranıyordu. Çıkacağı uzun bir yolculuğa hazırlanıyordu sanki. Öğleden evvel, elinde çekiç ve çivilerle avluda, ahırda, anbarda dolaştı durdu. Gevşeyen çivilere bir çekiç vuruyor, düşen çivilerin yerine yenisini çakıyor, tamir edilecek kapı pencere arıyordu. Daha sonra, koca bir yığın yakacak odun hazırladığını, arka avludaki gübreligi temizlediğini, anbarın damına attığımız otları kurutmak için aktardığını fark ettim. Akşamüzeri eve geldiğimde, avluyu iyice temizlediğini, at yemliğini onardığını gördüm. (Aytmatov, 2012d, s. 66)

Ayşe hastalıklı bir kadındı. Kocasını Camanbay savaştan önce ölmüş ve o da genç yaşta dul kalmıştı. Akrabası yoktu, hastaydı ve biricik oğlu Bektaş'la oturuyordu. Ağrılardan kıvrınmadığı zamanlarda kolhoza ya da sebze bahçesine gider, çalışırdı. Bir ineği de vardı. Oğlunu büyütüyor, kıt kanaat geçinip gidiyordu. Bektaş, henüz çocuk yaşta olmasına rağmen çalışmaya başlamıştı ve çalışkan, iyi bir insan olacağı anlaşılıyordu... (Aytmatov, 2012d, s. 85)

Tohumları tarlaya kadar kendim götürdüm. Aslında o gün götürmesem de olurdu, ama tarlanın sürülmemiş az bir yeri kalmıştı, orasının da sürülmesini, ekme işini bir an önce bitirmemizi istiyordum. Buğdayı elle ekecektik. O yüzden de yarın daha gün doğarken tarlada olmalıydım. (Aytmatov, 2012d, s. 86-87)

Tablo 6.

Değer: Çalışkanlık		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	3	Doğrudan verilmiştir.
Cemile	9	Doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyaları	3	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	5	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.

Toprak Ana	22	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
------------	----	---------------------------------------

Tablo 7’de çalışkanlık değerine ait Beyaz Gemi’de 3 Cemile’de 9, Dişi Kurdun Rüyalari’nda 3, Gün Olur Asra Bedel’de 5 ve Toprak Ana’da 22 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Çalışkanlık değeri Beyaz Gemi’de ve Dişi Kurdun Rüyalari’nda aynı sayıda tekrar edilmiştir. Çalışkanlık değerinin ed fazla tekrar edildiği eser ise Toprak Ana’dır. Bunun nedeni, eserin kahramanlarının çiftçi olması ve zor olan savaş döneminde yaşamlarını sürdürebilmek ve orduya destek olabilmek için çalışmak zorunda olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 42 kez yer alan çalışkanlık değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir.

Çalışmak, gerek toplumsal refaha ulaşabilmek gerekse toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için önemli ve gerekli bir davranıştır. İnsanlar arzularını yerine getirebilmek, bir aile ve sosyal statü sahibi olabilmek, toplumun bir parçası haline gelebilmek, kısacası yaşamını devam ettirebilmek adına çalışmak durumundadır. Çalışkanlık, bireyler için önemli olduğu kadar toplumlar için de önemlidir. Nitekim toplumları oluşturan bireylerin niteliği aynı zamanda toplumların niteliğini de belirlemektedir. Bireyler sadece kendi çıkar ve amaçlarını göz önüne alarak çalışmamalı, üyesi olduğu milletin ve dünyanın refahını da düşünerek çalışmalı ve özveri göstermelidir. Çünkü toplum ve birey birbirinden ayrı düşünülmemeyecek iki varlık olduğundan ötürü, milletin istikbalini ve huzurunu düşünerek çalışan insan aynı zamanda kendi refahı için çalışmış olur.

1.1.1.7. Dayanışma

Dayanışma, Türkçe sözlükte “dayanışmak işi, tesanüt. Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması.” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2013). Milleti oluşturan en önemli unsurlardan birinin, aynı gaye için çaba ve destek gösterme gerekliliği olması düşünüldüğünde dayanışmanın millet oluşumu için ne denli önemli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda huzurlu bir sosyal yaşantı ortamının sağlanabilmesi için toplumu oluşturan bireylerin de birbirine her konuda anlayış çerçevesinde destek sağlaması ve dayanışma içinde olması gereklidir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde dayanışma değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Akşamları işi bittikten sonra eve dönen dedem bana masal anlatır. Bilirim, dışarı çok, çok karalık, çok, çok soğuk olur. Rüzgâr acı acı eser. Böyle gecelerde, en büyük dağlar bile, evet onlar bile, birbirine sığınır. (Aytmatov, 2012a, s. 44)

Yaa, bu da akrabasıydı işte. Bir de ne diyorlar: “Hepimiz Boynuzlu Maral Ana’nın soyundanız, birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için!” (Aytmatov, 2012a, s. 78)

Dediklerimi anladılar. “Peki öyleyse, işi sen idare et” dediler. Bunun üzerine, “Osman Ali, geç direksiyona!” dedim. En öndeki arabayı hepimiz birden itmeye başladık. (Aytmatov, 2012a, s. 124)

Mümin ise iki büklüm olarak buz gibi suda ayağını sürüye sürüye Seydahmet’le birlikte zinciri çekiyordu ve sevinçliydi. (Aytmatov, 2012a, s. 146)

“Çamaşır yıkıyorlar galiba” diye düşündü çocuk. Çünkü çamaşırılar biriktiği zaman ateşi avluda yakar, üç evin çamaşırını birden yıkamak için suyu büyük kazanda ısıtırlardı. Bir kişinin kaldıramayacağı kadar büyük bir kazandı bu. Bekey Teyze ile Gülcemal birlikte kaldırırlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 151)

Orozkul’un evinde ziyafet için her şey hazır: Haşlanmış etler, kızarmış etler, kavurmalar... Nine ile Gülcemal bunları hazırlıyor, Bekey Teyze ise ocakla ev arasında mekik dokuyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 158)

Kollektifleştirme’den az sonra Küçük Ev’in aile reisi ölmüş ve karısı iki küçük çocuğuyla kalmış. Kabilede hala yaşatılan eski geleneğe göre, dul bir kadının çocuklarını alıp başka bir yere gitmesine izin verilmez. Onun için bizimkiler bu kadını babamla evlendirmişler. Babam ölenin en yakın akrabası olduğundan, atalarının ruhuna saygısı ve ödevi, onu bu kadınla evlenmeye mecbur etmiş. Böylece bizim evde ikinci bir aile olmuş. (Aytmatov, 2013, s. 9)

Seyit, sen bugün evde kal, atları bir güzel tımar et, yarın sabah erkenden Cemile’ye bir araba veririz. İkiniz birden çalışırsınız, gözünü iyi aç. Cemile’den sen sorumlusun! (Aytmatov, 2013, s. 12)

Cepheden yeni geldi, biliyorsunuz. Böylece tahılı üçü birden taşırlar istasyona. (Aytmatov, 2013, s. 12)

Cepheden bir askerin geldiği duyulur duyulmaz, en küçüğünden en büyüğüne kadar, herkes karşılamaya, hoş geldin diye elini sıkmaya, ona yakınlarını görüp görmediğini sormaya ve anlatacaklarını dinlemeye koşardı. Bir gürültü, bir kıyamet kopardı avılda. Herkes tahmin yürütürdü: Belki gelen ağabeyimizdir, belki üvey çocuğun babasıdır?.. Çocuktan haberi alan orakçılar gelenin kim olduğunu anlamak için koşmuşlardı. (Aytmatov, 2013, s. 24)

Biz bu buğdayı tâ nerelerden beri sırtımızda taşıyoruz. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar biçiyor, öğütüyor ve taşıyor buğdayları. Günün şu en sıcak saatinde batöz çalıştırıcısı çoktan miadını doldurmuş makinenin başında ter dökmektedir. Kadınlar hep iki büklüm olarak yakıcı orakları sallamakta, çocuklar minik elleriyle yere düşen her başağı toplamaktadır... (Aytmatov, 2013, s. 33)

Danyar, hiçbir şey duymuyormuş gibi, yukarıya, kızgın demir çatının altına doğru basamakları esneterek ilerliyordu. Üç adımda bir sendeleyerek duruyor, nefes alıyor, sonra yine bütün gücünü toplayarak ilerliyordu. Arkasından gelenler adımlarını ona uydurmuşlar, o durunca duruyorlardı. Bu yüzden onlar da çok yoruluyor, zor dayanıyorlardı ama hiç biri ona ağzını açıp bir şey söylemiyor, bağırıyordu. Çuval taşıyanlar sanırsınız birbirlerine görünmez iple bağlanmışlardı: Kaygan, tehlikeli bir patikada ilerliyorlardı ve hepsinin hayatı birinin hayatına bağlıydı! O sessiz dayanışmada, hepsinin sallanışında, tek ve aynı ahenk vardı. (Aytmatov, 2013, s. 38-39)

Bu türküde kelimeler yok gibiydi. Kelimelere gerek kalmadan, insanın engin ruhunu ardına kadar açan bir büyü, bir kudret vardı bu seste, bu ezgide. Ne o güne kadar ne de o günden sonra böyle etkileyici bir şarkı dinlemedim ben. Ne kazak ne de Kırgız türkülerine benziyordu, ama her ikisi de vardı bu türkülerde. Danyar'ın türküsünde bu iki kardeş milletin en güzel nağmeleri birleşip erimiş, tek türkü oluvermişti ve bunu başkasının söylemesi de mümkün değildi. Hem dağların hem bozkırların musikisiydi bu. Bazen Kırgız dağları gibi yankı yankı yükseliyor, bazen Kazak bozkırları gibi dalga dalga yayılıyordu. (Aytmatov, 2013, s. 43)

Orozmat'ın gülümsemesi kayboldu:

-İstesen de istemesen de tahılı taşıyacaksın! Biri canını sıkacak bir şey yapmışsa söyle, şu koltuk değneğimi ensesine patlatayım! Böyle bir şey yoksa aptallık etme. Taşdığım şey asker ekmeğidir, senin kocan da asker! (Aytmatov, 2013, s. 56)

Bu çiftin kılavuzu, emir vereni, Akbar idi. Avı başlatma görev ve hakkı da ona aitti. Taşçaynar ise güvenliği sağlıyordu. Yenilmek bilmeyen gücünü kuvvetini ona adamıştı. Yorulmadan, yüksünmeden onun isteklerini sadakatle yerine getirirdi. Bu işbölümüne ikisi de tam olarak uyuyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 11)

Onları tehdit eden hiçbir şey olmadığı zamanlarda bile çok defa koşarak ama düzenli bir şekilde hareket eder, kurtlardan başka hiçbir canlıya geçit bırakmazlardı. Bu durumda güvenliklerini çok kalabalık oluşları sağlıyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 26)

O akşam altı kişi ve yedincisi tekrar bir araya geldiler. Ormanın kıyısında büyük bir kovuğun yakınında kocaman bir ateş yakmışlardı. Köyden, kahraman Guram Çohazade'ye son bir saygı ve bağlılık göstergesi olarak bol miktarda şarap, ekme, tuz ve daha birçok yiyecek göndermişlerdi. Alev alev yanan ateşin etrafında bağdaş kurup oturdular. (Aytmatov, 2012b, s. 81)

O anda, o yedi kişi kadar hiçbir insan topluluğu birbiriyle böylesine bütünleşmiş, kaynaşmış değildi. Şarkıları havayı dolduran, coşkulu, uzak yolun, dönüşsüz yolun eşliğinde olan o yedi insan... Onları müziğin nefesi bağlıyordu birbirlerine. (Aytmatov, 2012b, s. 84)

İnsanların bu olaya, evleri tutuşmuş gibi, felakete kendi çocukları maruz kalmış gibi tepki göstermeleri gerek. İyi kullanılan bazı kelimeler koro halinde bütün toplum tarafından tekrar edilirse, bunun paradan daha güçlü olduğu anlaşılır, böylece kötülükler önlenebilir! (Aytmatov, 2012b, s. 110)

Bir ara içi bulandı. Beyni de zonkluyordu ve ona tamamen yabancı insanlarla dolu bu yerde nefes almakta güçlük çekiyordu. 'Durumum çok kötü', diye düşündü, 'insanlar da çok tuhaf, kimse kimsenin derdiyle ilgilenmiyor. Ne boşluktur bu! Hiçbir bağlılık, hiçbir dayanışma yok insanlarda...'. (Aytmatov, 2012b, s. 238)

O zaman Gülümhan, başını onun omuzlarına dayadı, sayıklar gibi, anlaşılmayan sözler söyleyerek titete titreye, hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı. Boston da koluna girdi, birlikte ağlaya ağlaya, ağılın yolunu tuttular. (Aytmatov, 2012b, s. 359)

- Eh, hatun, hepsinin derdini üzerine almak istiyorsun. Ayzade el uzatsan degecek kadar yakınımızda sayılır. Sabahleyin istasyona giden biri haber verir ona. Ama şunu bilesin ki, Ayzade'nin de, onun erkek evladı olmasına rağmen Sabitcan'ın da bize yardımı olmayacaktır. Gelmesine gelecekler, ama birer yabancı, birer misafir gibi uzakta

duracaklardır, ölüyü gömme işi bize kalacaktır. Haydi, şimdi git ve dediklerimi herkese anlat. (Aytmatov, 2012c, s. 14)

Kızları, Kazangap'la birlikte çalıştıkları yıllarda doğup büyümüş, okumuşlardı. Kumbel istasyonundaki yatılı okula giderlerken onları Kazangal'la birlikte sırayla götürüp getirmişlerdi. Onların küçüklüklerini hatırlıyordu şimdi. Tatile çıkarken ya da tatil dönüşü develeri Karanar'a binerlerdi. Küçüğü önde, büyüğü arkada, kendisi de ortada oturur, mevsim kış değilse heybetli Karanar daha hızlı gider, o yolu üç saatte alırlardı. Yedigey'in işi olduğu zamanlar Kazangap götürüp getirirdi onları. Onlara ikinci baba olmuştu Kazangap. (Aytmatov, 2012c, s. 24)

Kucaklaşıp ortak üzüntüleri için ağlamışlardı. Yedigey, Sabitcan'ı kucaklayıp bağrına basmasına, ona sevgi göstermesine kendisi de şaşır kalmıştı sonradan. Onu kucaklayıp yüksek sesle ağlarken "İyi ki geldin evlat, iyi ki geldin!" diyordu ona. (Aytmatov, 2012c, 30-31)

Nasıl olsa bu işi komşularıyla birlikte o olmadan da yapabilirlerdi. Zaten komşular kendilerine düşen işi yapmaya başlamışlardı. Demiryolunda görevli olanlar dışında herkes, cenazenin kaldırılması ve sonra verilecek yas yemeği için hazırlık yapıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 34)

Kazangap'ın kızı Ayzade ile kocası, bir yük trenine binerek cenazeye gelmişlerdi. Ayzade trenden iner inmez hüngür hüngür ağlayarak geldiğini belli etti. Bunun üzerine köy kadınları da onun etrafına toplaşıp ağlamaya, sesine ses katmaya başladılar. (Aytmatov, 2012c, s. 39)

Yedigey, gözlerine dolan yaşı yeniyle sildi. Üzüntüden düğümlenen boğazını açmak için birkaç kez öksürdü. Ukubala ve köyün öteki kadınları oradaydılar. Evinde işini bitiren her kadın oraya geliyor, elinden gelen yardımı yapmaya çalışıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 53)

Ukubala isteseydi akrabalarının yanına gidebilirdi. Zaten o da bozkır köylerinden gelmişti. Kocası askere akrabaları onu götürmek istemiş, "Bu sıkıntılı yılları gel bizim aramızda geçir", demişlerdi. "Yedigey cepheden dönünce senin de Cangeldi'ye dönmene kimse engel olmaz." Ama o kestirip atmıştı: "Ben kocamı bekleyeceğim. Oğlumı yitirdim. Yedigey sağ-salim dönüp geldiği zaman hiç olmazsa karısını bıraktığı yerde bulmalıdır. Hem sonra, köyde yapayalnız olmayacağım, çocuklar ve yaşlılar var, onlara yardım ederim. Birbirimize destek olur, geçinip gideriz..." (Aytmatov, 2012c, s. 76)

Gün boyu toz içinde, ter içinde kalıyorlardı. Ama ne yapsınlar, yaşamak zorundaydılar. Yedigey kürekle el arabasını dolduruyor, Ukubala da, onu tahtaların üzerinden iterek yukarı çıkarıyor, sonra tekrar aşağı iniyordu. Bir yük atı gibi el arabasını tepenin yukarısına çıkarıp indirmek kadının yapacağı iş değildi aslında. (Aytmatov, 2012c, s. 78)

Hepinizin gelmesine gerek yok, zaten herkesi götürecektir araç da yok. Hem, durakta, makasta yapılacak işler var. Oraya altı kişi gideceğiz. Orada yapılması gereken her şey yapılacaktır. Kalanlar cenaze aşını hazırlasın ve bizi beklesinler. (Aytmatov, 2012c, s. 103)

Orman-Göğüslüler, onlar için uzayın epeyce uzak bir noktasında Dünya gezegeninin bulunduğunu biliyor ve Dünyalılarla sık temaslar kurmayı, ilişkiler içinde bulunmayı çok istiyorlar. Bu onlarda sadece bir merak değil, temas kurmayı sırf meraklarını gidermek için düşünmüyorlar. Onlar bunu, iki uygarlık arasında tecrübe alış-verişi yapmak, ortak yarar için düşünce ve ruhun gelişmesinde yeni bir çizgi başlatmak, akıl ve mantığın zaferini kutlamak için istiyorlar. Onların dünya ile temas kurmada, bizim hayal bile edemeyeceğimiz beklentileri var. Evrensel aklın iki ayrı dalındaki gelişmelerini birleştirerek, evrende insanların sonsuza kadar varolma yolunu bulabileceklerini düşünüyor, bunu umuyorlar. Çünkü gezegenlerde, önünde sonunda her tür enerjinin tükeneceğini ve bir tedbir alınmazsa, gezegenin ve o gezegendeki hayatın sona ereceğini düşünüyorlar. (Aytmatov, 2012c, s. 120-121)

Herkes gibi onlar da, karı-koca çalışıyor, kan ter içinde kalarak her işi yapıyorlardı. Dondurucu soğuğa aldırılmadan kar kürüyor, traversleri taşıyor, demiryolu işçilerinin yaptığı her işe koşuyorlardı. (Aytmatov, 2012c, s. 127)

Başlangıçta, baba ve anne sabahları işe gittikleri zaman, çocuklar barakada, yalnız kalırlardı. Ama Ukubala'nın yüreği buna dayanmadı ve iki çocuğu yanına aldı. Onların evi daha sıcaktı ve o günlerde yeni gelenlere göre daha rahat yaşıyorlardı. Bu olay iki aileyi birbirine daha da yakınlaştırdı. (Aytmatov, 2012c, s. 128)

Kadının fedakârlığı, bağlılığı, dayanma gücü, mücadelesi, onu hem şaşırtıyor hem de saygı hissi uyandırıyor onda. Zarife, fırtınadan, kanatlarıyla yuvasını korumaya çalışan bşr kuş idi. Onun yerinde başka kadın olsa, bir süre ağlayıp sızladıktan sonra, akrabalarının baskısına boyun eğer, onların yanına giderdi. Ama Zarife, savaş yüzünden kocasının başına gelenlere, onunla birlikte, onunla eşit olarak katlanıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 141-142)

Sıra küçük hangarın yanına kiler olarak kullanılacak bir yer kazmaya gelince, Kazangap da yardıma koştı. Üçü de elele vererek büyükçe bir çukur kazdılar. Çukurun üzerini eski bir traverslerle örttüler. Traverslerin üzerini de kil ve saman karıştırarak yaptıkları balçıkla sıvadılar. Bunun da üzerine, hayvanlar basıp düşmesin diye, bir çatı yaptılar. (Aytmatov, 2012c, s. 187)

- Pekâlâ çocuklar, dedi Yedigey, bu işi hep beraber yapacağız, tren gibi dizilip birbirimizi çekeceğiz. Şöyle arkama geçin bakalım. Daul, sen bana sarıl, Ermek sen de Daul'un beline sımsıkı sarılarak çekeceksin! (Aytmatov, 2012c, s. 201)

Yedigey, Abutalip'in önüne oturdu. Çocuklar da arkasına geçerek çekmeye başladılar.

- Hadi çocuklar! Hep beraber! Tek başıma asla gücüm yetmez, siz sıkı tutmazsanız başaramam, bak, kuvvetim yetmiyor. Hadi Daul! Hadi Ermek! Asılın! Daha hızlı! Daha hızlı! (Aytmatov, 2012c, s. 202)

Yılbaşı akşamı bütün Boranlılılar Yedigeyler'in evinde toplanmışlardı. Yedigey ve Ukubala birkaç gün önce karar vermişlerdi buna:

-Madem ki yeni komşularımız Kuttubayevler çocuklar için böyle güzel bir yılbaşı ağacı süslediler, biz de üzerimize düşeni yapmalıyız, cimriliğin hiç yeri yok! demişti Ukubala. (Aytmatov, 2012c, s. 211-212)

Mektubu Zarife'nin alması konusunda fikirbirliğine varınca Ukubala, Kazangap'a bir tavsiyede daha bulundu:

- Kazake, siz Zarife'ye, Kumbel İstasyon Şefliği'ne onun adına bir mektup geldiğini söylersiniz. Dilekçelerine cevap gelmiş, bunları ancak sana verebilirlermiş, dersiniz. Bununla beraber onu istasyona yalnız göndermek olmaz. Kumbel'de ne akrabası var ne de bir tanıdığı. Hele böyle bir felâket karşısında yalnız kalması hiç doğru değil. Yedigey, sen de onunla gitmelisin. Böyle bir durumda yanında olmalısın. Ne yapacağı, ne olacağı hiç bilinmez. İstasyonda bazı işlerin olduğunu söylersin ona. Çocuklara ben bakarım. (Aytmatov, 2012c, s. 259)

Bak, düşün biraz, mektuplarına cevap vermediler, varsın vermesinler. Canları cehenneme! Ölecek değiliz ya! Biz burada hepimiz bir aile gibiyiz. Her zaman senin yanındayız (Senin yanındayım demek istemişti)? Asla cesaretini yitirme. Çalış ve kendini koyverme. Çocukların hep bizimle (benimle demek istemişti) olacak, her şey yoluna

girecektir. Başka yere gitmene ne gerek var? Burada, kendi evinde, yakınlarının arasında sayılırsın. Bana gelince, çok iyi biliyorsun ki, çocuklarını görmeden edemiyor, onlardan hiç ayrılmak istemiyorum. (Aytmatov, 2012c, s. 281-282)

Ukubala, kıyıda bir o yana bir bu yana gidip geliyordu. Kocasını gecikince endişeye kapılmış, onu karşılamak için çıkmıştı kıyıya. Bir balıkçıyla evlenmeye karar verdiği zaman, bozkırda hayvancılıkla geçinen ailesi, hısım akrabaları ona: “İyi düşün, demişlerdi, balıkçıyla evlenmek denizle evlenmek gibidir.. zor bir hayatı seçiyorsun.. birçok gün, deniz kıyısında yaşlı gözlerle dualar okuyarak kocanı beklemek zorunda kalacaksın...” demişlerdi. O yine de Yedigey’le evlenmekte ısrar etmiş, “Kocamın katlandığı güçlüklerle ben de katlanırım” diye cevap vermişti onlara. (Aytmatov, 2012c, s. 292-293)

Birkaç gün sonra, Yedigey’in kızları Saule ve Şerafet, kocaları ile birlikte, tâ Kızıl-Orda’dan kalkıp Boranlı’ya geldiler. Kendilerine çekilen telgrafta, Sarı-Özek’in aksakalı Kazangap’ın öldüğünü öğrenince, onu anmak ve ana-babalarının acısını paylaşmak istemişlerdi. Bu vesile ile de ana-babalarının yanında birkaç gün kalacaklardı. Böylece üzüntülü olayın yanı sıra bir de sevinçli olay yaşanacaktı. (Aytmatov, 2012c, s. 425)

Sabahleyin uyandığımda yanımda Suvankul’u göremedim. Ne zaman kalktığını da bilmiyordum. Herhalde çok erken kalkmış olmalı. Çevrem, yeni biçilmiş buğday yığınlarıyla doluydu. Buna darıldım doğrusu. Günün ilk saatlerinde onunla birlikte çalışmayı çok istedim. (Aytmatov, 2012d, s. 12)

Ona şöyle dedim:

- Dün bana ne söylediğini unuttun mu? Artık her zaman, her şeyde, aynı ve tek kişiymiş gibi eşit ve beraber olacağımızı söylemiştin... (Aytmatov, 2012d, s. 13)

Suvankul tırpanını bir yana attı, koşup yanıma geldi, kucaklayıp beni havaya kaldırdı. Bir yandan beni öpüyor, bir yandan konuşuyordu:

- Bundan sonra her yerde beraber olacağız, tek vücut olacağız, canım benim, küçük boz torgayım, sevgilim... (Aytmatov, 2012d, s. 13)

Suvankul ve ben bu hayatın çatısını kendi ellerimizle kurduk, kendi temiz ellerimizle yoğurduk bu hayatı. Yaz demedik, kış demedik, elimizden çapa, orak ve yabayı düşürmedik. Kan-ter içinde kalarak çalıştık. Çektiğimiz zahmetin ölçüsü yoktu doğrusu. Artık yeni bir çağ da başlıyordu. Kendimize ev yaptık, sağılacak koyunlarımız oldu.. (Aytmatov, 2012d, s. 14)

Ben o kalabalıkta, önce, traktörün üzerinde, babalarının yanındaki üç oğlumu gördüm. Birbirlerine sıkıca tutunmuş, dimdik duruyorlardı. (Aytmatov, 2012d, s. 16)

Henüz hasat başlamamıştı ama, biçerdöverlerle yol açmak için tarlanın kıyılarında bazı yerleri orakla, tırpanla biçmiştik. Bu biçimde işinde Aliman'la ben yanyana idik, aynı hızla ilerliyorduk. (Aytmatov, 2012d, s. 21)

Biçme işini orakla yapan biz kadınların bulunduğu yer, şamatası, neşesi en çok olan yerdi. Çünkü hemen hemen bütün genç kadınlar, genç kızlar buradaydı. (Aytmatov, 2012d, s. 22)

Ekmeği aldım, duamı okudum ve ilk lokmamı ısırđım. Bambaşka, bilinmeyen bir tadı ve kokusu vardı bu ekmeğin. Sürücülerin ellerinden, taze buğdayların, kızgın demirden, mazottan gelen ya da bunların karışımı olan bir kokuydu bu... Sonra ikinci, üçüncü lokmaları da aldım, onlarda da mazot kokusu vardı. Ama yine de, o güne kadar öyle lezzetli ekmek yemediğimi söyleyebilirim. Bu, ekmekçi oğlumun nasırlı ellerinden çıkan ekmektir. Tarlayı süren, buğdayı yetiştiren, hasadı kaldıran, tarlada çalışan insanlarımızın, halkımızın ekmeğiydi. Kutsal ekmek! (Aytmatov, 2012d, s. 26)

Aliman da o saatlerde onu yalnız bırakmazdı. Hasat zamanında bir dakikalık beraberliğin bile değeri eşsizdi. (Aytmatov, 2012d, s. 27)

Biçme işine girişmek için ikişer ikişer sıra tutmuştuk ki, çayın ta ötesinde dört nala gelen bir atlı görüldü. (Aytmatov, 2012d, s. 31)

Ana yola göz bir attığım zaman ucu bucağı olmayan kabileler gördüm. O upuzun, kapkara kalabalığın bir ucu hiç görünmüyor, öbür ucu da Büyük Boğaz'ın oralarda gözden kayboluyordu. Her köyden, her mezradan akın akın geliyordu insanlar: Atla, öküzle, arabayla, yaya olarak... (Aytmatov, 2012d, s. 40-41)

Küçük çocuklar, kadınlar, yaşlılar askere gidecek yiğidin çevresinden ayrılmıyor, ondan bir karış uzakta kalmak istemiyorlardı. (Aytmatov, 2012d, s. 41)

Suvankul semavere su koydu, çok demli bir çay yaptı, yanıma oturup bunu içmemi isterken şunları söyledi:

- Bak Tolgonay, sen ve ben kimdik? Halkımız sayesinde büyüyüp adam olmadık mı? Öyleyse iyi ve kara günlerde beraber olacağız, mutluluğu da, felaketi de paylaşmasını bileceğiz.

Her şey yolundayken biz de halimizden memnunduk, şimdi bir felaketle karşı karşıya isek, herkes kendi başının çaresine baksın diyemeyiz ya. Bu, hiç de dürüst bir şey olmaz. (Aytmatov, 2012d, s. 42)

Eğer savaş uzarsa, belki beni bile çağırırlar cepheye. Maysalbek'in askerlik çağı da pek uzak değil. Gerekiyorsa hepimiz birden gideceğiz. (Aytmatov, 2012d, s. 42-43)

Köyde hiç sağlam adam kalmamıştı. Kalanların hepsi ya sakat, ya hasta idiler. Kadınlara, genç kızlara, çocuklara, çok yaşlılara düşüyordu bütün işler. (Aytmatov, 2012d, s. 51)

Ben yine de her zaman köyümüz insanlarını yerlere kadar eğilerek selamlamaya hazırım. Çünkü, dağılmadılar ve gerçek birliği gösterdiler. (Aytmatov, 2012d, s. 51)

İşte öyle zamanlarda, o kara günlerde, ekipbaşı olduğum için gurur duyuyorum. Kendi felaketimi, kendi acılarımı, halkın acılarıyla bir tutup, acıyı, açlığı, dondurucu soğukları paylaşıyordum köydeşlerimle. (Aytmatov, 2012d, s. 63)

Herkesin başı dertte, herkes can derdine iken bir insan kendi canını nasıl kurtarabilirdi? Birileri savaşta çarpışıp canlarını feda ederken, başka birilerinin de yan gelip yatmaları mı gerekirdi? Bir insanın bu kadar alçalabileceğini aklım almıyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 82)

Ürünün hepsi cepheye ayrılacak, az bir şey kalırsa o da tohumluk olacak. Ama şimdi biraz tohum bulursak onu kendimiz için ekebileceğiz, sonunda kalabalık ailelere, ihtiyarlara, yetimlere yiyecek yardımı yapabileceğiz. Eğer bana güveniyorsanız ben de bütün sorumluluğu üzerime alırım. Şimdi öyle bir durumdayız ki söylediğim tarlayı ekmek için herkes en kıymetli hazinesini vermek zorundadır: Heybelerin, çuvalların dibinde kalan birkaç avuç buğdayını herkes verecektir. Bana kızmayın, küçücük ve hiç doyurmayan lokmalarımızı daha da küçülteceğiz, belki açlıktan karnımız kazanacak ama hasat zamanına kadar süt içerek ayakta kalabiliriz. O zaman, bir vermişsek yüz alacağız. Hadi son bir gayret daha dostlarım, sıkın dişinizi! Kendiniz için, çocuklarınız için bu fedakârlığı, bu kahramanlığı gösterin. Bir ana olarak söylüyorum ki hiç pişman olmayacaksınız. Ekim mevsimi geçmeden bana yardım edin... (Aytmatov, 2012d, s. 84)

Her Şeye rağmen, yürekleri parça parça olsa da, hemen hemen hepsi varını yoğunu verdi: Kimisi on kilo, kimisi bir avuç. Biliyordum, görüyordum ki son yiyeceklerini veriyorlardı ve ben de tereddüt etmeden alıyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 85)

Genç yaŖlı, kadın erkek, koltuk değneğiyle yürüyen sakatlar, atlılar, yayalar bütün köy bir yöne doğru koŖuyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 96)

Bir kere daha artık susmamaya, ona utanacak hiçbir Şeyi olmadığını, yeni doğan bütün çocukların birbirine benzediğini, kendi doğuracağı çocuğun benim de çocuğum olacağını söylemeye karar verdim. Ona, kendi çocuklarıma baktığım gibi özenle, Şefkatle bakacağımdan emin olmasını da söyleyecektim. Bunu bilmeliydi. (Aytmatov, 2012d, s. 119)

Köyün ilk evlerine yaklaŖınca BektaŖ arabadan atladı ve hayatında ilk defa gr bir erkek sesiyle ağıtlar, ilhiler okuyarak ölüm olayını duyurmaya baŖladı. Bütün evlerden koŖup geldiler, gzyaŖları içinde bizi ortalarına aldılar. AyŖe de geldi ve ağıdı ile yeri göğü inletti. Sonra benim elimden bebeği alıp kendi evine götürdü... (Aytmatov, 2012d, s. 132)

Tablo 7.

Değer: DayanıŖma		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	6	Doğrudan verilmiŖtir.
Cemile	8	Doğrudan verilmiŖtir.
DiŖi Kurdun Rüyaları	7	Doğrudan verilmiŖtir.
Gün Olur Asra Bedel	21	Olumsuz rnekleleriyle birlikte doğrudan ve örtük olarak verilmiŖtir.
Toprak Ana	23	Doğrudan ve örtük verilmiŖtir.

Tablo 7’de dayanışma değerine ait Beyaz Gemi’de 6, Cemile’de 8, Dişi Kurdun Rüyalari’nda 7, Gün Olur Asra Bedel’de 21 ve Torak Ana’da 23 adet bulgunun olduğu saptanmıştır. Dürüstlük değerinin en fazla Toprak Ana’da en az Beyaz Gemi’de tekrar ettiği görülmektedir. Eserlerin hacimleri göz önüne alındığında Toprak Ana’da dayanışma değerinin diğer eserlere oranla daha fazla yer alması, eserdeki karakterlerin savaş döneminde kendi geçimlerini sağlayabilmek ve orduya destek olabilmek adına güçlü bir destek ve dayanışma göstermesiyle yakından ilgilidir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 65 kez yer alan dayanışma değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Dayanışmanın bir erdem sayılabilmesi için bireylerin birbirinden menfaat gözetmemesi gerekmektedir. Aile içinde ya da toplumda bireyler birbirleriyle herhangi bir beklenti gözetmeksizin dayanışma içinde olmalıdır. Toplumsal sıkıntının yaşandığı dönemlerde sorunların üstesinden ancak dayanışma sayesinde birlik ve beraberlik içerisinde gelinebilir. Dayanışma değeri, ahlaki, ailevi ve dini değer yargılarıyla birbirine oldukça yakın olduğu için dayanışma duygusunun güçlü olması, ailede ve diğer toplum gruplarında ahlaki değerlerin kuvvetli olmasıyla doğru orantılıdır. Ahlaki değerlerine sahip çıkamamış, farklı kültürlerin etkisine fazlasıyla açık bir toplumda sağlam bir dayanışma durumu söz konusu olamaz.

4.1.1.8. Duyarlılık

Duyarlılık Türkçe sözlükte “Duyarlı olma durumu, duygunluk, duyarlık, hassaslık.” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2013). Duyarlılık, başta insanlar olmak üzere çevredeki, dış dünyadaki herhangi bir varlığın durumuyla ilgili olabilme durumudur. Bu ilgi o varlıkların içinde buldukları olumsuzluk durumunu içselleştirme noktasına geldiğinde çevreyle daha sağlıklı bir uyum oluşur. Duyarlılık değeri, bünyesinde sorumluluğu, yardımseverliği, sevgiyi, saygıyı, duygusallığı, korumayı ve hassasiyeti de barındırır.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde duyarlılık değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Çocuk, satıcıya göstermeden Baltek’e bir şeker attı. “Bak, koşacağız ha!” dedi. Baltek hafif bir ses çıkararak kuyruğunu salladı. Yine şeker istiyordu. Ama çocuk bir tane daha vermeye cesaret edemedi. Satıcı gücenebilirdi. Adam, köpeğe yedirsın diye vermemişti ona bir avuç şekeri. (Aytmatov, 2012a, s. 13-14)

Kıvrak Mümin'in davetlilere hizmet etmesine kimse şaşmazdı. Hayatı boyunca taşıyacağı 'Kıvrak' lākabını onun için vermişlerdi ona. Böyle kıvrak, böyle hamarat olmasının suçu kendisindeydi. Konuklardan biri, ölen kişinin evindeki konuklara hep onun yardım ettiğini görerek "Avılda yardım edecek gençler yok mu?" dediği zaman, Mümin onlara, "Merhum benim kardeşimdi" derdi. (O Buğu'ların hepsini kardeş sayardı. Oysa, merhum öteki Buğu'ların da kardeşiydi.) "Onun yas şöleninde ben çalışmayayım da kim çalışsın? Biz bunun için Buğu yaratıldık. Boynuzlu Maral ana soyundanız biz. O kutsal Maral Ana, yaşayanlarımıza da ölenlerimize de dost olmamızı istedi bizden..." (Aytmatov, 2012a, s. 15)

Onu üzen, gücendiren tek şey vardı. O da, anma şöleni için yapılan hısım-akraba toplantısına çağrılmamasıydı. Buna gerçekten çok üzülür, kalbi kırılırdı. Ama gücenmesinin asıl sebebi unutulmuş olması değildi. O bu toplantılarda hiçbir karara katılmaz, konuşmazdı zaten. Onu üzen, çok eskiden beri uygulanan bir geleneğe göre, ölen büyüğe karşı borcunu ödeyememek idi. (Aytmatov, 2012a, s. 17)

Orozkul'un hareketlerini gören çocuk, "Güneş başına vurmuş, hastalanmış galiba" diye düşündü. Onun artık hıçkırıklarını da tutamadan ağladığını anlayamamıştı. Koşup önüne çıkan kendi çocuğu olmadığı için, çantasını gösteren bu çocuğa bir çift güzel söz söyleyemediği için ağlıyordu Orozkul. (Aytmatov, 2012a, s. 26)

Ninesi dedesine: "Su aparıp götürse dönüp bakmam bile, baksın başının çaresine, parmağımı bile kımıldatmam onu kurtarmak için! Sanki bana çok lâzımdı! Anası babası bırakıp gittiler. Benim derdim bana yeter zaten, sabrım gücüm kalmadı artık!" diyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 30)

Dedesinden bir süre daha sabredip beklemesini, dedesi de ona bunun için hiç üzülmemesini, asıl meselenin kocasıyla iyi geçinmeleri olduğunu, gerisinin halledileceğini söylemiş. "Oğlun için kaygılanma," demiş dedesi, "ben hayatta oldukça kimseye vermem onu, kimse de kılına dokunamaz. Ben öldükten sonra ise Allah'a emanet. İnsanın kaderinde ne varsa o olur..." Bekey Teyze ve nine, dedesinin anlattıklarını dinlerken derin derin iç çekmiş, sonra da kendilerini tutamayıp ağlamışlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 37)

Orozku enişte Bekey Teyzeyi döverken dedemin yüreği yanıyor. Öyle üzülüyor ki, onun yerine kendini dövmesine razı olacağını söylüyor. (Aytmatov, 2012a, s40)

Bir defasında bilginler bile geldi bizim oraya. İki kadındı, pantolon giymişlerdi. Biri genç, biri yaşlı iki de erkek vardı. Genç olan onların öğrencisi imiş. Tam bir ay kaldılar.

Yaprakları, otları, dalları topladılar. Dediklerine göre, bizim San-Taş ormanları gibi orman pek az kalmış dünyada. Hatta, böylesi hemen hemen hiç yokmuş. Onun için de ormanın her ağacını çok iyi korumamız gerekiyor. (Aytmatov, 2012a, s. 47)

Çocuk dedesine herkesten çok acıyordu. Bu olayın her tekrarlanışında zavallı adam ölecekmiş gibi olurdu. Bir köşeye büzülür, içine kapanır, yüreğindeki acılardan kimseye söz etmezdi. Böyle zamanlarda o, artık iyice kocadığını, savaşta ölen tek erkek evladını düşünürdü. Oğlunu da herkes unutmuş, hatırlayıp sözünü eden kalmamıştı. Oğlu sağ olsaydı belki kötü talihi de değişirdi. Bazen bir ömür geçirdiği ölen karısını da hatırlayıp ağlardı. Ama en çok üzüldüğü, kızlarının pek kötü talihli, pek mutsuz oluşlarıydı. (Aytmatov, 2012a, s. 50)

Ama dedesini rahatsız etmek istemedi. Onun masal anlatacak durumda olmadığını anlıyordu. “Başka bir zaman dinleriz” dedi çantasına. “Şimdi onu sana ben anlatayim. Dedemin anlattıklarını kelimesi kelimesine söylerim sana. Öyle yavaş anlatacağım ki başka kimse duymayacak. Ama sen iyi dinle. Ben, sinemadaki gibi her şeyi gözümde canlandırarak anlatmayı severim. Dedem, bu masalda anlatıla her şeyin gerçek olduğunu söylüyor. Hepsi olmuş bunların...”. (Aytmatov, 2012a, s. 53)

Hiç beklenmedik olay işte o zaman oldu. Enesaylılar birbirleriyle ne kadar kanlı bıçaklı olurlarsa olsunlar, bir başbuğun cenaze töreninde komşularına saldırmazlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 57)

Konuşmalarından çocukların kim olduklarını hemen anlamışlardı. Kendi aralarında bir ağızdan konuşmaya, bağırışıp çağrışmaya başladılar. Anlayamıyorlardı: Düşman soyunun bu kılıç artıklarını hemen orada öldürsünler mi, yoksa Han’larına mı teslim etsinler? Anlaşamadıkları nokta bu idi. Onlar tartışadursun, iyi yürekli, merhametli bir kadın, çocukların eline birer parça haşlanmış at eti tutuşturdu. (Aytmatov, 2012a, s. 59)

Çopur Topal Nine çocuklara:

- Haydi yavrularım, son bir defa kucaklaşıp vedalaşın, dedi. Böyle derken, ikisini birden kolayca itebilsin diye kollarını sıvıyordu. Konuşmaya devam etti: Beni bağışlayın sevgili yavrularım... Ee, ne yapalım, kaderiniz böyleymiş. Bilesiniz ki asla isteyerek yapmıyorum bu işi.. ama sizin iyiliğiniz için böylesi... (Aytmatov, 2012a, s. 61)

- Serbest bırak bu çocukları ey ulu bilge kadın. Onları bana ver.

- Ne yapacaksın onları?

- İnsanlar ikizimi, iki küçük yavrumu öldürdü. Bu çocukları evlat edineceğim.

- Onları emzirmek, sütünlle beslemek mi istiyorsun?

- Evet, ulu bilge yaratık.

Çopur Topal Nine katıla katıla gülerek yine sordu:

-İyice düşündün mü Maral Ana? İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürürler!

-Hayır, büyüyünce benim maral yavrularımı öldürmezler. Ben onların anaları olacağım, onlar da benim çocuklarım. İnsan öz kardeşlerini öldürür mü?

Çopur nine acı acı başını salladı:

- Öyle deme Maral Ana, insanları tanımazsın, orman hayvanları şöyle dursun, birbirlerini öldürmekten bile çekinmez onlar. Sözlerimin doğruluğunu anlayasın diye bu çocukları sana verirdim, verirdim ama insanlar bu çocukları da öldürürler. Ne diye çekeceksin böyle bir acıyı?

- Onları hiç kimsenin bulamayacağı uzak bir ülkeye götüreceğim. Acı bu yavrulara ulu bilge kadın. Serbest bırak onları. Memelerim dopdolu. Sütüm, yitik yavrularım için ağlıyor! Sütüm, yavru! yavruu! diye hasretle gözyaşı döküyor! (Aytmatov, 2012a, s. 62)

O gün sabahtan beri Orozkul'un huysuzluğu üzerinde idi. Önce, bütün âletleri alıp tam çayın öbür yakasına geçecekleri zaman, Mümin torununu alıp okula götürmüştü. İyice delirmişti bu ihtiyar! Her sabah erkenden atını eyerler, çocuğu okula götürür, sonra yine koşturup onu almaya giderdi. İşi- gücü bu bacaksıza bakmak, onunla uğraşmaktı. Onun okula geç kalmasını hiç istemiyordu. Amma da iş ha! Sonu ne olacaktı bunun? Demek bacaksız okula geç kalmaz, ama onun işi bekleyebilirdi? Ne imiş? “Ben çabucak gider gelirim, çocuk okula geç giderse öğretmene karşı ayıp olur” diyor. (Aytmatov, 2012a, s. 74)

Durmadan bağıırıyordu çocuk. İkide bir çocuğa göz atan ihtiyar onun ağladığını anlayınca, otları, ipleri olduğu gibi bırakarak atına atladı ve çocuğa doğru koşturdu. (Aytmatov, 2012a, s. 87)

Mümin mahcup olmuş, öğretmenden özür dilemiş, bir daha geç kalmayacaklarına dair söz vermişti. Ama onu en çok üzen, en çok duygulandıran, okula geç kaldığı için bu kadar çok

ağlamasıydı. “Allah vere de hep böyle sevse okumayı” diye geçirdi aklından. Ama yine de çocuğun bu kadar içli, bu kadar çok ağlamasının, okula geç kalmaktan başka sebepleri olabileceğini de düşünüyordu. Şüphesiz, kalbinin bir köşesinde, kendine özgü, açığa vuramadığı bir derdi vardı. Bir özlemi, onu çok duygulandıran, iç acısı veren bir şey vardı... (Aytmatov, 2012a, s. 88)

Çocuk oradan uzaklaştı. Doğru dama giderek dürbününü sakladığı yerden çıkardı. Tozunu silerken onunla üzgün bir sesle konuşuyordu: “İşler kötü, ben ve çanta büyük bir suç işledik galiba. Başka bir okul olsaydı, çanta ile ikimiz kimseye haber vermeden oraya giderdik. Yalnız dedem buna çok üzülür, her yerde arar bizi. İşte buna dayanmam zor. (Aytmatov, 2012a, s. 100)

Çocuk dedesinin öyle aşağılanmasına kahroldu, utancından, kederinden boğulacak gibiydi. Kimseye görünmeden ağlamak için çay kenarına koştu. Üzerinde yürüdüğü patika bir sis perdesi altında tamamen kayboluyor, sonra yine görünüyor, ayaklarının altında uzanıp gidiyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 101)

Yine coşkunun akan çayın kıyısında idi şimdi. Marallar yine aynı yerde, çayın kıyısında su içiyorlardı. Çocuk onlara bakıp yalvarmaya başladı: “Boynuzlu Maral Ana, ne olur, boynuzuna takarak bir beşik getir Bekey Teyzeme. Yalvarırım bir beşik getir.. bir de çocuğu olsun...” Böyle yalvararak Boynuzlu Maral Ana’ya doğru koşuyordu. Çayda koştuğu halde suya batmıyordu ama karşı kıyıya da bir türlü ulaşamıyordu. Koşuyor, koşuyor ama hep olduğu yerde kalıyordu sanki. Yine de Boynuzlu Maral Ana’ya yalvarıyor, and veriyordu: “Boynuzuna bir beşik tak da getir onlara. Bir şey yap ki dedem ağlamasın, Orozkul enişte Bekey Teyzeyi dövmesin. Küçük bir çocukları olsun. Yemin ederim ki herkesi seveceğim. Orozkul enişteyi bile seveceğim. Tek bir çocukları olsun. Boynuzuna tak da bir beşik getir onlara...” (Aytmatov, 2012a, s. 108-109)

Asker, Boynuzlu Maral Ana’nın torunu olduğunu söyleyen bu koca kafalı, koca kulaklı çocuktan hoşlanmıştı. Pek tuhaf buluyordu onu. Yine de, kendi soylarının nereden geldiğini bilmek şöyle dursun, yedi göbek geçmişini bile sayamadığı için biraz utanmıştı. Çünkü herkesin bilmesi gerekirdi bunu. O ise yalnız anasını, babasını, dedesini ve ninesini, bir de dedesinin babasını biliyordu. Ya ondan öncekiler?

- Sana yedi göbek geçmişini, atalarının adlarını öğretmediler mi? demişti çocuk.

- Hayır. Ne işime yarayacak onların adlarını bilmek? Bilmiyorum ve bunun da bana bir zararı olmuyor.
- Dedem diyor ki, eğer insanlar atalarının adlarını bilmezlerse bozulur, kötü olurlarmış.
- Kim kötü olurmuş? İnsanlar mı?
- Evet.
- Niçin?
- Dedem diyor ki, atalarının adlarını, kim olduklarını unutanlar, kötülük yapmaktan utanmazlarmış. Çünkü o zaman insanın nasıl biri olduğunu ne çocukları bilirmiş ne de çocuklarının çocukları. (Aytmatov, 2012a, s. 112)

Çocuk, ıslıl ıslıl gözlerini Kulubeg'e dikmiş, kımıldamadan, nefesini tutarak dinliyordu. Şimdi pencerenin dışında da aynı rüzgâr uğulduyor, aynı kar yağıyordu. Şoförlerin çoğu, elbiselerini ve çizmelerini çıkarmadan, yere gelişigüzel uzanmış, uyuyorlardı. Koca kafalı, koca kulaklı, ince boyunlu çocuk, onların çektiği sıkıntıyı aynen yaşıyor gibiydi... (Aytmatov, 2012a, s. 122)

Dün kendimi tutamadım, oğlanı almak için okula gittim. Yavrucağ yapayalnız, acıdım ona. Ama bugün okula gitmedi, hasta yatıyor. Haydi unut dün olanları. Bağışla. Sen de benim yabancım değilsin. Senin ve kızımın mutluluğunu istemiyor muyum sanıyorsun? Eğer size Allah bir evlat verirse, ben de kızımın doğum çığılığını duyar duymaz öleceksem, buna razıyım. Yemin ediyorum böyle bir şey olursa sevinçten ağlarım. Tek sizin çocuğunuz olsun da Allah canımı alacaksa alsın. Ama ne olur kızımı bırakma, beni de bağışla. Bütün işleri yaparım ben. Ayaklarımın üstünde durdukça her güçlüğe katlanırım. Yeter ki sen iste, emret!... (Aytmatov, 2012a, s. 146)

Çocuk dişlerini sıkıyor, bunun mide bulantısını azaltacağını düşünüyordu. Ama ona asıl acı veren güçsüzlüğünü anlaması, Boynuzlu Maral Ana'yı öldüren bu insanlara hiçbir şey yapamaması idi. Çocuk hiddetiyle ve umutsuzca, onları cezalandırmak, ne kadar korkunç bir suç işlediklerini anlatmak için oç alma hayalleri kurmaya başladı. Ne var ki, onları cezalandırmak için Kulubeg'i yardıma çağırmaktan başka yol bulamıyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 160)

Çocuk dedesinin burada toza-toprağa uzanarak yatışının asıl sebebinin biliyor muydu? Torununa Boynuzlu Maral Ana'nın kutsallığını anlatmıştı. Onu buna inandırmıştı. Sonra da bütün anlattıklarına, telkinlerine kendisi ihanet etmişti. Hem de bunu talihsiz kızı ve torunu

için yapmıştı. İşte bunun için, rezil olduğu için ölü gibi yatıyordu burada. Bunun için cevap veremiyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 166)

Çay boyunca yüzüp gittin çocuğum.

Şimdi ben sana yalnız şunu söyleyebilirim: “Çocuk kalbinin, çocuk ruhunun bağdaşmadığı her şeyi reddettin. İşte beni teselli eden de budur. Bir şimşek gibi yaşadın sen. Bir defa çaktın ve söndün. Şimşeği çaktıran göktür. Ve gök ebedidir. İşte budur beni teselli eden. Bir başka tesellim daha var: İnsandaki çocuk vicdanı, tohumdaki öz gibidir. Ve o öz olmadan tohum filizlenmez, gelişmez. Yeryüzünde bizi neler beklerse beklesin, insanoğlu yaşadıkça, hak ve doğruluk denen şey de var olacaktır. (Aytmatov, 2012a, s. 168)

Ben bu tabloyu daha hiçbir sergiye yollamadım. Üstelik onu, avıldan gelen akrabalarım da göstermiyor, onlardan saklamağa çalışıyorum. Tabloda utanılacak bir şey olduğu için değil, bir sanat eseri olmaktan uzak olduğu için. Sade bir tablo, orada görünen topraklar gibi sade. (Aytmatov, 2013, s. 7)

Şunu da söylemek gerekir ki, yaşım küçük olsa da, ev işlerine çok defa ben de karışırdım. Çünkü ağabeylerim savaştaydılar. Onun için bana, bazen takılmak için bazen de ciddi olarak “İki ailenin cigiti (yiğidi), koruyucusu ve besleyicisi” derlerdi. Ben de bundan gururlanır ve sorumluluk duygusunu hiç yitirmezdim. Öte yandan annem de beni bağımsız davranmaya teşvik ederdi. Ev işleriyle meşgul olmam, becerikli olmam ve hamaratlılığım, bütün gün tahta rendelemekten başka bir şey yapmayan babama benzemeyişim, hoşuna giderdi (Aytmatov, 2013, s. 10-11)

Yaklaşınca annemin sesini duydum:

-İşte bu olmaz! Kadınların çuval sırtlayıp araba yükledikleri nerde görülmüş? Hayır yavrum, olmaz, benim gelinimi rahat bırak. (Aytmatov, 2013, s. 11)

Annem, gelininin ne düşündüğünü anlıyormuş görünür, onu avutmaya çalışır, sandığı kapatırken:

-Neyin var? derdi. Sevineceğin yerde üzülüyorsun, kocası askerde olan yalnız sen misin? Sıkıntı içinde olan yalnız sen değilsin. Bütün halk çekiyor bu sıkıntıyı. Bütün milletle beraber sen de katlanacaksın. Erkekleri için üzülmeyen, sıkılmayan yok sanıyorsun.. Üzül, ama bunu belli etme, içinde sakla! (Aytmatov, 2013, s. 22)

Cepheden bir askerin geldiği duyulur duyulmaz, en küçüğünden en büyüğüne kadar, herkes karşılamaya, hoş geldin diye elini sıkmaya, ona yakınlarını görüp görmediğini sormaya ve anlatacaklarını dinlemeye koşardı. Bir gürültü, bir kıyamet kopardı avılda. Herkes tahmin yürütürdü: Belki gelen ağabeyimizdir, belki üvey çocuğun babasıdır?.. Çocuktan haberi alan orakçılar gelenin kim olduğunu anlamak için koşmuşlardı. (Aytmatov, 2013, s. 24)

Danyar'ın doğduğu köye dönüşünü herkes çok iyi karşıladı: “Yabancı ne kadar dolaşırsa dolaşsın, sonunda yine geldi işte, bana sorarsanız doğduğu köyün suyunu içmeye geldi o. Hem ana dilini de unutmamış, ara sıra kazakça kelimeler söylüyor ama yine de çok düzgün konuşuyor...” (Aytmatov, 2013, s. 25)

Kaç defa yarı yola geldiğim zaman kuvvetim iyice tükenmiş, çuvalın sırtımdan kaymasına engel olamayacağımı anlamış ve çuvala beraber aşağıya yuvarlanmayı istemişimdir. Ama, arkamdan gelenler vardı ve onlar da çuval taşıyordu, onlar da benim yaşında olan çocuklar ya da benim gibi çocukları olan asker karılarıydı. Eğer savaş olmasaydı, bunlara böyle ağır yükleri taşıtırlar mıydı? Kadınlar da bu ağır işleri yaptıklarına göre benim isyan etmeye hakkım yoktu. (Aytmatov, 2013, s. 33-34)

Cemile'nin şakaları gibi ilgisizliği de bir kere olsun Danyar'ın sabrını taşırmadı, onu kızdırmadı. Sanki her şeye katlanmak için yeminliydi. İlk zamanlar ona acımış ve Cemile'ye birkaç defa:

-Yenge, böyle iyi bir adamla niçin alay edip duruyorsun? demiştim. (Aytmatov, 2013, s. 35)

Danyar'ın sakat ayağını daha zor bastığını, daha çok topalladığını görüyorduk. Nasıl da düşünememiştik bunu daha önce? Bugüne kadar kendimi affetmiş değildim. Çünkü bu eşek şakasını ben düşünmüştüm, benim sersem kafamın buluşuydu bu! (Aytmatov, 2013, s. 37)

Sonrasını yarım hatırlıyorum. Danyar'ın o koca çuval altında iki büklüm olduğunu, başını eğip dudaklarını sıkıldığını görmüştüm. Sakat ayağını usulca kaldırarak, yine usul usul yürüyordu. Attığı her adım öyle ızdırap veriyor olmalı ki, her basamakta başını uzatır gibi bir saniye duruyordu. Yukarıya çıktıkça daha çok sendeliyor, çuval da daha çok sallanıyordu. Yaptığımız şeylerden o kadar utanmış, öyle kokmuştum ki boğazım tamtakır kurudu. Utanç ve korkudan donakalmıştım ama, taşıdığı yükün ağırlığını ve sakat bacağının acısını bütün

benliğimle hissediyordum. İşte yine sendeledi, başını salladı ve benim gözlerim karardı, başım döndü ve sanki ayaklarım yerden kesildi. (Aytmatov, 2013, s. 37)

Ertesi gün Danyar bize kızdığını hiç belli etmedi. Her zaman ki gibi suskundu ve hiçbir şey olmamış gibi davranıyordu. Yalnız, özellikle çuval taşırken, her zamankinden daha fazla topallıyordu. Besbelli dün yarası iyice azmıştı. Onu öyle topallar görünce hemen işlediğimiz suç aklımıza geliyor ve bir daha çıkmıyordu aklımızdan. Ama biraz gülse, şakalaşa, üzüntümüz azalacak, küskünlük bitecekti. (Aytmatov, 2013, s. 40)

Ben onun o anda ne kadar utandığını, sıkıldığını çok iyi anlıyordum. Ama, yavaş sesle, kesik kesik söylenen bu türküde bile çok dokunaklı, coşkulu, benim anlatamayacağım bir şey vardı. (Aytmatov, 2013, s. 43)

Ama bu defa Danyar'a bir şeyler olmuştu: Türküsünde öyle tatlı, öyle dokunaklı bir sevecenlik ve öyle bir yalnızlık duygusu vardı ki ona olan sempati ve merhametten insanın gözleri sulanıyor, boğazına bir şey takılıyordu. (Aytmatov, 2013, s. 53)

Abdias ise bu işi, gençlere hitap eden bir yayın organında dini meselelere temas etmek ve fikirlerini yaymak için bir fırsat saymıştı. Aslında onun düşünceleri, didaktik propagandalardan, bölge basınına kaplayan toplumu azarlayıcı yazılardan usanmış her yaşta okurun ilgisini çekiyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 47)

Orta-Asya'ya, beyaz zehir kaçakçılarıyla ilgili bir röportaj yapmak üzere işte o dönemde gitmişti. Kendisinden çıkmıştı bu fikir: Mujunkum ve Çusku bozkırlarında yetişen ve Avrupa gençleri arasında kullanımı gittikçe artan haşhaş kaçakçılığının hangi yollardan yapıldığını araştırmak ve yazmak istiyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 52)

Şimdi bana, sözde uzman yetkililere sunmak için basit bir rapor yazmamı teklif ediyorlar. Gerçekten akıl almaz bir şey! Budalaca bir sansürden başka anlamı yok bunun. Yersiz bir endişe bu. Onlara göre, uyuşturucunun kırıp geçirmesinin açıklanması prestijimize indirilen bir darbe olacakmış. Çok gülünç, isyan ettirici bir iddia bu! Tam 'devekuşu politikası' dedikleri şey! Bu kadar pahalıya, böyle büyük bir bedele mal olacak o sözde prestij ne yararı olacak? (Aytmatov, 2012b, s. 55)

Uzun zamandan beri, çağdaşlarımın kafalarına ve kalplerine ulaşabilmek için yeni yollar aramıştım. Kendimi toplumun hizmetine vermek istiyordum. Böyle demekle, bunu bir

ilahi takdir gibi görmekle, belki biraz ‘kendini beğenmiş’ oluyordum ama, bu isteğimde samimi idim. Sanırım bunda geçmişimin de etkisi vardı. (Aytmatov, 2012b, s. 60-61)

Bazı yazılarımda, genel deyimleri kullanarak da olsa, konuya yaklaşma fırsatı bulmuş, gençler arasında alkolizmin yaygınlaşması meselesine eğilmiştim. Batıdaki acı gerçekleri ortaya koyarak uyuşturucunun zararları konusunda bazı yazılar yazmıştım. Ama yazdıklarım hep ikinci elden aldığım bilgilere dayanıyordu. Meseleyi daha somut, daha inandırıcı bir şekilde ele almak, sonunda kendi düşüncelerimi, herkesin bildiği ama birçoklarının da bătıllaşmış bir inançla gizlemeye çalıştığı, gençler ve özellikle yeni yetmeler arasındaki uyuşturucu belasını ciddi olarak ortaya çıkarmak istiyordum. Uyuşturucunun kişiliği allak bullak etmesinden sadistçe cinayetlere sürüklemesine kadar her şeyi anlatacaktım. Ama bunun için de verilere ihtiyacım vardı ve bunu içinde yaşayarak öğrenecektim. (Aytmatov, 2012b, s. 61)

Bu karmaşık düğümü tek ve özel bir noktadan hareket ederek incelemek pek az bir şey öğretir, hatta yararsız da olabilirdi. En azından büyük bir sosyoloji kitabı yazmak gerekirdi bunun için. Ama, daha iyisi, basında ve televizyonda bu konuda bir tartışma açmaktı. Abdias’ın bu âleme yeni girmiş bir zirzopun saçma düşünceleri, budalaca arzusu bu idi. (Aytmatov, 2012b, s. 94)

Kaçakçılar da herkes gibi birer yolcudur. Bir farkla ki onlar bir tehlike de oluşturuyorlar, çünkü en korkunç suçlardan birini işliyorlar. Görünüşte pek zararsız olan ve duman olup savrulan bu ot, Sarhoşluktan başka bir şey vermiyor ve insanda ‘insanlık’ olarak ne varsa onları yok ediyor. Bu geçici zevk için kendiliklerinden sunak taşına nasıl koruruz. (Aytmatov, 2012b, s. 108-109)

Hiç olmazsa, onları yalnız uyuşturucu ve paranın mutlu edeceğine inanmışlar. Onları bunun aksine nasıl inandıracak, doğru yolu nasıl göstereceksin? Araya girmezsen er-geç yakalanıp ceza kamplarına gönderilecekler. Ama kendilerini o kadar suçlu görmeyecek, bunu sadece şanssızlık sayacaklar. Ah onları kötü yoldan bir döndürebilseydin! Pişmanlık ruhlarını temizlerdi, suç işlemekten gönüllü olarak vazgeçer ve gerçek sevinci yaşarlardı. Harika bir şey olurdu bu! Ama, mutluluk olarak onlara başka ne verebilirdin? (Aytmatov, 2012b, s. 109)

Bütün dünyaya karşı kendisinin en iyi sosyal sistem olduğunu, kötülöklere karşı bağışıklı bulunduğunu iddia eden bir idarede, bütün bunlar nasıl oluyor? Ah bir başarabilsen!

Gördüklerimin, yazacaklarımın birçoklarına ibret olmasını diliyorum Allah'tan. (Aytmatov, 2012b, s. 110)

Abdias onları bu uğursuz boyunduruktan kurtarmayı, gözlerini açmayı, kendi kendilerine vurdukları zinciri koparmayı, derilerine sinmiş ve soludukları havayı bile zehirleyen korku ve kokudan arındırmayı hayal ediyordu. Bu asil görevi yerine getirebilecek çareyi bulmak için, sınırlı ama o kadar da az olmayan bütün hayat tecrübelerine, bilgilerine, ümitle, coşkuyla sarılıyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 113)

Papaz okulundan ayrılmakla Tanrı yolunda yürümekten, doğru yola çağrı yapma eğiliminden de ayrılmış değildi. Kendi anladığı şekilde doğruları söyleyecekti, resmî Kilise ile bağımlı olmadan iyiye ve doğruya çağıracaktı insanları Bu misyonu yerine getirmek için papaz olmaya gerek yoktu. Bunun için, inançlarına bağlı olması, dâvasında samimi olması yeterdi. Bütün bu iyi niyetlerine rağmen, cesaretinin onu ittiği bu işi henüz bütün genişliğiyle kavramaktan uzaktı.” (Aytmatov, 2012b, s. 113)

Zaten ona asıl zor gelen susmak değil, kirli para ile ceplerini doldurmak için kendilerini mahvolmaya götüren bu yola sapmış bu iki genci etkileyecek, kurtaracak bir şey yapamamak idi. Onları sadece ikna kabiliyetiyle etkileyerek, ahlâk dışı davranışları üzerinde düşündürmek, birden bire vicdanlarının sesini dinler olmaya yöneltmek ve hayat tarzlarını köklü bir şekilde değiştirmek isterse, bunu başaramazdı. Çünkü bu çocuklar buna asla cesaret edemezlerdi. Grubun öteki üyelerine verdikleri sözlerle elleri kolları bağlıydı. Bu sözden çıktıkları zaman onlar da korkunç şekilde cezalarını verirlerdi. Peki bu “suç paktı”nı nasıl bozacaktı. (Aytmatov, 2012b, s. 124-125)

Üzüntülerini, sıkıntılarını biraz hafifleten tek şey asil bir dava peşinde olmasıydı. O, kaçakçıların faaliyetini öğreniyordu ve bunu basın yoluyla bütün topluma duyuracaktı. Bu şekilde nihayet halkın gözünü açacak, gayesi yitik gençleri, bu kötü yola sapan kimseleri kurtarmak olan bir ahlâk yoluna çağrı kampanyası başlatacaktı. Bu kaçakçılığa bizzat katılmış olmasına dayanma gücünü, yalnız bu ışıklı perspektif veriyordu ona. (Aytmatov, 2012b, s. 125)

Kurşun gibi çöken güneşin altında koşarken, o meşhur şefle karşılaşmak için buna katlanmak, kaçakçılık hakkında bütün gizlilikleri öğrenmek zorunda olduğunu düşünüyor ve bu yüzden katlanıyordu o zahmetli işe. Çünkü ancak o zaman onun alarm çılgılığı kamuoyunda

gerektiği kadar kuvvetli bir ilgi ve ülke çapında bir yankı uyandırabilirdi. (Aytmatov, 2012b, s. 132-133)

- Fazladan bir günah.. demekle neyi ima ettiğini anlıyorum, eğer burada işlenen suçlara müdahale etmeden kaçarsam, en büyük suçu işlemiş gibi utanç duyarım. Petruha'nın, bu gruptan olan bütün çocukların başına geleceklere karşı ilgisiz kalamam. Senin başına geleceklere karşı bile. (Aytmatov, 2012b, s. 154-155)

Abdias, saygaların katledilmelerine dayanacak güçte değildi. Bir çeşit isteriye kapılarak hayvanları öldürmekten hemen vazgeçmelerini istemiş, ceset toplayıcısı bu sarhoşlara nutuk çekerek onları Tanrı yoluna davet etmişti. Sonra Galkin ve Uzubay'ı kendi safına çekmeye çalışmıştı: Tabiata karşı işlenen bu cinayete katılmamalarını, bu katliamın durdurulması için kendisine yardımcı olmalarını istemişti onlardan. (Aytmatov, 2012b, s. 259)

Alaca karanlığa bürünen manzarayı yalayarak gelen bu ses onu kuşkulandırır, korkuturdu. Çünkü hava akımlarının bir oyunu olan bu ses, havanın değişeceğine işaretledi. Hayvan bunu içgüdü ile anlar, üzüntü içinde bir süre donup kalırdı olduğu yerde. Yaklaşmakta olduğunu hissettiği büyük felâket karşısında olanca sesiyle ulumak, ağlamak isterdi. Ancak, içindeki açlık, doğanın bu uyarılarını da bastırıyor, boğuyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 6)

Daha önce hissettiği ve karısının ağzından da duyacağı şey önemliydi ama o anda onu şaşırtan başka bir şey oldu. Karısının yaşlandığını, artık kocadıklarını evvelce de fark etmişti. Ne var ki bu defa karısının biraz hızlı yürümekten nefesinin tıklandığını, göğsünden hırıltılar çıktığını, soluk aldıkça zayıf omuzlarının inip inip kalktığını görünce, pek üzüldü, yüreği parçalandı. (Aytmatov, 2012c, s. 9-10)

Onun, başından kaymış yazmasının altından çıkarak yüzüne dağılan ap-ak olmuş saçları da yüreğini yaraladı. Karısının böyle yaşlanmasında sanki suç onunmuş gibi, “Vah çileli karım, nasıl da ihtiyarlattım seni!” diye geçirdi aklından. Yedigey, karısına büyük şükran, minnetdarlık duygusuyla susuyordu. Her şey için minnetdardı ona: Birlikte geçirdikleri uzun yıllar için, kocasına duyduğu bağlılık ve saygıdan dolayı geceyarısı istasyonunun en uzak noktasına kadar uzun bir yol yürüyerek Kazangap'ın ölüm haberini getirdiği için... Çünkü Ukubala, uzak yakın hiçbir akrabalığı olmasa da, herkes tarafından terk edilmiş bu zavallı ihtiyarın ölümüyle yalnız onun içten ilgileneceğini bilirdi. (Aytmatov, 2012c, s. 10)

Zaten bir avuç insanız.. parmakla sayılacak kadar az, topu topu sekiz hane. Kazangap gibi bir adamın öldüğü gün kimse uyumamalı, herkes ayağa kalkmalı. (Aytmatov, 2012c, s. 12)

- Önce nöbetçi Şahmerdan'a uğra! Yerime birini göndersin. Sonra fazla mesai yapar, öderim bunu. Ölü, ıssız bir evde tek başına yatıyor, başında bir bekleyeni yok, olmaz böyle şey... Bunu anlat ona.. (Aytmatov, 2012c, s. 14)

Şahmerdan kısa bir süre sustu. Bu arada telefonda yine cızırtılar, hıltılar gelmeye başladı. Sonra yine Şahmerdan'ın sesi duyuldu:

- Yedike, bak azizim.. adam öldü diye başımı ağrıtmam benim... ölmüşse ölmüş, ne yapalım yani? Senin işini alacak adam yok elimde. Onun başında dursan ne olacak? Dirilecek değil ya!..

Yedige y hiddetlendi:

- Hiçbir şeyden anladığın yok senin! "Başımı ağrıtmam" ne demek oluyor? Sen burada daha iki yıl bile çalışmadın, ben onunla tam otuz yıl birlikte çalıştım, anlıyor musun! Bir yakınımız öldü, onu boş bir odada tek başına bırakamayız, dünyanın hiçbir yerinde yapmazlar bunu! (Aytmatov, 2012c, s. 19-20)

- Bırak böyle konuşmayı Şahmerdan! Sovyet hükümetinin ne ilgisi var şimdi? Tâ eski çağlardan beri ölen bir insan için dua okunur. Ölen bir insandır hayvan değil! (Aytmatov, 2012c, s. 20)

Yedige y kendi görüşünde ısrar etti ve gençlere şöyle çıkıştı:

- Bırakın bu boş lafları, ne biçim yiğitlersiniz siz! Böyle bir adamı atalarının yattığı yer olan Ana-Beyit'ten başka bir yere gömemeyiz. Zaten kendisi de bunu istemişti. Bırakın konuşmayı da işimizi yapalım. Mezarlık yakın değil, sabah erkenden çıkmalıyız yola... (Aytmatov, 2012c, s. 30)

Ayzade ile birlikte en çok Ukubala ağlıyor, dövünüyordu. Ukuba, Ayzade'ye çok acıyor, gözyaşlarını dindiremiyordu bir türlü. Yedige y, ölenle ölüneceğini, kadere karşı konulamayacağını söyleyerek onu yatıştırmaya çalıştı ama yatıştıramadı. (Aytmatov, 2012c, s. 39)

Evrenin yapısı konusunda bize öğretilmiş olandan farklı yeni anlayış, uzayda hayat bulunan yeni bir gezegenin bulunması gerçeği, yeni bir bilinç enerjisi ocağının bulunması, bizi dünyalılar adına kaygılandırdı ve bu yüzden keşfimizi bir süre açıklamamak gereğine karar verdik. (Aytmatov, 2012c, s. 62)

Bununla beraber, görev sorumluluğunu, disiplini, bağlılık, borçluluk duygusunu bir yana bırakmak bizi çok üzüyor. (Aytmatov, 2012c, s. 65)

Bununla beraber, bizim başka bir dünyanın uygarlığı ile ilişki kurmamızın iyilik mi yoksa kötülük mü getireceğini kimse bilemez. Biz bu konuda tam tarafsız, objektif bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu keşfimizde yerküre için tehlikeli, yıkıcı olacak bir şey ya da durum hissederseniz, bu tehlikeyi önlemek için kendi hayatımıza son vermeye and içtik... (Aytmatov, 2012c, s. 67)

Ukubala isteseydi akrabalarının yanına gidebilirdi. Zaten o da bozkır köylerinden gelmişti. Kocasını askere akrabaları onu götürmek istemiş, “Bu sıkıntılı yılları gel bizim aramızda geçir”, demişlerdi. “Yedigey cepheden dönünce senin de Cangeldi’ye dönmene kimse engel olmaz.” Ama o kestirip atmıştı: “Ben kocamı bekleyeceğim. Oğlumu yitirdim. Yedigey sağ-salim dönüp geldiği zaman hiç olmazsa karısını bıraktığı yerde bulmalıdır. Hem sonra, köyde yapayalnız olmayacağım, çocuklar ve yaşlılar var, onlara yardım ederim. Birbirimize destek olur, geçinip gideriz...” (Aytmatov, 2012c, s. 76)

Yedigey’in sağ-salim dönüşünü kutlamak, hoş geldin demek için gelen Ukubala’nın akrabaları onları yanlarına çağırdılar: “Bizim yanımıza, bozkıra gelin, dediler, koyun sürüleriyle meşgul olursun, iyileşince de hayvan bakıcılığını meslek edinirsin, o zamana kadar bu işi iyice öğrenmiş olursun zaten..” Yedigey onlara teşekkür etti ama davetlerini kabul etmedi... Onlara yük olmak istemiyordu. Karısının akrabaları arasında birkaç gün kalmak, konuk olup ağırılanmak, neyse, ama sonra hiçbir iş yapmadan orada uzun zaman kalmak gerekecekti ki bunu istemezdi. Böyle bir duruma dayanamazdı. (Aytmatov, 2012c, s. 77)

Yedigey devenin sırtında, eşyaların arasına yerleşmişti. Kadın olduğu için Ukubala’nın binmesi gerekirdi ama, Kazangap, özellikle de Ukubala, ısrar etmişlerdi: “Bizim sağlığımız yerinde, sen ise gücünü kuvvetini toplamak zorundasın, boş yere itiraz edip bizi geciktirme, yolumuz uzun...” demişlerdi. (Aytmatov, 2012c, s. 84)

Ukubala isteseydi akrabalarının yanına gidebilirdi. Zaten o da bozkır köylerinden gelmişti. Kocasını askere akrabaları onu götürmek istemiş, “Bu sıkıntılı yılları gel bizim

aramızda geçir”, demişlerdi. “Yedigey cepheden dönünce senin de Cangeldi’ye dönmene kimse engel olmaz.” Ama o kestirip atmıştı: “Ben kocamı bekleyeceğim. Oğlumu yitirdim. Yedigey sağ-salim dönüp geldiği zaman hiç olmazsa karısını bıraktığı yerde bulmalıdır. Hem sonra, köyde yapayalnız olmayacağım, çocuklar ve yaşlılar var, onlara yardım ederim. Birbirimize destek olur, geçinip gideriz...” (Aytmatov, 2012c, s. 76)

- Ben de ona böyle dedim Yedike. Ama onun neler hissettiğini çok iyi biliyorum, üzüntüsünü arttırmamak için patavatsızlık etmemeye, tek yanlış kelime kullanmamaya çalışıyorum. (Aytmatov, 2012c, s. 140)

Bu düşüncelerle kaygılanıyor, kimseye görünmemeye çalışarak ve dört tarafına bakınarak dolanıp duruyordu çölün ortasında. Sonra birden, iki Juan-Juan’ın sürüyü bırakıp gitmekte olduklarını gördü. Yanyana gidiyor, geriye dönüp bakmıyorlardı bile. Buna çok sevindi. Juan-Juanlar iyice uzaklaşınca tekrar oğlunun yanına dönmeye karar verdi. Bu defa ne olursa olsun çocuğunu kaçırap götürmek istiyordu. Çocuğun başına ne gelmişse gelmişti ama bu onun suçu değildi. Düşmanlar yok etmişti onun bilincini, hafızasını. Kaderi böyleymiş. Ne olursa olsun, anası onu köle olarak bırakamazdı. Onu Nayman’ların arasına götürecek ve barbar Juan-Juan’ların tutsak ettikleri Nayman yiğitlerine neler yaptıklarını herkese gösterecekti. Bunu görüp silaha sarılırlardı. Mesele toprak değildi. Herkese yetecek kadar toprak vardı buralarda. Mesele, Juan-Juan’ların dayanılmaz kötülüğünde idi. Uzak bir komşu olarak da tahammül edilemezdi onlara. (Aytmatov, 2012c, s. 170)

Çocuklar Sarı-Özek bozkırında büyüyecekler. İyice büyüdükları zaman, hiçbir zaman değeri olmayan berbat bir yerde yaşadıklarını söylemesinler kendilerine. Onun için bizim eski türkülerimizi de teker teker kaydediyorum. Onları kaydeden bir yazar olmasa zamanla unutulup gider ve bir daha kimse hatırlamaz. Bana göre bu türküler bize geçmişimizi anlatan belgelerdir. (Aytmatov, 2012c, s. 192)

Babalarının acılarına son vermek için bir an önce onun çizmelerini çıkarmaya çalışmaları, bunu için can ve gönülden asılmaları, Abutalip’e en büyük mükâfat idi. Bu onların artık büyümekte olduklarını, bir şeyleri daha anlamaya başladıklarını da gösteriyordu. Bunun için çok seviniyordu. Hele küçük Erkek hepsinden daha telaşlıydı. O haliyle insanı hem duygulandırıyor, hem güldürüyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 201)

Yılbaşı akşamı bütün Boranlılar Yedigeyler’in evinde toplanmışlardı. Yedigey ve Ukubala birkaç gün önce karar vermişlerdi buna:

-Madem ki yeni komşularımız Kuttubayevler çocuklar için böyle güzel bir yılbaşı ağacı süslediler, biz de üzerimize düşeni yapmalıyız, cimriliğin hiç yeri yok! demişti Ukubala. (Aytmatov, 2012c, s. 211-212)

Annesi, yani Kazangap'ın karısı Bikey ağlamaya, sızlamaya başladı: "Yatılı okula gideli sanki bizim yabancımız oldu. Ne evini biliyor, ne ana-baba tanıyor! Felâket bu!" dedi. Okumamış cahil bir kadın işte. Ama ne yapsınlar, çocuklarını okutmaları gerek, onun için de uzak yere göndermek zorunda kalıyorlar... (Aytmatov, 2012c, s. 228)

Zarife yol boyunca ağzını açmamış, kara kara düşünmüştü. İstasyona gelen yazının ne olduğu çıkmıyordu aklından. Bu durumda Yedigey de pek konuşamadı. Bazı duyarlı, anlayışlı insanlar vardır ki, insanın mutsuzluğunu, derdini yüzüne bakar bakmaz anlarlar. (Aytmatov, 2012c, s. 260)

Ama Yedigey'in kalmaya niyetli olmadığını gören Kospan kestirip attı:

- Bak Yedigey Aga, bu iş senin dediğin gibi olmaz. Yazdığım o mektuplardan dolayı özür dilerim, başka çaremiz yoktu. Çok zor durumdaydık. Ama seni bu gece bırakamam. Allah göstermesin, bu kış günü ve gece vakti o ıssız bozkurda başına bir şey gelirse, Sarı-Özek'te kimselerin yüzüne bakamam bir daha. Bu akşam bizde kalır, sabahleyin nasıl istersen öyle yaparsın. Evim köyün şu ucunda ve işimin bitmesine de sadece bir buçuk saat kaldı. Git, kendi evin gibi yerler. Deveyi ağıla bırak, yemi, suyu, her şeyi var. Bizim suyumuz boldur. (Aytmatov, 2012c, s. 310)

- Bak ne diyeceğim, orada Abutalip'in çocuklarını hatırlaman ve o işi konuşman çok iyi olmuş. Madem ki artık devir değişti, zulüm-işkence olmayacak diyorsun, bu yetimlerin acısı da dinmelidir biraz. O mektubu hemen yazmalısın. Ama mektubun iyi bir şekilde yazılması, gönderilmesi, sonra birinin onu okuyup meselenin üzerine eğilmesi epey zaman alır. İyisi mi bir mertlik daha yap, Alma-Ata'ya kendin git, her şeyi anlat yetkili kişilere.. (Aytmatov, 2012c, s. 374)

Bu zamanın ne kadar uzun olacağını bilmem ama, yeryüzünde kötülüklerin, ağır haksızlıkların sürekli gizli kalmayacağını, adaletin, gerçeğin yok edilemeyeceğini bilmek beni rahatlatıyor ve sevinmem için yetiyor.. Gerçek ve hak, bir defa daha galip geldi. Şüphesiz bu zaferin bedeli çok ağır oldu, ama zafer kazanıldı. Dünya durdukça da bu böyle olacaktır! Hiçbir çıkarım olmadığı halde, Yedigey, hakkı savunduğun, gerçeği ortaya çıkardığın için, mutluluk duyuyor ve seni kutluyorum. (Aytmatov, 2012c, s. 389)

- Bana yardım edebileceğini düşünüyorum. Daha vakit varken il merkezine gidip seninle birlikte gerekli yerlere başvurabiliriz. Yarın sabah erkenden gitsek iyi olur. Elbette şehrin bir âmiri, en büyük âmiri vardır, gidip onunla konuşuruz. Ana-Beyit'in yerle bir edilmesine seyirci kalamayız. (Aytmatov, 2012c, s. 418)

Beyaz kuş, Yedigey'in hemen yanbaşıda uçuyor, kıyamet gününü andıran o alev ve gürlemeler arasında ona bağıyordu:

- Sen kimsin? Adın ne? Adını hatırla! Senin baban Dönenbay'dır, Dönenbay, Dönenbay, Dönenbay, Dönenbay..Dönenbay...

Ve beyaz kuşun sesi, yeniden karanlığa bürünen gök yüzünde uzun zaman yankılandı... (Aytmatov, 2012c, s. 425)

Ama, başkarma ve ekip başlarına haber ulaştırmasını istediği genç ona seslendi:

- Dur biraz, senin kasketin sulara karışıp gitti, benimkini al, bugün hava çok sıcak, başına güneş vurabilir. (Aytmatov, 2012d, s. 35)

Öyle acele ediyorduk ki, biçtiğimiz ekinleri demet demet bağlamaya vakit kalmıyor, bunları dirgenle toplayıp yüklüyorduk arabalara. Sonra da arabaları hızla sürerek ve yine döküp saçarak batözlerin bulunduğu yere götürüyorduk. O ziyankârlığı görmek yüreğimi kabartıyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 36)

Babamız, oğlumuzun bize veda edip gitmesinden önce, bu rahvan doruya binip bir iki gün gezmesini istiyordu... (Aytmatov, 2012d, s. 40)

Suvankul semavere su koydu, çok demli bir çay yaptı, yanıma oturup bunu içmemi isterken şunları söyledi:

- Bak Tolgonay, sen ve ben kimdik? Halkımız sayesinde büyüyüp adam olmadık mı? öyleyse iyi ve kara günlerde beraber olacağız, mutluluğu da, felaketi de paylaşmasını bileceğiz. Her şey yolundayken biz de halimizden memnunduk, şimdi bir felaketle karşı karşıya isek, herkes kendi başının çaresine baksın diyemeyiz ya. Bu, hiç de dürüst bir şey olmaz. (Aytmatov, 2012d, s. 42)

Ah benim iyi yürekli, her şeyi düşünen sevgili eşim, can yoldaşım... (Aytmatov, 2012d, s. 50)

İki aydan beri Kasım'dan mektup gelmiyordu. Bu yüzden Aliman'la göz göze gelmekten kaçınıyor, bu konunun açılmasından, "Kasım'a ne oldu?" diye ağzımdan bir lâf kaçırmaktan korkuyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 52)

Önce istasyona Caynak'la gitmek istemiştim, ama Caynak kabul etmedi:

- Olmaz ana, dedi, sen Aliman'la git, ben işlerin başında kalayım, böylesi hem daha iyi, hem daha doğru olur. (Aytmatov, 2012d, s. 54)

Ben yeniden kuşağımı sıkıca bağladım, atıma atladım ve görevime devam etmek için yola koyuldum. Eğer ben ağlayıp sızlamaya, kara talihime kargışlar yağdırmaya başlasaydım, kolumu kımıldatmak istemeseydim, Aliman'ın hali nice olurdu? O neler yapmazdı? Zaten umutsuzluğun eşiğinde çırpınıp duruyordu ve ben de onun için endişe ediyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 73)

Yüzüme baktı ve şöyle dedi:

- Ben de aynı şeyi yapardım ana? İşin en korkunç yanı çocukların niçin aç kaldıklarını, niçin yiyecek bulamadıklarını anlayamaması... Yetişkinler hiç olmazsa açlığın sebebini biliyor ve bunun bir gün son bulacağını düşünerek avunuyorlar, ama çocuklar bilmiyor ve anlamıyor. Babaları dönünceye kadar biz bu çocuklara yiyecek bulup vermek zorundayız. Sana ve bana düşen görev bu anacığım. Yoksa bizim yaşamamıza da gerek kalmaz... (Aytmatov, 2012d, s. 79)

Eğer Cenşenkul gerçekten bir asker kaçağı ise idamını kendi eliyle imzalamış demektir. Hem sonra, onun kaçak olduğuna dair kesin kanıt da yoktu, bugüne kadar onu bir gören olmamıştı. Kesin kanıt olmadan hırsızlıkla suçlayamazdık. (Aytmatov, 2012d, s. 82)

Köydeşlerim beni ziyarete geldikleri zaman, başıma gelen o olaydan söz etmemeye büyük dikkat gösteriyor, sadece günlük işlerden, havadan, sudan söz ediyorlardı. (Aytmatov, 2012d, s. 91)

Bu benim son mektubum, son sözlerimdir. Anacığım! Bin defa, binlerce defa hep sana, senin ana yüreğine sığınacağım, sana sonsuza kadar borçlu kalacağım. Seni umutsuzluklara düşürdüğüm için başıyla beni anacığım. Beni anlamayı da istiyorum. Benim fedakârlık duygum, hayat okulunda yoğrularak pekişti. Bu benim, öğretmenleri olmak istediğim çocuklara da ilk ve son dersimdir. Ben gönüllü olarak gidiyorum, insanlara böyle büyük bir armağan sunabildiğim için de gururluyum. (Aytmatov, 2012d, s. 93-94)

Büyük acımı, üzüntümü bağıra bağıra bütün dünyaya duyurmak istiyordum. Ama oğlumun son dileğini yerine getirmek için bağrıma taş basıp susuyordum (Aytmatov, 2012d, s. 94)

Aliman'a acıyanlar da, onu kınayanlar da bulunabilirdi. Ama bana hiç kimse bu konuda tek kelime söylemedi. Bundan dolayı da şükran borçluyum onlara. Aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen bana saygıda kusur etmediler. (Aytmatov, 2012d, s. 117)

Ben de konuşmuyordum. Çünkü gururu bir kere daha kırılmasın, asla onu kınadığımı sanmasın istiyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 118)

Şafakta usulca kalktım, hasatçıları rahatsız etmemek için sessizce köyümün yolunu tuttum. (Aytmatov, 2012d, s. 136)

Tablo 8.

Değer: Duyarlılık		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	26	Doğrudan ve örtük olarak olumsuz örnekleriyle birlikte verilmiştir.
Cemile	13	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyalari	16	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	28	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Toprak Ana	16	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.

Tablo 8’de duyarlılık değerine ait Beyaz Gemi’de 26, Cemile’de 13, Dişi Kurdun Rüyaları’nda 16, Gün Olur Asra Bedel’de 28 ve Toprak Ana’da 16 adet bulgunun olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerde duyarlılık değeri en fazla Gün Olur Asra Bedel’de, en az ise Cemile’de tekrar etmiştir. Eserin hacmi göz önünde bulundurulduğunda Beyaz Gemi’de diğer eserlere oranla dürüstlük değeri daha fazla yer almıştır. Bunun nedeni, eserin başkarakteri olan çocuk ve dedesinin hassasiyetiyle ve duygularının yoğunluğuyla ilişkilendirilebilir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 99 kez yer alan duyarlılık değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Bir insanın derdiyle dertlenmek, mutluluğuyla sevince ulaşmak duyarlılık göstergesidir. Duyarlılık karşıdaki kişinin sıkıntılarını görebilmek, hissedebilmek ve sıkıntılarının giderilebilmesi için yardım etmek gerekirse fedakârlıkta bulunabilmektir. Duyarlılığın hem toplumsal hem de bireysel yönü vardır. Yalnızca hayatımıza dâhil olan yakınlarımızın sıkıntılarına karşı hassasiyet göstermek gibi, tanımadığımız görmediğimiz kişilerin ve toplumların sıkıntılarına karşı da aynı hassasiyeti gösterebilmek duyarlılığın menfaat gözetmeksizin hissedildiğinin göstergesidir. Duyarlılıklar geliştikçe toplum ilişkileri düzelir ve gelişir böylelikle toplumlar gelişir. Sonuç olarak hem insanlar arası ilişkilerde hem de yaşamın farklı alanlarının uyumu ve düzeninde duyarlılık değeri önemli bir vazife üstlenmektedir.

4.1.1.9. Dürüstlük

Dürüstlük, yeryüzünde yaşayan tüm insanlar tarafından gerekliliği ve önemi benimsenmiş evrensel bir sosyal değerdir. Dürüstlük, doğru olmakla aynı anlama gelir ve doğru olmak, kişinin hem karakter sahibi olmasını hem de toplumda itibar görmesini sağlar. Aynı zamanda dürüstlük, dünyayı daha yaşanabilir kılan evrensel bir değerdir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde dürüstlük değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

- Kervan iyi, sapasağlam, ama kötü olan şu ki, tüccar ayağınıza kadar geliyor, siz ise başınızı alıp ormanlara, derelere gidiyorsunuz. Karılarınıza da azraile can verir gibi paralarını sıkı sıkı tutmalarını tenbih ediyorsunuz. Ne kadar mal getirirsem getireyim elini keseye atan çıkmıyor. (Aytmatov, 2012a, s. 17)

Onu üzen, gücendiren tek şey vardı. O da, anma şöleni için yapılan hısım-akraba toplantısına çağrılmamasıydı. Buna gerçekten çok üzülür, kalbi kırılırdı. Ama gücenmesinin asıl sebebi unutulmuş olması değildi. O bu toplantılarda hiçbir karara katılmaz, konuşmazdı zaten. Onu üzen, çok eskiden beri uygulanan bir geleneğe göre, ölen büyüğe karşı borcunu ödeyememek idi. (Aytmatov, 2012a, s. 17)

Mümin mahcup olmuştu. Özür diledi:

- Bağışla dostum, geleceğini bilseydik bir yere gitmezdik. Ama paramız da yok. Yok'un yüzü kararsın! Bak, sonbaharda patatesleri satarız, o zaman...

Satıcı sözünü kesti:

- Konuş, konuş sen! Çok iyi bilirim ben sizin gibi kokmuş zenginleri. (Aytmatov, 2012a, s. 18)

Seydahmet ot biçme işinde pek geride kalıyordu. Önceki gün dede bile kendini tutamamış, onu azarlamıştı: "Geçen kış acıdım sana. Aslında sana değil hayvanlarına acıdım. Onun için kendi otumdan birazını sana verdim. (Aytmatov, 2012a, s. 21)

- Vay canına! Huysuzun tekiymişsin meğer! dedi gülerek. Hadi hadi, kızmana gerek yok. Çantan çok güzel. (Böyle derken omuzunu sıvazladı.) Ama şimdi uç bakalım, benim daha çok işim var... (Aytmatov, 2012a, s. 23)

Çocuk dedesine herkesten çok acıyordu. Bu olayın her tekrarlanışında zavallı adam ölecekmiş gibi olurdu. Bir köşeye büzülür, içine kapanır, yüreğindeki acılardan kimseye söz etmezdi. Böyle zamanlarda o, artık iyice kocadığını, savaşta ölen tek erkek evladını düşünürdü. Oğlunu da herkes unutmuş, hatırlayıp sözünü eden kalmamıştı. Oğlu sağ olsaydı belki kötü talihi de değişirdi. Bazen bir ömür geçirdiği ölen karısını da hatırlayıp ağlardı. Ama en çok üzüldüğü, kızlarının pek kötü talihli, pek mutsuz oluşlarıydı. (Aytmatov, 2012a, s. 50)

Büyük ailemiz huzur içinde uyum içinde, uyum içinde yaşamasını benim anneme borçluydu. Her iki evi o, tam yetkiyle ve kusursuz yönetirdi. Aile ocağının bekçisiydi o. Dedelerim, ninelerim henüz göçebe hayatı yaşarlarken, çok genç yaşta onlara gelin gelmiş. Sonra ailelerimizi liyakatle, dürüstlükle yönetmiş ve atalarımızın anısına tan saygı göstermiş. Köyde onu en akıllı, en tecrübeli, en üstün nitelikli ev kadını olarak görür, saygı gösterirlerdi. Evde her şeyi annem idare ederdi. (Aytmatov, 2013, s. 10)

- Evet, bizim gelin öyledir, derdi annem, doğruyu insanların yüzüne karşı söylemeyi sever. Böylesi dedikodu yapmaktan, dolaylı ve iğneli sözler söylemekten iyidir. Sizinkiler erdemli görünüp saman altından su yürütürler. Kokmuş yumurtalar da hep böylelerinden çıkar. Dıştan bakınca bembeyaz, ama içi burnunuzun direğini kırar! (Aytmatov, 2013, s. 15)

Bana öyle geliyor ki, annem Cemile’de kendi dürüstlüğünü, kendi dengini buluyordu. Belki de onu bir gün kendi yerine koymayı, onu hükmeden, sözünü dinleten, kendi gibi aile ocağının bekçisi, baybiçesi yapmayı hayal ediyordu. (Aytmatov, 2013, s. 16)

...Son mektubumun ilk kelimeleri üzerinde uzun uzun düşündüm: ‘Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adı ile’ cümlesi, belki sizi şaşırtmıştır. Ben, bu sözlerin çok önem taşıdığı bir geleneğe göre yetiştim. Bu sözler benim için bir ruh diapazonu gibidir. Bir murakabeye dalabilmek için her ciddi konuşmaya bu sözlerle başlamak benim için bir alışkanlık oldu. Benim kilise ile ilgili geçmişimi ve papaz okulundaki maceramı bir kere daha hatırlatması pahasına da olsa, bu kuraldan vazgeçmek istemedim. Size karşı beslediğim duygular, bana özgü bazı hususları saklamaktan beni men ediyor. Benim hakkımda bilmediğiniz hiçbir nokta kalmasın istiyorum. (Aytmatov, 2012b, s. 53)

- Her şeyi birbirine karıştırma. Roma’ya yararlı olmaktan daha doğru bir şey yoktur.

- Doğru olan gerçeğin kendisidir ve gerçek de yalnız bir tanedir. İki olamaz.

- Hala bana oyun yapmaya mı çalışıyorsun?

- Ben hiç kimseye asla oyun yapmadım, cevabım çok basit: Evvelâ gerçek adına söylenenin reddedilmesi hiç iyi bir şey değildir. Sen de benden samimi olmamı istemedin mi? İkinci olarak, insanın işlemediği bir günahı yüklenmesi ve bu iftiradan arınması için suçu kabul etmesi de iyi bir şey değildir. Eğer bir söylenti yalana dayanıyorsa, o zaten kendi kendine ölüp gider.” (Aytmatov, 2012b, s. 185-186)

Ve masum yavrum mışıl mışıl uyuyor. Tanrı onu bana, çalışmamın, dürüstlüğümün ödülü olarak verdi. Benim kanım, benim canım o. Yeryüzünde benden kalacak olan son parça. (Aytmatov, 2012b, s. 244)

O, Boranlı Yedigey, yarın sabah, püsküllü örtüsü ile süslediği Karanar’a binecek, cenaze alayının önünde giderek, çok sevdiği Kazangap’ı, son ve ebedî dinlenme yerine, Ana-Beyit mezarlığına uğurlayacaktı... İssız Sarı-Özek bozkırını geçerlerken hep onu düşünecek, bu düşüncelerle, hayatta iken söz verdiği gibi, onu atalar mezarlığında toprağa verecekti.

Evet, ona söz vermişti. Yol ne kadar uzun olursa olsun, onu bu kararından hiç kimse, rahmetlinin öz oğlu bile caydıramazdı. (Aytmatov, 2012c, s. 37)

O, bir ömür harcayarak, bu işi dürüstlükle ve büyük bir çaba ile yerine getirdi. Çok iyi bir insandı. Bunu hepimiz biliyorsunuz. (Aytmatov, 2012c, s. 103)

Yedigey, adamın kendisini yanıltmaya çalıştığını anlayarak iyice öfkeleni:

- Kumbel yatılı okulu demek bütün Sovyetler'in yatılı okulu demek olamaz! Söylemediği sözleri ona nasıl mâledersin? (Aytmatov, 2012c, s. 229)

Yedigey kendini tutamadı:

- O hiçbir şeye karşı değil! Niçin yapmadığı, söylemediği şeylerle suçluyorsun onu? Olacak şey mi bu? (Aytmatov, 2012c, s. 230)

Yedigey, heybetli karlı dağlara, dağların berisinde uzanan ve bahar yeşiline bürünen düzlüklere bakarken, bu dünyada Yelizarov gibi özü sözü doru kişilerin bulunduğunu, onlar olmasa hayatın daha da güçleşeceğini düşündü. (Aytmatov, 2012c, s. 391)

Aslında korktuğum şey ölmek değil. Ölümü, hiç şikâyet etmeden, direnmeden karşılayabilirim. Benim korktuğum, onun kim olduğunu söyleyecek vakit bulamamak, büyük sırrı ve gerçeği kendimle mezara götürmektir. (Aytmatov, 2012d, s. 7)

Öyle saf, öyle içten bir çocuk ki!... (Aytmatov, 2012d, s. 7)

Suvankul semavere su koydu, çok demli bir çay yaptı, yanıma oturup bunu içmemi isterken şunları söyledi:

- Bak Tolgonay, sen ve ben kim dik? Halkımız sayesinde büyüyüp adam olmadık mı? öyleyse iyi ve kara günlerde beraber olacağız, mutluluğu da, felaketi de paylaşmasını bileceğiz. Her şey yolundayken biz de halimizden memnunduk, şimdi bir felaketle karşı karşıya isek, herkes kendi başının çaresine baksın diyemeyiz ya. Bu, hiç de dürüst bir şey olmaz. (Aytmatov, 2012d, s. 42)

Eğer Aliman kadar iyi olmayan başka bir gelinim olsaydı, onunla daha fazla bir arada yaşamamızın hiçbir yararı ve gereği olmadığını apaçık söylemekte hiç tereddüt etmezdim. (Aytmatov, 2012d, s. 107)

Tablo 9.

Değer: Dürüstlük		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	5	Doğrudan karşılaşılan ifadeler tablodaki yer verilse de genellikle örtük biçimde yer almıştır.
Cemile	3	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyalari	3	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	5	Doğrudan ve örtük olarak olumsuz örnekleriyle birlikte verilmiştir.
Toprak Ana	4	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.

Tablo 9’da dürüstlük değerine ait Beyaz Gemi’de 5, Cemile’de 3, Dişi Kurdun Rüyalari’nda 3, Gün Olur Asra Bedel’de 5 ve Toprak Ana’da 4 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Dürüstlük değerinin en fazla Beyaz Gemi ve Gün Olur Asra Bedel’de tekrar edildiği görülmektedir. Beyaz Gemi’de ise bu değere ilişkin 5 adet doğrudan ifadeyle karşılaşılmamasına rağmen eserde bu değer örtük olarak sıkça yer aldığı unutulmamalıdır. Yazarın incelenen eserlerinde dürüstlük değerinin birbirine yakın sayıda tekrar edilmiş olması da gözden kaçmamaktadır.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 20 kez yer alan dürüstlük değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Dürüstlük en önemli ve ne güçlü erdemlerin başında gelmektedir. İnsanlar, hastalık, ölüm ve savaş gibi olağan dışı durumlar hariç, ne olursa olsun yalan söylememeli, her durumda doğruluk yolunu izlemeli ve dürüstlükten şaşmamalıdır. Dürüstlük, kişinin vicdani değerlerini korumanın yanında kişiye toplum içerisinde saygı ve statü kazandıran bir erdemdir.

1.1.1.10. Estetik

Estetik, Türkçe sözlükte “Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat. Güzellik duygusu ile ilgili olan. Güzellik duygusuna uygun olan. Güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve

duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu, güzel duyu, bedii.” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2013).

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde yer alan estetik değerine ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Bizim kolhozun biçilecek çayırları Kurkurcu çayının suladığı araziye uzanıyordu. Kurkurcu, bize pek uzak olmayan bir boğazdan çıkıyor, vadide, taşkın seller gibi akıyordu. Hasat mevsimi, dağdan doğan çayların kabardığı, suların bollaştığı mevsimdir. (Aytmatov, 2013, s. 27)

Kimsenin elinde değildi Cemile’ye bakmamak. Cemile, arabanın korkuluğuna dayanır, çuval sırtlamak için hafifçe eğilir, omzunu uzatır, güzel gerdanını meydana çıkararak başını geri atar, güneşten yanan örgülü saçları neredeyse yere degecek gibi sarkardı. (Aytmatov, 2013, s. 35)

Ben onun o anda ne kadar utandığını, sıkıldığını çok iyi anlıyordum. Ama, yavaş sesle, kesik kesik söylenen bu türküde bile çok dokunaklı, coşkulu, benim anlatamayacağım bir şey vardı. Şüphesiz güzel bir sesi vardı Danyar’ın. Doğrusu Danyar’dan umulmayacak bir şeydi bu. (Aytmatov, 2013, s. 43)

Bu türküde kelimeler yok gibiydi. Kelimelere gerek kalmadan, insanın engin ruhunu ardına kadar açan bir büyü, bir kudret vardı bu seste, bu ezgide. Ne o güne kadar ne de o günden sonra böyle etkileyici bir şarkı dinlemedim ben. Ne kazak ne de Kırgız türkülerine benziyordu, ama her ikisi de vardı bu türkülerde. Danyar’ın türküsünde bu iki kardeş milletin en güzel nağmeleri birleşip erimiş, tek türkü oluvermişti ve bunu başkasının söylemesi de mümkün değildi. Hem dağların hem bozkırların musikisiydi bu. Bazen Kırgız dağları gibi yankı yankı yükseliyor, bazen Kazak bozkırları gibi dalga dalga yayılıyordu. (Aytmatov, 2013, s. 43)

Danyar’ın türküsü şimdi daha gür yayılıyor, birbirinden güzel yeni nağmeleri şaşılacak bir kıvraklıkla, bir akıcılıkla söylüyordu. (Aytmatov, 2013, s. 44)

Çocukluğumdan beri resim yapmasını severim. Okul kitabımdaki küçük resimleri kopya ederdim ve arkadaşlarım “tıpkısını yapmışsın” derlerdi. Okulun duvar gazetesi için yaptığım resimleri öğretmenler de çok beğenirdi. (Aytmatov, 2013, s. 48)

Cemile nihayet suyu boyladı. Sudan çıkarken saçları bozulmuş, dağılmıştı ama o haliyle her zamankinden daha güzeldi. Basma entarisi sırlıklam olarak vücuduna yapışmış, yuvarlak taze kalçalarını, diri göğüslerini iyice meydana çıkarmıştı. Ama kendisi bunun farkında değildi. Gülüyor, sendeliyor ve alev alev yanan yüzünden sicim gibi, neşeli sular süzülüyordu.” (Aytmatov, 2013, s. 50)

Ama bu defa Danyar’a bir şeyler olmuştu: Türküsünde öyle tatlı, öyle dokunaklı bir sevecenlik ve öyle bir yalnızlık duygusu vardı ki ona olan sempati ve merhametten insanın gözleri sulanıyor, boğazına bir şey takılıyordu. (Aytmatov, 2013, s. 53)

Kendi kendime “Doğayı Danyar gibi görmeli, Danyar’ın türküleriyle anlattığını ben boyalarım ile anlatmalıyım, dağların, bozkırın, insanların, otların, bulutların, derelerin resimlerini yapmalıyım..” diyordum. (Aytmatov, 2013, s. 54)

Sabahleyin uyandığım zaman sevinçliydim, ruhum aydınlanmıştı. Cemile ve Danyar’ın resimlerini yapacaktım. Gözlerimi kapadım ve onları resimde göstermek istediğim gibi canlandırdım. (Aytmatov, 2013, s. 55)

Ah boyalarım olsaydı da, bu sabah güneşinin, karlı-morla dağların, çiy kaplı yonca tarlasının, ark kenarında kendiliğinden çıkmış şu günebakanın resimlerini yapsaydım! (Aytmatov, 2013, s. 56)

Çok ve çeşitli tablolar yapmak geliyordu içimden. Ama onları kurşun kalemle değil, boya ve fırça ile yapacaktım. (Aytmatov, 2013, s. 58)

Ortodoks litürjisinin kurucu rahibi Jean Koukouzeles’in eserleri de çalınacak mıydı acaba? Maalesef yönetici kadın bu konuda fazla bir şey bilmiyordu. Yalnız konsere önemli kişilerin, bu arada Bulgar büyük elçisinin geleceği söylendi. Babamdan övgüsünü çok işittiğim bu koroyu dinleme fırsatı bulduğum için heyecanlandım. Tehlikeli seyahatimin öncesinde bu bana Allah’ın bir lûtfu, bir armağanı idi. (Aytmatov, 2012b, s. 68)

Fethedilmiş, büyülenmiş olan dinleyici derin hayaller içindeydi. Herbiri, yüzyılların ötesinden gelen bu ışık ve gölge ezgileriyle bütünleşiyordu. Sürekli olarak kendini arayan ve hataları içinde yüzen, pek nadir olarak da bulup üste çıkan bir ruhun, eskiden yaptığı bir atılımla meydana getirdiği ezgilerdi bunlar. Her dinleyici aynı anda kulağını, bu sesi derinleştiren, bu ezgilerde birçok ruhu kaynaştıran Tanrı’ya veriyordu. Ve, her birinin hayali onu, başka bir âleme götürüyordu: Bütün hayatın örgüsünü oluşturan neşe ve ızdırabın, kaygı

ve pişmanlıkların, hayal ve hatıraların oluşturduğu, insanların ebedi ve acılı bir arzu ile amaçladıkları âleme. (Aytmatov, 2012b, s. 73)

Beklenmedik bir zamanda olan bu karşılaşma onu hem şaşırtmış hem de sevindirmişti. Güzel vücutluymuş. Ortadan biraz daha uzun boylu, mütenasip, sevimli bir dişi. “Hayır, olamaz”, diyordu kendi kendine. “Kelimenin tam anlamıyla güzel bir kadın bu. Ben kadını hep böyle hayal ettim.” İnce hatlarını, ilham veren yüzünü, ıslık ıslık parlayan kara gözlerini, omuzları üzerinde pervasız dalgalanan ve gözleriyle zıtlık teşkil eden ve ona ayrı bir sevimlilik veren saçlarını ayrıntılarıyla hatırlamak ne büyük zevkti. (Aytmatov, 2012b, s. 126-127)

Bozkır geceleri çok güzel olur. Önce mutlu bir sessizlik çöker ortalığa. Yerin ve göğün sonsuzluğu sanki bu sessizliği daha da arttırır. Yumuşak hava ot kokularıyla dolar. Sayısız yıldızlarla donanmış gökyüzü ile gözümüz arasında, en ufak sis, bir bulut, bir buhar gölgesi bile yoktur. Hiçbir yıldız kaçırmaz bu daveti, ay da büyümlü bir biçimde aydınlatır bozkırı. Mutlak ve esrarlı bir duruluk içindeki bu görüntü pek görkemlidir. Günlük sıkıntılardan biraz kurtulduğu o nadir anlarda insan düşüncesi bu muazzam görüntüye, bu muazzam etkiye kaptırır kendini ve düşünür.. Ama bu zamanlar çok kısadır. (Aytmatov, 2012b, s. 137)

O gece hava şaşılacak kadar berraktı. Gittikçe kalınlaşan ve buzlaşan tepelere doğru ilerliyorlardı. Gerilerinde, ta aşağıda, Isık-Göl göz alabildiğine uzanıyordu: Muazzamdı, hareketsizdi. Koyu mavi yüzeyi pırıl pırıl yansıyor ve insan bu güzelliği seyretmek için tekrar tekrar dönüp bakmaktan kendini alamıyordu.

-Ah insan o güzel mavinin birazını heybesine koyup götürebilse! dedi Ernazar.

-O zaman da atını yulaf yerine gök mavisıyla doyururdun...(Aytmatov, 2012b, s. 338)

Zarife, şarkı-türkü söylüyor, mandolin çalıyor, bir ezgiden ötekine süratle geçiyordu. Pürüzsüz, şakrak bir sesi vardı. Abutalip de göğsünden gelen derin, hazin bir sesle ona uyuyor, karı-koca, Tatar usulünde türkülerle, manilerle, karşılıklı söyleşmek demek olan ‘çın çınıyorlardı’. (Aytmatov, 2012c, s. 214)

Güftesini kendi yazar, bestesini kendi yapar ve güzel sesiyle bunları hem çalar, hem söylerdi. Dinleyenler ona hayran kalırlardı. Güzel bir türkünün doğması, yankı yankı yayılması için onun sazının tellerine dokunması yeterdi. (Aytmatov, 2012c, s. 340)

Tablo 10.

Değer: Estetik		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	0	Belirgin bir estetik değeri bulgusuna rastlanmamıştır.
Cemile	12	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyalari	5	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	2	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Toprak Ana	0	Belirgin bir estetik değeri bulgusuna rastlanmamıştır.

Tablo 10’da estetik değerine ait Cemile’de 12, Dişi Kurdun Rüyalari’nda 5, Gün Olur Asra Bedel’de 2 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Estetik değerinin en fazla Cemile’de tekrar edildiği görülmektedir. Bu değere ilişkin Beyaz Gemi ve Toprak Ana’da bir bulguya rastlanmamıştır.

1.1.1.11. Hoşgörü

Hoşgörü, Türkçe sözlükte, “Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans. Başkalarının düşünce ve kanılarını hoşgörme, onların da geçerliliklerine karşı tepki göstermeme. Başkalarının düşünce ve kanılarını özgürce dile getirmesini ve düşüncelerine göre yaşamasını hoşgörme tutumu.” (TDK, 2013) biçiminde tanımlanmıştır. Seyyar ise hoşgörüyü “kanunlara ve etik kurallara aykırı olmadıkça, sevilmeyen ya da onaylanmayan şeylerin varlığına tahammül göstermek” olarak ifade etmiştir (Seyyar, 2004, s. 329).

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde hoşgörü değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Kıvrak Mümin işte böyle bir mümin idi. Yaşlılar da gençler de ona ‘sen’ diye hitap ederlerdi. Hatta sataşlılardı ona. O aldırmazdı. Sözü dinlemezlerdi ama buna da bir şey demezdi. (Aytmatov, 2012a, s. 15)

Satıcı Mümin'in konuşmalarına, perişan haline, sahte deriden çizmelerine, karısının diktiği keten pantolona, iyice eskimiş ceketine, yağmurdan ve güneşten rengi solmuş keçe takkesine bakarak ve hoşgörü ile gülümseyerek cevap verdi: (Aytmatov, 2012a, s. 17)

Dedelerin en iyisiydi o. Onun gibisi hiçbir yerde yoktur. Biraz saf olduğu için gülüyorlardı ona. Orozkul ise bu yaşlı-başlı adama bağırırdı. Hatta ona bağırırken yanlarında başka insanların bulunmasına da aldırılmazdı. Ama dedesi kendini savunacağı yerde onu hoş görür, hakkını aramaz, hatta ormanda onun işlerini de görürdü. (Aytmatov, 2012a, s. 40)

Onları haklı çıkarmaya, mazur göstermeye çalışan dede:

- Ona kimin gücü yeter evlat! Tepeleme ot yüklü bir kamyon, üstelik böyle bir tipi... Ee, olur böyle şeyler. Allah'ın yardımıyla yarın her şey düzelir. Yeter ki rüzgâr dinsin. (Aytmatov, 2012a, s. 121)

Gerçekte büyüklerine karşı saygılıydı, onları dinliyordu. Ama yine de boyun eğmezdi Buna karşılık, başka gelinlerin yaptığı gibi, başını çevirip homurdanmaz, kötü sözler söylemezdi. (Aytmatov, 2013, s. 15)

Böyle zamanlarda, yerli yersiz lafa karışır, patavatsız konuşmalar yapar, bu çapkınları alaya almaya çalışırdım. Bunu beceremeyince de kendimi kaybeder, bir öküz gibi şişip hırıltılar çıkararak solurdum. (Aytmatov, 2013, s. 17)

Ama Danyar gibi bir adam, köyün günlük işlerine karışmaz, kendini uzak tutarsa, bazıları onu yok sayıp hiç ilgilenmez, bazıları da iyimser bir yaklaşımla:

- Kimseye yararı, zararı yok, yoksulluk içinde yaşayıp gidiyor işte. Onun hayatı da böyle.. neden olmasın? derlerdi.” (Aytmatov, 2013, s. 28-29)

- Sen aklını mı oynattın evlât! Ben insan değil miyim? O çuvalı aşağıda boşaltmana izin vermez miydim Bu kadar ağır çuvalı ne diye taşıyorsun? (Aytmatov, 2013, s. 39)

Yavru kurtlar ise her zaman olduğu gibi ana ve babalarının yanında koşup duruyorlardı. Ana ve babaları onların hareketlerinden endişe duymuyor, rahatsız da olmuyorlardı. Hareketlerini hoşgörü ile karşılıyor, ama gözden de irak tutmuyorlardı. Varsın eğlensinlerdi biraz... (Aytmatov, 2012b, s. 25)

Abdias'tan üç yaş büyük olan ablası bir pedagoji enstitüsüne girmek istemiş ve bu amaçla Leningrad'a gitmişti. Ama sosyal durumu yüzünden enstitüye kabul edilmemişti. Din

işlerinde çalışan bir babanın kızı olması, eğitimle ilgili her işi yasaklıyordu ona. (Aytmatov, 2012b, s. 51)

Herhalde trenler burada hoş karşılanıyor ve onların gürültüsü büyük şehirlerdeki gibi kimseyi rahatsız etmiyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 112)

- Hey size söylüyorum! Cevap vermek istemiyor musunuz? Pekâlâ, size konuşmayı öğretirim ben, sizi kusturmasını bilirim, yemin ederim ki, beni ve 317. maddeyi çok iyi hatırlayacaksınız sonra. Hem, yaşınız küçük diye, rüşt çağında değilsiniz diye, sabıkanız yok diye, yargıcın size hoşgörülü davranacağını h.ç sanmayın. Hoşgörü hiç yok. Söylemedi demeyin. Tam suçüstü yakalandınız. (Aytmatov, 2012b, s. 233-234)

Dün gece kendisini öldürmeye çalışan bu çocukları affetmişti bile. Onda kin ve nefret duygusunu uyandırmaları gereken bu kötü kişilere, bu katillere o, sadece acıyordu. Peşinde koştuğu ülkü, gerçeğin verdiği korkunç dersleri düşünmesine engeldi, mantığı ona hiçbir yardımda bulunmuyordu. Ta içinden gelen hisle, kaçakçıların uğradığı başarısızlığın aynı zamanda kendi başarısızlığı olduğunu, başkalarına yardım etme, iyilik etme inancında başarısızlığa uğradığını düşünüyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 238-239)

Bizim bu davranışımızın son derece şaşırtıcı, en basit disiplin anlayışına göre de kabul edilmez, başışlanmaz bir hareket olduğunu biliyoruz. Bununla beraber, yörünge istasyonunda görev yaparken karşılaştığımız, uygarlık tarihinde belki hiç eşine rastlanmamış olaylar ve durumlar, bize, anlayışla karşılanacağımız umudunu veriyor. (Aytmatov, 2012c, s. 61)

Abutalip kendini toparlamış, buradaki hayat şartlarına uyum sağlamış görünüyordu. Şüphesiz başkaları gibi o da, Boranlı'nın dünyanın en berbat yeri olduğunu söyleyebilirdi ve buna da hakkı vardı. İçme suyu bile çok uzaklardan tankerle taşıyordu. Daha kötü ne olabilirdi? Bir bardak taze su içmek isteyen, devesini semerleyip onu çölün bir ucuna koşturması, bir kuyuda tulumları doldurması gerekiyordu. Buna da ancak Kazangap'la Yedigeç cesaret edebilirdi. 1952 yılındaki bu durum 60'lı yıllara kadar devam edecek ve ancak 1960'lı yıllarda tulumbalı bir kuyu açılacak ve yeldeğirmeniyle elektrik üretilerek bu tulumba çalıştırılacaktı. Ama o zamanlar bunu hayal bile edemezlerdi. Bütün bu güçlüklerle rağmen Abutalip ne Boranlı'yı lanetliyordu ne de Sarı-Özek bozkırını. Günlük hayatta karşılaşılan bütün bu güçlükleri olduğu gibi, iyisini iyi, kötüsünü kötü kabul ediyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 186-187)

Yedigey, Kazangap'a duyduğu saygıdan dolayı fazla üstüne varmadı. Hem adam haklıydı. Onun için alttan aldı ve yatıştırıcı konuştu:

- Karanar'ı bana henüz bir yavruyken kendin verdin, şimdi de şikâyet ediyorsun. Pekâlâ, bir şeyler yaparım, elini ayağını bağlarım onun. (Aytmatov, 2012c, 207)

Mezeleri atıştırıp ilk kadehleri yuvarladıktan sonra türkü söylemeye başladılar ve eğlence de asıl bundan sonra başlamış oldu. Konukları memnun etme çabası içinde olan ev sahipleri de gevşedi. Kimse kimsenin kusuruna bakmadan tatlı tatlı sohbet daldılar. (Aytmatov, 2012c, s. 212)

Toydan toya, şölerden şölene koştun, tambur çaldın, herkesin maskarası oldun, yalnız başkalarını eğlendirmekle geçti günlerin. O zaman seni hoş gördük “Gençtir, zamanla aklını başına alır” dedik. Ama bugün ne görüyoruz! (Aytmatov, 2012c, s. 354)

Çok defa Suvankul öne doğru epey uzaklaşmıştı. Öyle zamanlarda durur, geriye, benim yanıma gelir, ona yetişmem için bana yardım etmek isterdi. Ben ise buna alınır, kızardım:

- Kendi işine baksana sen, yardıma ihtiyacım yok benim! derdim.

Hiç darılmazdı. Hafifçe gülümser ‘öyle olsun’ der gibi başını salları, başka hiçbir şey söylemeden giderdi. (Aytmatov, 2012d, s. 10)

Zareçye uzakça olduğu için Suvankul bazen hava iyice karardıktan sonra geç vakitlerde gelirdi. Buna kızarı, üzülür ve çıkışırdım:

- Hayatını zehir edecek kadar çok çalışmana ne gerek var? Sen bir ekip başısın, bu yetmez mi?

O her zamanki güleçliğiyle cevap verirdi:

- Endişe etme Tolgonay, biraz sabret, hele bir ilkbahar gelsin, bak nasıl hav vereceksin bana.. biraz sabret... (Aytmatov, 2012d, s. 14)

Ne var ki üç çocuklu bir evin bütün işlerini yapmak, bu arada kolhozdaki işi de aksatmamak hiç de kolay gelmiyordu bana. Ama Suvankul'a bakınca hemen sakinleşirdim: O, uzak yoldan üşümüş, iyice yorulmuş ve acıkmış olarak gelirdi. Onu böyle görünce söylediklerime pişman olur, üzülür, her şeyi bağışlayan insan edasıyla mırıldanırdım:

- Hadi, hadi, ocağın yanına otur da yemeğini ye, çoktan soğumuştur bile. (Aytmatov, 2012d, s. 15)

Hiçbir şeyi görmemiş, anlamamış gibi davrandım. Utanıp sıkılmasını istemiyordum. Hâlâ pek utangaç idi. (Aytmatov, 2012d, s. 21)

Ne yapalım, kader böyleymiş... Ama seninle çok yıllar geçirdik. Karşılıklı sevgi ve anlayış içinde geçti evliliğimiz. Eğer birbirimizi kıracak davranışlarımız olmuşsa, unutamam bunları. Birbirimizi can ve gönülden bağışlayalım. (Aytmatov, 2012d, s. 49)

Ölenin ardından ölümez ki! Hayatın boyunca o dul peçesini taşıyamazsın. Artık her şey bitti ve sen de gitmelisin. Evet, gitmekten başka yapacağın bir şey yok... Hayır, sana asla darılmam. Sen isteyerek ya da bir kapris uğruna gitmeyeceksin ki! Kader böyle istedi. (Aytmatov, 2012d, s. 99)

Sen beni düşünme. Benim gibi bir ihtiyar yüzünden gençliğini niçin mahvedeceksin? Ben yaşıma yaşadım artık. Gitmeye karar verdiğin zaman bana söyle yeter. Serbestsin, canın ne zaman isterse o zaman gönül rahatlığı ile gidebilirsin. Seni hiç unutmayacağım, çünkü seni seviyorum ve sana teşekkür borçluyum... (Aytmatov, 2012d, s. 99)

Onun bu çıkışından sonra, söylediklerimden ve söyleyeceklerimden utandım ve yüzüne bakamadım. Ama benim küçük gelinim pek anlayışlı idi. Hiçbir şey olmamış gibi davrandı ve konu ile ilgili hiçbir şey söylemedi. (Aytmatov, 2012d, s. 107)

Konuyu yüz yüze konuştuğumuz zaman Aliman'ın sıkılmaması için, kendisini serbest, rahat hissetmesi için ne yapmalıydım? Onunla her zamanki gibi konuşmaya gayret ediyor, rahat etsin diye şakalaşıyor, onu kınamadığımı anlatmaya çalışıyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 110)

İşe giderken avlu kapısından yavaş sesle:

- Beni bağışla anacığım, dedi.

Onu daha fazla üzmemek için ben de bu konuda hiçbir şey söylemedim. (Aytmatov, 2012d, s. 114)

Tablo 11.

Değer: Hoşgörü		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	4	Doğrudan verilmiştir.
Cemile	4	Doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyalari	5	Doğrudan verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	5	Doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	10	Doğrudan verilmiştir.

Tablo 11’de hoşgörü değerine ait Beyaz Gemi’de 4, Cemile’de 4, Dişi Kurdun Rüyalari’nda 5, Gün Olur Asra Bedel’de 5 ve Toprak Ana’da 10 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Hoşgörü en fazla Toprak Ana’da tekrar edilmiştir. Değer eserlerde ise birbirine yakın sayılarda tekrar edildiği görülmektedir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 28 kez yer alan hoşgörü değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Hoşgörü, bünyesinde iyiliği, dostluğu, sevgiyi, kardeşliği ve saygıyı barındırır; kötülük, kıskançlık, haset, nefret, düşmanlık gibi duygulardan arınmayı sağlar. İnsanlar dil, din, ırk, statü ve fikir ayrımı gözetilmeden sevilmelidir. Farklı ortamlarda, farklı insanlarla muhatap olduğunda fedakârlık yapılarak karşıdakinin seviyesinde olunmalı; cahil, yabancı, yaşça veya statüce küçük diye insanlar küçümsenmemeli, hatalarına tolerans gösterilmelidir. Hoşgörüde insanın kendinden bir şeyler vermesi ve kişiler arası uyumu sağlayabilmek adına her zamankinden daha fazla enerji sarf etmesi gerekir. Ayrıca bireylere din ve ahlak eğitimi verilirken baskıcı bir tutumdan kaçınılmalı, insanları sevgiyle kucaklayacak bir yöntem uygulanmalıdır. Yadırganacak bir durum da olsa karşıdakini kırarak söz ve davranışlardan her zaman kaçınılmalı, farklılıklara daima saygı duyulmalıdır.

1.1.1.12. Misafirperverlik

Türkçe sözlükte, “konukseverlik” (TDK, 2013) olarak tanımlanan misafirperverlik, misafiri en iyi biçimde ağırlamak ve misafire değer vermek anlamına gelir. Türk milletinin asırlardır süregelen ve günümüzde de devam eden erdemlerinden biridir. Şen (2007)

tarafından MEB tavsiyeli 100 Temel Eser'i değerler açısından incelemek amacıyla hazırlanmış olan çalışmada, 29 yerli eserde misafirperverlik değerine ilişkin 24 adet bulgu tespit edilmişken 29 yabancı eserde bu değere hiç rastlanmaması, misafirperverlik değerinin diğer toplumlara göre Türk toplumunda önemsenen ve yaşatılan bir değer olduğu görüşümüzü desteklemektedir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen romanlarında misafirperverlik değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

- Orozkul evde mi? dedi yabancılardan biri.

Gülcemal durakladı ve kekeleyerek cevap verdi:

-Evde.. evde.. biraz keyifsiz.. yatıyor. Ama siz rahatınıza bakın. Geceyi bizde geçirebilirsiniz, yerimiz var. Buyrun. (Aytmatov, 2012a, s. 110)

Dedesiyle Seydahmet'in, yedi şoförü evlerinin yakınında bulduklarını ve sağ salim getirdiklerini görünce de pek şaşırmadı. Oysa başka türlü de olabilirdi. Tehlike atlattıktan sonra önemsiz görülür... Neyse, kaybolanlar bulunmuştu. Seydahmet onları kendi evlerine götürdü. Bu arada Orozkul'u da uyandırmışlardı. Beş kişiyi de o aldı. Geri kalanlar Mümin dedenin evine sığıştılar. (Aytmatov, 2012a, s. 118)

Ağıla girdiler. Burada Mümin'in beş koyunu vardı. Dede derin bir çömleğe elini daldırarak oradan bir elektrik feneri çıkardı, yaktı. Koyunlar başlarını ona çevirip öksürmeye başladılar.

- Al şu feneri, bana ışık tut, dedi ihtiyar. Kara koyunu kurban keseceğiz. Konuklarımız var. Onlar kalkmadan et hazır olmalı. (Aytmatov, 2012a, s. 126)

Şoförler ve yardımcıları gitmeye hazırlandıkları zaman çocuğun canı çok sıkıldı. Çok üzüldü. Yiğitler avluya çıkıp vedalaşırken, ev sahiplerine gösterdikleri konukseverlik ve yardım için teşekkür ederlerken yanlarından hiç ayrılmadı. (Aytmatov, 2012a, s. 128)

Koketay Orozkul'a:

- Allah izin verir de şu evi bir an önce bitirip içine oturunca, kutlamak için seni şeref konuğu olarak davet edeceğim. Gelirsen çok eğleniriz, istediğin kadar içki içeriz, diyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 140)

Orozkul onun kafasından geçenleri anladığı için böbürlenerek:

- Korkma, bir yere gidemezler. Akşama kadar buradasın. Ben davet ediyorum. Allah istedi bunu. İnan bana, iyi bir ziyafet olacak.

Böyle derken gülerken arkadaşının omzuna vurdu. Yaa, işte böyle. Orozkul da neşeleniyordu bazen!

- Madem ki böyle diyorsun, kalırız. Ev sahibi sensin, senin dediğin olur. (Aytmatov, 2012a, s. 144)

Danyar'ın doğduğu köye dönüşünü herkes çok iyi karşıladı: “Yabancı diyarları ne kadar dolaşırsa dolaşsın, sonunda yine geldi işte, bana sorarsanız doğduğu köyün suyunu içmeye geldi o. Hem anadilini de unutmamış, ara sıra Kazakça kelimeler söylüyor ama yine de çok düzgün konuşuyor...” (Aytmatov, 2013, s. 25)

Adilbay da diğerleri gibi bir demiryolu işçisiydi ve kazancı onlarınkinden fazla değildi. O da iki oda ve bir mutfaktan ibaret küçük bir evde oturuyordu. Ama, bambaşka bir atmosfer vardı o evde: Huzurlu, temiz, aydınlık. Yaptığı çay da farklı değildi. Ne var ki Yedigey'e burada içtiği çay süzölmüş bal gibi tatlı gelirdi. Adilbay'ın karşı da her zaman çok iyi karşılardı konuklarını. İyi bir ev kadınıydı. Çocuklar ise uslu, terbiyeli idiler... (Aytmatov, 2012c, s. 41-42)

Şarkı söylerken gülen gözlerini konukların yüzlerinde gezdiriyor, onların da kendisine aynı yakınlık, içtenlikle baktığını görüyor, onları sevinçli gördüğü için kendi sevinci daha da artıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 213)

İşte o Yedigey, komşularını teker teker ağırlamak, onları memnun etmek için çırpınıyor, Kazangap'ın karısı Bikey'e büyük saygı gösteriyor, onun “Boanlılar'ın anası” olduğunu söylüyor, şerefine kadeh kaldırırken, Amuderya kıyılarında yaşayan bütün Karakalpak halkını da selamlıyordu. (Aytmatov, 2012, s. 213)

Ama Yedigey'in kalmaya niyetli olmadığını gören Kospan kestirip attı:

- Bak Yedigey Aga, bu iş senin dediğin gibi olmaz. Yazdığım o mektuplardan dolayı özür dilerim, başka çaremiz yoktu. Çok zor durumdaydık. Ama seni bu gece bırakamam. Allah göstermesin, bu kış günü ve gece vakti o ıssız bozkurda başına bir şey gelirse, Sarı-Özek'te kimselerin yüzüne bakamam bir daha. Bu akşam bizde kalır, sabahleyin nasıl istersen

öyle yaparsın. Evim köyün şu ucunda ve işimin bitmesine de sadece bir buçuk saat kaldı. Git, kendi evin gibi yerler. Deveyi ağıla bırak, yemi, suyu, her şeyi var. Bizim suyumuz boldur. (Aytmatov, 2012c, s. 310)

Kopsan ve ailesi ne iyi insanlarmış meğer! Karısı, yaşlı annesi, beş yaşındaki oğlu (daha büyük yaşta olan kızı Kumbel’de yatılı okuldaymış) ve Kospan’ın kendisi konuklarını ağırlamak için dört döndüler. (Aytmatov, 2012c, s. 311)

- Tabî... Tabî, işin düşmezse o bozkırdan kimse çekip alamazdı seni! Pekâlâ Yedigeç. Şimdi dosdoğru bize gidiyoruz. Bizde kalacaksın. Hiç itiraz istemem, sakın otel motel gibi şeyler getirme aklına. Benim öyle konuğumsun! Sarı-Özek’te ben nasıl senin özel konuğun olmuştum, burada da öyle, sen benim konuğum olacaksın. Ee, Kazakça’da ne diyordunuz: “Saydın sayı bar”, anlamı “saygıya saygı var” değil mi? (Aytmatov, 2012c, s. 383)

Çiftçiler o gün beni bırakmadılar. Misafirleri olmamı, geceyi tarlada geçirmemi istediler. Samandan güzel bir yatak yaptılar bana. (Aytmatov, 2012d, s. 136)

Tablo 12.

Değer: Misafirperverlik		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	6	Doğrudan verilmiştir
Cemile	1	Doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyaları	0	Herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.
Gün Olur Asra Bedel	6	Doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	1	Doğrudan verilmiştir.

Tablo 12’de misafirperverlik değeriyle ilgili Beyaz Gemi’de 6, Cemile’de 1, Gün Olur Asra Bedel’de 6, Toprak Ana’da 1 adet bulguya rastlanmıştır. Misafirperverlik değeri en fazla Beyaz Gemi ve Gün Olur Asra Bedel’de tekrar edilmiş, Dişi Kurdun Rüyaları’nda bu değere ilişkin doğrudan bir bulguya rastlanmamıştır.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde 14 kez yer alan misafirperverlik değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Misafirperverlik, Türk kültüründe yüzyıllardan bu yana yaşatılan en köklü değerlerden biridir. Misafiri güzel ağırlamak, onun gönlünü hoş tutmak, onu memnun etmek ev sahibinin görevidir. Misafirperverlik; hoşgörü, sevgi, saygı, cömertlik duyguları da bünyesinde barındırır. Dil, din, ırk, statü ve fikir ayrımı gözetmeden misafiri en güzel şekilde ağırlamak gerekir. Misafir ağırlamak sosyal uyumu ve bütünleşmeyi sağlar, insanlar arası iletişimi, sevgi ve muhabbeti artırır.

1.1.1.13. Özgürlük

Özgürlük Türkçe sözlükte “Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet.” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2013).

Maurice Blondel'e göre özgürlük; “gücün ve sonsuz fikrin sentezidir. Bu sentez akılcı eylemin içerisindedir. Eylemde bulunmak için ise sonsuz bir güce katılmak gerekir. Eylem bilincine sahip olmak için bu sonsuz gücün fikrine sahip olmak gerekir” (Blondel, 2007, s. 801).

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde özgürlük değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Bugün nehrin adı Yenisey'dir. O zaman Enesay derlermiş. Türküsü de şöylemiş:

Senden geniş nehir var mı Enesay? Senden aziz bir yurt var mı Enesay?

Senden derin bir dert var mı Enesay? Senden özgür olan var mı Enesay?

Senden geniş bir nehir yok Enesay, Senden aziz bir vatan yok Enesay,

Senden derin bir dert de yok Enesay, Senden özgür özgürlük yok Enesay...
(Aytmatov, 2012a, s. 54)

Cemile türkü söylemesini de çok severdi. Büyüklerin yanında, utanmadan, çekinmeden her zaman bir türkü mırıldanırdı. Bütün bu davranışları elbette, bir gelinin aile içindeki davranışlarını sınırlayan geleneklere pek uygun değildi. (Aytmatov, 2013, s. 16)

Kolhoz başkanı hayvanları yonca tarlasında otlatmayı yasaklamıştı ama, ben atlarımın güçlenmesini istediğim için bu yasağı çiğniyordum. (Aytmatov, 2013, s. 23)

Avılda, cigit denilince, kendilerini ve başkalarını savunma gücü olan, iyilik etmesini bilen ama ara sıra toylarda veya cenaze şölenlerinde aksakallara kafa tutarak canının istediğini yapan bir genç insan (yiğit) akla gelir. Böyleleri kadınlarında dikkatini çeker. (Aytmatov, 2013, s. 28)

Hayat, ölüm, aşk, merhamet ve özlem.. müzikle duyulabilir. Çünkü müzik sayesinde, bilinç sahibi olduğumuzdan beri ve tarihimiz boyunca elde etmek için mücadele verdiğimiz hürriyetin en yüksek derecesine ulaşma imkânı verilmiştir bize. Hürriyetin bu yüksek derecesine başka hiçbir şeyle ulaşamayız. (Aytmatov, 2012b, s. 88-89)

- Peki bu yaklaşımın kitle vicdanından farkı nedir? Biz başkaları gibi olmak istemiyoruz, sürü ya da sürüden olmak istemiyoruz. Biz başkayız kimseye bağlı değiliz.

- Yanılıyorsun, Hürriyet yalnız kanundan korkmayanlar için vardır. Başka deyişle senin hürriyetin bir kurgudan ibarettir ve sürekli olarak, göreceğin cezanın tehdidi altındadır.

- Peki, bundan sana ne? Bu yolu biz kendimiz seçtik, sen değil.” (Aytmatov, 2012b, s. 156)

Kuzeyden güneye, güneyden kuzeye trenler geçip gidiyor, ağır tekerleriyle yeri sarsıyor, çınlatıyorlardı. Ne büyük topraklar ve geniş ufuklar, hava ve ne bol ışık! Ama insan yine de hep şikâyetçi, tatminsiz idi, her zaman bir eksikliği bulunuyordu. ‘En çok da hürriyete ihtiyaçları var’ diyordu Abdias, büyük bozkırı seyrederek. ‘İnsan başkalarıyla beraber olmaktan vazgeçmiyor, aynı zamanda, birlikte yaşamak da pek zor geliyor ona’. (Aytmatov, 2012b, s. 161)

Bazen son yavrularının hâlâ hayatta olduklarına inanmak hoşuna gidiyordu. Boston’un ağlının yakınına sık sık gitmesi bundandı. Ama artık oraya gidince eskiden olduğu gibi ulumuyor, belki bir yel yavrularının ürümesini ya da onların kokusunu duyurur umuduyla, havaya kulak vererek sessizce bekliyordu... Böyle bir şey olsa, birden nasıl canlanır, nasıl atılırdı onlara! İnsanlara ve köpeklere rağmen tutsaklıktan kurtarırdı yavrularını. Sonra hepsi birden kanatlanır, uçar, başka yerlere kaçarlardı. Kurtlara özgü, hür yaşama hakları olan bir yere... (Aytmatov, 2012b, s. 388-389)

Yedigey hızlı adımlarla ağıla, Karanar'ı otlaktan getirip bağladığı yere doğru yürüdü. Karanar arada bir öfkeli öfkeli böğürüyordu. Başına buyruk olmayı seven dev bir deve idi o. Öbür develerle birlikte iki-üç kere kuyudan su içmeye gelişi dışında, gece gündüz, bütün hafta otlakta kalırdı. Şimdi de bağlı durmayı istemiyor, koca ağzını açıp dişlerini göstererek bağır bağır bağıryordu. Eski meseldi: Hür yaşamaya alışan köleliğe kolay kolay alışamaz. (Aytmatov, 2012c, s. 33)

Babalarının tutuklanmasından sonra, devrin gemi azıya almış militanları, o zamanlar gencecik olan Kazangap'a baskı yapmaya başlamışlar. Herkesin içinde babasını suçlamasını, onun topluma zararlı bir insan olduğunu ilân etmesini, babalıktan reddetmesini istemişler ondan. Babası gibi sınıf düşmanlarına yeryüzünde hayat hakkı olmadığını, mutlaka yok edilmeleri gerektiğini, kendisinin bu yeni siyasî görüşe candan bağlı olduğunu söylemeye zorlamışlar. (Aytmatov, 2012c, s. 85)

Hafızasını yitirmiş tutsağı alır, boynundaki kalıbı çıkarır, ona yiyecek içecek verirlermiş. Köle zamanla kendine gelir, yeyip içerek gücünü toplarmış. Ama o bir mankurt imiş artık ve böyle bir köle, pazarlarda, güçlü-kuvvetli on tutsak değerinde sayılmış. (Aytmatov, 2012c, s. 148)

Bir mankurt kim olduğunu, hangi soydan, hangi kabileden geldiğini, anasını, babasını, çocukluğunu bilmezmiş. İnsan olduğunun bile farkında değilmiş. Bilinci, benliği olmadığı için, efendisine büyük avantaj sağlamış. Ağzı var, dili yok, itaatli bir hayvandan farksız, kaçmayı düşünmeyen, bu yüzden de hiç tehlike arz etmeyen bir köle imiş. Köle sahibi için en büyük tehlike, kölenin başkaldırması, kaçmasıdır. Ama mankurt isyanı, itaatsizliği düşünemeyen tek varlıkmiş. Efendisine köpek gibi sadık, onun sözünden asla çıkmayan, başkalarını dinlemeyen, karnını doyurmaktan başka bir şey düşünemeyen bir yaratık.. En pis, en güç işleri, büyük sabır isteyen çekilmez işleri gık demeden yaparlarmış. (Aytmatov, 2012c, s. 149)

İşkenceyle sakatlanan aklını karanlığın örtüsü yavaş yavaş kapladığında, zorla elinden alınan hafızan geçmişle bağlantısını koparanda, öz ananı dağ dibinden akan ve kıyısında oyun oynadığın derenin şırıltısını, kendi adını, babanın adını, sana utana utana bakarak gülümseyen kızın adını, aralarında büyüdüğün bacı-kardeş, hısım-yoldaş herkesin hayali gözünde silinende, seni karnında taşıyıp bu günleri göstermek için doğuran anana kargışlar okumadın mı? Oy balam, oy! Can balam, oy!.. (Aytmatov, 2012c, s. 150)

Bu düşüncelerle kaygılanıyor, kimseye görünmemeye çalışarak ve dört tarafına bakınarak dolanıp duruyordu çölün ortasında. Sonra birden, iki Juan-Juan'ın sürüyü bırakıp gitmekte olduklarını gördü. Yanyana gidiyor, geriye dönüp bakmıyorlardı bile. Buna çok sevindi. Juan-Juanlar iyice uzaklaşınca tekrar oğlunun yanına dönmeye karar verdi. Bu defa ne olursa olsun çocuğunu kaçırap götürmek istiyordu. Çocuğun başına ne gelmişse gelmişti ama bu onun suçu değildi. Düşmanlar yok etmişti onun bilincini, hafızasını. Kaderi böyleymiş. Ne olursa olsun, anası onu köle olarak bırakamazdı. Onu Nayman'ların arasına götürecekti ve barbar Juan-Juan'ların tutsak ettikleri Nayman yiğitlerine neler yaptıklarını herkese gösterecekti. Bunu görüp silaha sarılırlardı. Mesele toprak değildi. Herkese yetecek kadar toprak vardı buralarda. Mesele, Juan-Juan'ların dayanılmaz kötülüğünde idi. Uzak bir komşu olarak da tahammül edilemezdi onlara. (Aytmatov, 2012c, s. 170)

Heyecandan boğazı kuruyan Yedigey, yine de çok sakin olmaya çalışarak şöyle dedi:

- Bir şeyi bilmek istiyorum. Sen diyorsun ki (adama kasıtlı olarak 'sen' diye hitap etmişti. Böylece ondan korkmadığını, korkup boyun eğmek niyetinde olmadığını anlatmak istemişti. (Aytmatov, 2012c, s. 223-224)

Yedigey, ceketinin yenine yukarıdan bir şeyin şap! diye düştüğünü hissetti. Bunun bir kuş çımkırığı olduğunu anlayınca “ bu da nereden geldi?” diye yukarıya baktı. “Ha, tamam, dedi, yine o akkuyruklu çaylak, tepemizde dolaşıp durmaktan bıkmıyor. Hayır olsa bari! Havalarda hür dolaşmaktan çok mutlu olmalı...” (Aytmatov, 2012c, s. 410)

Zaman su gibi aktı, oğullarım, aynı yıl dikilmiş kavak fidanları gibi büyüyüp geliştiler. Sonra, her biri kendi yolunu seçti. (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Tablo 13.

Değer: Özgürlük		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	1	Doğrudan verilmiştir.
Cemile	3	Doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyaları	4	Doğrudan verilmiştir.

Gün Olur Asra Bedel	8	Doğrudan ve olumsuz örnekleriyle birlikte verilmiştir.
Toprak Ana	1	Doğrudan verilmiştir.

Tablo 13'te özgürlük değerine ait Beyaz Gemi'de 1, Cemile'de 3, Dişi Kurdu Rüyalari'nda 4, Gün Olur Asra Bedel'de 8, Toprak Ana'da 1 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Özgürlük değeri doğrudan olarak en fazla Gün Olur Asra Bedel'de, en az ise Beyaz Gemi ve Toprak Ana'da tekrar edilmiştir. Tabloda incelenen eserlerde yer alan özgürlük değerine ilişkin doğrudan bulgulara yer verilmiştir, ancak eserlerde bu değere sezdirme yöntemiyle daha fazla yer verildiği unutulmamalıdır. Özellikle Gün Olur Asra Bedel'de “mankurtlaşma” kavramının direkt olarak bu değerle ilişkili olduğu bilinmelidir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen romanlarında 17 kez yer alan özgürlük değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Özgürlük, dış etkilerden bağımsız bir biçimde insanın kendi iradesine, kendi istencine, kendi düşüncesine dayanarak kararlar verebilmesidir. Özgürlüğü elinden alınmış insan, iradesini kullanamaz ve bir kukladan farksızlaşır. Özgürlüğün, insanın arzu ettiği gibi fütursuzca her şeyi yapabilmesi anlamına gemlemediği unutulmamalı, bu erdem başka insanların hakları çiğnenmeden, kişilikleri zedelenmeden vicdan ve adalet sistemiyle dengelenmelidir.

1.1.1.14. Sağlıklı Olmaya Önem Verme

Sağlıklı bir toplumun oluşmasında kuşkusuz sağlıklı bireylerin rolü kaçınılmazdır. Sağlıklı birey “ruh ve beden” bütünlüğünü dengeleyebilen ve topluma yansıtabilen bireydir, yani beden sağlığı kadar ruh sağlığının da önemi unutulmamalıdır. Kanuni Sultan Süleyman “Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi, olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” sözüyle sağlıklı olmanın önemini dile getirmektedir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde sağlıklı olmaya önem verme değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Çocuğun elini hohlayarak ısıtmaya çalışıyor, alnını tutuyor, göğsünü yokluyordu. İçini çekti ve üzgün bir sesle:

- Yat yavrum, dedi, kalkma! Vah vah! Çok hastasın, ateşin var. Ben de okul vakti geldiği halde hala niçin kalkmadığını merak etmişim...

- Hemen kalkıyorum, dedi çocuk başını yastıktan kaldırarak.

Dede onu usulca yatırarak:

- Yat yavrum, kalkmayı düşünme. Hasta hasta seni okula götürür müyüm hiç? Çıkar dilini de bir bakayım.

Çocuk hala kalkmak istiyordu.

- Öğretmen kızacak, dersi kaçıranları hiç sevmiyor...

- Kızmaz yavrum, ben gider anlatırım ona. Göster bakayım dilini.

Dede, çocuğun diline ve boğazına dikkatle baktı. Uzun uzun nabzını dinledi. Nasırdan kaskatı olan parmaklarıyla çocuğun ter içinde, ateşten yanan bileğini tutup atardamarını bulabilmesi bir mucizeydi doğrusu. Nasıl olduysa, kendisini biraz rahatlatan bir sonuç çıkarmıştı:

- Allah büyüktür. Çok önemli değil, sadece soğuk almışsın. Bugün yataktan çıkma. Akşam sıcak kuyruk yağıyla göğsünü ve ayaklarını ovarım. Bir güzel terlersin ve Allah'ın yardımıyla yarın tarpan tay gibi kalkarsın ayağa. (Aytmatov, 2012a, s. 134-135)

- Yaa, Mors nasıl? dedi Ütü.

- Hapı yuttu, dedim, ülseri var ve midesi yok sayılır artık. –Söylemişim ona böyle olacağını! dedi hamal. Eliyle kafasına vurmuş, üzüldüğünü belirten bir tonla konuşmuştu, ama tahmininde yanılmadığı için övünen ince bir belirti vardı sesinde. Devam etti: Ona söylemişim aptallık etme, sonu fena olur, demiştim. Her zaman bir ekstra alırdı, tabii ipin ucunu kaçıırıyordu! (Aytmatov, 2012b, s. 64)

Kaçakçılar da herkes gibi birer yolcudur. Bir farkla ki onlar bir tehlike de oluşturuyorlar, çünkü en korkunç suçlardan birini işliyorlar. Görünüşte pek zararsız olan ve duman olup savrulan bu ot, Sarhoşluktan başka bir şey vermiyor ve insanda 'insanlık' olarak ne varsa onları yok ediyor. Bu geçici zevk için kendiliklerinden sunak taşına nasıl koruruz. (Aytmatov, 2012b, s. 109)

Abdias bunu fırsat bildi:

-Bir fark var Piotr, büyük bir fark. Altın da birçok fenalıklara sebep olur, ama onu bulup çıkarmak serbesttir, haşhaş ise zehirdir. Bunu denedim ve denediğim yerde ölüp kalıyordum az daha. Bozkır benim kusmuklarımla kirlendi... (Aytmatov, 2012b, s. 135)

Sağnağın ona iyi geleceğini anlayarak önce korunmayı hiç düşünmedi. Önemli olan kol ve ayaklarının yerinde durması, kopmamış olmalarıydı. Yara berelere, ezik ve çiziklere, mızızlanmadan dayanacaktı. Korkunç acılar içinde sağa doğru kaydı ve tümseğe çıkabildi. Burada boğulma tehlikesi yoktu. Yaşamak için bütün gücünü toplayarak bu tümsekte hareketsiz bekledi... (Aytmatov, 2012b, s. 212)

Sonra bir taşın üzerinde oturdu. Doktorlar hastalığı süresince sigara içmesini yasakladıkları halde bir sigara çıkarıp yaktı. Heyecanlıydı çünkü. Sonraları bu kötü alışkanlıktan tamamen kurtulacaktı. Ama şimdi, yarının ne olacağını bile bilmediğine göre, bir sigara içmiş ya da içmemiş ne fark ederdi? Balığa çıkmak için eli de, beli de güçlü olmalıydı. En önemlisi başı da sağlam olmalıydı ki deniz tutmasın. Savaştan önce usta bir balıkçıydı, ya şimdi? Sakat desen sakat değildi, ama sağlam da değildi. Balıkçılık, hiç şüphesiz her şeyden önce sağlam kafa gerektirirdi... (Aytmatov, 2012c, s. 73)

İlk zamanlar karşılaştıkları bütün sıkıntılara, bütün güçlüklerle ve kupkuru Sarı-Özek'in ıssızlığına rağmen, iki şey Yedigeş için çok yararlıydı: Temiz hava ve deve sürü. Hava tertemizdi ve böylesine temiz havayı başka yerlerde bulmak biraz zordu. (Aytmatov, 2012c, s. 95)

Bir süre sonra Zarife temiz hava almak için dışarı çıktı, onun ardından Abutalip de kalktı. Terli terli dışarı çıkıp üşümesinler diye, Ukubala üzerlerine kalın şeyler almaya mecbur ediyordu çıkanları. (Aytmatov, 2012c, s. 215)

Ukubala, Yedigeş'e:

- Öyle çıkma, terlisin, sıkı giyin, yoksa üşütürsün! dedi. (Aytmatov, 2012c, s. 215-216)

Maysalbek'i düşünürken içim yandı. Geçen hafta onlardan bir mektup almıştık. Bu yaz tatilinde bizimle beraber olamayacağını, köye gelemeyeceğini yazıyordu... Onu, kendi yaşındaki bir grup çocukla Isık-Göl tarafında bir yerde izci kampına göndereceklermiş. Orada staj yapacakmış. Elden ne gelir? Mademki mesleğini seçmişti ve seviyordu, biz de onun

yokluğuna katlanacaktık. “Nerede olduğu değil, sağlıklı olması önemli” diye düşünüyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 27)

Sağlıklı, pek dinç görünüyor, tombul yanaklarından kan fişkırıyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 115)

Bir gün Bektaş bize saman getirdi. Annesinin tekrar hastalanıp yatağa düştüğünü de söyledi. Ateşi çıkmış ve öksürüyormuş. Ayşe’yi görmek için onlara gittim ve biraz çıkıştım: “Sağlığına dikkat etmen gerektiğini çok iyi biliyorsun ama etmiyorsun. Böyle bir havada uzak yerlere misafirlığe gidilir mi hiç? (Aytmatov, 2012d, s. 124)

Tablo 14.

Değer: Sağlıklı Olmaya Önem Verme		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	1	Doğrudan verilmiştir.
Cemile	0	Herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.
Dişi Kurdun Rüyaları	4	Doğrudan verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	4	Doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	3	Doğrudan verilmiştir.

Tablo 14’te sağlıklı olmaya önem verme ile ilgili Beyaz Gemi’de 1, Dişi Kurdun Rüyaları’nda 4, Gün Olur Asra Bedel’de 4, Toprak Ana’da 3 adet bulgu tespit edilmiştir. Sağlıklı olmaya önem verme değeri, incelenen eserlerde en çok Dişi Kurdun Rüyaları ve Gün Olur Asra Bedel’de tekrar edilmiştir. Cemile’de bu değerle ilgili herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

1.1.1.15. Saygı

Türk Dil Kurumuna ait Türkçe Sözlük'te “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu” (TDK, 2013) biçiminde tanımlanan saygı, her yaşta insanda bulunması gereken değerlerden biridir. Toplumda düzen sağlayıcı özelliği bulunan saygı değeri gerek aile yaşantısında gerekse sosyal çevrede hiyerarşik bir yapı oluşturur. Saygı değeri sadece büyüğün küçüğe, küçüğün büyüğe duyduğu ihtiram olarak algılanmamalı, sosyal yapının her alanı ve her aşamasında karşımıza çıkan çok önemli bir kültür ögesi olarak düşünülmelidir. Canlı ve cansız varlıklara, çevreye, tabiata saygısı da aynı perspektifte değerlendirilmelidir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde saygı değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Onu üzen, gücendiren tek şey vardı. O da, anma şöleni için yapılan hısım-akraba toplantısına çağrılmamasıydı. Buna gerçekten çok üzülür, kalbi kırılırdı. Ama gücenmesinin asıl sebebi unutulmuş olması değildi. O bu toplantılarda hiçbir karara katılmaz, konuşmazdı zaten. Onu üzen, çok eskiden beri uygulanan bir geleneğe göre, ölen büyüğe karşı borcunu ödeyememek idi. (Aytmatov, 2012a, s. 17)

Mümin mahcup olmuştu. Özür diledi:

- Bağışla dostum, geleceğini bilseydik bir yere gitmezdik. Ama paramız da yok. Yok'un yüzü kararsın! Bak, son baharda patatesleri satarız, o zaman... (Aytmatov, 2012a, s. 18)

Yerleşmeleri için biraz zaman bırakırız onlara. Sonra dedemle birlikte “hoş geldin”e gideriz. Hepsinin elini sıkıyoruz. Ben de sıkırım ellerini. Dedem önce küçüklerin el uzatmaları ve el sıkmaya en büyükten başlamaları gerektiğini söylüyor. El uzatmamak karşısındaki insanlara saygısızlık etmek olurmuş. (Aytmatov, 2012a, s. 42)

Ölüyü gömme günü, Kırgızların bütün çadırları nehir boyuna dizilmiş. Böylece her aile, cenaze geçerken onu çadırın eşiğinden görür, saygı ile eğilerek selamlar, hıçkıra hıçkıra ağlayarak beyaz yas bayrağını yere indiririlmiş. Sonra o da cenaze alayına katılır, sonraki çadıra gelince orda da aynı şey olur, ağlar dövünürlermiş. Böylece, mezara kadar bütün çadırların önünden geçirirlermiş cenazeyi... (Aytmatov, 2012a, s. 56)

Hiç beklenmedik olay işte o zaman oldu. Enesaylılar birbirleriyle ne kadar kanlı bıçaklı olurlarsa olsunlar, bir başbuğun cenaze töreninde komşularına saldırmazlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 57)

Çok zengin, anlı-şanlı bir Buğu'nun ölümüne kadar bu böylece sürüp gitti. Ölen Buğu'nun bin kere bin koyunu, bin kere bin atı vardı. Çevredeki bütün insanlar ona çobanlık ederdi. Bu adamın çocukları büyük bir yas töreni, büyük bir yas şöleni düzenlediler. Dünyanın dört bucağından anlı-şanlı insanları törene davet ettiler. Davetliler için Isık-Göl'ün kıyısına bin yüz çadır kurdular. Kesilen koyunların, içilen kıymızların, yenilen nefis Kaşgar yemeklerinin haddi hesabı yoktu. Ölen zenginın çocukları kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı: Ölen babamızın ne kadar zenginlik ve cömert evlatlar bıraktığını herkes görüp anlasın, babalarının hatırasına nasıl saygılı davranıyorlar, desin. (Aytmatov, 2012a, s. 66)

Şarkıcılar, altlarında ölenin çocukları tarafından armağan edilen safkan atlar, başlarında samur papak, sırtlarında ipek kaftan, kapı kapı dolaşarak ve birbirleriyle yarışircasına, ölene ve onun çocuklarına övgü şarkıları okuyorlardı:

- Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar nerede böyle mutlu bir hayat, böyle görkemli bir tören görülmüştür? diyordu biri.

- Dünya dünya olalı böyle bir tören görülmüş müdür? diyordu ikincisi.

- Bizden başka hiçbir yerde ölen büyüklere böyle görkemli bir tören yapılmaz, onun şanı şerefi böyle yüceltilmez, kutsal anısı böyle saygıyla anılmaz! Diyordu üçüncüsü. (Aytmatov, 2012a, s. 66-67)

Selam aksakal, selam baybiçe*

Mümin dede ile Nineyi selamlıyorlardı gelenler. Dede ve nine, yabancılara nezaketsizlik olmasın, saygıda kusur etmeyelim diye, onları karşılamak için avluya çıkmışlardı. Belki Orozkul da utanıp gelir miydi acaba? Gelirse, kendini ve başkalarını rezil etmekten kurtulmuş olurdu. (Aytmatov, 2012a, s. 110)

* **Baybiçe:** Evin yaşlı kadını, birden fazla eşi olan erkeğin ilk karısına saygı ifadesi. **Aksakal:** Yaşlı erkekler için kullanılan saygı ifadesi. (Çevirenin Notu)

Böylece bütün kamyonları çalıştırdıktan sonra bunlardan ikisini şarampola düşen kamyonu bağladılar. Çalışan kamyonlar çekti, onlar itti. Onlarla beraber çocuk da itiyor ve kendisine her an “Sen çekil, dolaşma ayak altında” demelerinden korkuyordu. Ama kimse ona böyle bir şey söylemedi. Belki ona Kulubeg izin verdiği içindi bu. Kulubeg en güçlüleriydi ve herkes onu sayıyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 130)

Koketay Orozkul’a:

- Allah izin verir de şu evi bir an önce bitirip içine oturunca, kutlamak için seni şeref konuğu olarak davet edeceğim. Gelirsen çok eğleniriz, istediğin kadar içki içeriz, diyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 140)

Orozkul onun kafasından geçenleri anladığı için böbürlenerek:

- Korkma, bir yere gidemezler. Akşama kadar buradasın. Ben davet ediyorum. Allah istedi bunu. İnan bana, iyi bir ziyafet olacak.

Böyle derken gülerek arkadaşının omzuna vurdu. Yaa, işte böyle. Orozkul da neşeleniyordu bazen!

- Madem ki böyle diyorsun, kalırız. Ev sahibi sensin, senin dediğin olur. (Aytmatov, 2012a, s. 144)

En son Mümin dede girdi içeriye. Tuhaf bir durumdaydı. Her zamankinden daha küçük, daha bitkin görünüyordu. Boynunu kısıp bir kenara ilişmek istedi ama, iri-yarı Koketay yüce gönüllü davranarak yanına oturmasını rica etti:

- Buraya gelin Aksakal, yanımıza oturun.

- Sağ ol, şurada oturayım, nasıl olsa biz evimizdeyiz.

- Yoo olmaz, en yaşlımız sizsiniz. Buraya buyurun.

İsrar ederek onu kendisiyle Orozkul’un arasına oturttu. Sonra da:

- Haydi, Aksakal, dedi, içelim. Bu uğurlu av şerefine kaldıralım kadehlerimizi. İlk sözü siz alın. (Aytmatov, 2012a, s. 159)

Babam ölenin en yakın akrabası olduğundan, atalarının ruhuna saygısı ve ödevi, onu bu kadınla evlenmeye mecbur etmiş. Böylece bizim evde ikinci bir aile olmuş. (Aytmatov, 2013, s. 9)

Ben Cemile'yi çok severdim, o da beni severdi. Çok iyi dost olmuştuk ama, birbirimizi adlarımızla çağırarak kadar değil. Ayrı ailelerden olsaydık ona herhalde Cemile derdim, ama ağabeyimin karısı olduğu için Cene(yenge) diyordum. Oda Kiçine-bala (küçük çocuk) diye çağırırdı. Oysa ben artık küçük bir çocuk değildim ve aramızdaki yaş farkı da büyük değildi. Ama avılda adet böyledir. Gelinler kocalarının küçük kardeşlerini “kiçine bala” ya da “kaynım” diye çağırırlar.” (Aytmatov, 2013, s. 9-10)

Büyük ailemiz huzur içinde uyum içinde, uyum içinde yaşamasını benim anneme borçluydu. Her iki evi o, tam yetkiyle ve kusursuz yönetirdi. Aile ocağının bekçisiydi o. Dedelerim, ninelerim henüz göçebe hayatı yaşarlarken, çok genç yaşta onlara gelin gelmiş. Sonra ailelerimizi liyakatle, dürüstlükle yönetmiş ve atalarımızın anısına tan saygı göstermiş. Köyde onu en akıllı, en tecrübeli, en üstün nitelikli ev kadını olarak görür, saygı gösterirlerdi. Evde her şeyi annem idare ederdi.” (Aytmatov, 2013, s. 10)

Hiddete kapılıp bağıracaktı gibi görünen anneme şüphe ile bakan Orozmat imdadıma yetişti:

-O bilmeyecek de kim bilecek, iki ailenin yiğidi değil mi o? Onunla gurur duymalısınız! (Aytmatov, 2013, s. 13)

Bazen komşular ondan şikâyet ederlerdi:

- Ne biçim gelininiz var sizin? Eşikten ayağını atar atmaz demediğini bırakmıyor insana! Ne arlanmak var, ne saygı! (Aytmatov, 2013, s. 14-15)

Bizi, aşırılıktan kaçan, çalışmayı seven ve büyükleri sayan evlatlar olarak yetiştirmişti. Aileden herkesin hiç homurdanmadan kendisine tabi olmasını isterdi. (Aytmatov, 2013, s. 15)

Cemile'nin de daha geldiği ilk gün, başkalarına benzemeyen bir gelin olduğu anlaşılıyordu. Gerçekte büyüklerine karşı saygılıydı, onları dinliyordu. Ama yine de boyun eğmezdi Buna karşılık, başka gelinlerin yaptığı gibi, başını çevirip homurdanmaz, kötü sözler söylemezdi. (Aytmatov, 2013, s. 15)

Tabii evde anne ve baba sağ iken, avılın aksakalları (ihtiyarları) ve yakın akrabalar varken en başta kadının adını anmak, hele mektubu onun adına yazmak hiç yakışık almaz, hatta herkesi şaşkına çeviren bir tuhaflık olurdu. Yalnız Sadık değil, kendisine saygısı olan her erkek böyle düşünürdü. Bu durumun düzeltilecek bir yanı da yoktu. Adet böyleydi ve bütün köy bunu pek tabii karşılardı. Tartışılması şöyle dursun, kimsenin üzerinde durduğu, aklına getirdiği bir konu değildi bu. Asla söz konusu edilmezdi. Önemli olan, her mektubun hasretle beklenmesi, bir sevinç kaynağı olmasıydı. (Aytmatov, 2013, s. 20)

Gerçi bu ciddi hali bazen insanda bir saygı, bir takdir duygusu uyandırır ama, onunla senli benli olamayışımızın sebebi bu da değildi. (Aytmatov, 2013, s. 29)

Bu çiftin kılavuzu, emir vereni, Akbar idi. Avı başlatma görev ve hakkı da ona aitti. Taşçaynar ise güvenliği sağlıyordu. Yenilmek bilmeyen gücünü kuvvetini ona adamıştı. Yorulmadan, yüksünmeden onun isteklerini sadakatle yerine getirirdi. Bu işbölümüne ikisi de tam olarak uyuyordu. Birbirlerine saygılıydılar. (Aytmatov, 2012b, s. 11)

Grubun en zararsız, en yumuşak başlısı, o bölgenin yerlisi olan, Mujunkum yakınlarında doğmuş, Uzukbay adında biriydi. Ona daha çok ‘Yerli’ diye hitap ederlerdi. En belirgin özelliği, hiçbir şeyi izzetinefis meselesi yapmayı, Özsaygısının bulunmayışı idi. Ne denirse kabul eder, her teklife uyar, bir şişe votka için Kuzey Kutbuna bile giderdi. (Aytmatov, 2012b, s. 44-45)

Babam.. sarsılmaz bir iman sahibi olan bu taşra diyakosu, şimdi inanıyorum ki, her şeye rağmen, Tanrı için ve Tanrı adına insanın nasıl dua edeceğini ve âyin yapacağını kesin olarak biliyordu.. Ben ise, evladı olarak ona derin saygı duyuyor isem de, onun bana çizdiği yoldan apayrı bir yol tutmuştum... (Aytmatov, 2012b, s. 75)

O akşam altı kişi ve yedincisi tekrar bir araya geldiler. Ormanın kıyısında büyük bir kovuğun yakınında kocaman bir ateş yakmışlardı. Köyden, kahraman Guram Çohazade’ye son bir saygı ve bağlılık göstergesi olarak bol miktarda şarap, ekmek, tuz ve daha birçok yiyecek göndermişlerdi. Alev alev yanan ateşin etrafında bağdaş kurup oturdular. (Aytmatov, 2012b, s. 81)

Biz hep, nerede çok para verirlerse orada değil, bize nerede ihtiyaç varsa orada çalıştık. Şimdi çalışma sırası, kalkınmaya katkıda bulunma sırası, gençlerin olmalı. Hiçbir işe yaramıyorlar, hiçbir şeye saygıları yok, tutundukları hiçbir şey yok! (Aytmatov, 2012b, s. 364)

Onun, başından kaymış yazmasının altından çıkararak yüzüne dağılan ap-ak olmuş saçları da yüreğini yaraladı. Karısının böyle yaşlanmasında sanki suç onunmuş gibi, “Vah çileli karım, nasıl da ihtiyarlattım seni!” diye geçirdi aklından. Yedige, karısına büyük şükran, minnetdarlık duygusuyla susuyordu. Her şey için minnetdardı ona: Birlikte geçirdikleri uzun yıllar için, kocasına duyduğu bağlılık ve saygıdan dolayı geceyarısı istasyonun en uzak noktasına kadar uzun bir yol yürüyerek Kazangap’ın ölüm haberini getirdiği için... Çünkü Ukubala, uzak yakın hiçbir akrabalığı olmasa da, herkes tarafından terkedilmiş bu zavallı ihtiyarın ölümüyle yalnız onun içten ilgileneceğini bilirdi. (Aytmatov, 2012c, s. 10)

Zaten bir avuç insanız.. parmakla sayılacak kadar az, topu topu sekiz hane. Kazangap gibi bir adamın öldüğü gün kimse uyumamalı, herkes ayağa kalkmalı. (Aytmatov, 2012c, s. 12)

Şahmerdan kısa bir süre sustu. Bu arada telefonda yine cızırtılar, hırıltılar gelmeye başladı. Sonra yine Şahmerdan’ın sesi duyuldu:

- Yedike, bak azizim.. adam öldü diye başımı ağrıtmam benim... ölmüşse ölmüş, ne yapalım yani? Senin işini alacak adam yok elimde. Onun başında dursan ne olacak? Dirilecek değil ya!..

Yedige hiddetlendi:

- Hiçbir şeyden anladığın yok benim! “Başımı ağrıtmam” ne demek oluyor? Sen burada daha iki yıl bile çalışmadın, ben onunla tam otuz yıl birlikte çalıştım, anlıyor musun! Bir yakınımız öldü, onu boş bir odada tek başına bırakamayız, dünyanın hiçbir yerinde yapmazlar bunu! (Aytmatov, 2012c, s. 19-20)

Yedige selâm verenin kim olduğunu anlamak için başını kaldırıp baktı. Bu hat boyunda herkes birbirini tanırdı. Selâm veren genç adamı da tanıdı. Ondan, Kumbel’den geçerken Ayzade’ye babasının öldüğünü bildirmesini rica etti. Makinistin Kazangap’a büyük saygısı vardı. Onun için bunu seve seve yapacağını söyledi. Ayrıca Kumbel’de ekip değişeceği için, Ayzade hazırlanabilirse, dönüşte bütün aileyi getirebileceğini de bildirdi. (Aytmatov, 2012c, s. 23)

Bu herifi görünce duygulanmıştı, şimdi ise, rahmetli Kazangap’ın oğlu da olsa, böyle bir adamla kucaklaşıp gözyaşı döktüğü için kendisinden utanıyor, kendisine kızılıyordu. Ama

yine de kendini tuttu. Böyle bir günde ve herkesin gözü önünde onu aşağılayacak bir şey söylemek istemedi. Merhumun anısına olan saygısından dolayı şunları söylemekle yetindi:

Mesele yer bulmak ise, yer çok. İstedığınız kadar yer var. (Aytmatov, 2012c, s.32)

Zaten kadın fısıldaşıp duruyorlardı: Ne biçim oğuldu bu, babasının cenazesine misafir gibi gelmiş, cenaze aşısı için bir paket çay bile getirmemiş! Merhumun gelini olan o şehirli kadın da zahmet edip cenazeye gelemez mi, birkaç damla gözyaşı döküp duaya katılamaz mıydı! (Aytmatov, 2012c, s. 33)

Deveyi havutlamak epeyce zamanını aldı. Havutu vurup yularını geçirince, Karanar'ın üzerine onun en güzel örtüsünü serdi. Elvan nakışlı, geleneksel motiflerle süslü bu çok güzel örtüyü Ukubala kıskançlıkla saklar, ancak önemli günlerde ortaya çıkarırdı. Bu örtüyü son defa ne zaman kullandığını da hatırlamıyordu Yedigei. Ama şimdi tam sırasıydı... (Aytmatov, 2012c, s. 36)

Gençler, özellikle de Sabitcan, şeref ve haysiyetle yaşamış bir adamın cenaze töreni için hazırlanmanın bir külfet olmadığını, bunun önemli bir olay olduğunu, üzücü de olsa, şatafatlı bir sevgi gösterisinde bulunmak gerektiğini görüp anlaşınlardı. Bazıları müzik çalar, bayrak çeker, bazıları havaya ateş eder, bazıları da çiçek saçar, çelenk götürürlerdi... (Aytmatov, 2012c, s. 37)

Hiddetle ileri çıkarak ikisini de çok ciddi bir şekilde uyardı:

- Birbirinizi saymıyorsanız hiç olmazsa babanızın anısına saygı gösterin. Yoksa kimseyi dinlemem, ikinizi de kovarım köyden! dedi. (Aytmatov, 2012c, s. 40)

Onun için bilmediği bir şey karşısında her zaman yaptığı gibi, gözleriyle gördüğü bu şaşırtıcı olay hakkındaki konuşmaları saygıyla dinledi. (Aytmatov, 2012c, s. 42)

Kadının fedakârlığı, bağlılığı, dayanma gücü, mücadelesi, onu hem şaşırtıyor hem de saygı hissi uyandırıyor onda. Zarife, fırtınadan, kanatlarıyla yuvasını korumaya çalışan bşr kuş idi. Onun yerinde başka kadın olsa, bir süre ağlayıp sızladıktan sonra, akrabalarının baskısına boyun eğer, onların yanına giderdi. Ama Zarife, savaş yüzünden kocasının başına gelenlere, onunla birlikte, onunla eşit olarak katlanıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 141-142)

Yedigei, Yelizarov'u dinlemekten çok hoşlanır, bu bilgili, bu iyi ve benzeri az bulunan insana saygı duyar, ondan da aynı saygıyı görürdü. (Aytmatov, 2012c, s. 174)

Yedigey, Abutalip'in ev işleriyle meşgul olmasına, Zarife ile birlikte iki ailenin çocuklarına okumayı, yazmayı, resim yapmayı öğretmesine seviniyor, çok memnun oluyordu ama onu asıl memnun eden bu yitik Boranlı'da her türlü sıkıntının üstesinden gelip kendisine özel uğraşlar bulmasıydı. Her aydının yapması gereken şeyi yapıyor, yani kitap okuyor, yazı yazıyordu. Yedigey böyle bir dostu olduğu için gizliden gizliye gurur duyuyor ve bu yüzden de ona hep yakın olmak istiyordu. Kültürlü, bilgili insanlara çok saygı duyardı. Sarı-Özek'e sık sık gelen jeolog Yelizarov ile yakın dostluk kurması da gösteriyordu bunu. (Aytmatov, 2012c, s. 188)

Yaşından dolayı Boranlılar tarafından 'aksakal' sayılan, edep-erkân bilen ama akıllılık edip başkalarının işine pek karışmayan Kazangap, o günlerde güçlü kuvvetli, sapasağlam bir adamdı. (Aytmatov, 2012c, 196)

Yedigey, Kazangap'a duyduğu saygıdan dolayı fazla üstüne varmadı. Hem adam haklıydı. Onun için alttan aldı ve yatıştırıcı konuştu:

- Karanar'ı bana henüz bir yavruyken kendin verdin, şimdi de şikâyet ediyorsun. Pekâlâ, bir şeyler yaparım, elini ayağını bağlarım onun. (Aytmatov, 2012c, 207)

İşte o Yedigey, komşularını teker teker ağırlamak, onları memnun etmek için çırpınıyor, Kazangap'ın karısı Bikey'e büyük saygı gösteriyor, onun "Boanlılar'ın anası" olduğunu söylüyor, şerefine kadeh kaldırırken, Amuderya kıyılarında yaşayan bütün Karakalpak halkını da selamlıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 213)

Sarı-Özek'te demiryolu hatları hemen hemen aynı olsa da, burası Yedigey için pek değişik geliyordu. Buraya o gözü kararmış Karanar yüzünden gelmişti ama, kendisini baş köşeye oturtulan, çok saygı gören bir konuk olarak bulmuştu. (Aytmatov, 2012c, s. 312)

Mayıs bülbülü gibi toydan toya, şölenden şölene koşar, her gittiği yerde sevgi saygı görürdü. (Aytmatov, 2012c, s. 341)

Eğer şüphelerini yenemezsen, sevgi yolunu, gönül kapını yüzüme kapatsan bile, sana olan aşkım kalbimden çıkmayacaktır. Senin gibi bir söz ustası ile yarışmayı, sınanmayı da şereflerin en büyüğü sayacağım. (Aytmatov, 2012c, s. 347)

- Anlıyorum, ama ben bunu bilmiyorum ve bütün mesele de bundan doğdu. Cenazeyi buraya, bizim Ana-Beyit adını taşıyan eski mezarlığımıza gömmekte ısrar eden benim, onun için de kendimi suçlu sayıyorum. Ama rahmetli Kazangap büyük bir insandı, aynı istasyonda

onunla tam otuz yıl birlikte çalıştık. Ona son yolculuğunda saygıda kusur etmeyelim dedim.. böyle bir adam için en iyisini yapalım, dedim... (Aytmatov, 2012c, s. 369)

- Tabii... Tabii, işin düşmezse o bozkırdan kimse çekip alamazdı seni! Pekâlâ Yedigeı. Şimdi dosdoğru bize gidiyoruz. Bizde kalacaksın. Hiç itiraz istemem, sakın otel motel gibi şeyler getirme aklına. Benim öyle konuğumsun! Sarı-Özek'te ben nasıl senin özel konuğun olmuşsam, burada da öyle, sen benim konuğum olacaksın. Ee, Kazakça'da ne diyordunuz: "Saydın sayı bar", anlamı "saygıya saygı var" değil mi? (Aytmatov, 2012c, s. 383)

Çocuklar bazen kendi aralarında tartışır, her biri bu işi en iyi bilen kendisi olduğunu iddia ederdi. Başka zaman olsa Suvankul çocukları azarlayıp sustururdu ama, şimdi onları gerçek öğretmenler gibi saygıyla dinliyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 15)

Bu kadar güzel, saygılı ve hamarat bir gelinim olduğu için başlangıçta onu beğenmekle yetindim. (Aytmatov, 2012d, s. 20)

Bazı kadınlar bana takılıyor, hatta beni ayıplıyorlardı:

- Gelinle yarışacağına evinde oturup keyfine baksana! İnsan bu yaşta daha ağır başlı ve kendisine saygılı olmalı!... (Aytmatov, 2012d, s. 21)

Ben yine de her zaman köyümüz insanlarını yerlere kadar eğilerek selamlamaya hazırım. (Aytmatov, 2012d, s. 51)

Bu konuşma sırasında bizim aksakal lâfi evirip çevirip bana getirdi ve şöyle dedi:

- Bu korkunç yıllarda halkımıza hizmet için at sırtından inmeden canla başla çalıştığın için sana minnettarız. Bir kadın olsan da sen bizim hepimizin başısın. (Aytmatov, 2012d, s. 70)

'Ah küçüğüm, sevgili oğlum, bu dünyayı kendi isteğinle nasıl bırakıp gidersin? Ben seni bunun için mi doğurdum?' diyeceksin. Evet anam, bir ana olarak bana her zaman hesap sormaya hakkın var. (Aytmatov, 2012d, s. 93)

Büyük acımı, üzüntümü bağıra bağıra bütün dünyaya duyurmak istiyordum. Ama oğlumun son dileğini yerine getirmek için bağıma taş basıp susuyordum (Aytmatov, 2012, s. 94)

O günün gençleri bana “Şeref Ana”, “Başımız Ana” dediler. Bu, bana duydukları saygının ifadesiydi. (Aytmatov, 2012d, s. 106)

Aliman’a acıyanlar da, onu kınayanlar da bulunabilirdi. Ama bana hiç kimse bu konuda tek kelime söylemedi. Bundan dolayı da şükran borçluyum onlara. Aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen bana saygıda kusur etmediler. (Aytmatov, 2012d, s. 117)

- Hayır Tolgonay, onlarla sen konuşmalısın. Sen kadınsın. Sen her şeyin üstündesin, daha bilgesin. Bir insansın sen! Onlara sen anlat! (Aytmatov, 2012d, s. 138)

Tablo 15.

Değer: Saygı		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	12	Örtük ve doğrudan verilmiştir.
Cemile	9	Örtük ve doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyaları	5	Genellikle örtük olarak rastlanmaktadır.
Gün Olur Asra Bedel	21	Karakterlerin diyaloglarında sıkça karşılaşılmıştır. Olumsuz örnekleriyle birlikte örtük ve doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	10	Örtük ve doğrudan verilmiştir.

Tablo 15’te saygı değerine ait Beyaz Gemi’de 12, Cemile’de 9, Dişi Kurdun Rüyalarında 5, Gün Olur Asra Bedel’de 21 ve Toprak Ana’da 10 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Saygı

değerinin en fazla Gün Olur Asra Bedel’de, en az ise Dişi Kurdun Rüyalari’nda tekrar edildiği görülmektedir. Gün Olur Asra bedel’de saygı değerinin diğer eserlere oranla daha fazla görülmesi, hem eserin hacmi hem de eserde sıkça ahlaki konulara doğudan yer verilmesinden kaynaklıdır.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 57 kez yer alan saygı değeriyle ilgili verilen ana fikirler şu şekilde belirlenmiştir:

Türk toplumunun sahip olduğu köklü değerlerden biri olan saygı, sosyal hayatta düzeni sağlayan en önemli değerlerden biridir. Özellikle astın üstüne, küçüğün büyüğüne karşı davranış biçimlerini de belirleyen bu değer hiyerarşik bir oluşum içerisindedir. Küçük olanlar, büyüklerinin bulunduğu ortamlarda konuşmalarına ve hareketlerine son derece dikkat etmeli, söz verilmeden konuşmamalı, söylenene uymalı ve davranışlarına belli sınırlar koymalı, bu sınırları aşmamalıdır. Halk, birbirine ve devlet büyüklerine saygı duymalı, devlet büyükleri ve yöneticiler de birbirlerine ve halka karşı saygılı olmalı, onların haklarını saygı çerçevesinde korumalıdır. Bunların yanı sıra sadece hayatta olanlara karşı değil, atalarımızın mirası olan her türlü kültür ögesine, hatıralara ve ölmüşlerimize karşı aynı duyarlılıkta saygıyla yaklaşılmalı, davranışlar saygı doğrultusunda düzenlenmelidir.

1.1.1.16. Sevgi

Türk Dil Kurumuna ait Türkçe Sözlük’te “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” (TDK 2013) biçiminde tanımlanan sevgi Akarsu tarafından “Hoşa giden bir şeye eğilim, tutkuya kadar varabilen bir ruh durumu” (Akarsu, 1984, s. 154) şeklinde tanımlanmıştır. Her şeyin temelinde ve özünde sevgi vardır. Sevgisiz kalmış toplumlarda refah ve düzenden söz edilemez, birbirini sevmeyen insanların birlik ve beraberlik içinde bir arada yaşaması söz konusu olamaz. Sevgi deyişleriyle ünü dünyaya yayılmış Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana gibi edebi şahsiyetler sevgi erdeminin Türk kültüründe ne denli güçlü köklere ve öneme sahip olduğunun da ispatıdır.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde sevgi değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Çocuk, birdenbire boğazına bir şeylerin tıkanırdığını hissetti. O anda dedesinin ne kadar zayıfladığını anladı, elbisesinden gelen her zamanki kokuyu da almıştı. Çalışan insanın üzerine sinen kuru ot ve ter kokusuyla bu. Hayatta ona en büyük sadakat, en büyük ilgi gösteren ve kendisini canı kadar sevdiğinden emin olduğu tek kişi varsa o da dedesiydi. Biraz

şaşkın olduğu için bazı kişiler ona Kıvrak Mümin adını takmışlardı... Ne olmuş yani? Ne derlerse desinler, insanın öyle bir dedesi, öz dedesi olması çok iyi bir şeydi. (Aytmatov, 2012a, s. 19)

Buzağımız da iyice büyüdü ha! Kuvvetli bir dana oldu. İpini çektiği zaman tutmak çok zor oluyor. İneğin bütün sütünü emmeyi adet edindi. İnek onun anasıdır ve sütünü hiç esirgemiyor ondan. Anlıyorsun değil mi? Anneler hiçbir şeyi esirgemez. Bunu Gülcemal söyledi. Onun da bir kızı var... (Aytmatov, 2012a, s. 24)

Dedesinden bir süre daha sabredip beklemesini, dedesi de ona bunun için hiç üzülmemesini, asıl meselenin kocasıyla iyi geçinmeleri olduğunu, gerisinin halledileceğini söylemiş. “Oğlun için kaygılanma,” demiş dedesi, “ben hayatta oldukça kimseye vermem onu, kimse de kılına dokunamaz. Ben öldükten sonra ise Allah’a emanet. İnsanın kaderinde ne varsa o olur...” Bekey Teyze ve nine, dedesinin anlattıklarını dinlerken derin derin iç çekmiş, sonra da kendilerini tutamayıp ağlamışlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 37)

Türküyü dinlerken dedem kulağıma fısıldar: “İlahi! Ne büyük insanlarmış eski insanlar! Ne türküler yakmışlar ya Rabbim!” Bilmem neden, o anda dedeme çok acıyor, onu öyle seviyorum ki ağlamak geliyor içimde. (Aytmatov, 2012a, s. 43)

Çocuk dedesine herkesten çok acıyordu. Bu olayın her tekrarlanışında zavallı adam ölecekmiş gibi olurdu. Bir köşeye büzülür, içine kapanır, yüreğindeki acılardan kimseye söz etmezdi. Böyle zamanlarda o, artık iyice kocadığını, savaşta ölen tek erkek evladını düşünürdü. Oğlunu da herkes unutmuş, hatırlayıp sözünü eden kalmamıştı. Oğlu sağ olsaydı belki kötü talihi de değişirdi. Bazen bir ömür geçirdiği ölen karısını da hatırlayıp ağlardı. Ama en çok üzüldüğü, kızlarının pek kötü talihli, pek mutsuz oluşlarıydı. (Aytmatov, 2012a, s. 50)

Boynuzlu Maral Ana onları sütü ile beslemeseydi, geceleri vücudu ile ısıtmasaydı, o kadar uzun bir yolculuğa dayanamazlardı. (Aytmatov, 2012a, s. 63)

İhtiyar adam çocuğun hâlini canlandırdı gözünün önünde: Çocuklar büyük bir gürültüyle okuldan çıkıp, bağırsa çağrıya evlerine koşuyorlardı. Acıkmış olmalıydılar. Daha dışarıdayken, kendileri için hazırlanan yemeğin kokusunu alıyor, sevinç çığlıkları, heyecanları artarak pencerelerin önünden koşup geçiyorlardı. Analarının gözleri de yoldaydı zaten. Analarının saçları başları karışık, yorgun argın olsalar da, dudakları gülümsüyordu. Durumları ister iyi olsun ister kötü, ister mutlu olsunlar ister mutsuz, yavruları için gülümseyecek gücü her zaman bulurlardı. Çocuklarına “Aa ellerine bak, ne kadar kirli! Senin

ellerini ben mi yıkayacağım her zaman?” diye bağırırsalar da, gözlerinden ve dudaklarından gülümseme eksik olmazdı. (Aytmatov, 2012a, s. 85)

Öteki çocuklar evlerine gider, o ise dedesine koşardı. “Dedem gelmiş bile, koşalım!” derdi çantasına. Dedesinin yanına gelince biraz utanırdı. Orada kimsecikler yoksa hemen kucağına atılır, ona sarılır, yüzünü karnına sürer, onun eski elbisesinin, elbisesine sinmiş kuru ot kokusunu alırdı. (Aytmatov, 2012a, s. 86)

Mümin mahcup olmuş, öğretmenden özür dilemiş, bir daha geç kalmayacaklarına dair söz vermişti. Ama onu en çok üzen, en çok duygulandıran, okula geç kaldığı için bu kadar çok ağlamasıydı. “Allah vere de hep böyle sevse okumayı” diye geçirdi aklından. (Aytmatov, 2012a, s. 88)

İhtiyar Mümin, torunun tıraşlı ensesine, ince boynuna, büyük kulaklarına baktı da, türlü türlü dertlerle, acılarla, başarısızlıklarla geçen hayatında, ona kala kala bu çocuğun, bu korunmasız yaratığın kaldığını düşündü. Ölmeden onu yetiştirebilse bu mutluluk ona yetecekti. Ama çocuk küçük yaşta yapayalnız kalırsa bu onun için çok kötü olurdu. Mısır koçanı boyunda bir çocuktu o daha. Ama büyük adam gibi karakter sahibi idi. Pek o kadar alıngan olmasa, yumuşak huylu olsa, daha iyi olurdu... Orozkul gibi insanlar ona hiç acımaz, kurtların maralı sıkıştırıp boğazlamaları gibi parçalardı onu... (Aytmatov, 2012a, s. 95)

Koca boynuzlu maral başını kaldırıncaya dudaklarından damlalar dökülüyordu suya. Boynuzlu Maral Ana ise yumuşak, şefkatli bakışlarını çocuktan ayırmıyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 106)

Boynuzlu Maral Ana onu çağırdı:

- Sen kimsin evlat?

Çocuk sustu. Ana-babasının adını söylemeye utandı. Şu cevabı verdi Boynuzlu Maral ana'ya:

- Dedem ve ben seni çok seviyoruz Boynuzlu Maral Ana. Uzun zamandır yolunu gözlüyorduk.

- Ben de seni tanıyorum, dedi Maral Ana. Dedeni de tanıyorum, çok iyi bir insandır o.

Çocuk kendini çok mutlu hissetti, ama ona ne cevap vereceğini bilemedi. (Aytmatov, 2012, s. 106)

Çocuk yorganı attı. Birden hafiflemiş, rahatlamış hissetti kendini. Ter içindeydi. Ama böyle durumlarda dedesinin onu daha sıkı, daha sıcak sardığını hatırladı ve yine sıkıca sarındı. (Aytmatov, 2012a, s. 107)

- Ben dedemi asla terk etmem, çok iyi bir insandır o, dedi çocuk. (Aytmatov, 2012a, s.113)

Çocuk başını sallayarak Kulubeg’i onayladı. Ah o anda onun içindeki coşkuyu, cesareti görseydiler. Yüreğinin nasıl sevinçle ve gururla çarptığını bilseydiler! Kulubeg ondan söz ediyordu! Oradaki yiğitlerin en yakışıklısı, en güçlüsü idi Kulubeg. Ah o da onun gibi olabilse! (Aytmatov, 2012a, s. 123)

Kulubeg çocuğu uyandırdı:

- Aa, ne oldu dana? Niçin ağlıyorsun?

Çocuk gözlerini açtı. Gördüklerinin bir düş olduğunu anlayarak sevindi.

Kulubeg onu kollarına alıp bağına bastı:

- Fena bir düş mü gördün? Çok mu korktun? Senin gibi bir yiğit korkar mı hiç!

Kulubeg böyle diyerek, rüzgârdan kurumuş, sert dudaklarıyla onu öptü:

- Hadi gel seni yatırayım. Uyku zamanı geldi. (Aytmatov, 2012a, s. 126)

Bundan sonra dede, ellerini göğze açarak alçak sesle bir dua okumaya başladı:

- Ey soyumuzun ulu anası, Boynuzlu Maral Ana! Bu koyunu sana kurban ediyorum: Çocuklarımızı tehlikeden kurtardığın için; atalarımızı ak sütünle beslediğin için; temiz yürekli oluşun, bize ana gözüyle baktığın için. Bizi dağda-bayırda, coşkun sellerde, kaygan yollarda yalnız bırakma! Bizi, yurdumuzu terk edip gitme! Biz senin çocuklarıyız. Âmin. (Aytmatov, 2012a, s. 127)

“Dün kendimi tutamadım, oğlanı almak için okula gittim. Yavrucak yapayalnız, acıdım ona. Ama bugün okula gitmedi, hasta yatıyor. Haydi unut dün olanları. Bağışla. Sen de benim yabancım değilsin. Senin ve kızımın mutluluğunu istemiyor muyum sanıyorsun? Eğer size Allah bir evlat verirse, ben de kızımın doğum çığlığını duyar duymaz öleceksem, buna razıyım. Yemin ediyorum böyle bir şey olursa sevinçten ağlarım. Tek sizin çocuğunuz olsun da Allah canımı alacaksa alsın. Ama ne olur kızımı bırakma, beni de bağışla. Bütün işleri

yaparım ben. Ayaklarımın üstünde durdukça her güçlüğe katlanırım. Yeter ki sen iste, emret!...” (Aytmatov, 2012a, s. 146)

Sarhoşken dedesiyle Seydahmet arasında aşağı yukarı şöyle bir konuşma geçirdi:

- Aptal aptal ne gülüyorsun öyle Seydahmet? Sen de mi kafayı çekip havalandın yoksa?

- Ah Aksakal, seni ne kadar sevdiğimi bir bilsen.. şerefim üzerine yemin ederim ki öz babam gibi seviyorum seni. (Aytmatov, 2012a, s. 148)

Yaşlı adam dönüp torununa baktı. Ama uzak, tuhaf, yabancı bir bakışla. Yüzü yanıyordu, kıpkırmızıydı. Torununu görünce daha da kızardı. Kızardı ama hemen sonra da sapsarı oldu. Doğruldu. Çocuğu kucaklayıp bağrına basarak ve kekeleyerek:

- Sana ne oldu? Ne istiyorsun? dedi. (Aytmatov, 2012a, s. 152)

Evin önünde Bekey Teyze çıktı karşısına. Teyzesi gülünç bir şekilde giyinip süslenmişti ama, yüzü gözü Orozkul'dan yediği dayanın morartılarıyla doluydu ve çok zayıftı. Yersiz bir neşe içinde o büyük et ziyafeti için eli yağlı dolanarak oraya buraya koşuyordu.

- Neyin var senin? diye çocuğu durdurdu.

- Başım ağrıyor.

- Vah yavrum vah! Hastasın demek! (Aytmatov, 2012a, s. 157)

Ben Cemile'yi çok severdim, o da beni severdi. Çok iyi dost olmuştuk ama, birbirimizi adlarımızla çağırarak kadar değil. Ayrı ailelerden olsaydık ona herhalde Cemile derdim, ama ağabeyimin karısı olduğu için Cene (yenge) diyordum. Oda Kicine-bala (küçük çocuk) diye çağırırdı. Oysa ben artık küçük bir çocuk değilim ve aramızdaki yaş farkı da büyük değildi. Ama avılda adet böyledir. Gelinler kocalarının küçük kardeşlerini “*kicine bala*” ya da “*kaynım*” diye çağırırlar. (Aytmatov, 2013, s. 9-10)

Bu küçük burunlu sevgili kardeşim, yalnızlık çeken annemi neşelendirir, hiç haber alınmayan oğullarını düşünüp üzüldüğü zamanlarda onu avuturdu. (Aytmatov, 2013, s. 10)

Annem Orozmat'a çıkışmadı. Yalnız başını biraz öne eğdi ve derin bir iç çekerek şöyle dedi:

-Daha bu yaşta gece gündüz çalışmaktan canı çıkan bu çocuğu yiğit diyorsunuz ha! Bizim yiğitlerin, o sevgili evlatlarımızın nerede olduğunu Allah bilir. Şimdi evlerimiz terk edilmiş bir oba gibi sessiz kaldı. (Aytmatov, 2013, s. 13)

Babam ve küçük anne Cemile'ye hiç sert davranmamış, kaynana ve kaynatalarda var olduğu söylenen baskıyı ona asla yapmamışlardı. Ona iyi davranıyor, onu seviyor ve ondan yalnız bir şey istiyorlardı: Tanrı'ya ve kocasına sadık kalmasını. (Aytmatov, 2013, s. 15)

Ben onları çok iyi anlıyordum: Dört çocukları askerdeydi. İki evin biricik gelini olan Cemile ile avunuyor ve onu bu yüzden çok seviyorlardı (Aytmatov, 2013, s. 15)

Ama yine de Cemile'de kaynana ve kaynatasını şaşırtan, ne olduğunu anlayamadığım bir şeyler vardı. Her zaman küçük bir çocuk gibi şen şatır ve pek serbest hareket ediyordu. Bazen pek serbest hareket ediyordu. Bazen hiç sebepsiz kahkaha ile ve çok yüksek sesle gülmeye başlardı. İşten dönerken yürümez, koşardı. Arktan atlayıp geçer, hiç sebep yokken kaynanalarından birini kucaklar, öperdi. (Aytmatov, 2013, s. 16)

Annem mektubu tekrar tekrar okuturdu bana. Sonra onu, dilim dilim çatlamış elleriyle ve inanç dolu bir şefkatle sımsıkı tutar, bir kuş misali uçup gidiverecekmiş gibi onu avucunda saklardı. Daha da sertleşmiş parmaklarını güçlükle oynatarak onu üç köşe katlardı.

-Ah ah sevgili yavrularım, mektuplarınızı muska gibi saklayacağız, diye mırıldanırdı titrek bir ses ve dolu dolu gözlerle. Babanın, annenin nasıl olduklarını böyle sorup öğreniyorlar.. Bize ne olacak sanıyorsunuz? Biz burada kendi köyümüzde, kendi evimizdeyiz. Ama asıl sizin oralarda nasıl olduğunuz önemli. Siz nasılsınız? Kısaca yazsanız, tek kelime ile sağ olduğunuzu bildirseniz bile yeter, başka bir şey istemeyiz.” (Aytmatov, 2013, s. 22)

Annem, gelininin ne düşündüğünü anlıyormuş görünür, onu avutmaya çalışır, sandığı kapatırken:

-Neyin var? Derdi. Sevineceğin yerde üzülüyorsun, kocası askerde olan yalnız sen misin? Sıkıntı içinde olan yalnız sen değilsin. Bütün halk çekiyor bu sıkıntıyı. Bütün milletle beraber sen de katlanacaksın. Erkekleri için üzülme, sıkılmayan yok sanıyorsun.. Üzül, ama bunu belli etme, içinde sakla! (Aytmatov, 2013, s. 22)

Cepheden bir askerin geldiği duyulur duyulmaz, en küçüğünden en büyüğüne kadar, herkes karşılamaya, hoş geldin diye elini sıkmaya, ona yakınlarını görüp görmediğini sormaya ve anlatacaklarını dinlemeye koşardı. Bir gürültü, bir kıyamet kopardı avılda. Herkes tahmin

yürütürdü: Belki gelen ağabeyimizdir, belki üvey çocuğun babasıdır?.. Çocuktan haberi alan orakçılar gelenin kim olduğunu anlamak için koşmuşlardı. (Aytmatov, 2013, s. 24)

Başımı geri çevirir ve Danyar'ın yoğun toz bulutu arasında Cemile'ye bakmakta olduğunu görürdüm. Bakışında bir iyilik, her şeyi affeden bir görünüm vardı. (Aytmatov, 2013, s. 34)

Onun hemen ardından gelen asker karısı bir kadın, dişlerini sıkarak, ona öyle bir merhametle, öyle candan dua okuyordu ki!.. O da zor yürüyor, bacakları titriyor ama yine de Danyar için dua ediyordu. (Aytmatov, 2013, s. 39)

Danyar âşıkta. Denizler kadar derindi onun aşkı. Bunu iyice seziyordum, ama başkalarının aşkına hiç benzemiyordu. Çok büyük bir âşkı bu. Hayat aşığı, toprak aşığı, tabiat aşığı idi. Bu aşkı içinde saklıyor ve türkülerde duyup yaşıyordu. İlgisiz bir insan, âşık olmayan bir insan, sesi ne kadar güzel olursa olsun, böyle şarkı, böyle türkü söyleyemez. (Aytmatov, 2013, s. 44)

Önümde, şaşılacak kadar aşına olduğum tablolar belirdi. Çocukluğumdan beri sevdiğim, çok değer verdiğim tabloları bunlar. (Aytmatov, 2013, s. 46)

Önde, sııkların ucuna takılmış kızıl bayraklar dalgalanıyor, geride, atların kaldırdığı toz bulutunun ardında, analar ve eşler gözyaşı dökerek ve yakarışlarla, dualarla, yeri göğü inletiyorlardı: "Bozkır yardımcınız olsun!" diye de bağıryorlardı. (Aytmatov, 2013, s. 47)

- Şu gömleğini çıkar da yıkayayım! dedi.

Gömleği derede yıkadıktan sonra kuruması için güneşe serdi. Daha sonra da onu elinin ayasıyla ve itina ile uzun uzun düzeltmeye başladı. Ara sıra kaldırıp iyice yıpranmış omuzlarına bakıyor, üzüntülü bir şekilde başını sallıyor, sonra sessizce ütüler gibi düzeltmeye devam ediyordu. (Aytmatov, 2013, s. 49)

Harmanda çalışanlar da büyük bir ilgiyle seyrediyordu gençlerin muzipliğini. Tınaz savuran ihtiyarlar yabalarını bırakmış, gözlerinde beliren bir damla yaşı siliyor, yanık yüzlerinin kırışığı neşe ile parlıyordu. (Aytmatov, 2013, s. 50)

Cemile'ye, hiç gözünü ayırmadan bakıyordu: Hayran ve üzgündü. Hem ızdırap, hem sevinç vardı bu bakışta. Evet, belliydi, onun mutluluğu ve kederi Cemile'nin güzelliğinde, bir arada bulunuyordu. Yiğitler Cemile'yi kucaklayıp sıktıkları ve her biri bir öpücük almaya

çalıştıkları zaman başını eğiyor, harekete geçecekmiş gibi yapıyor, ama geçmiyordu. (Aytmatov, 2013, s. 50)

Ve her defasında, Cemile'nin coşkuyla ama aynı zamanda üzüntüyle elini ona uzattığını görürdüm. Danyar bunu fark etmezdi. O, elini göğsüne dayamış, yukarıda, uzakta bir yerlere bakar, iki yanına sallanırdı. Cemile'nin eli de çaresiz bir şekilde arabanın kenarına düşerdi. O zaman ürperir, birden elini çeker ve dururdu. Yolun ortasında, ayakta, yıkılmış, sersemlemiş olarak öylece kalır, Danyar'a uzun uzun bakar ve sonra yine yola koyulurdu. (Aytmatov, 2013, s. 51)

O, sessizce benim başımı dizlerine koyar, uzaklar bakar, sert saçlarımı karıştırır, titrek ve sıcak parmaklarıyla yüzümü şefkatle okşardı. Ben ise, aşağıdan yukarı doğru onun hüzün ve anlaşılmaz bir heyecan baskısında olan yüzüne bakar ve onda kendimi bulur gibi olurdu. (Aytmatov, 2013, s. 52)

Ama bu defa Danyar'a bir şeyler olmuştu: Türküsünde öyle tatlı, öyle dokunaklı bir sevecenlik ve öyle bir yalnızlık duygusu vardı ki ona olan sempati ve merhametten insanın gözleri sulanıyor, boğazına bir şey takılıyordu. (Aytmatov, 2013, s. 53)

Ve bu engin bozkırda ben iki âşık görmüştüm. Beni fark etmiyorlardı bile. Sanki ben orda değildim Yürürken hep onlara bakıyordum şimdi. Dünyayı unutmuşlar, türkünün ahengiyle iki yana sallanıyorlardı. Onları tanıyamıyordum. Oysa eskimiş, kopçaları çözülmüş asker gömleğiyle hep o Danyar'dı ama gözleri karanlıklar içindeki ateş gibi parlıyordu. Ona iyice sokulup oturmuş, sessiz, sakin kirpiklerinde gözyaşları parlayan da yine benim yengem, bizim Cemile idi. Ama bambaşka iki insan olmuşlardı. Harikulâde mutlu iki insan. Mutluluk denen şey bu değil midir? Çünkü, ondaki o engin vatan aşkının ifadesi olan ilhamlı müziği de Danyar, Cemile için söylüyordu. O, türküsünde Cemile'yi söylüyordu. (Aytmatov, 2013, s. 53-54)

Akbar kendi iradesi dışında oluşan bu yeni olay karşısında, şimdi daha kuşkulu idi. Kalbi heyecanla çarpıyor, cesareti, kararlılığı artıyordu: Karnında taşıdığı yavruları, herhangi bir tehlikeye karşı ne pahasına olursa olsun koruyacaktı. Artık, insan olsun, hayvan olsun, her düşmana tereddütsüz saldırabilirdi. Soyunu sopunu, dölünü döşünü koruma içgüdüğü uyanmıştı. Şimdiden, doğacak çocuklarını şefkatle okşamak, doğmuşlar gibi memelerini ağızlarına vermek ihtiyacı, özlemi içindeydi. Mutlu geleceği duyuran bir önsezi idi bu. (Aytmatov, 2012b, s. 10)

Büyük, sıcak ve ıslak diliyle Akbar'ın başını, gökmavisi parlak gözlerini ve burnunu yaladı. Akbar onun, kan hücumu ile birden yakıcı bir sıcaklık alan, yılan gibi çevik ve hızlı hareket eden dilini, şefkatle kendisine uzandığı zaman çok seviyordu. Önce biraz aldırıışsız görünse de, onun tahrik edici sürtünmelerinden pek hoşlanırdı. Bol bol taze et yiyerek karınlarını doyurdıkları zaman huzurlu bir şekilde dinlenirken de çok seviyordu onun sulanan ve tatlılaşan dilini. (Aytmatov, 2012b, s. 11)

Yavru kurtlar ise her zaman olduğu gibi ana ve babalarının yanında koşup duruyorlardı. Ana ve babaları onların hareketlerinden endişe duymuyor, rahatsız da olmuyorlardı. Hareketlerini hoşgörü ile karşılıyor, ama gözden de irak tutmuyorlardı. Varsın eğlensinlerdi biraz... (Aytmatov, 2012b, s. 25)

Yine de acı ile, bir süreden beri aklından hiç çıkmayan bir insanı getirdi gözlerinin önüne. Bu, dünyada ona en yakın insandı, çünkü artık onu kendi varlığından ayıramıyordu. Şu güç saatlerde de ondan kopamazdı. Bütün duyuları ile uzanıyordu ona. Telepati olayı gerçekten varsa, çok kritik bazı anlarda insanın sevdiği ile duyu ötesi bir güçle bağlantısı kurması mümkün ise, onun sevdiği insan da bu gece felaketin geldiğini duyuyor, endişeleniyor olmalıydı. (Aytmatov, 2012b, s. 48)

Aynı şairin eskiden ona inanılmaz gibi gelen paradoksal bir formülünü de şimdi çok iyi anlıyordu: "Kalbi sevmek için yaratılmış olan, hiç âşık olmamalı." Ne saçma söz! Ama o bugün karanlıklar içinde sevdiğini düşünerek sessizce gözyaşı döküyor, keşki onu hiç tanımasaydım, bu kadar derin ama umutsuz bir aşkla, ölürlen insanın kendi canını sevmesi gibi sevmeseydim, diyordu." (Aytmatov, 2012b, s. 48-49)

Yalnız, kalbimi ısıtan tek şey, kafamdan çıkmayan, beni terk etmeyen tek bir düşünce var. O kadınla yazışmalarım. Yürürken ona ne yapacağımı, onu neyin ilgilendireceğini, düşüncelerimi onunla paylaşmak için gelecek mektubumda neler söyleyebileceğimi düşünüyorum hep. Bir gün, varoluş sebepimi, bir kadını düşünmek ve ona ateşli mektuplar yazmak şeklinde özetleyeceğime hiç inanmazdım. (Aytmatov, 2012b, s.56)

Her an karşımda görünebilirdi sevdiğim kadın. Onun, caddenin karşı tarafında, geç kalmış olmanın telaşı içinde bu tarafa geçmeye çalıştığını görebilirdim. Ben de hemen korkuya kapılırdım, düşüncesiz, tedbirsiz bir hareketle arabaların arasında koşmasını istemezdim. Durması için ümitsizce el işaretleri yapardım ona. Bütün o kalabalığın içinde bana mutluluk veren tek kişi o olurdu. Ne düşündüğümü anlar, bana gülümser, onun bu tarafa

geçmesinden önce ben atılırdım o tarafa. Çevik olduğum için hiçbir şeyden korkmadan, arabaların arasından geçip yanına varır, gözlerinin içine bakar, elini elime alırdım. (Aytmatov, 2012b, s. 68-69)

Birkaç kişi orda bilet bulmaya çalıştı. İleri derecede miyop olduğu anlaşılan bir öğrenciye fazla biletimi vermek istedim, vermek istedim ama az sonra da buna pişman oldum. Çünkü herkesin içinde parasını vermeye kalktı, bozuk paralarını düşürdü, güçlkle topladı... Ona, parasını ödemeye gerek olmadığını, bu biletin bana hediye edildiğini söyledim ve salona doğru yürüdüm ama, kabul etmedi, peşimden koşup bilet parasını cebime soktu. (Aytmatov, 2012b, s. 71)

Tanrı bu korocuları ‘bir’miş gibi bütünleştiriyordu. Sonra bizi kendimizden ve âlemden kurtarmak, var olmanın güzelliğini ve anlamını duyurmak, harikulâde güzel düzeninde sevgiyi buldurmak için yapıyordu bunu. (Aytmatov, 2012b, s. 74)

Ve, bir kere daha kendime hiç âşık olmadığını söyledim. Damarlarımda yanan aşk özlemi uygun anını bekliyordu. Bu özlem, birdenbire, göğsümü delerek geçen bir acı ile çıktı ortaya. Kim olacaktı o kadın? Neredeydi? Âşık olmam ne zaman ve nasıl gerçekleşecekti? Birkaç defa elimde olmadan kapıya baktım: Ya buradaysa, duvarın öbür tarafında duruyorsa, hatta salondaysa ve koroyu dinliyorsa!... Onun bulunmayışına çok üzülüyordum. Bu eşsiz anda hayalimi besleyen ama sıkıntı da veren ve yeniden duyduğum heyecanı paylaşmak isterdim onunla. Bir gün onunla karşılaşsam, sonradan huzursuzluk ve pişmanlık duyarak hatırlayacağım bir şey yapmamaya söz verdim kendime... (Aytmatov, 2012b, s. 75)

Gerçekte ben onlara ebedî bir örnek olmak için geldim. İçlerindeki kötülükle her gün mücadele ederek, yürekleri Tanrı sevgisiyle, yakınlarının sevgisiyle, insanlık sevgisiyle dolu olmadığı zaman ruhlarını saran kötülüğü, şiddeti, zulmü söküp atmak için ıstıraplarıyla bana gelsinler. Benden umsunlar, beni örnek alsınlar... (Aytmatov, 2012b, s. 199)

Abdias, İnga ile karşılaşmasını ne zaman hatırlasa, bu olayın hayatında yeni bir dönem başlangıcı olduğunu söylerdi. Yeni bir çağ idi bu. Bunu, romantik tiplerin bir abartması saymak hatadır. Gerçi onun bu kıza birden bire vurulmasında korkunç bir aşırılık vardı, ama öyle gergin bir duyguya kapılıyordu ki, halk arasında yaygın olarak söylenen ‘aşk’ kelimesi ile ifade edilemezdi. Küçük Prioksk şehrindeki evine dönerken, yol boyunca zamanının en güzel anlarını ona kartpostal yazmakla geçirir, trenin beş dakikadan fazla durduğu her

istasyon da bu kartları ona postalardı. Dönüşünden bir gün sonra da uzun bir mektup yazardı. (Aytmatov, 2012b, s. 245-246)

Bir ay kadar sonra iki yaşına basacak olan bu sevimli afacan onun en büyük kıvancı, neşe kaynağı idi. Öğrendiği ve söylediği her yeni kelime bu yaşlı babayı keyiften mest ediyordu. Çocuğuna ve çocuğunun annesine bağlılığı, varlığının en büyük anlamı ve amacı gibi geliyordu. Ona. Karısını ve çocuğunu sevmek, bu dünyada sahip olunacak en büyük servet, en büyük amaç değil miydi? Başka hiçbir şey beklemiyordu hayattan. Duygularını hiç dile getirmese de Gülümhan'ın da aynı şeyleri hissettiği belli oluyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 375)

Evlilik hayatları çok zor şartlar altında başlamıştı. Bir sürü dedikodu atmışlardı ortaya. Ama, bir kerecik olsun, Ernazar'ın dulu ile evlenmekten pişmanlık duymamıştı. Hatta bugün, onsuz hayatı düşünemiyordu bile. Onun varlığı; hayatının özü, vazgeçilmez şartı olmuştu artık. Evet, evet, onsuz, ya da başka biriyle yaşayamazdı artık. Bazen tartışıyorlardı, Gülümhan'ın haksızlık ettiği oluyordu ama, onun kendine çok bağlı olduğunu biliyordu ve önemli olan da bu idi. Zaten bu duyguları da karşılıklıydı ve hiç sözünü etmiyorlardı. Kence'ye gelince, bu neşeli, gözleri ışıltılı, evin içinde küçük, tombul bacaklarıyla koşup duran ve henüz çok az konuşabilen çocuğun, kendisi için ne ifade ettiğini soracak olsalar, Boston nasıl cevap vereceğini bilemezdi. Kence'nin, kendisinin bir başka görünümü olduğunu anlatmak için kelime bulamazdı.. (Aytmatov, 2012b, s. 380)

Boston gözlerini açmak zorunda kaldı ve sınırsız bir şefkatle, gülümseyerek kucakladı yavrusunu. Etinden bir parça olan Kence'yi görmek ne büyük bir mutluluktu! Ne kadar uyanık, ne kadar sağlıklı ve daha iki yaşına henüz basmış olmasına rağmen ne kadar zeki idi! Anne ve babasını da çok seviyordu. Hem yüz hatlarıyla, hem karakteriyle daha çok babasına benziyordu. Yalnız gözleri, kara üzüm taneleri gibi parlak o iki gözbebeği, annesinden geliyordu. Boston bu kadar güzel bir çocuğu hayal edemezdi ve bu onu gururlandırıyor, umutlandırıyor. (Aytmatov, 2012b, s. 391-392)

Onun, başından kaymış yazmasının altından çıkararak yüzüne dağılan ap-ak olmuş saçları da yüreğini yaraladı. Karısının böyle yaşlanmasında sanki suç onunmuş gibi, “Vah çileli karım, nasıl da ihtiyarlattım seni!” diye geçirdi aklından. Yedigey, karısına büyük şükran, minnetdarlık duygusuyla susuyordu. Her şey için minnetdardı ona: Birlikte geçirdikleri uzun yıllar için, kocasına duyduğu bağlılık ve saygıdan dolayı geceyarısı istasyonun en uzak noktasına kadar uzun bir yol yürüyerek Kazangap'ın ölüm haberini

getirdiği için... Çünkü Ukubala, uzak yakın hiçbir akrabalığı olmasa da, herkes tarafından terkedilmiş bu zavallı ihtiyarın ölümüyle yalnız onun içten ilgileneceğini bilirdi. (Aytmatov, 2012c, s. 10)

Gerçi onların mutlaka cenazede bulunmaları gerekmezdi, çünkü Kazangap akrabaları değildi. Ama Yedigey onu herhangi bir akrabadan daha yakın sayıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 24)

Gençler, özellikle de Sabitcan, şeref ve haysiyetle yaşamış bir adamın cenaze töreni için hazırlanmanın bir külfet olmadığını, bunun önemli bir olay olduğunu, üzücü de olsa, şatafatlı bir sevgi gösterisinde bulunmak gerektiğini görüp anlaşınlardı. Bazıları müzik çalar, bayrak çeker, bazıları havaya ateş eder, bazıları da çiçek saçar, çelenk götürürlerdi... (Aytmatov, 2012c, s. 37)

O, Boranlı Yedigey, yarın sabah, püsküllü örtüsü ile süslediği Karanar'a binecek, cenaze alayının önünde giderek, çok sevdiği Kazangap'ı, son ve ebedî dinlenme yerine, Ana-Beyit mezarlığına uğurlayacaktı... (Aytmatov, 2012c, s. 37)

Yedigey onların daha bir süre Sarı-Özek'te kalacaklarını, sonra başka bir yere, daha iyi şartlarda yaşamak için göçedeceklerini düşünürdü. Onlardan ayrılmayı hiç istemese de onların iyiliği için böyle olmasını isterdi. (Aytmatov, 2012c, s. 42)

Yanında yürüyen Ukubala, elini onun bacağına koymuş ve bir süre öylece gitmişti. Yedigey onun demek istediğini anlıyordu: "Varsın olsun, önemli olan senin sağlığın, senin iyileşmen. Ondan sonrasına bakarız..." demek istiyordu Ukubala. (Aytmatov, 2012c s. 94)

Yedigey bu yavruyu çok sevmiş, boş vakitlerini hep onunla, onun bakımı ile geçirir olmuştu. (Aytmatov, 2012c, s. 95)

Neşesi yerinde olduğu zamanlar köşegin boynunu kucaklar, okşar, şakalı sözler söylerdi ona:

- Biz seninle süt kardeşi olduk. Sen Akbaş'ın sütünü içip büyüdün, ben de aynı sütü içip baş ağrılarından kurtuldum. Aramızdaki fark şu: Sen sütü emdin, ben ise kımız yaparak içtim. Allah bizi birbirimizden ayırmasın. (Aytmatov, 2012c, s. 96)

Özellikle Abutalip, çocuklarından bir gün olsun uzak kalmazdı. Çocukları onun her şeyiydi ve işten arta kalan her dakikasını onlara verirdi. Onlara okuma-yazma öğretir,

masallar, bulmacalar uydurur, oyunlar bulur ya da icad ederdi. Başlangıçta, baba ve anne sabahları işe gittikleri zaman, çocuklar barakada yalnız kalırlardı. Ama Ukubala'nın buna yüreği dayanmadı ve iki çocuğu yanına aldı. Onların evi daha sıcaktı ve o günlerde yeni gelenlere göre daha rahat yaşıyorlardı. Bu olay iki aileyi birbirine daha da yaklaştırdı. (Aytmatov, 2012c, s. 128)

Köyden çıkarken, kaygılar, şüphelerle yanıp tutuşurken, tek arzusu vardı: Çocuğunu sağ olarak görsün de nasıl görürse görsün. İster mankurt olsun, ister her şeyi, bütün geçmişi unutmuş olsun, yeter ki sağ olsun, yaşıyor olsun.. Bu kadarına da razıydı. (Aytmatov, 2012c, s. 161)

Eğer sürüyü satmak için götürmüşlerse, mankurt çoban o kadar uzaktan geri dönebilir miydi? Köyden çıkarken, kaygılar, şüphelerle yanıp tutuşurken, tek arzusu vardı: çocuğunu sağ olarak görsün de nasıl görürse görsün. İster mankurt olsun, ister her şeyi, bütün geçmişi unutmuş olsun, yeter ki sağ olsun, yaşıyor olsun.. Bu kadarına da razıydı. (Aytmatov, 2012c, s. 161)

Böyle diyen Nayman Ana, gözlerini mankurt oğlundan ayırmadan, Sarı-Özek'te söylenen o meşhur ağıta başladı. Bu, Sarı-Özek tarihini, kültürünü bilen kişilerin çok iyi hatırlayacağı bir ağıttı. Talihsiz, dertli ananın, Güneşle, Tanrı ile ve kendisiyle ilgili olarak söylediği yakınmalardı. Geleneklere bağlı olanlar onu ezbere bilir ve bugün bile söylerler. Bu ağıtın başlangıç sözleri şöyleydi:

Men, batası ölgen boz maya

Tulıbm kelip iskegen"...*

*Ben, yavrusu ölen boz dişi deve

Tulumunu gelip koklayan (Yazarın Notu)

(Çevirenin açıklaması: Ben, öldürülen ve derisine saman doldurulan yavru devenin anasıyım, buraya, saman dolu bu tulumu koklayıp, yavrumun kokusunu almaya geldim) (Aytmatov, 2012c, s. 164)

O gece düşünüp taşınan Nayman-Ana, oğlunu buralarda köle olarak bırakmamaya karar verdi. Varsın bir mankurt olsun, varsın hiçbir şeyi anlamasın, yine de kendi ülkesinde, kendi soydaşlarının arasında bulunması, Sarı-Özek bozkırında Juan-Juanlar'a çobanlık

etmekten daha iyi olurdu. Ana yüreği ona böyle düşündürüyordu. Başkaları gibi oğlunun başına gelenlere, bir şey yapmadan katlanamaz, kendi canından, kendi kanından olan oğlunu kölelikte bırakıp gidemezdi. Beki oğlu doğduğu yere dönünce aklı başına gelir, çocukluk günlerini hatırlayabilirdi... (Aytmatov, 2012c, s. 167)

Çocuklardan küçüğü olan Ermek üç yaşını ancak doldurmuştu. Yedigey'in çok sevdiği bu çocuk, sevinçten açılan ağzı yağmurla dolarak, kollarını uzatarak koşmuştu ona. Yedigey onu kucaklayıp havaya kaldırmış, döndürmüştü. (Aytmatov, 2012c, s. 177)

Ermek Yedigey'in kucağındaydı. Kollarını açıp avazı çıktığı kadar bağıyor, ağzına çok su dolunca küçük başını Yedigey'in göğsüne yapıştırıp boynuna asılıyordu. Çok duygulandırıcı bir sahneydi bu ve Yedigey birkaç defa Abutalip ile Zarife'nin çocuklarıyla bu kadar candan ilgileniyor ve çocuk Yedigey amcasıyla bu kadar mutlu oluyor diye sevinçli, minnet dolu bakışlarını yüzünde yakaladı. (Aytmatov, 2012c, s. 178)

Babalarının acılarına son vermek için bir an önce onun çizmelerini çıkarmaya çalışmaları, bunu için can ve gönülden asılmaları, Abutalip'e en büyük mükâfat idi. Bu onların artık büyümekte olduklarını, bir şeyleri daha anlamaya başladıklarını da gösteriyordu. Bunun için çok seviniyordu. Hele küçük Ermek hepsinden daha telaşlıydı. O haliyle insanı hem duygulandırıyor, hem güldürüyordu. Durmadan "atika! atika! diyordu babasına. Ata (baba) sözünü böyle söylüyor, onun bu yanlısını kimse düzeltmiyordu. Atika (babacık, babacığım) kendiliğinden öyle söylediği bir isimdi ama, insanoğlunun tâ bilinmeyen zamanlardan beri ilk söylediği isimlerden biriydi. (Aytmatov, 2012c, s. 201)

Her gün görüştükleri, birbirlerini çok iyi tanıdıkları halde, o gün birbirleri hakkında yeni şeyler öğreniyorlardı. Şenlikler, bayramlar böyledir. İnsan birbirine daha iyi görünür, birbirini daha çok sever. Bazen bunun aksi de olur ama, o kötü hava Boranlı'da pek görülmez. Çünkü, Sarı-Özek gibi bir yerde yaşayan bir avuç insanın birbiriyle çekişmesi, uyuşmazlığı olacak şey değildir... (Aytmatov, 2012c, s. 212)

Şarkı söylerken gülen gözlerini konukların yüzlerinde gezdiriyor, onların da kendisine aynı yakınlık, içtenlikle baktığını görüyor, onları sevinçli gördüğü için kendi sevinci daha da artıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 213)

Yedigey o gece karısının adını hiç kısaltmadan asıl anlamı ile Uku Balası (Kuku Yavrusu) diye çağırıyor hep. Herkes için böyle hoşça gidecek bir isim buluyor, öyle hitap ediyordu. Boranlı'da bulunan herkes onun kardeşi, bacısı idi. Sarı-Özek'ten kurtulmak için

başka bir yere atanmayı sabırsızlıkla bekleyen istasyon şefi Abilov'a, onun, hamile olduğu için yakında Kumbel'deki doğum evine gidecek olan karısı Sakine'ye kadar herkese aynı gözle, akraba-kardeş gözüyle bakıyordu. Buna, çevresindeki bütün insanların en yakınları olduğuna yürekten inanıyordu. Başka türlü nasıl olabilirdi? (Aytmatov, 2012c, s. 213)

Abutalip iki çocuğunu kucaklayıp sınıksız bastı bağrına. Onların kulaklarına bir şeyler fısıldıyor, ama korku içinde olan çocuklar bunu anlamıyordu. Lokomotif buhar salmaya başlamıştı. Bütün bunlar postacı kadının elindeki fenerin ışığında oluyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 235)

Abutalip'in çocukları yolcu treninin durduğunu görünce "Baba! Babacığım! Babamız geldi!.." diye ok gibi fırladılar. Var sen anla ne olduğunu. "Baba! Nerdesin baba!" diye vagonun vagona koştu. Trenin altında kalacaklar diye ödüm koptu. Vagonun vagona, trenin bir ucundan öbür ucuna koştu. Öyle de uzun bir katarmış ki.. hiçbir vagonun kapısı açılmadı. Küçükünü yakalayıp kucağına almış, öbürünü de elinden tutmuştum ki tren hareket etti. Durmadan bağıyordu yavrular. "Babamız trende kaldı, inemedi! İnemedi!" diye. Öyle ağlaştılar öyle ağlaştılar ki, yüreğim parçalandı, aklım başımdan gitti. Ermek'in durumu çok kötü. Haydi, çabuk git, yatıştır onları! Yolcu treni durunca babalarının geleceğini sen söyledin onlara! Babalarının inmediğini, trenin gittiğini görünce ne hâle geldiklerini bir görseydin... bir görseydin! Niçin babalar çocuklarını, çocuklar babalarını bu kadar çok sever! Niçin, niçin bu acılar? (Aytmatov, 2012c, s. 251)

-Biliyordum böyle olacağını, dedi, çocuklardan ayrı kalmaya yüreği dayanamadı zavallının. Bundan korkuyordum zaten. Ayrılık acısı korkunç bir şeydir. Bakın çocuklarına baba acısıyla nasıl yanıp tutuşuyorlar. Yüzlerine bakamıyor insan. Başka türlü bir adam olsaydı, herhangi bir sebepten hapse girip mahkûm olsa bile, iki-üç yıl sonra yine sağ-salim çıkardı oradan. Savaşta Almanlar'a esir düştü ve esir kamplarında çekmediği sıkıntı kalmadı. Partizanlar arasında da çok sıkıntılar çekti, yıllarca savaştı. Ama yıkılmadı. Çünkü o zaman evli değildi, çocukları yoktu. Ama bu defa onu en değerli varlıkları olan çocuklarından ayırdılar, canından et kopardılar. İşte bu yüzden geldi bu felâket... (Aytmatov, 2012c, s. 257-258)

Yedigey, Zarife için çok üzülüyor, onun için acı çekiyordu. Aralarında günlük işlerden, geçim kaygısından başka konularda söz etmezlerdi. Zarife de ona başka konuları konuşma, kendisini düşünme fırsatı verecek bir davranışta bulunmuş değildi. Ama Yedigey onu düşünmekten kendini alamıyordu. Ne var ki Yedigey, uğradığı felâketten dolayı ona

acıyor, üzülyordu ama, bu sadece bu duruma düşen bir insan için herkesin duyabileceği acıma ve ilgiden ibaret bir duygu olarak kalmıyordu. Böyle olsa, üzerinde durulmazdı zaten. Yedigey onu, içinde doğan ve günden güne büyüyen bir aşkla düşünmeye başlamıştı. Eğer Zarife, onun kendisine candan bağlı, en çok seven kişi olduğunu bilse, bunu anlasa, çok sevinirdi. (Aytmatov, 2012c, s. 276)

Çocuklara gelince, onların Yedigey amcalarını çok sevdiklerinden h,ç kuşkusu yoktu. Ona çok bağlıydılar. (Aytmatov, 2012c, s. 277)

Bak, düşün biraz, mektuplarına cevap vermediler, varsın vermesinler. Canları cehenneme! Ölecek değiliz ya! Biz burada hepimiz bir aile gibiyiz. Her zaman senin yanındayız (Senin yanındayım demek istemişti)? Asla cesaretini yitirme. Çalış ve kendini koyverme. Çocukların hep bizimle (benimle demek istemişti) olacak, her şey yoluna girecektir. Başka yere gitmene ne gerek var? Burada, kendi evinde, yakınlarının arasında sayılırsın. Bana gelince, çok iyi biliyorsun ki, çocuklarını görmeden edemiyor, onlardan hiç ayrılmak istemiyorum. (Aytmatov, 2012c, s. 281-282)

Çocuğu kaldırıp kucağına aldı, sımsıkı bağına bastı. Korku ve umutsuzluktan kaçıp kendisine sığınan, kendisine güvenen bu çocuğun üzüntülerini olanca ağırlığıyla kendi yüreğinde duydu. Sanki felâket Ermeğ'e değil, ona gelmişti. Yüreği oynayarak çocuğu öpücöklere boğarken, acıma ve üzüntü dolu, sevgi dolu bir sesle, neler söylediğini kendisi bile anlamadan konuşmaya başladı:

- Ağlama güzel yavrum, ağlama! Ağlama gözümün nuru! Ben varken kimse el süremez sana! Baban gibi severim ben seni. Ağlama yavrum! (Aytmatov, 2012c, s. 283-284)

Bu olaydan sonra Yedigey bir süre sakinleşti, kalbinin gizli özlemine ve ağırlarını bastırıp, bu duyguları ve sevgiyi de çocuklara yöneltti. (Aytmatov, 2012c, s. 284)

Evlendikten sonra Yedigey, balık avından erken dönmeyi âdet edinmişti. Karısını çok seviyordu ve karısı da onu çok sevdiği için dört gözle bekliyordu gelmesini. Ukubala'yı merakta bırakmak istemediği için çabuk dönüyordu balıktan. Karısından başka kimseyi düşünmez, ondan başkasını gözü görmezdi. Balığa çıkar çıkmaz karısını düşünmeye başlar, bir an önce eve dönmek isterdi. Bazen ona öyle gelirdi ki o bu dünyaya onun için gelmiştir, onu düşünmek, onu utlu etmek için, denizden ve güneşten topladığı enerjiyi ona taşımak, ona vermek için yaşamaktır. Yaşamasının aslı, amacı budur. O zaman deniz ve güneş onların mutluluk kaynağı idiler ve bunun için vardılar sanki. Onları çevreleyen bütün öteki varlıklar

onların sevinç ve mutluluğunu tamamlayacak, arttıracak ilâvelerden başka bir şey değildir. (Aytmatov, 2012c, s. 285)

Yangın Yedigey'in yüreğindeydi şimdi. Tamburu dinlerken ara sıra elini iç cebine sokup o atkıyı okşuyor, yeryüzünde onun da sevdiği bir kadın bulunduğunu düşünüyordu. Ve bunu düşündükçe hem seviniyor, hem üzülüyordu. Bir kere daha anlıyordu onsuz yaşayamayacağını ve bu aşkın ne pahasına olursa olsun, sonsuza kadar ama acılarla dolu olarak süreceğini. (Aytmatov, 2012c, s. 314)

Yedigey, iki aileyi, o çok sevdiği insanları merak ediyor, “ne durumdalar acaba?” diyordu kendine. Onlardan sadece bir gün ayrı kalmıştı ama bir yıl ayrı kalmış gibi merak ediyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 327)

Havaya temas edince belli-belirsiz bir sürtünme sesi çıkaran milyonlarca ve milyonlarca kar tanesinin her biri ona hep aynı şeyi, onun bu ayrılık yükünü kaldıramayacağını, sevdiği kadından ve onun nice babaların sevmeyeceği kadar çok sevdiği çocuklarından ayrı kalarak yaşamasının hiçbir anlamı olmadığını söylüyordu sanki. (Aytmatov, 2012c, s. 334)

Mayıs bülbülü gibi toydan toya, şölenden şölene koşar, her gittiği yerde sevgi saygı görürdü. (Aytmatov, 2012c, s 341)

Nice kadınlar vardı ki, gece-gündüz onun aşkıyla yanar, gündüz hayallerinde, gece düşlerinde onu görür, gizli gizli gözyaşı dökerlerdi. (Aytmatov, 2012c, s. 341)

Genç kız şarkısını söylemeye devam ediyordu:

Derdimi bilesin ey ulu âşık, adımımı nasıl attım, ayağına nasıl geldim ben bugün. Küçüklüğümden beri seviyorum seni Raymalı-Aga, ey Tanrı vergisi, ey Hak âşığı! Seni her yerde izledim, sesin nereden gelse oraya koştum, atını nereye sürsen oraya gittim. Senin gibi, senin bugün de olduğun gibi ünlü bir ozan olmak idi emelim, bu emelimden dolayı beni kınama Raymalı-Aga, ey türkünün eşsiz ustası. Gölge gibi ardına düştüm senin, ezgilerini ilahî gibi, dua gibi, manilerini sihirli sözler gibi ezberledim. Güzel bir günde huzuruna çıkıp aşkıma itiraf etmek, hayranlığımı belirtmek için yaktığım türkülerini sana okuma cesareti, sana ulaşım gücü versin diye, gece-gündüz Tanrı'ya yalvardım. (Aytmatov, 2012c, s. 345)

İçimden utanç duysam da, türkülerinle sarhoş oluyor, senin aşkınla yanıp tutuşuyordum. Gizli gizli hep seni düşledim ben, seni sevdim, senin karın olmayı istedim hep. (Aytmatov, 2012c, s. 345)

- Acı acı sitem etmene hiç gerek yok Raymalı-Aga! Talih beni karşına çıkardı diye, benden şüphe etme! Benim için en büyük mutluluk seni mutlu etmektir. Genç kız sevgisiyle, şarkılarımla, tertemiz aşkımla, en tatlı okşayışlarımla mutlu kılacağım seni. Bana inan, bana güven Raymalı-Aga. Eğer şüphelerini yenemezsen, sevgi yolunu, gönül kapını yüzüme kapatsan bile, sana olan aşkım kalbimden çıkmayacaktır. Senin gibi bir söz ustası ile yarışmayı, sınanmayı da şereflerin en büyüğü sayacağım. (Aytmatov, 2012c, s. 347)

Hayır Begimay, hayır, seninle güzel söz söylemede yarışmam ben. Yarışacak gücüm kalmadığı için değil, kelime hazinemizin kurumuş olmasından değil, sesimin kısılmasından, körleşmesinden değil, sana hayran olmaktan başka bir şey istemiyorum. Hayranım sana! Seninle ancak aşkta yarışırım Begimay, sevgide yarışırım!. (Aytmatov, 2012c, s. 347)

“Aşk oduna düşen maral, sabah erken melemeye başlayınca sesi dağlarda, boğazlarda yankı yankı duyulur..” diyordu Raymalı.

“..Kuğu kuğusundan ayrı düşende, güneş bile gözünde kapkara bir leke olarak görünür...” diye cevap veriyordu Begimay. (Aytmatov, 2012c, s. 350)

- Ama daha da önemlisi, batmakta olan bir güneşin son ışıklarıyla dünyayı güzelleştirmesi gibi, ben de, hayatımın son döneminde, hayal bile edilemeyen, bugüne kadar görmediğim bir ruh zenginliğinin, bir ruh gücünün belirtisi olan bir aşkı tattığım için mutluyum, çok mutluyum...

Begimay da cevap verdi ona:

- Raymalı-Aga, ben de dileğime kavuştum, rüyalarım gerçek oldu. Artık senin izinden ayrılmayacağım. İstedığın zaman, istediğin yere çalgımı alır gelirim; türkümü türküne katmak, seni sevmek ve senin tarafından sevilme için koşar gelirim. Bugün hiç tereddüt etmeden, hayatımı kaderime bırakıyorum. Korkmadan, istekle, coşkuyla... (Aytmatov, 2012c, s. 350-351)

Raymalı-Aga, atı Sarala'nın yelesini okşadı:

- Ne güzel bir sessizlik, Cennet kadar güzel bir hava, dedi. Ah Sarala, emektar yoldaşım, sanlı atım! Hayat b kadar güzelmiş demek! İnsan, hayatının son deminde de âşık olur, mutlu olurmuş demek? (Aytmatov, 2012c, s. 352)

Duygu bir şarkıdan başka bir şey değilse, şarkı söylemek niçin ayıp olsun? Aşk varsa ve hele âşık olmak Allah vergisi ise, niçin ayıp olsun? Dünyada en büyük sevinç, âşık olanın sevinci, sevmek-sevilmek sevinci değil midir? (Aytmatov, 2012c, s. 354-355)

“..O ocağı yaktığı zaman ateşinin dumanı olacağım,

Çevresinde dolanacağım!

Atını dörtlüğe sürüp giderken

Dere geçidini geçerken

Su olup atının toynakları altında sıçrayacağım.

Yüzüne, ellerine serpileceğim..

Sevgilim türkü söyleyende

Onun sesi, türküsü olacağım...” (Aytmatov, 2012c, s. 358)

O yazın şafakları aslında bizim aşkıydı. Hergün pırl pırl yeniden doğan aşkıımızın şafakları. Birlikte yürürken gözümüzde bütün dünya değişirdi ve biz asal âleminde yüzerdik. Ve, her tarafı sürülmüş boz toprak, dünyanın en güzel tarlası olarak görünürdü bize. (Aytmatov, 2012d, s. 10)

Suvankul'un demir gibi ağır ve nasırlı elleri benim yüzümü, alnımı, saçlarımı okşarken yumuşacık gelirdi bana. Avuçlarında, kalbimin ateşli ve neşeli çarpışlarını duyar ve kulağına fısıldardım:

- Suvan, mutlu olacağız değil mi?

Cevap verirdi:

- Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaşılırınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırınca, biz de mutlu olacağız. (Aytmatov, 2012d, s. 11)

Nede bilmem, bu sözler çok hoşuma gitti ve rahatladım. Suvankul'a sımsıkı sarıldım, sıktım, sıktım ve rüzgâr yanığı sıcak yüzünü uzun uzun öptüm. Sonra, arka girip yıkanarak, neşe içinde gülerek birbirimizin yüzüne su attık. (Aytmatov, 2012d, s. 11)

Eğer hayallerimiz gerçekleşecekse, benim Suvankul'um, ilk biçtiği buğday saplarını tıpkı böyle kucaklayıp evimize getirecekti. (Aytmatov, 2012d, s. 12)

Suvankul tırpanını bir yana attı, koşup yanıma geldi, kucaklayıp beni havaya kaldırdı. Bir yandan beni öpüyor, bir yandan konuşuyordu:

- Bundan sonra her yerde beraber olacağız, tek vücut olacağız, canım benim, küçük boz torgayım, sevgilim...

Beni kollarında taşıyor, boztorgayım diyor, daha birçok tuhaf isimler veriyordu bana. Ben ise, kollarım onun boynunda, ayaklarımı sallaya sallaya gülüyordum. Gerçekten gülünç buluyordum bunu. Çünkü yalnız çocuklara boztorgay derler. Ama yine de onun ağzından bunları duymak çok güzeldi. (Aytmatov, 2012d, s. 13)

Ah yavrularım ah! Acılarınıza dayanamadığım için böyle konuşuyorum, saçmalıyorum. Bir anayım ben, bir ana... (Aytmatov, 2012d, s. 14)

Yine de o anda dünyanın en mutlu insanı ben olduğumu söyleyebilirim. Ama beni en çok sevindiren, mutlu eden şeyin ne olduğunu bilmiyordum: Savankul'un köye ilk traktörü getirmiş olması mı, o gün çocuklarımızın nasıl büyümüş olduklarını, babalarına nasıl da çok benzediklerini görmek mi? yaşlı gözlerle onları uzaktan izliyor ve mırıldanıyordum: "Hep böyle bir arada, babanızın yanında olun sevgili evlatlarım! Onun gibi sağlıklı, becerikli olun, başka bir şey dilemiyorum..." (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Bir ana için bütün çocukları birdir, hepsini aynı duygu ve şefkatle karnında ve kucağında büyütmüş, beslemiştir. Ama yine de, bana öyle geliyor ki, Maysalbek için bir zaafım vardı galiba. (Aytmatov, 2012d, s. 18)

Okumayı çok sever, her zaman kitaplara dalıp giderdi. Onun en çok sevdiği şey, ona en değerli ödül kitaptı. (Aytmatov, 2012d, s. 19)

Bu kadar güzel, saygılı ve hamarat bir gelinim olduğu için başlangıçta onu beğenmekle yetindim. Sonra iyice sevdim ve bağlandım. Herhalde gizliden gizli bir kız çocuğumun olması için dua ettiğim ve Aliman'ın gelişini de bu arzumun karşılanması gibi

gördüğüm için onu öz kızım yerine koydum. Üstelik gelinim çok zeki, çalışkan ve billûr gibi duru-temiz idi. Evet dedim ya, öz kızım gibi sevdim onu. Genellikle aynı evde oturan gelin kaynana pek geçinememeler, ama bu konuda ben şanslıydım doğrusu. Evde onun gibi bir gelin olması gerçek bir mutluluk idi. (Aytmatov, 2012d, s. 20)

Hiçbir şeyi belli etmedim ama içten içe pek sevindim, gururlandım: Gelinim oğlumu gerçekten seviyordu.

“Çok iyi, çok iyi, sağ olasın sevgili gelinim, sağ olasın” diyordum içimden. Onun o günkü hali bugün bile gözümün önünde: Başında bir al yazma, üzerinde beyaz bir entari, kucağında koca bir demet gülhatmi, yanakları al al, gözleri sevinçten ıslı ıslı... Ah gençlik ne güzel şey! Ah benim unutulmaz küçük gelinim! Küçük kız çocukları gibi çiçekleri çok severdi, bayılırdı onlara. İlkbaharda, karlar henüz tamamen erimeden, kardelenler çıkardı. Ve Aliman, sevgili güzel gelinim, bunları toplar getirirdi. Ah Aliman! Ah canım gelinim!... (Aytmatov, 2012d, s. 21-22)

O sırada Aliman ayran testisinin bulunduğu yere koşuyordu:

- Ona soğuk ayran vereceğim, dedi.

Ayran testisini kapmış, şimdi biçerdövere doğru koşuyordu. Gençti, tığ gibi ve çevikti. Üzerinde beyaz entarisi, başında al yazması vardı yine. Biçerdöverin geride bıraktığı samanları atlaya atlaya koşuyordu. Sanki ellerinde taşıdığı testide ayran değil aşk iksiri vardı. Gencecik bir gelinin kocasına duyduğu sevgiyle dolu mutluluk testisiydi. O gidiş, o koşuş da, bir aşk temposundan başka bir şey değildi. Bütün varlığı, bütün davranışlarıyla o, aşkı terennüm ediyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 24-25)

Hayatımda pek çok yıl, hasadın ilk gününde ilk üründen yapılan ekmeği yedim. Her defasında ilk lokmayı ağzıma götürürken bir ibadeti, kutsal bir görevi yerine getirmiş gibi duygulanmışımdır. Bu ekmeğin, iyi kabarmamış bir hamurdan yapıldığı için kaskatı olsa da, bize eşsiz gelirdi. (Aytmatov, 2012d, s. 25)

Maysalbek'i düşünürken içim yandı. Geçen hafta onlardan bir mektup almıştık. Bu yaz tatilinde bizimle beraber olamayacağını, köye gelemeyeceğini yazıyordu... Onu, kendi yaşındaki bir grup çocukla Isık-Göl tarafında bir yerde izci kampına göndereceklermiş. Orada staj yapacakmış. Elden ne gelir? Mademki mesleğini seçmişti ve seviyordu, biz de onun

yokluğuna katlanacaktık. “Nerede olduğu değil, sağlıklı olması önemli” diye düşünüyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 27)

Onun at üstünde otururken kamburlaşan sırtına bakıyor, sevgi ve acımayla başımı dayıyor ve içimden konuşuyordum onunla: “Evet, evet her gün biraz daha ihtiyarlıyoruz Suvan, her gün biraz daha çöküyoruz. Vakit durmaz ki! Ama boş yere geçirmiyoruz ki vaktimizi. Önemli olan da budur... Daha dün denecek kadar yakın bir geçmişte biz de birer delikanlıydık.. ne de çabuk geçiyor zaman. Hayat dediğimiz şey çok ilginç ve bizim şimdilerde ondan vazgeçmeye hiç niyetimiz yok. Yapılacak çok işimiz var daha ve ben seninle bir ömür geçirmek istiyorum...” (Aytmatov, 2012d, s. 28)

Birden bire hatırlamıştım: Beraber olduğumuz ilk geceyi, aşkımızı, gençliğimizi ve hayal ettiğim o dev orakçyı... (Aytmatov, 2012d, s. 29)

Bu dünya var olalıdan beri, bütün çağların, bütün yüzyılların izlerini taşıyorum ben. Tarih kitaplara sığmaz. Ve senin hayatın Tolgonay, o da benimledir. Yüreğimin içindedir. Anlat Tolgonay, seni dinliyorum, bugün senin günün. (Aytmatov, 2012d, s. 31)

Kasım, zavallı oğlum, insanüstü bir çaba ile bütün bu işleri tek başına bitirecekti sanki. (Aytmatov, 2012d, s. 36)

Oğlumun saçı sakalına karışmış, avurtları çökmüş, güneşten iyice yanmış yüzüne bakarken yüreğim kan ağlıyordu. Kafesinden çıkacaktı sanki yüreğim. “Çalışmaktan ölecek yavrum, kızgın güneşin altında yıkılıp kalacak!” diyordum kendi kendime. (Aytmatov, 2012d, s. 37)

Kasım akşamüzeri geldi. Aliman onu avlu kapısında görür görmez, tutuşturmaya çalıştığı odunları bırakıp, gözyaşları içinde kocasının boynuna sarıldı:

- Sensiz kalamam, senden ayrılamam, sensiz yaşayamam ben!... diyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 39)

Ah Aliman, benim küçük gelinim, bunun savaştan dolayı, vatan savunması için kaçınılmaz olduğunu anlıyordu elbet, ama kocasını çok seviyordu. Kocasını onun kadar seven bir başka kadın tanımadım ben. (Aytmatov, 2012d, s. 42)

Çünkü, komşumuz Ayşe'nin onüç yaşındaki oğlu, saman toplayıcı olarak durduğu yerden fırladı, Kasım'ın boynuna sarıldı ve gözyaşları içinde öpmeye başladı. Ben

dudaklarımı kanatırcasına ısırđım. Olanca sesimle bağırmak istiyordum ama Suvankul'un sözlerini hatırlayarak kedimi tutabildim. Kasım, küçük Baktaş'ı kucaklayıp havaya kaldırdı, onu yanaklarından öptü sonra usulca sürücü yerine çıkarıp oturttu ve aşağı indi. (Aytmatov, 2012d, s. 44)

Kasım'dan burada ayrılacaktık, ama o ayağını üzengiye atıp atına biniyordu ki zavallı gelinim Aliman, kadın erkek yaşlıların bulunmasına aldırmadan, bir çığlık atarak kocasının omuzlarına asıldı. Sarsılıyordu, beti benzi sapsarıydı, yalnız gözleri parlıyordu. Onu zorla Kasım'dan ayırdık. Bir kere daha kurtuldu elimizden. Biz çekiyorduk, o kaçıp kurtuluyor, Kasım'ın koluna yapışıyor, bir ocuk gibi üzengiye basmasına engel oluyor ve yalvarıyordu:

Dur, bir dakika, sadece bir dakika daha kal!...

Kasım onu öperek yatıştırmaya çalışıyordu:

- Ağlama Aliman, ağlama, göreceksin, hemen yarın dönüp geleceğim istasyondan, inan bana... (Aytmatov, 2012d, s. 45)

Aliman, Kasım atına bindikten sonra, üzengiye tutarak bir süre daha yürüdü.. sonra Kasım eğilip onu öptü ve atını drtmala sürerek uzaklaştı oradan. Zavallı gelinim, atın kaldırdığı tozun içinde kaybolarak koşuyor, ona yetişmeye çalışıyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 45-46)

Ne yapalım, kader böyleymiş... Ama seninle çok yıllar geçirdik. Karşılıklı sevgi ve anlayış içinde geçti evliliğimiz. Eğer birbirimizi kıracak davranışlarımız olmuşsa, unutalım bunları. Birbirimizi can ve gönülden bağışlayalım. (Aytmatov, 2012d, s. 49)

Bu tarlada Suvankul'la ilk karşılaştığımız günleri de hatırlıyordum. Sonra tam yirmi iki yıl onu terimizle suladığımızı, bir yandan çocuklarımızı büyütürken, öte yandan kan ter içinde kalarak tohum ektiğimizi... Bütün hayatım gözlerimin önünde canlanıverdi. Böyle bir beraberlikten sonra bizi ayıracaklarını, hele bir daha hiç grşmemesiye ayıracaklarını, hiç bilemez, hiç düşünemezdim. (Aytmatov, 2012d, s. 49)

Hem bunu benden, sevgili kocam da istiyordu, belki son isteği olacaktı bu... (Aytmatov, 2012d, s. 50)

Ah benim iyi yürekli, her şeyi düşünen sevgili eşim, can yoldaşım... (Aytmatov, 2012d, s. 50)

Bir yandan da sayıklar gibi konuşuyordum:

- Ne istiyor benim canım evladım? Beni görmek istiyor. Seni görmek için bin kilometre koşarım ben! Kanatlanırım da gelirim! (Aytmatov, 2012d, s. 53)

Birdenbire gökyüzünü kaplayan bulutlar dağılıverdi, güneş bütün parlaklığıyla çıktı ortaya. “Ah, ah! Bulutların ardından çıkıveren şu güneş gibi oğlum da gözümün önünde parlayıverse, bir kerecik görünüverse” diyordum içimden.

Yolun üzerinde inim inim iniyor, ağlıyordum. Oğlum savaş meydanına gidiyordu ve ben onu, donmuş rayları kucaklayarak, sıkarak uğurluyor, veda ediyordum! (Aytmatov, 2012d, s. 61)

Dönüş yolunda arabada otururken, o şapkayı kalbimin üstüne sımsıkı bastırdım ve hiç unutmadım. (Aytmatov, 2012d, s. 62)

Bazen o şapkayı ellerime alır, yüzüme sürerim ve oğlumun kokusunu bulurum onda. (Aytmatov, 2012d, s. 62)

Aliman’ın nasıl sevindiğini görmeliydiniz. Arabadan atlamış, koşarak Canyon’ı geçmişti:

- Ah anam, dudağına acı değmesin, ağzın bal olsun! diyordu.

Titreyen eliyle mektubu aldı, mutluluktan uçuyor, kendinden geçiyor ve okuyamıyordu. Durmadan:

- Yaşiyor! Yaşiyor! diyordu sadece. (Aytmatov, 2012d, s. 64)

Söze o başladı:

- Tolgonay, başına gelenleri düşünüp hiç canını sıkma, beni de davranışından dolayı başıyla. Sana zerre kadar kırgın değilim. Eğer gerekirse bilesin ki senin için hiç tereddüt etmeden canımı bile veririm. Bektaş artık iki eve de destek verecek bir delikanlı oluyor. O seni çok seviyor Tolgonat, benden çok seni seviyor... (Aytmatov, 2012d, s. 91)

‘Ah küçüğüm, sevgili oğlum, bu dünyayı kendi isteğinle nasıl bırakıp gidersin? Ben seni bunun için mi doğurdum?’ diyeceksin. Evet anam, bir ana olarak bana her zaman hesap sormaya hakkın var. (Aytmatov, 2012d, s. 93)

“Bu benim son mektubum, son sözlerimdir. Anacığım! Bin defa, binlerce defa hep sana, senin ana yüreğine sığınacağım, sana sonsuza kadar borçlu kalacağım. Seni umutsuzluklara düşürdüğüm için bağışla beni anacığım. Beni anlamanı da istiyorum. Benim fedakârlık duygum, hayat okulunda yoğrularak pekişti. Bu benim, öğretmenleri olmak istediğim çocuklara da ilk ve son dersimdir. Ben gönüllü olarak gidiyorum, insanlara böyle büyük bir armağan sunabildiğim için de gururluyum.

“Ağlama anacığım ağlama. Hiç kimse ağlamasın. Gözyaşı dökmenin zamanı değil artık.

“Beni bağışla anacığım. Elveda.

“Elveda dağlarım, elveda Ala-tav... Ah bilseniz sizi ne kadar çok seviyorum”
(Aytmatov, 2012d, s. 93-94)

Bugün kendi kendime diyordun ki, eğer dünyadaki bütün insanlar, o gün bizim köyde olduğu gibi hep iyi şeyler düşünseydiler, çocuklarını, kardeşlerini, babalarını, eşlerini bizim kadar çok sevseydiler, belki savaş hiç başlamazdı. (Aytmatov, 2012d, s. 96)

İşte o sırada, bizim önümüzde duran çıplak ayaklı bir kız çocuğu birden bağırdı:

- Bu benim ağabeyim Aşırالی! Aşırالی!

Başörtüsünü çıkardı, bütün gücünü ayaklarına vererek askere doğru koşmaya başladı.
(Aytmatov, 2012d, s. 97)

Atlılar askerin yanına daha çabuk ulaştılar, kaputunu, çantasını kaptılar, iki yandan ellerini tuttular.

Ah! Zafer! Zafer! Ne kadar çok bekledik seni! Selam sana büyük zafer, selam sana! Döktüğümüz gözyaşları için bizi bağışla! (Aytmatov, 2012d, s. 98)

Ben Aliman’ın ne düşündüğünü biliyor ve ona içimden şunları söylüyordum: “Ah benim biricik gelinim, artık ayrılmamız gerekiyor. Kasım’ı tamamen yitirdin. Ne yapalım? Ölenin ardından ölünmez ki! Hayatın boyunca o dul peçesini taşıyamazsın. Artık her şey bitti ve sen de gitmelisin. Evet, gitmekten başka yapacağın bir şey yok... Hayır, sana asla darılmam. Sen isteyerek ya da bir kapris uğruna gitmeyeceksin ki! Kader böyle istedi. Ah bu kader! Bu kader! Biliyor musun senden ayrılmak benim için ne kadar güç olacak? Biz seninle

ana-kız gibiyiz. Gittiğin zaman öz kızımı gelin eder gibi göndereceğim seni. Mutluluğun için dua edeceğim. (Aytmatov, 2012d, s. 98-99)

Sen beni düşünme. Benim gibi bir ihtiyar yüzünden gençliğini niçin mahvedeceksin? Ben yaşıma yaşadım artık. Gitmeye karar verdiğin zaman bana söyle yeter. Serbestsin, canın ne zaman isterse o zaman gönül rahatlığı ile gidebilirsin. Seni hiç unutmayacağım, çünkü seni seviyorum ve sana teşekkür borçluyum... (Aytmatov, 2012d, s. 99)

Aliman koluma girmiş, bana destek oluyordu. Anlamalı bir gülümseme ile şöyle dedi:

- Ana, yine mi umudunu yitirdin? Hayata hiç mi güvenin kalmadı? Kendini koyverme ana. Anlıyorum, çok zor, ama sen benim cesur anamsın, sen benim... (Aytmatov, 2012d, s. 100)

Onun neşesi bana da geçti: "Ah yavrum ah, ışık gibi parlak, yağmur gibi tazesin! Mutluluk tam senin içindi, senin hakkındı! Ah kader ah!" (Aytmatov, 2012d, s. 104)

Başımı usulca okşuyor, avucunun içini yüzümde tatlı tatlı gezdiriyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 110)

Sonra beni kucaklayıp öptü, karşıma geçip bir güzel süzdü:

- Şu gençliğe, şu güzelliğe bakın! diye bağırdı yaptıklarından büyük bir mutluluk duyarak. (Aytmatov, 2012d, s. 110)

- Alimaan! Alimaan! diye bağırdım olanca sesimle. Ona doğru nasıl koştum? Bunu değil de, konuştuğumuz, birbirimize sımsıkı sarılarak ağladığımız zamanı hatırlıyorum. Ayrı olduğumuz günlerde ayrılık acısı ikimizi de perişan etmişti ve bu yüzden o günlerde çektiğimiz acıları anlatacak söz bulamıyorduk. Aliman'ın yüzünü okşuyor ve durmadan aynı şeyleri söylüyordum:

- Geldin değil mi küçük kızım? Bana döndün, anana döndün, işte buradasın...

Aliman da cevap veriyordu:

- Evet döndüm, sana döndüm anacığım, işte buradayım. (Aytmatov, 2012d, s. 122)

Aliman elini karnına koydu, sevgiyle, yavaş yavaş okşadı yavrusunu. Gözlerindeki o sevgiyi, o ana şefkatini görmek bütün benliğimle sarstı beni. (Aytmatov, 2012d, s. 122)

- Ağlama ana, ağlama. Beni bağışla, aptalın biriyim ben. Seni hiç terk etmemeliydi. Ayrılmak istediğim doğru, bunu denedim, ama gördüğün gibi başaramadım, ağırlığa dayanamadım, hep seni düşünüyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 123)

Ona yalvardım:

- Hayır, hayır sevgili kızım, ölmeyeceksin. Biraz daha dayan canım kızım, biraz daha! Köprü hemen şuracıkta... Anlıyorsun değil mi kızım, ölmeyeceksin, ölmeyeceksin... (Aytmatov, 2012d, s. 129)

Tablo 16.

Değer: Sevgi		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	21	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Cemile	21	Çoğunlukla doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyaları	15	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	42	Aile birliğine önem verme değeriyle birlikte verildiği örneklere sık rastlanmıştır. Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.
Toprak Ana	49	Doğrudan ve örtük olarak verilmiştir.

Tablo 16'da sevgi değerine ait Beyaz Gemi'de 21, Cemile'de 21, Dişi Kurdun Rüyalarında 15, Gün Olur Asra Bedel'de 42, Toprak Ana'da 49 adet bulgu elde edilmiştir. Sevgi değerinin en fazla Toprak Ana'da, en az ise Dişi Kurdun Rüyaları'nda tekrar edildiği görülmektedir. Aynı zamanda Beyaz Gemi'de ve Cemile'de sevgi değeri aynı sayıda tekrar

edilmiştir. Eserin hacmi küçük olmasına rağmen Toprak Ana’da sevgi değerinin diğer eserlere göre daha fazla yer alması, bu eserde savaş nedeniyle dağılan bir ailenin sevgi bağıyla bir arada kalma çabasının anlatılmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 148 kez yer alan sevgi değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Sevgi, insanları bir arada tutan, dolayısıyla toplumları var eden, insanı yücelten ve dünyayı yaşanılabilir bir yer kılan, evreni güzelleştiren bir duygudur. Dil, din, ırk, mezhep ve görüş ayrımı yapılmaksızın herkese aynı gözle bakılmalı ve tüm insanlar sevilmesi görüşü, sevgi değerinin evrenselliğinin göstergesi niteliğindedir. Aile bireylerinin birbirlerine güçlü sevgi bağıyla bağlandıkları, en umulmadık zamanlarda ve en umulmadık durumlarda sorunların sevgi sayesinde çözüldüğü ve özellikle savaş döneminde yaşanan tarif edilmesi zor bir duygu durumunda insana gelecek umudu veren erdem sevgi olduğu bilinmelidir. Canlı-cansız tüm varlıklarıyla tabiat sevilmesi, her şeye sevgi penceresinden bakılmalıdır.

1.1.1.17. Sorumluluk

Tür Dil Kurumu tarafından “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet. Uyulması gereken bir yargıya, bir kural ya da yetkili üstün verdiği buyruğa uyulmaması üzerine suçlu düşme durumu. Başkasına ilişkin bir dokuncanın buna yer verince karşılanması, ödenmesi. Sorumlu olma.” (TDK, 2013) şeklinde tanımlanmıştır. Seyyar, “Sorumluluğun, toplum değerlerine ve kurallarına saygı gösterme, özellikle muhtaç insanlara karşı duyarlı olma; toplumun maddi ve manevi hayatından ve geleceğinden özellikle varlıklı kişilerin imkânları ölçüsünde sorumlu olmaları; erdemli ve güzel davranışların sonuçlarını benimseyerek üstlenmek gibi nitelikleri vardır” diyerek sorumluluk değerinin niteliklerine değinmiştir (Seyyar, 2004, s. 643).

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde sorumluluk değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Onu üzen, gücendiren tek şey vardı. O da, anma şöleni için yapılan hısım-akraba toplantısına çağrılmamasıydı. Buna gerçekten çok üzülür, kalbi kırılırdı. Ama gücenmesinin asıl sebebi unutulmuş olması değildi. O bu toplantılarda hiçbir karara katılmaz, konuşmazdı zaten. Onu üzen, çok eskiden beri uygulanan bir geleneğe göre, ölen büyüğe karşı borcunu ödeyememek idi. (Aytmatov, 2012a, s. 17)

Dede: “Orman koyun sürüsü değil, dağılıp gitmez,” derdi, “ama yine de bakım ister, güzel olması gerekir. Yangın çıksa ya da dağdan büyük seller aksa, ağaçlar bir kenara çekilemez, yerlerinden kımıldayamazlar, durdukları yerde mahvolup giderler. Orman korucusunun görevi de onları mahvolmaktan kurtarmaktır işte...” (Aytmatov, 2012a, s. 21)

Bir defasında bilginler bile geldi bizim oraya. İki kadını, pantolon giymişlerdi. Biri genç, biri yaşlı iki de erkek vardı. Genç olan onların öğrencisi imiş. Tam bir ay kaldılar. Yaprakları, otları, dalları topladılar. Dediklerine göre, bizim San-Taş ormanları gibi orman pek azz kalmış dünyada. Hatta, böylesi hemen hemen hiç yokmuş. Onun için de ormanın her ağacını çok iyi korumamız gerekiyor. (Aytmatov, 2012a, s. 47)

Ve işte gemi artık görünmez oldu. Beyaz gemi masalı böylece son buldu. Şimdi eve dönmesi gerekiyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 48)

İşte her şey bundan sonra başladı... Boynuzlu Maral Ana'nın soyuna büyük felâket bundan sonra geldi. Hemen hemen herkes ormanda ak maral avına koştu. Her Buğulu, atasının mezarına bir ak maral boynuzu dikmeyi kendine borç bildi. (Aytmatov, 2012a, s. 68)

Alabaş'ı ahıra götürüp bağladı, sonra çocuğun elinden tutarak eve doğru yürürken ona şöyle dedi:

- Dinle oğlum, eğer beni azarlar, bağırıp çağırırlarsa sakın korkma, söylediklerine hiç aldırma. Bunlar seni ilgilendirmez. Senin işin okula gitmek. O kadar. (Aytmatov, 2012a, s. 98)

Çocuk yatağında rahat rahat yatıyordu. Ninesine karşı, kendisine baktığı için minnet duyuyor, yarına kadar iyileşip mutlaka okula gitmesi gerektiğini düşünüyordu. (Aytmatov, 2012a, s. 137)

Büyük ailemiz huzur içinde uyum içinde, uyum içinde yaşamasını benim anneme borçluydu. Her iki evi o, tam yetkiyle ve kusursuz yönetirdi. Aile ocağının bekçisiydi o. Dedelerim, ninelerim henüz göçebe hayatı yaşarlarken, çok genç yaşta onlara gelin gelmiş. Sonra ailelerimizi liyakatle, dürüstlikle yönetmiş ve atalarımızın anısına tan saygı göstermiş. Köyde onu en akıllı, en tecrübeli, en üstün nitelikli ev kadını olarak görür, saygı gösterirlerdi. Evde her şeyi annem idare ederdi. (Aytmatov, 2013, s. 10)

“...o baltasını nereye bıraktığını bile bilmez, onların evinde her şeyi bilen, her şeyin başı büyük anadır, soracağını ona sorsan iyi edersin.” (Aytmatov, 2013, s. 10)

Şunu da söylemek gerekir ki, yaşım küçük olsa da, ev işlerine çok defa ben de karışırdım. Çünkü ağabeylerim savaştaydılar. Onun için bana, bazen takılmak için bazen de ciddi olarak “İki ailenin cigiti (yiğidi), koruyucusu ve besleyicisi” derlerdi. Ben de bundan gururlanır ve sorumluluk duygusunu hiç yitirmezdim. Öte yandan annem de beni bağımsız davranmaya teşvik ederdi. Ev işleriyle meşgul olmam, becerikli olmam ve hamaratlığım, bütün gün tahta rendelemekten başka bir şey yapmayan babama benzemeyişim, hoşuna giderdi... (Aytmatov, 2013, s. 10-11)

Annem, onbaşının sözünü bitirmesine fırsat vermedi ve bana çıkıştı:

- Vay benim maskara çocuğum vay! Bu halin ne öyle! Saçların her yandan perçem perçem sarkıyor... Babamıza da aşk olsun yani! Oğlunun saçını tıraş edecek vakti hiç bulamaz. (Aytmatov, 2013, s. 12)

- Seyit, sen bugün evde kal, atları bir güzel tımar et, yarın sabah erkenden Cemile’ye bir araba veririz. İkiniz birden çalışırsınız, gözünü iyi aç. Cemile’den sen sorumlusun! (Aytmatov, 2013, s. 12)

Hiddete kapılıp bağıracaktı gibi görünen anneme şüphe ile bakan Orozmat imdadıma yetişti:

- O bilmeyecek de kim bilecek, iki ailenin yiğidi değil mi o? Onunla gurur duymalısınız! (Aytmatov, 2013, s. 13)

Babam ve küçük anne, Cemile’ye hiç sert davranmamış, kaynana ve kaynatalarda var olduğu söylenen baskıyı ona asla yapmamışlardı. Ona iyi davranıyor, onu seviyor ve ondan yalnız bir şey istiyorlardı: Tanrı’ya ve kocasına sadık kalmasını. (Aytmatov, 2013, s. 15)

Bana öyle geliyor ki, annem Cemile’de kendi dürüstlüğünü, kendi dengini buluyordu. Belki de onu bir gün kendi yerine koymayı, onu hükmeden, sözünü dinleten, kendi gibi aile ocağının bekçisi, baybiçesi yapmayı hayal ediyordu. (Aytmatov, 2013, s. 16)

Delikanlıların kız kardeşlerini kıskanmaları gibi ben de Cemile’yi kıskanırdım. Cemilenin çevresinde gençleri gördüğüm zaman, onları rahatsız edip uzaklaştırmak için her şeyi yapardım. Onlara şişinerek kötü kötü bakar ve sanki bu bakışımla: “Şakayı kaka haline getirmeyin bakalım! O benim ağabeyimin karısıdır, kayıranı, koruyanı yok sanmayın!” demek isterdim. (Aytmatov, 2013, s. 17)

Danyar sessizce bir çuval tahılı baskülden alıp arabaya koyunca Cemile ona çıkıştı:

- Hey, ne oluyor öyle? Herkes işi yanındakine mi bırakacak? Hayır arkadaş bu iş böyle olmaz! Hey Kiçine-bala, yardım et bakalım, orada öyle alık alık duracağına arabaya çık da çuvaları yerleştir! (Aytmatov, 2013, s. 31)

Ben de onun Danyar'ı sevmesini hem istiyor, hem istemiyordum. Ne de olsa Cemile bizim ailenin gelini, ağabeyimin karısı idi. (Aytmatov, 2013, s. 52)

Dizginleri alıp atları sürdüm. "Cemile'ye birden bire ne oldu?" diye düşünüyordum. Ne olduğunu tahmin etmek zor değildi: Onun nikâhlı bir kocası vardı, Saratov'da bir hastanedeydi, yaşıyordu. Böyleyken, içinde bulunduğu durum çok zor geliyordu ona. (Aytmatov, 2013, s. 55)

Bu çiftin kılavuzu, emir vereni, Akbar idi. Avı başlatma görev ve hakkı da ona aitti. Taşçaynar ise güvenliği sağlıyordu. Yenilmek bilmeyen gücünü kuvvetini ona adamıştı. Yorulmadan, yüksünmeden onun isteklerini sadakatle yerine getirirdi. Bu işbölümüne ikisi de tam olarak uyuyorlardı. (Aytmatov, 2012b, s. 11)

İlahi damga vurulmuş bu on kişi, aynı anda doğmuş, yaşamış ve birbirlerini bulmuşlardı. Vaktiyle hayal edilip de ulaşılamayan ve ruhtan ayrılmayan Tanrı sevgisini kalplerinde yaşatmış atalarına karşı ödevlerini yapmak duygusuyla dolu idiler. (Aytmatov, 2012b, s. 73)

Kaçakçılar da herkes gibi birer yolcudur. Bir farkla ki onlar bir tehlike de oluşturuyorlar, çünkü en korkunç suçlardan birini işliyorlar. Görünüşte pek zararsız olan ve duman olup savrulan bu ot, Sarhoşluktan başka bir şey vermiyor ve insanda 'insanlık' olarak ne varsa onları yok ediyor. Bu geçici zevk için kendiliklerinden sunak taşına nasıl koruruz? (Aytmatov, 2012b, s. 108-109)

Hiç olmazsa, onları yalnız uyuşturucu ve paranın mutlu edeceğine inanmışlar. Onları bunun aksine nasıl inandıracak, doğru yolu nasıl göstereceksin? Araya girmezsen er-geç yakalanıp ceza kamplarına gönderilecekler. Ama kendilerini o kadar suçlu görmeyecek, bunu sadece şanssızlık sayacaklar. Ah onları kötü yoldan bir döndürebilseydin! Pişmanlık ruhlarını temizlerdi, suç işlemekten gönüllü olarak vazgeçer ve gerçek sevinci yaşarlardı. Harika bir şey olurdu bu! Ama, mutluluk olarak onlara başka ne verebilirdin? (Aytmatov, 2012b, s. 109)

Abdias onları bu uğursuz boyunduruktan kurtarmayı, gözlerini açmayı, kendi kendilerine vurdukları zinciri koparmayı, derilerine sinmiş ve soludukları havayı bile zehirleyen korku ve kokudan arındırmayı hayal ediyordu. Bu asil görevi yerine getirebilecek çareyi bulmak için, sınırlı ama o kadar da az olmayan bütün hayat tecrübelerine, bilgilerine, ümitle, coşkuyla sarılıyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 113)

Papaz okulundan ayrılmakla Tanrı yolunda yürümekten, doğru yola çağrı yapma eğiliminden de ayrılmış değildi. Kendi anladığı şekilde doğruları söyleyecekti, resmî Kilise ile bağımlı olmadan iyiye ve doğruya çağıracaktı insanları Bu misyonu yerine getirmek için papaz olmaya gerek yoktu. Bunun için, inançlarına bağlı olması, dâvasında samimi olması yeterdi. Bütün bu iyi niyetlerine rağmen, cesaretinin onu ittiği bu işi henüz bütün genişliğiyle kavramaktan uzaktı. (Aytmatov, 2012b, s. 113)

Tanrı'nın yarattığı insan olarak onun görevi, eski zamanlarda Hz. İsa'nın vaizlerini hayatları pahasına Afrika vahşilerine yaymaya çalışan misyonerlerin yaptığını yapmak değil miydi? Bütün tehlikelere rağmen onlar gibi yapmalıydı. Çünkü, amacı ruhları kurtarmak olanın kendini buna adanması gerekirdi. İnsan ancak kendi çıkarını unutarak başkalarının kalbine girebilirdi. (Aytmatov, 2012b, s. 121)

Bununla beraber her birimizin bir görevi var: Tarih akışını devam ettirsin diye, bugün, yarın ve her zaman insan kalmak. (Aytmatov, 2012b, s. 123)

Üzüntülerini, sıkıntılarını biraz hafifleten tek şey asil bir dava peşinde olmasıydı. O, kaçakçıların faaliyetini öğreniyordu ve bunu basın yoluyla bütün topluma duyuracaktı. Bu şekilde nihayet halkın gözünü açacak, gayesi yitik gençleri, bu kötü yola sapan kimseleri kurtarmak olan bir ahlâk yoluna çağrı kampanyası başlatacaktı. Bu kaçakçılığa bizzat katılmış olmasına dayanma gücünü, yalnız bu ışıklı perspektif veriyordu ona. (Aytmatov, 2012b, s. 125)

Grişan çevik bir hareketle sandalyesinden kalktı. Ayağı incinmiş bir insanın bunu yapabilmesi çok şaşırtıcıydı. Abdias'a doğru bir adım attı ve onun kan vurmüş yüzüne kendi yüzünü yaklaştırdı. Sonra devam etti:

- Bana bak ey Tanrı elçisi! Nasıl güçlerle mücadele edeceğini düşündün mü bari?

- Düşündüm, zaten bunun için buradayım ve seni uyarıyorum: Ben bu mücadeleden ne pahasına olursa olsun asla vazgeçmeyeceğim, sizin iyiliğiniz için yapacağım bunu, sakın şaşma.” (Aytmatov, 2012b, s. 153)

- Fazladan bir günah.. demekle neyi ima ettiğini anlıyorum, eğer burada işlenen suçlara müdahale etmeden kaçarsam, en büyük suçu işlemiş gibi utanç duyarım. Petruha'nın, bu gruptan olan bütün çocukların başına geleceklere karşı ilgisiz kalamam. Senin başına geleceklere karşı bile. (Aytmatov, 2012b, s. 154-155)

İsa, çaresizlik belirten bir hareket yaptı. Bakışları bir çocuğunki kadar saf ve yumuşaktı:

- İnkâr edecek hiçbir şeyim yok vali bey, benim sözlerim bana Tanrı Babam tarafından emredildi. Vazifem, O'nun buyruğunu yerine getirmek için bu sözleri insanlara iletmektir.” (Aytmatov, 2012b, s. 179)

Kaçakçıları doğru yola sokamamış olsa bile, kendi kıt imkânlarıyla, yazacağı yazı için bütün belgeleri toplamıştı. Ama, hâlâ doğru yola sokulabilecek tek kaçakçı olan Lenka'yı hatırlayınca ve bunu yapamadığını düşününce, çabalarının pek boşa gitmemiş olması zayıf bir teselli olarak kalıyordu. Heyhat, vazifesini yapamamıştı... (Aytmatov, 2012b, s. 226)

Eski arkadaşlarımı düşündükçe, onlara karşı olan görevimi yapamadığım için kendimi affedemiyorum. O insanların ıstırap yükünde kötü olanı zerre kadar azaltmadım, iyi olanı da yine zerre kadar arttıramadım. Kalplerine Allah korkusu girecek sanıyordum ama, onlarda para kazanma hırsı ağır bastı. Şimdi de çocuklara yardım edebileceğim bir yol bulmak için kafa çatlatıyorum. Hiç olmazsa onlara yardım etmek istiyorum, çünkü bu çevrede yalnız onları tanıyorum. (Aytmatov, 2012b, s. 248)

Birlikte çalışmaya çabuk alıştılar. Ernazar da Boston gibi vicdanlı, sorumluluk duygusu olan bir insandı, yani birçoklarına göre kendini iş için harcayan bir enayi! O birçoklarına göre, sanki kendisinin hayvanları imiş gibi sovhozun hayvanları için kendisini mahvediyordu. (Aytmatov, 2012b, s. 329)

Karısının getirdiği haberi tahmin etmişti ve tahmini de doğru idi. Ama iş başında olduğu için yerinden kımıldayamazdı. Son vagon da gelip geçtikten ve o son vagonun sahanlığındaki memura elindeki fenerle “her şey yolunda” işaretini verdikten sonra, dönüp hızlı adımlarla karısının yanına geldi. (Aytmatov, 2012c, s. 9)

Uyanmalarını benim istediğimi söyle. İnsan iseler vicdanları da olmalı.. Ha, bir şey daha..

- Dinliyorum.

- Önce nöbetçi memura koş, bugün Şahmerdan nöbetçi. Ona durumu anlat, ne yapması gerektiğini düşünsün. (Aytmatov, 2012c, s. 12)

O, Boranlı Yedigey, yarın sabah, püsküllü örtüsü ile süslediği Karanar'a binecek, cenaze alayının önünde giderek, çok sevdiği Kazangap'ı, son ve ebedî dinlenme yerine, Ana-Beyit mezarlığına uğurlayacaktı... Issız Sarı-Özek bozkırını geçerlerken hep onu düşünecek, bu düşüncelerle, hayatta iken söz verdiği gibi, onu atalar mezarlığında toprağa verecekti. Evet, ona söz vermişti. Yol ne kadar uzun olursa olsun, onu bu kararından hiç kimse, rahmetlinin öz oğlu bile caydıramazdı. (Aytmatov, 2012c, s. 37)

Boranlı Yedigey sofrada içkiyi geri çevirmezdi. Ama bu defa hem içmedi, hem de tavrı ile onların da içmemesi gerektiğini anlatmaya çalıştı. Çünkü sabahleyin önemli bir işleri olacak, uzun yola gideceklerdi. Onların, özellikle de SAbitcan'ın kırmızı votkayı karıştırıp içmeleri pek doğru olmaz, belki de kendilerini koyverirlerdi. (Aytmatov, 2012c, s. 42-43)

Değerli meslekdaşlar,

Yörünge, üssü Parite'den, tamamiyle olağandışı, hiç görülmemiş şekilde ayrılmak üzere olduğumuz şu anda, size bu davranışımızın sebeplerini açıklamayı bir borç biliyoruz. (Aytmatov, 2012c, s. 60-61)

Bizim yörünge istasyonundaki asıl işimiz ve sorumluluğumuz bakımından, şüphelerimizi size duyurup tartışmayı da üzerimize düşen bir görev saymıyorduk. (Aytmatov, 2012c, s. 62)

Biz ne yaptığımızın, ne kadar ağır bir sorumluluk yüklendiğimizin bilincindeyiz... Biz, insanlığa tasavvur edilemeyecek kadar büyük bir hizmet etme şansı bulduğumuza, talihin bize böyle eşsiz bir fırsat verdiğine de inanıyor, bunun önemini anlamış bulunuyoruz. (Aytmatov, 2012c, s. 65)

Dünyalıların zaten zor olan durumlarını daha da karışık hâle sokmaktan çekindiğimiz için, bu misli görülmemiş sorumluluğu üzerimize alıyoruz. Bütün insanlık adına, dünya

dışında uygarlık kuranların karşısına çıkacağız. Gönüllü olarak üstlendiğimiz bu görevi inançla ve lâıyıkı ile yerine getireceğimize güvenimiz tamdır. (Aytmatov, 2012c, s. 66)

Yılbaşı akşamı bütün Boranlılılar Yedigeyle'in evinde toplanmışlardı. Yedigeyle ve Ukubala birkaç gün önce karar vermişlerdi buna:

-Madem ki yeni komşularımız Kuttubayevler çocuklar için böyle güzel bir yılbaşı ağacı süslediler, biz de üzerimize düşeni yapmalıyız, cimriliğin hiç yeri yok! demişti Ukubala. (Aytmatov, 2012c, s. 211-212)

Trenler bayram-seyran dinlemez, her zaman gelir-giderlerdi. Saat dokuzda makas başında bulunmak zorunda olan Kazangap eğlencenin ancak ilk saatlerine katılabildi. Yedigeyle ise ertesi sabah saat altıda nöbete gidecekti. İş, işti. (Aytmatov, 2012c, s. 212)

Saatine baktı. İkiye beş vardı. Saat ikide gelmesini istediklerine göre tam zamanında orda olmalıydı. (Aytmatov, 2012c, 218)

Önündeki kâğıda bir şeyler yazdıktan sonra yine başını kaldırdı:

- Ben de seni akıllı sanırdım. Bizden yana olduğunu düşünüyordum. Sen ki bir eski savaşçı ve şimdi örnek bir işçisin. Bu hainin maskesini düşürmek için bize yardım etmek senin de görevin! (Aytmatov, 2012c, s. 222)

Annesi, yani Kazangap'ın karısı Bikey ağlamaya, sızlamaya başladı: "Yatılı okula gideli sanki bizim yabancımız oldu. Ne evini biliyor, ne ana-baba tanıyor! Felâket bu!" dedi. Okumamış cahil bir kadın işte. Ama ne yapsınlar, çocuklarını okutmaları gerek, onun için de uzak yere göndermek zorunda kalıyorlar... (Aytmatov, 2012c, s. 228)

Akdoğan bakışlı adam sözünü kesti:

- Anlaşıldı anlaşıldı! Kuttubayev ne dedi, sen onu anlat!

- Tamam işte, o da oradaydı. Bikey'e ana yüreğinin onu yanıltmadığını söyledi. Başka çaresi olmadığı için çocukları yatılı okula göndermek zorunda kaldığımızı, bu yüzden yatılı okulun çocuğu anadan babadan ayırdığını, evden uzaklaştırdığını, bunun da herkes için zor ve dertli bir şey olduğunu söyledi. Ama başka çare yok ki. Çok iyi anlıyorum onu. Bizim çocuklarımız da büyüyor, şimdiden acı acı düşünüyorum doğrusu... Çok kötü bir durum... (Aytmatov, 2012c, s. 229)

Demiurg projesinin bir süre için durdurulmasıyla ilgili olarak kamuoyunda bir açıklama yapmak gerekiyordu. Bu ertelemenin, ‘X’ gezegeninde yeni bazı incelemeler ve ölçümlerde bazı düzeltmeler yapılması zorunluluğundan ileri geldiği söylenecekti. (Aytmatov, 2012c, s. 243)

Felâketler çok defa tek başlarına gelmezler. Babasının götürülmesi felâketinden sonra Kuttubayev’lerin büyük oğlu Daul soğuk almıştı. Yavrucak yüksek ateşten kıvranıyor, öksürüyor, boğazı ağrıyordu. Onun anjin olduğunu söyleyen Zarife her çeşit hapla iyileştirmeye çalışıyordu çocuğunu. Ama sürekli olarak çocuklarının yanında kalamazdı. Geçinmek, ekmeklerini kazanmak zorundaydı. Bunu için de demiryolunda makasçı olarak çalışıyordu. Gece gündüz demeden yapıyordu bu görevi. (Aytmatov, 2012c, s. 247)

Sükûnetle ve kesin olarak vermişti bu kararı. Zarife’ye

- Az sonra gitmek zorundayız, ancak yarım saatimiz var. Ne yapman, nasıl davranman gerektiğine iyice düşünüp karar vermelisin. Çocuklara babalarının öldüğünü söyleyecek misin yoksa daha sonraya mı bırakacaksın? Bu konuda sana öğüt vermek istemiyorum. Buna yalnız sen karar verebilirsin. Artık çocukların hem anası, hem babası sensin. Yolda bunu düşün. Eğer çocuklara bildirmeyeceksen, kendini tutmalı, onların yanında ağlamamalısın. Bu gücü görüyor musun kendinde? Kararımı bize de söylemelisin, biz de ona göre davranacağız çünkü. İşte mesele bu.. anlıyor musun? (Aytmatov, 2012c, s. 265)

Hiçbir balık vurmuyor ama Yedigey de umudunu yitirmiyordu. “Hayır, bekleyeceğim, diyordu kendi kendine. Ukubala’ya söylemedim ama yine de benim altın mekre avlamak için çıktığımı biliyor. Tutmalıyım bu balığı, yoksa doğacak çocuğumuz mutsuz olur. Çocuğumuz istiyor onun o altın mekreyi görmesini ve ona dokunmasını. Bebeğin bunu niçin istediğini kimse bilemez, ama o istiyor diye annesi de aynı istekle yanıp tutuşuyor. Ben de baba olduğuma göre bu isteklerini yerine getirmeliyim.” (Aytmatov, 2012c, s. 290)

Senin yaşındaki bir insanın artık köşesine çekilip ölümü düşünmesi gerekirdi. (Aytmatov, 2012c, s. 354)

Bu kaçık bizim haysiyetimizi beş paralık etmeden, onu yüzünden başkaları yüzümüze tükürmeden ve Barakbaylar’ı gülünç duruma düşürmeden, onu yola getirmek için gerekeni yapmak sana düşer. Buna hakkın vardır. Onun davranışları yüzünden sana bu hak verilmiştir. (Aytmatov, 2012c, s. 354)

1956 baharının sonunda, Kumbel’de, demiryollarında çalışanların büyük bir toplantısı oldu. Bu toplantıya çevredeki büyük küçük bütün istasyonlardan çağrılan işçiler katılmış, yalnız o gün işlerinin başında bulunmak zorunda olan nöbetçiler gelememişlerdi. (Aytmatov, 2012c, s. 371)

- Sizinle tartışmaya girecek değilim, dedi teğmen Tansıkbayev, burada sorumlu nöbetçi âmiri olarak bir daha, bir daha söyleyeyim ki, ne şimdi ne de daha sonra, ne sebeple olursa olsun yasak bölgeye kimse giremez! (Aytmatov, 2012c, s. 400)

Bir süre sessizlik oldu. Sonra Cumali bozdu sessizliği.

- Siz ne isterseniz yapın, ben gidip mezar çukurunu kazacağım. Benim görevim çukur kazmak. Hem de derin bir çukur. Karanlık basmadan bitirmeliyiz bu işi, sonra çok geç olur. Karar sizin. (Aytmatov, 2012c, s. 406)

Oradakiler onları bekliyordu. Saat altıdan önce döneceklerini söyledikleri için daha fazla gecikmemeliydiler. (Aytmatov, 2012c, s. 410)

Vasiyetime gelince, onu bugün benimle buraya gelen gençlere bırakıyorum. Beni buraya gömmek suretiyle vasiyetimi yerine getirmek onlara düşüyor. (Aytmatov, 2012c, s. 413)

Olayları, bütün gerçeği ve hayatın manasını anlaması için ona yalnız kendisinden, kendi öz kaderinden değil, başka insanları, o başka insanların kaderlerini, kendimi ve benim çağımı, sonra seni sevgili toprak anam, bizim bütün hayatımızı anlatmam ve onun da anlaması gerekiyor.. hatta bisikletinden de söz etmeliyim. Bütün kaygılardan uzak kalarak gezip tozduğu, binip okula gittiği o eski bisikletinden. Hiçbir şeyi unutmamalı, başka hiçbir şeyi katmamalıyım: Ne bir eksik, ne bir fazla. Hayat bizim hepimizi aynı teknede yoğurmuş, aynı yumağa sarmıştır. Ama yine de bu olayları anlamak için o olayların içinde yaşamış olmak ve onları ruhunda duymak gerek... İşte, durmadan düşünmemin sebebi budur. Ben görevimin ne olduğunu biliyorum. Bunu yapabilirsem ölünce gözlerim açık kalmayacak... (Aytmatov, 2012d, s. 7)

Elinin tersiyle yüzünün terini sildi ve gülümseyerek cevap verdi:

- Biraz daha uyumani istedim.

- Ya sen niye uyumadın biraz daha?

- Ben artık ikimiz için çalışıyorum. (Aytmatov, 2012d, s. 13)

Ne var ki üç çocuklu bir evin bütün işlerini yapmak, bu arada kolhozdaki işi de aksatmamak hiç de kolay gelmiyordu bana. (Aytmatov, 2012, s. 15)

O gün traktörle geleceğin bildikleri babalarını karşılamak için erkenden kalkmışlar, ama nereye gittiklerini bana bile belli etmemişlerdi. Belki gitmelerine izin vermem diye söylememişler bana... Onları traktörün üzerinde öyle ayakta durur görünce, düşerler, başlarına bir kaza gelir diye korktum ve bağırmaya başladım:

- Kasım, Maysalbek, Caynak! Düşeceksiniz, inin oradan! (Aytmatov, 2012, s. 17)

Kolhozda, Komsomol (Gençlik Kolu) başkanı seçilmişti. Bu yüzden toplantıdan toplantıya, kulüpten kulübe koşar, duvar gazetesinin yazılarıyla meşgul olur, bütün işleri izler, bir dakikası boş kalmazdı. (Aytmatov, 2012d, s. 19)

Suvankul oğlunun savunmasını hemen üstlenirdi. Ama konuşmak için benim susmamı, biraz yatışmamı bekler, sonra hiçbir şey olmamış gibi konuşurdu:

- Ana, ana, kendini üzme, sinirlerini bozmana hiç gerek yok. Bırak toplum hayatını, insanlarla beraber yaşamayı öğrensin. Eğer gerçekten bir serseri gibi amaçsız, sorumsuz yaşarsa, herkesten önce ben yapışırım yakasına.. (Aytmatov, 2012d, s. 19)

Sonunda kasım gerçekten kızdı:

- Vallahi delirmişsiniz, kudurmuşsunuz siz! Sapların üzerinden çiyler çoktan uçup gitti, hemen biçerdöveri sürmeliyim.. bakın şu yaptığınıza! Siz buraya çalışmaya mı geldiniz, eğlenmeye mi? (Aytmatov, 2012d, s. 23)

Bir hafta kadar önce, tarlanın kenarından, topluca hasada başladığımız güne yetiştirmek için bir miktar buğday biçmiş, öğütmüştük. (Aytmatov, 2012d, s. 25)

O gece bir defa daha çocuklarımı düşünmeye daldım. Herhalde çocuklarımı düşünmek bir anaya özgü vazgeçilmez bir şeydir. (Aytmatov, 2012d, s. 27)

Kasım, çevresini saran köylülere baktı ve kendi kendine konuşur gibi mırıldandı;

- Şimdi, her şeyden önce hasat işimizi bitirmeliyiz, acele etmezsek kış geliverir ve başaklar kar altında kalır. (Aytmatov, 2012d, s. 34)

Delikanlı derin bir iç çekti ve atına atladı. Sonra, köyümüz çocuklarından birine:

- Arkadaş, dedi, hemen at koşturup başkarmanın yanına git, ekip başlarını gör, bölge merkezindeki toplantıya katılmalarını söyle onlara. Benim hemen gitmem gerekiyor, iki kolhoza daha ulaştıracağım haberi. (Aytmatov, 2012d, s. 35)

Bakışlarındaki öfkeden çok iyi anlıyordum ki sonuna kadar dayanacak, işinin başından son dakikaya kadar hiç ayrılmayacaktı. (Aytmatov, 2012d, s. 37)

Suvankul semavere su koydu, çok demli bir çay yaptı, yanıma oturup bunu içmemi isterken şunları söyledi:

- Bak Tolgonay, sen ve ben kim dik? Halkımız sayesinde büyüüp adam olmadık mı? öyleyse iyi ve kara günlerde beraber olacağız, mutluluğu da, felaketi de paylaşmasını bileceğiz. Her şey yolundayken biz de halimizden memnunduk, şimdi bir felaketle karşı karşıya isek, herkes kendi başının çaresine baksın diyemeyiz ya. Bu, hiç de dürüst bir şey olmaz. (Aytmatov, 2012d, s. 42)

Usanbay hemen konuya girdi:

- Bak Tolgonay teyze, istesen de istemesen de yapacaksın bu işi. Hemen yarın bir erkek gibi kemerini sıkacak, ekipbaşının atına atlayacaksın. Burada bizim topraklarımızı, sularımızı, köylülerimizi senden iyi bilen, senden iyi tanıyan hiç kimse yok. Sana güveniyoruz, çünkü en iyi ekipbaşımız da güveniyor. (Aytmatov, 2012d, s. 50)

Köyde hiç sağlam adam kalmamıştı. Kalanların hepsi ya sakat, ya hasta idiler. Kadınlara, genç kızlara, çocuklara, çok yaşlılara düşüyordu bütün işler. (Aytmatov, 2012d, s. 51)

Ben yeniden kuşağımı sıkıca bağladım, atıma atladım ve görevime devam etmek için yola koyuldum. Eğer ben ağlayıp sızlamaya, kara talihime kargışlar yağdırmaya başlasaydım, kolumu kımıldatmak istemeseydim, Aliman'ın hali nice olurdu? (Aytmatov, 2012d, s. 73)

Yüzüme baktı ve şöyle dedi:

- Ben de aynı şeyi yapardım ana? İşin en korkunç yanı çocukların niçin aç kaldıklarını, niçin yiyecek bulamadıklarını anlayamaması... Yetişkinler hiç olmazsa açlığın sebebini biliyor ve bunun bir gün son bulacağını düşünerek avunuyorlar, ama çocuklar bilmiyor ve anlamıyor. Babaları dönünceye kadar biz bu çocuklara yiyecek bulup vermek zorundayız.

Sana ve bana düşen görev bu anacığım. Yoksa bizim yaşamamıza da gerek kalmaz... (Aytmatov, 2012d, s. 79)

Ürünün hepsi cepheye ayrılacak, az bir şey kalırsa o da tohumluk olacak. Ama şimdi biraz tohum bulursak onu kendimiz için ekebileceğiz, sonunda kalabalık ailelere, ihtiyarlara, yetimlere yiyecek yardımı yapabileceğiz. Eğer bana güveniyorsanız ben de bütün sorumluluğu üzerime alırım. Şimdi öyle bir durumdayız ki söylediğim tarlayı ekmek için herkes en kıymetli hazinesini vermek zorundadır: Heybelerin, çuvalların dibinde kalan birkaç avuç buğdayını herkes verecektir. Bana kızmayın, küçücük ve hiç doyurmayan lokmalarımızı daha da küçülteceğiz, belki açlıktan karnımız kazanacak ama hasat zamanına kadar süt içerek ayakta kalabiliriz. O zaman, bir vermişsek yüz alacağız. Hadi son bir gayret daha dostlarım, sıkın dişinizi! Kendiniz için, çocuklarınız için bu fedakârlığı, bu kahramanlığı gösterin. (Aytmatov, 2012d, s. 84)

Tohumları tarlaya kadar kendim götürdüm. Aslında o gün götürmesem de olurdu, ama tarlanın sürülmemiş az bir yeri kalmıştı, orasının da sürülmesini, ekme işini bir an önce bitirmemizi istiyordum. Buğdayı elle ekecektik. O yüzden de yarın daha gün doğarken tarlada olmalıydım. (Aytmatov, 2012d, s. 86-87)

Aliman da evdeydi ve avluda çamaşır yıkıyordu. Ona kolhoz işine gitmesini söyledim ama başkarmanın izin verdiğini ve beni yalnız bırakmamasını tembih ettiğini söyledi. (Aytmatov, 2012d, s. 92)

Eğer o, dünyaya bir çocuk getirecekse bu, benim de çocuğum olacaktır. Utancı da, bütün güçlükleri ve acıları da üstleneceğim. (Aytmatov, 2012d, s. 118)

Geleneklerimize göre bir kadın ölüyü gömmek için mezarlığa gidemez, bu işi erkekler yapar. Ama ben gittim ve kimse bir şey diyemedi. Çünkü bizim evde erkek yoktu. Aliman'ı mezarına, mezar çukurunun dibindeki kazanaka kendim yerleştirdim, üzerine ilk toprağı ben attım. (Aytmatov, 2012d, s. 132)

Tablo 17.

Değer: Sorumluluk		
Eser	Frekans	Açıklama

Beyaz Gemi	7	Genellikle örtük olarak verilmiştir.
Cemile	12	Örtük ve doğrudan olarak verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyaları	15	Genellikle örtük olarak verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	25	Örtük ve doğrudan verilmiştir. Diyaloglarda insanların sorumluluk sahibi olması ve sorumluluklarını yerine getirmesine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.
Toprak Ana	22	Örtük ve doğrudan verilmiştir.

Tablo 17’de sorumluluk değerine ait Beyaz Gemi’de 7, Cemile’de 12, Dişi Kurdun Rüyaları’nda 15, Gün Olur Asra Bedel’de 25 ve Toprak Ana’da 22 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Sorumluluk değeri en fazla Gün Olur Asra Bedel’de, en az ise Beyaz Gemi’de tekrar edilmiştir. Eserlerin hacimleri dikkate alındığında sorumluluk değerine bütün eserlerde birbirine yakın sayıda yer verildiği söylenebilir. Gün Olur Asra Bedel’de bu değer yoğun biçimde işlenmesi, komşuluk ilişkilerine ve sosyal ilişkilere büyük özen gösteren ve kıymet veren kahramanların birbirlerinin haklarını koruması ve birbirlerine sahip çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 81 kez yer alan sorumluluk değeriyle ilgili aşağıdaki ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir:

Bir toplumun üyesi olan her bireyin farklı düzlemlerde birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Ülke yönetiminde görev alan kişilerin halkın refah ve mutluluğu için ülkedeki barış ortamını, ekonomik büyümeyi, adaleti, sosyal devlet olmanın gerekliliklerini, milli değerlerin ve kültürel unsurların korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak bunların başında gelir. Her birey, kendini yetiştirmek, toplum hayatına uyum sağlayacak biçimde hareket etmek, mensubu olduğu milletin kültürel değerlerini taşımak, korumak ve sürdürmekle sorumludur. Bunların yanında devletin bağımsızlığı için gerekirse savaşmak, yetenekleri doğrultusunda insanlara faydalı olacak işler yapmak, yerinde ve zamanında doğru biçimde hareket etmek ve doğru kararlar almak durumundadır. Kendini ve toplumu tehlikeye sokacak tavır ve kararlardan kaçınılmalı, olayları ve durumları doğru biçimde değerlendirmelidir.

1.1.1.18. Temizlik

Temizlik, Türkçe sözlükte “Temiz olma durumu, arılık, saffet, nezafet. Temiz durma veya tutma durumu. Temizleme işi” (TDK, 2013) olarak tanımlanmıştır. Temizlik değeri ve sağlıklı olmaya önem verme değeri birbiriyle oldukça yakın ilişki içerisinde.

Cengiz Aytmatov’un incelenen romanlarında temizlik değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Epeyce koştu yol boyunca. Önüne çıkan her şeyi koklayıp yokladı. Bir lokma yiyecek bulabilmek için iyice yoruldu. Pis, iğrenç kokular veren şeylere dokunmadı. Yolun iki yanı, çeşitli kâğıtlarla, tomar tomar gazetelerle, kırık şişelerle, sigara izmaritleriyle, ezilip bükülmüş konserve kutularıyla ve işe yaramaz öteberi ile doluydu. Bir defasında, kırılmamış ama ağzı açık bir şişeyi kokladı da başı döndü, boğulacak gibi oldu. Birkaç defa rastladı böyle şişelere ve her defasında tiksindi ve bir daha onlara hiç bakmadı. Pis kokular çıkaran o şişeleri görür görmez yolunu değiştirip onun uzağından geçiyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 7)

Boranlı Yedigey o gün erken kalktı. Aslında doğru dürüst yatmamış, sabaha karşı biraz kestirmişti. Çünkü merhum Kazangap’ı yıkayıp temizleyerek gömülmeye hazır hâle getirmişti. (Aytmatov, 2012c, s. 69)

Yedigey ölüyü hazırladıktan sonra sıra kendisine de bir çeki-düzen vermeye geldi. Elini yüzünü tertemiz yıkadı, özenle tıraş oldu, bıyıklarını düzeltti. (Aytmatov, 2012c, s.70)

Yine de, ilk günün ilk saatleri çok mutlu idi. Pencerenin önünde dikilip dışarısını seyrederken büyük bir heyecan duyuyordu. Başında bu yolcuk için Kumbel’den satın aldığı bir şapka, üzerinde tertemiz bir gömlek ve düğmelerinin yarısı iliklenmiş uzun bir ceket vardı. Savaş zamanından kalma bu uzun ceketi ona Kazangap vermiş, bu cekte madalya ve nişanlarının çok güzel duracağını, dar paçalı pantolonu altında dana derisinden ince uzun asker çizmesinin de pek uyacağını söylemişti. Yedigey bu çizmelerini az giyiyordu ama çok seviyordu. Bir erkeğin yakışıklı ve ciddi görünmesi için güzel bir şapka ile güzel bir çift çizmenin şart olduğuna da inanırdı. İşte o gün, yeni şapkası da, güzel çizmeleri de vardı. (Aytmatov, 2012c, s. 376)

Kasım işten döndüğü için üstü başı toz, toprak, mazot ve yağ içindeydi. Karısının kollarını usulca omuzlarından ayırdı:

-Bir dakika Aliman, bir dakika. Gördüğün gibi yağ ve kir içindeyim. Bana bir sabun ve havlu verirsen gidip arkta yıkanacağım. (Aytmatov, 2012d, s. 40)

Tablo 18.

Değer: Temizlik		
Eser	Frekans	Açıklama
Beyaz Gemi	0	Herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.
Cemile	0	Herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.
Dişi Kurdun Rüyalari	0	Herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.
Gün Olur Asra Bedel	4	Doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	1	Doğrudan verilmiştir.

Tablo 18’de temizlik değerine ait Gün Olur Asra Bedel’de 4, Toprak Ana’da 1 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Beyaz Gemi, Cemile ve Dişi Kurdun Rüyalari’nda temizlik değerine ait herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Temizlik değeri en fazla Gün Olur Asra Bedel’de tekrar edilmiştir. Bunun nedeni eserin hacminin diğer eserlere göre daha büyük olmasıyla ilişkilendirilebilir.

1.1.1.19. Vatanseverlik

Türk Dil Kurumunca hazırlanan Türkçe sözlükte vatanseverlik kavramı “Yurtseverlik: *“Vatanseverlik, doğduğu yeri, evini, köyünü, müstakil devlet sınırları içinde memleketini sevmektir.”* -O. S. Orhon.” (TDK, 2013) biçiminde tanımlanmış ve örneklendirilmiştir. Vatanseverlik, milli birlik ve beraberlik duygusuyla insanları bir arada tutarak toplumları oluşturan ve milleti var eden bir değerdir. Vatanseverlik duygusunun gelişmediği bir toplulukta millet olma bilincinin ve millet sevgisinin olması da düşünülemez. Vatani için en değerli varlığı olan canını feda edebilecek kadar vatan sevgisiyle dolu olan vicdanlar ise ilelebet yaşayacak olan milletleri oluştururlar.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde vatanseverlik değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Dedem diyor ki, geçmiş zamanın birinde, bir han başka bir hanı tutsak almış. Bu han tutsağına: “Eğer istersen benim kölem olarak yanımda kalır, uzun zaman yaşayabilirsin. İstemezsen, en büyük arzunu yerine getirir, sonra da seni öldürürüm”, demiş. Tutsak han düşünüp cevap vermiş: “Köle olarak yaşamak istemiyorum, beni öldür daha iyi. Ancak öldürmeden önce, benim vatanımdan herhangi bir çobanı buraya getirmeni istiyorum.” – “Ne yapacaksın o çobanı?” – “Ölmeden önce ondan bir türkü dinlemek istiyorum.” Dedem diyor ki, işte böyle, vatanlarının bir türküsü için canlarını feda eden insanlar varmış. Böyle insanları görmeyi ne kadar isterdim! (Aytmatov, 2012a s. 43)

Bugün nehrin adı Yenisey’dir. O zaman Enesay derlermiş. Türküsü de şöylemiş:

Senden geniş nehir var mı Enesay? Senden aziz bir yurt var mı Enesay?

Senden derin bir dert var mı Enesay? Senden özgür olan var mı Enesay?

Senden geniş bir nehir yok Enesay, Senden aziz bir vatan yok Enesay,

Senden derin bir dert de yok Enesay, Senden özgür özgürlük yok Enesay...
(Aytmatov, 2012a, s. 54)

Yine geleneğe göre, mezar olarak seçilen tepede, açık çukurun başında, batırın cesedini başları üzerine kaldırır ve ona dünyanın dört yanını gösterirlermiş: “Bak, bu senin nehrin! Bak, bu senin göğün! Bak, bu senin toprağın! Bak, bu da biziz, seninle aynı kökten gelmiş olan biz Kırgızlar. Hepimiz seni uğurlamaya geldik. Huzur içinde yat! Ve, gelecek nesiller yerini bilsin diye, mezarın başına büyük bir anıt-kaya dikerlermiş. (Aytmatov, 2012a, s. 56)

Danyar’ın doğduğu köye dönüşünü herkes çok iyi karşıladı: “Yabancı ne kadar dolaşırsa dolaşsın, sonunda yine geldi işte, bana sorarsanız doğduğu köyün suyunu içmeye geldi o. Hem ana dilini de unutmamış, ara sıra kazakça kelimeler söylüyor ama yine de çok düzgün konuşuyor... (Aytmatov, 2013, s. 25)

“Tulpar yüz fersah uzaktan koşup kendi sürüsüne kavuşmuş. Öz vatanını, öz milletini kim sevmez! Dönüp gelen insan, yiğit, mert bir insandır. Senin dönmüş olmandan memnunuz, atalarının ruhu da memnundur. Allah vere de şu cemreni bir yensek. O zaman rahata kavuşuruz. Sen de ötekiler gibi bir yuva kurarsın, senin aile ocağının bacası da tüter...” diyordu aksakallar (Aytmatov, 2013, s. 25)

Büyük buğday anbarının kapısına asılan bir bezin üzerinde “Her buğday başağı cepheye” yazısı vardı. (Aytmatov, 2013, s. 32)

“Dereyi geçtikten sonra Danyar kamçısını şaklattı ve birdenbire türkü söylemeye başladı. Ürkek bir sesle söylüyor, tekerlekler bir çukurdan geçerken sesi kesiliyordu:

Ey benim karlı morlu dağlarım!

Milletimin, ecdadımın toprağı!..

Bu iki mısradan sonra hemen ara verdi türküye. Uzun uzun öksürdü. Sonra, kısık ama içli bir sesle iki mısra daha söyledi:

Ey benim karlı morlu dağlarım!

Ey benim beşiğim, benim vatanım!..” (Aytmatov, 2013, s. 42)

Bütün bozkır ayaklanmıştı. İlk süvari alaylarımız, dağdan ve vadiden büyük ve gürültülü törenlerle kalkıp gitmişlerdi. Binlerce üzengi şakırdıyor, binlerce yiğit gözleriyle bozkırı tarıyordu. Önde, sıırıkların ucuna takılmış kızıl bayraklar dalgalanıyor, geride, atların kaldırdığı toz bulutunun ardında, analar ve eşler gözyaşı dökerek ve yakarışlarla, dualarla, yeri göğü inletiyorlardı: “Bozkır yardımcınız olsun!” diye de bağırıyorlardı. (Aytmatov, 2013, s. 47)

Ancak vatanını çok seven ve uzun yıllar onun hasretini çeken bir insan söyleyebilirdi bu vatan türkülerini. Hasret çektiği için öğrenip söylediğini çok iyi anlıyordum şimdi. Türkü söylerken onu, bozkır yollarında koşup oynayan ya da bu yolları arşınlayan küçük bir çocuk olarak canlandırıyordum gözümde. (Aytmatov, 2013, s. 47)

Belki bu vatan türküleri o çocukluk günlerinde, savaşta, ateş altında, sonu gelmez yürüyüşler arasında doğmuştu ruhunda.(Aytmatov, 2013, s. 47)

Danyar’ı dinlerken, yere kapanarak toprağımızı, onu çok seven bir evlat gibi öpmek istiyordum. (Aytmatov, 2013, s. 47)

Düşünce ve duygularımı, topraklarımızın güzelliğini, Danyar’ın yaptığı gibi, ateşli ve ilhamla başkalarına anlatmak istiyordum. Buna zorunlu hissediyordum kendimi. (Aytmatov, 2013, s. 48)

Ve bu engin bozkırda ben iki aşık görmüştüm. Beni fark etmiyorlardı bile. Sanki ben orda değildim Yürürken hep onlara bakıyordum şimdi. Dünyayı unutmuşlar, türkünün ahengiyle iki yana sallanıyorlardı. Onları tanıyamıyordum. Oysa eskimiş, kopçaları çözülmüş asker gömleğiyle hep o Danyar'dı ama gözleri karanlıklar içindeki ateş gibi parlıyordu. Ona iyice sokulup oturmuş, sessiz, sakın kirpiklerinde gözyaşları parlayan da yine benim yengem, bizim Cemile idi. Ama bambaşka iki insan olmuşlardı. Harikulâde mutlu iki insan. Mutluluk denen şey bu değil midir? Çünkü, ondaki o engin vatan aşkının ifadesi olan ilhamlı müziği de Danyar, Cemile için söylüyordu. O, türküsünde Cemile'yi söylüyordu.” (Aytmatov, 2013, s. 53-54)

Sevgili toprağımın üzerinde koşuyorum. (Aytmatov, 2013, s. 56)

Altı kişi atlarını dizginlerinden tutup önünde sıralanınca derin bir iç çekti ve şu açıklamayı yaptı;

-Ülkemizi bu şekilde terk etmek doğru değil. Bugün anavatanımıza, bizi nice zamandan beri beslemiş olan bu topraklara veda günümüz, son günümüz olmalı. Bundan sonra birbirimizden ayrılacağız, herkes kendi yoluna gidecek. Ama bu son günde kendimizi evimizde hissedelim. (Aytmatov, 2012b, s. 81)

Namuslu çalışmak her yıl biraz daha güçleşiyordu. Bugünün insanları, özellikle de gençler, yalnız kendi çıkarlarını düşünüyorlardı. Ve zere kadar iş ahlakına sahip değillerdi. Savaştan önce, Çuisk kanalının inşaatında, hiçbir çıkar beklemeden çalışmak için ülkenin dört bucağından gönüllü gençler gelmişti. Şimdi buna kimse inanmazdı. Çünkü karşılıksız emek vermeyi akılları almazdı. (Aytmatov, 2012b, s. 363)

Ne var ki insanlar yorulmak istemiyorlardı. Niçin böyle oluyor? diyordu kendi kendine: Çalışmadan çalışmak, yaşamak mıdır? Kimbilir, yaşamanın da, çalışmanın da bir başka türüsü vardır belki. (Aytmatov, 2012b, s. 364)

1951 ve özellikle de 1952'de kışlar çok şiddetli geçmişti. O ancak cephede görmüştü öyle güç, öyle sıkıntılı günleri. Cephede her insan bir süngü hücumu için, ya da bir tankın altına bomba yerleştirmek için ölümü göze alırdı. (Aytmatov, 2012c, s. 17)

Sabitcan, bir yudum votka ve ardından bir kadeh kırmızı içerek başını salladı:

- Olmaz öyle şey! Bu işte bir yanlışlık var. Uzay uçuşu her zaman önemli bir olaydır.. Bu işte söz konusu olan bizim bilim ve siyasetteki prestijimizdir, anlıyorsunuz değil mi? (Aytmatov, 2012c, s. 44)

Bermuda Üçgeni nemize gerek bizim! Öz yurdumuzda can sağlığı ile oturmaktan iyisi yoktur.. (Aytmatov, 2012c, s. 50)

O gece düşünüp taşınan Nayman-Ana, oğlunu buralarda köle olarak bırakmamaya karar verdi. Varsın bir mankurt olsun, varsın hiçbir şeyi anlamasın, yine de kendi ülkesinde, kendi soydaşlarının arasında bulunması, Sarı-Özek bozkırında Juan-Juanlar'a çobanlık etmekten daha iyi olurdu. Ana yüreği ona böyle düşündürüyordu. Başkaları gibi oğlunun başına gelenlere, bir şey yapmadan katlanamaz, kendi canından, kendi kanından olan oğlunu kölelikte bırakıp gidemezdi. Beki oğlu doğduğu yere dönünce aklı başına gelir, çocukluk günlerini hatırlayabilirdi... (Aytmatov, 2012c, s. 167)

Cephede elleriyle boğup öldürdüğü bir düşmanın damarlı, kalın boynu canlandı gözlerinde: Başka çaresi yoktu. Düşmanı savunma mevzilerinden söküp attıkları bir sırada, siperde, ansızın yüzyüze gelmişlerdi. Önce onları yandan kuşatmış, top ve makineli tüfek ateşine tutarak, siperlere el bombası atarak saldırmışlardı. (Aytmatov, 2012c, s. 222)

Mesela şöyle bir hikâye anlatırdı Yedigey:

- Aral'ın kıyılarında sık kamışlı birçok gölcük vardı.

Avcılar tüfekleriyle gelip bu kamışların arasına saklanırlar. İlkbaharda ördekler işte buralara gelir. Biliyorsunuz, kış mevsimini daha sıcak olan başka göllerde geçirir ördekler.

Ama, hava ısınmaya, buzlar çözülmeye başlar başlamaz, hemen kanat açar, gece-gündüz demeden büyük sürüler hâlinde gelirler buralara. Çünkü bu yerler onların vatanıdır ve vatanlarını çok özler bu hayvanlar. (Aytmatov, 2012c, s. 273)

Ve eğer insan ruhunun ölümden sonra başka bir yaratığın bedenine etçiği doğru ise, ben, bir karınca olmak yerine, akkuyruklu bir çaylak olmak isterim. O zaman, şu tepemizde süzülen çaylak gibi ben de yükseklerde uçup, bu vatan topraklarını seyredirim, gözlerimi bu topraklardan hiç ayırmam. İşte benim dileğim budur. (Aytmatov, 2012c, s. 413)

Ekmeği aldım, duamı okudum ve ilk lokmamı ısırdım. Bambaşka, bilinmeyen bir tadı ve kokusu vardı bu ekmeğin. Sürücülerin ellerinden, taze buğdayların, kızgın demirden,

mazottan gelen ya da bunların karışımı olan bir kokuydu bu... Sonra ikinci, üçüncü lokmaları da aldım, onlarda da mazot kokusu vardı. Ama yine de, o güne kadar öyle lezzetli ekmek yemediğimi söyleyebilirim. Bu, ekmekçi oğlumun nasırlı ellerinden çıkan ekmektir. Tarlayı süren, buğdayı yetiştiren, hasadı kaldıran, tarlada çalışan insanlarımızın, halkımızın ekmeğiydi. Kutsal ekmek! Oğlumla övünüyor, çok büyük bir gurur duyuyordum. Ama bunu kimse bilmiyordu. İşte o anda anladım ki, bir ananın mutluluğu, milletin mutluluğundan doğuyor, aynı kökten olan ağacın dalları gibi bir kökten geliyor. Kaderi de onun kaderiyle bir oluyor. Çektiğim bütün acılara, hayatın bana indirdiği korkunç darbelere rağmen bugün de bu düşüncedeydim. Ne olursa olsun, milletim yaşıyor, ben de yaşıyordum... (Aytmatov, 2012d, s. 26)

Köyümüzden her gün birkaç erkek bayraklarla cepheye uğurlanıyor, bu yüzden kalanların işi artıyor ve durup dinlenmeden çalışıyorlardı. (Aytmatov, 2012d, s. 36)

Suvankul semavere su koydu, çok demli bir çay yaptı, yanıma oturup bunu içmemi isterken şunları söyledi:

- Bak Tolgonay, sen ve ben kimdik? Halkımız sayesinde büyüyüp adam olmadık mı? öyleyse iyi ve kara günlerde beraber olacağız, mutluluğu da, felaketi de paylaşmasını bileceğiz. Her şey yolundayken biz de halimizden memnunduk, şimdi bir felaketle karşı karşıya isek, herkes kendi başının çaresine baksın diyemeyiz ya. Bu, hiç de dürüst bir şey olmaz. (Aytmatov, 2012d, s. 42)

Eğer savaş uzarsa, belki beni bile çağırırlar cepheye. Maysalbek'in askerlik çağı da pek uzak değil. Gerekiyorsa hepimiz birden gideceğiz. (Aytmatov, 2012d, s. 42-43)

Geleceğin ne getireceğini kimse bilemezdi ve şimdi olanları düşünüp üzülmenin de hiçbir yararı yoktu. Önemli olan sonunda zaferi kazanmaktı... (Aytmatov, 2012d, s. 46)

Kolhozda canla başla çalışmaları, tarifsiz acılar ve gözyaşları içinde zaferi bekleyişleri... (Aytmatov, 2012d, s. 52)

Ben de ağır ağır yürürken düşünüyordum: Ancak benim oğullarım gibi yiğitler halkı düşmandan koruyabilirdi. Tek sağ olsunlar... Sağ olsunlar ve zaferle dönsünler. Ondan sonrası kolaydı, bir deri bir kemik kalsak bile her engeli aşar, her güçlüğün üstesinden gelirdik. Önemli olan sağ kalmak. Ama, zafer de gecikmesin artık, çabuk gelsin! Çabuk

gelsin! Elbette yalnız benim dileğim değildi bu. Bütün halkın amacı, umudu, hayali bu idi. Bu yüzden de ben, her fedakârlığa, her güçlüğe katlanmaya hazırdım. (Aytmatov, 2012d, s. 65)

En küçük oğlum Caynak daha onsekizini bile doldurmadan cepheye gönderildiği zaman bile dişimi sıktım, dilimi tuttum ve acılarımı içime attım. (Aytmatov, 2012d, s. 66)

Hiçbir şey söylemeden yanıma geldiler ve koluma girip:

- Metin ol Tolgonay, tut kendini, aslanlarımızı yitirdik.. şahinlerimizi yitirdik.. Suvankul ve Kasım er meydanında, şeref meydanında öldüler... (Aytmatov, 2012d, s. 71)

Bilinmeyen eski çağlardan beri bu toprakları yoğuran, işleyen insanlardı. Dünyayı besleyen, sulayan onlardır. Savaş çıkınca bu toprakları savunmak için asker olup ön safta çarpışan onlardır. (Aytmatov, 2012d, s. 77)

Ordumuz düşmanı adım adım geriletmişti, topraklarımızdan sürüp çıkardığı için yüreğimize bir bayram sevinci, zafer sevinci doluyordu. (Aytmatov, 2012d, s. 78-79)

Bir saat kadar sonra, vatan için görevimi yapmak üzere buradan gideceğim. Bu gidişin dönüşü olmayacak. Sağ olarak dönmeyeceğim. Hücum başladığı zaman birçok arkadaşımın hayatını kurtarmak için gidiyorum. Halk adına, zafer adına, insan için güzel olan her şey adına gidiyorum. (Aytmatov, 2012d, s. 93)

Sanırdınız ki büyük bir güç bize kanat vermişti. Kollarımızı açıp ona doğru koşarken, kucağımızda bütün hayatımızı, çektiğimiz bütün acıları, sıkıntılı bekleyişimizi, uykusuz gecelerimizi, ağaran saçlarımızı, dullarımızı, yetimlerimizi, gözyaşlarımızı, iniltilerimizi, cesaretimizi, her şeyimizi taşıyor, zaferle dönen o askere götürüyorduk. Askeri orada kendisini karşılamak için toplandığımız anlayınca, bize doğru koşmaya başladı. (Aytmatov, 2012d, s. 98)

O günlerde biz toprağı tırnaklarımızla kazıyor, cephedeki askere buğday yetiştirmeye çalışıyorduk. (Aytmatov, 2012d, s. 115-116)

Tablo 19.

Değer: Vatanseverlik		
Eser	Frekans	Açıklama

Beyaz Gemi	3	Doğrudan verilmiştir.
Cemile	11	Doğrudan verilmiştir.
Dişi Kurdun Rüyaları	3	Doğrudan verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	7	Doğrudan verilmiştir.
Toprak Ana	14	Özellikle karakterlerin diyaloglarında sıkça rastlanmış ve doğrudan verilmiştir.

Tablo 19’da vatanseverlik değerine ait Beyaz Gemi’de 6, Cemile’de 11, Dişi Kurdun Rüyaları’nda 3, Gün Olur Asra Bedel’de 7 ve Toprak Ana’da 14 adet bulgunun olduğu görülmektedir. Vatanseverlik değerinin en az Beyaz Gemi ve Dişi Kurdun Rüyaları’nda, en fazla ise Toprak Ana’da tekrar edildiği tespit edilmiştir. Tabloda verilen rakamlarla doğrudan bir biçimde yer alan vatanseverlik değerinin Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinin tümünün arka planını oluşturduğu unutulmamalıdır. Bunun nedeni yazarın vatanına, milletine bağlı olduğundan ve yazarın yaşadığı ve eserlerini oluşturduğu dönemlerinin savaş ve mücadele dönemine rastlamasıyla ilişkilendirilebilir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 38 kez yer alan vatanseverlik değeriyle ilgili verilen ana fikirler şu şekilde belirlenmiştir:

Vatanseverlik, tıpkı aile sevgisi gibi her insanda, bir milletin mensubu olan her bireyde var olması gereken ve insanları dolayısıyla milletleri yücelten bir değerdir. Hem devlet yöneticileri hem de kadın-erkek ayrımı yapmadan tüm halk, vatani savunabilmek adına her zaman her duruma hazır olmalı ve kendilerine ihtiyaç duyulduğu an hizmete koşmalıdır. Her vatandaş, savaşta ve barışta vatani için en faydalı olabileceği görevleri yapmalı, vatanını korumak ve yüceltmek uğruna sosyal hayatını, çevresini, ailesini ve gerekirse canını gözden çıkarabilmeli, vatanını, sahip olduğu her şeyden ve tüm güzelliklerden üstün tutmalıdır. Vatan uğruna yapılan kahramanlıklar gelecek nesillere aktarılmalı ve onlarında millet ve tarih bilinci oluşturulmalıdır. Vatan uğruna canını kaybetmenin ise şehitlik mertebesi olduğu ve şehit olmanın yüceliği öğretilmelidir.

1.1.1.20. Yardımseverlik

Hiçbir maddi ve manevi beklenti içine girmeden muhtaç insanlar için koşturmak, onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak, bu işi severek ve isteyerek yapma duygusu olan yardımseverlik insanlar arasında sevgi bağlarını güçlendirip toplumdaki huzur ve barış ortamını geliştirir. Toplumumuzda derin kökleri bulunan çeşitli kuruluşlarla sosyal hayatın bir parçası haline getirilen bu değerın yaşatılması, çocuklara ve gençlere kazandırılması gelecekte aynı hassasiyetlerin gösterilmesi için gereklidir.

Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde yardımseverlik değeriyle ilgili bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

Köydeki aksakalların 'Kıvrak Mümin' diye adlandırdıkları ihtiyarı çevrede herkes tanır ve onun da tanımadığı yoktu. Bu lâkabı ona, uzak yakın herkesle çok iyi geçindiği, herkese gülyüz gösterip yardıma koştığı için takmışlardı. Bununla birlikte, onun bu çabasına, bu iyiliğine kimse önem vermezdi. Eğer herkese karşılıksız dağıtacak olsalar altının da değeri olmazdı zaten. Onun yaştakilere gösterilmesi gereken saygıyı da çok görürlerdi ona. Onunla herkes pek rahat, kendi yaşıtıymış gibi konuşurdu. Buğu aşiretinin anlı-şanlı bir yaşlısı öldüğü zaman verilen yas şöleni için kurbanı o keser, ileri gelen konukları o karşılar, onların attan inmelerine o yardım eder, çayları o ikram eder, hatta bazen odu kırar, su taşırdı. (Aytmatov, 2012a, s. 14)

Seydahmet ot biçme işinde pek geride kalıyordu. Önceki gün dede bile kendini tutamamış, onu azarlamıştı: "Geçen kış acıdım sana. Aslında sana değil hayvanlarına acıdım. Onun için kendi otumdan birazını sana verdim. Yine bana güveniyorsan bari şimdiden söyle de senin otları da biçiveririm." demişti. (Aytmatov, 2012a, s. 21-22)

Orozkul'un üstü başı parçalanmış, sürüne sürüne kenara çekiliyordu. Damadını o durumda gören Mümin, yardım etmek için ileri atılırken bağırdı:

- Hey Kutsal Ana! Boynuzlu Maral! O kurtardı bizi, o kurtardı! Gördün mü? Boynuzlu Maral Ana'nın çocukları bunlar! Anamız döndü... gördün mü? Geri döndü!... (Aytmatov, 2012a, s. 81)

Bacada rüzgar uğul uğuldu. Çocuk önce epey korktu. Avluda dedesine yardım edeyim derken üşümüştü. (Aytmatov, 2012a, s. 116)

Kulubeg, ayağını yere basamayan ve inleyen arkadaşına yardım ederek:

- Hadi sen şuraya otur, dedi: “Ayağı burkulmuş da” diye onu soba yerinin çıkıntısına oturttu. (Aytmatov, 2012a, s. 117)

Şoförler ve yardımcıları gitmeye hazırlandıkları zaman çocuğun canı çok sıkıldı. Çok üzüldü. Yiğitler avluya çıkıp vedalaşırken, ev sahiplerine gösterdikleri konukseverlik ve yardım için teşekkür ederlerken yanlarından hiç ayrılmadı. (Aytmatov, 2012a, s. 128)

İki evin işini benim annem yapar, küçük kız kardeşim de ona yardım ederdi. Kız kardeşim, örülmüş kısa saçlarını ipe bağlardı. Tuhaf bir kızdı. O zorlu günlerde nasıl canla başla çalıştığını hiç unutmam. İki evin kuzularını ve danalarını bahçelerin ötesine götürüp otlatıyor, kışın yakacağımız tezeği yapmak için sığır gübresi ve kuru odun topluyordu. (Aytmatov, 2013, s. 10)

Şunu da söylemek gerekir ki, yaşım küçük olsa da, ev işlerine çok defa ben de karışırdım. Çünkü ağabeylerim savaştaydılar. Onun için bana, bazen takılmak için bazen de ciddi olarak “İki ailenin cigiti (yiğidi), koruyucusu ve besleyicisi” derlerdi. Ben de bundan gururlanır ve sorumluluk duygusunu hiç yitirmezdim. Öte yandan annem de beni bağımsız davranmaya teşvik ederdi. Ev işleriyle meşgul olmam, becerikli olmam ve hamaratlılığım, bütün gün tahta rendelemekten başka bir şey yapmayan babama benzemeyişim, hoşuna giderdi... (Aytmatov, 2013, s. 10-11)

Bereket versin küçük kızım biraz büyüdü de yardım edebiliyor. (Aytmatov, 2013, s. 11)

Avılda, *cigit* denilince, kendilerini ve başkalarını savunma gücü olan, iyilik etmesini bilen ama ara sıra toylarda veya cenaze şölenlerinde aksakallara kafa tutarak canının istediğini yapan bir genç insan (yiğit) akla gelir. Böyleleri kadınlarında dikkatini çeker. (Aytmatov, 2013, s. 28)

Cemile çalışırken yine kendinden geçerdi. Ama, harman yerinde mola verdiğimiz nadir dakikalarda, yerinde duramazdı. Tınaz savuranların arasına karışır, onlara yardım eder, tınazı tâ yukarılara atar, sonra birden yabasını bırakarak saman yığınlarına doğru koşardı. (Aytmatov, 2013, s. 52)

O akşam altı kişi ve yedincisi tekrar bir araya geldiler. Ormanın kıyısında büyük bir kovuğun yakınında kocaman bir ateş yakmışlardı. Köyden, kahraman Guram Çohadze’ye son bir saygı ve bağlılık göstergesi olarak bol miktarda şarap, ekme, tuz ve daha birçok yiyecek

göndermişlerdi. Alev alev yanan ateşin etrafında bağdaş kurup oturdular. (Aytmatov, 2012b, s. 81)

-Peki servis merdiveniyle Tanrı huzuruna çıkınca ne elde ediyorsun?

-Seninle aynı şeyleri, insanların mutlu olmalarına, uyuşturucu sayesinde, Tanrı'ya ulaşmalarına yardım ediyorum. Sizin bütün o vaiz ve dualarınızla veremeyeceğiniz şeyleri veriyorum onlara... Tanrı'ya en etkili şekilde yaklaşmalarını sağlıyorum. (Aytmatov, 2012b, s. 157)

İlk yaratıldığı günden bu yana insanlara ne olmayacak vaadlerde bulundular, hakaret ve saldırıya uğradığı zaman ne masallar anlattılar ona! Tanrı'nın cennetine gideceğini, demokrasiyi, eşitliği, kardeşliği, kolektif hayattaki ve komünlerdeki mutluluğu vaadtiler ona. İstediklerini gibi yaşayacaktın ve uslu olursan bunun ödülü cennete girmek olacaktı. Aslında bütün bunlar havada kalan lâflardır! Ben ise, mutsuzlara, talihsizlere bütün sıkıntılarını unutturma fırsatı veriyorum. (Aytmatov, 2012b, s. 158)

İkimizin anlaşabileceğimiz bir alan yok. Biz birbirimizin zıddıyız, uzlaşamayız. Bunun için de benim gitmemi istiyorsun. Benden korkuyorsun. Ama ben yine de pişmanlık duymam, bu çocukları bırakman için ısrara devam edeceğim. Kabul edersen, sana yardım etmek de isterim. (Aytmatov, 2012b, s. 160)

Her şeye rağmen, yüzlerini göremediği kişilerin de el uzatmasıyla bir vagona tırmanabildi. O da pek çok bilinçli olmayarak elini uzatıp bir başkasının tırmanmasına yardım etmişti. (Aytmatov, 2012b, s. 164)

Sürücü ve karısı, kendi aralarında besbelli acıyarak, iç çekerek, Kazakça konuştular. Abdias hiç Kazakça bilmiyor, onların ne söylediklerini anlamıyordu. Ama ikisinin de sık sık 'biçare' diye bir kelimeyi tekrarladıklarını farkettiler.

-Gel bizimle, dedi şoför, biz Calpak-Saz'a gidiyoruz. Seni burada bırakırsak ölüp gideceksin, biçare, buradan pek az araç geçer.

Abdias'ın boğazı tıkanır gibi oldu. Sevinçten ağlamamak için kendini zor tuttu, nasıl teşekkür edeceğini bilemedi.

-Sağ ol kardeş, dedi elini göğsüne koyarak, ben de sizden o yöne gidiyorsanız beni de almanızı rica edecektim. Bu ayağım yüzünden çok zor yürüyorum. Sağ olun. (Aytmatov, 2012b, s. 228-229)

Bir ara içi bulandı. Beyni de zonkluyordu ve ona tamamen yabancı insanlarla dolu bu yerde nefes almakta güçlük çekiyordu. ‘Durumum çok kötü’, diye düşündü, ‘insanlar da çok tuhaf, kimse kimsenin derdiyle ilgilenmiyor. Ne boşluktur bu! Hiçbir bağlılık, hiçbir dayanışma yok insanlarda...’ (Aytmatov, 2012b, s. 238)

Boston, Kiçibel’den döndükten sonra, Ernazar’a sonbaharda kendi ağılının sahibi olması için nasıl yardım edeceğini düşünüyordu. Artık ona bir ekibin sorumluluğunu vermesinin ve geleceğini güven altına almasının zamanı gelmişti. Onu bu işin alt kademesinde bırakmak doğru olmazdı. (Aytmatov, 2012b, s. 339)

Sonra yine uçuruma doğru koştu. Bastığı buzun kırılıp çökebileceğine aldırmadan, soluğu kesilerek, içten içe can çekişir gibi, arkadaşını kurtaramadan ölmek korkusuyla uçurumun kenarına geldi. (Aytmatov, 2012b, s. 352)

Yardıma yetişen, durumu kurtarıp Yedigey’i biraz rahatlatan yine Uzun Adilbay oldu. O, Yedigey’in bu duruma nasıl sıkıldığını, neler çektiğini çok iyi anlıyordu. Bir cenaze töreninde merhumun evlâtları en önemli kişiler sayılır. Dünya kuruluşları bu böyledir ve böyle olduğunu herkes bilir. Ne kadar beş para etmez, utanmaz-aranmaz olsalar bile onları görmezlikten gelemeyiz, uzakta tutamazsınız. İşte bu yüzden, Uzun Adilbay, iki kardeş arasındaki kavganın sebep olduğu rahatsızlığı gidermek için erkekleri evine davet etti. (Aytmatov, 2012c, s. 41)

Yedigey, gözlerine dolan yaşları yeniyle sildi. Üzüntüden düğümlenen boğazını açmak için birkaç kez öksürdü. Sonra da Kazangap’ın evceğine doğru yürüdü. Ayzade, Ukubala ve köyün öteki kadınları oradaydılar. Evinde işini bitiren her kadın oraya geliyor, elinden gelen yardımı yapmaya çalışıyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 53)

Yedigey’in sağ-salim dönüşünü kutlamak, hoş geldin demek için gelen Ukubala’nın akrabaları onları yanlarına çağırdılar: “Bizim yanımıza, bozkıra gelin, dediler, koyun sürüleriyle meşgul olursun, iyileşince de hayvan bakıcılığını meslek edinirsin, o zamana kadar bu işi iyice öğrenmiş olursun zaten..” (Aytmatov, 2012c, s. 77)

Kazangap iki sağmal devesinden birini ona vererek şöyle demişti:

- Karımla ikimiz aramızda konuşup karar verdik. Bizim yeterince sütümüz var. Akbaş devenin sütünü de kendiniz için sağarsınız. Genç devedir Akbaş, sütü de boldur. Hentüz ikinci yavrusunu doğurdu. Ona siz bakın, sütü de sizin olsun. Ama, yavrusu için de yeteri kadar süt bırakın. O yavruyu size “hoş geldin” armağanı olarak vermeyi kararlaştırdık. İyi besleyin onu. Bir de bakarsınız ileride bir sürü deveniz olur. Bir gün buradan ayrılmaya karar verirseniz, satarsın, paran-pulun olur. (Aytmatov, 2012c, s. 95)

Cenaze için elinde bulunan bütün araçları vermiş olan istasyon şefi Osman’dan Allah razı olsun. Genç istasyon şefinin bu yardımları olmasaydı o kadar uzağa gitmek ve mezar kazmak hiç de kolay olmaz ve akşama dönemezlerdi. (Aytmatov, 2012c, s. 106)

Sıra küçük hangarın yanına kiler olarak kullanılacak bir yer kazmaya gelince, Kazangap da yardıma koştu. Üçü de elele vererek büyükçe bir çukur kazdılar. Çukurun üzerini eski bir traverslerle örttüler. Traverslerin üzerini de kil ve saman karıştırarak yaptıkları balçıkla sıvadılar. Bunun da üzerine, hayvanlar basıp düşmesin diye, bir çatı yaptılar. (Aytmatov, 2012c, s. 187)

Merdiven sahanlığından sarkan kalın giyimli, iri gövdeli adam Yedigey’i görünce seslendi:

-Hey Yedigey! Gel şu adama yardım et biraz!

Yedigey koşup geldi, Abutalip’i öyle görünce büyük bir korkuya kapıldı. (Aytmatov, 2012c, s. 198)

Yedigey bu sözler karşısında gülmekten kendini alamadı:

-Okul mu açmış! Onun iki oğlu, benim de iki kızım var. İşte okul dediğin! Büyükler beşer, küçükler de üçer yaşında. Biz burada çocuklarımızı nasıl oyalayacağımız bilemiyoruz. Çevremiz çöl, karı-koca boş vakitlerinde çocuklarla meşgul oluyorlar. Zaten ikisinin de asıl mesleği öğretmenlik. Çocukları hem oyalıyor, hem de bir şeyler öğretiyorlar. Okumayı, resim yapmayı öğretiyorlar meselâ, biraz yazmayı, sayı saymasını filan. Okul dediğin bu işte! (Aytmatov, 2012c, s. 226-227)

Ukubala, onun ne kadar güç durumda olduğunu bildiği için, kendi çocuklarıyla birlikte onun çocuklarının bakımını da üzerine aldı. Yedigey de elinden gelen yardımı yapıyordu. Sabah erkenden kömürlükten kömür getiriyor, sobaya dolduruyor, vakit bulursa sobayı da yakıyordu. Sobada taşkömürü tutuşturup yakmak hemen oluveren, kolayca yapıuveren bir iş

değildi. Bu konuda tecrübeli olmak gerekirdi. Sobayı yaktığı zamanlar çocuklar akşama kadar ısınsınlar diye birbuçuk kova kömür koyardı. Tankerden su getirme, ocak için ve soba tutuşturmak için odun kırma işlerini de o yapıyordu. Bunları seve seve yapıyordu ama zor olan çocukların gözüne bakmak, gözlerine baka baka yalan söylemekti. (Aytmatov, 2012c, s. 247)

Tek sevinci, yüreğini yatıştıran tek avutucusu çocuklardı. Çocuklar onu olduğu gibi kabul ediyor ve hiçbir önemli mesele çıkarmıyorlardı. Onlara yardım etmekten, isteklerini yerine getirmekten, şimdi olduğu gibi Karanar'a yükleyip onlara yiyecek taşımaktan büyük mutluluk duyuyordu. Kış için yakacak da sağlamıştı onlara. Çocukları düşünmek, onlara yardım etmek, onun için bir sığınaktı ve ancak bu yolla kendisiyle barışıyor, biraz huzur duyabiliyordu. (Aytmatov, 2012c, s. 299)

Çok defa Suvankul öne doğru epey uzaklaşırdı. Öyle zamanlarda durur, geriye, benim yanıma gelir, ona yetişmem için bana yardım etmek isterdi. (Aytmatov, 2012d, s. 10)

O heyecanlı günleri de sık sık hatırlarım: Okuma yazmayı babalarına çocuklar öğretiyordu. Kasım ve Maysalbek, gündüz okula gidip öğrencilik, akşam eve dönünce babalarına öğretmenlik yapıyorlardı. O yıllarda masa filan yoktu bizim evlerde. Suvankul yere yüzükoyun yatarak bir deftere harfleri yazmaya çalışır, üç çocuk onun başına çöker, hepsi de söyleyecek bir şey bulurdu: “Baba, kalemi daha dik tutmalısın; bak, satır ne kadar çarpık oldu... Elin de titriyor, rahat ol.. bak, şöyle yazmalısın, defteri de şöyle tutmalısın...” (Aytmatov, 2012d, s. 15)

Ama, başkarma ve ekip başlarına haber ulaştırmasını istediği genç ona seslendi:

- Dur biraz, senin kasketin sulara karışıp gitti, benimkini al, bugün hava çok sıcak, başına güneş vurabilir. (Aytmatov, 2012d, s. 35)

Arabadan atladı, yerden başörtümü alıp başımı örttü:

- Eve gidelim ana, dedi ve kalkmama yardım etti... (Aytmatov, 2012d, s. 38)

Ben evde biraz Caynak'ın da yardımıyla işleri bitirmeye çalışıyordum. (Aytmatov, 2012d, s. 40)

- Hemen tren istasyonuna git, oğlun oradan geçecek ve geçerken seni görmek istiyor.

Senin için bir araba koşmalarını, atlar için arabaya ot ve yulaf koymalarını emrettim... Daha ne duruyorsun Tolgonay teyze, eve gidip biraz hazırlık yapmayacak mısın?

Tepeden tırnağa mutluluğa gömülmüş gibiydim. Sevinç ve heyecandan uçacaktım neredeyse. Ne yapacağımı bilemeden demirci dükkânına girdim. Demirci ve nalbantlar:

- Hadi şef, hadi! dediler. Bu işleri sensiz de yaparız biz. Geç kalma, istasyona git sen... (Aytmatov, 2012d, s. 53)

- Ah bu savaş! Bu savaş! diye iç çektik demiryolcu. Bu savaş her şeyi alt üst etti. Neyse, rüzgârın altında dikilip durmayın, bekleme salonuna gidin. Orada oturur, beklersiniz, tren geçerken de çıkıp bakarsınız... Başka yapabileceğiniz bir şey yok. (Aytmatov, 2012d, s. 57)

Aliman:

- Ana, sen biraz uzan, dinlen, dedi.. ben gelen trenleri gözlerim. (Aytmatov, 2012d, s. 57)

İstasyonda, bir ana ve dört çocuktan oluşan bir sığınmacı aile görmüştün. O çocukların büyüğü çıplak denecek kadar ince giyimliydi ve çok üşüyordu. Hiç düşünmeden sırtındaki gocuğu çıkarıp verdin o çocuğa. Sonra kendin, incecik ceketinle, soğuktan dişlerin takır takır vurarak dönmüştün eve. O soğukta, gocuğunu verdiği o çocuk, belki bugün bir yetişkindir ve zaman zaman seni o günkü halinde hatırlıyordu. Onun bugünkü yaşı, senin o zamanki yaşından çok daha ilerde. Ama sen ona örnek oldun, öğreten oldun. İyilik, yola düşen, yoldan toplanan bir şey değildir. Tesadüfen ele geçen bir şey değildir. İnsan iyiliği ancak başka bir insandan öğrenir. (Aytmatov, 2012d, s. 68)

Ürünün hepsi cepheye ayrılacak, az bir şey kalırsa o da tohumluk olacak. Ama şimdi biraz tohum bulursak onu kendimiz için ekebileceğiz, sonunda kalabalık ailelere, ihtiyarlara, yetimlere yiyecek yardımı yapabileceğiz. Eğer bana güveniyorsanız ben de bütün sorumluluğu üzerime alırım. Şimdi öyle bir durumdayız ki söylediğim tarlayı ekmek için herkes en kıymetli hazinesini vermek zorundadır: Heybelerin, çuvalların dibinde kalan birkaç avuç buğdayını herkes verecektir. Bana kızmayın, küçücük ve hiç doyurmayan lokmalarımızı daha da küçülteceğiz, belki açlıktan karnımız kazanacak ama hasat zamanına kadar süt içerek ayakta kalabiliriz. O zaman, bir vermişsek yüz alacağız. Hadi son bir gayret daha dostlarımız, sıkın dişinizi! Kendiniz için, çocuklarınız için bu fedakârlığı, bu kahramanlığı gösterin. Bir

ana olarak söylüyorum ki hiç pişman olmayacaksınız. Ekim mevsimi geçmeden bana yardım edin... (Aytmatov, 2012d, s. 84)

Aslında Aliman, benim kendimi toparlamama, işe, hayata sarılmama yardım etmek için böyle davranıyordu. O unutulmaz gündeki davranışının asıl sebebi bu idi. (Aytmatov, 2012d, s. 101)

Şu son yıllarda iyice çöktüm, ihtiyarladım, ama yine de size elimden gelen yardımı yapmaya devam ederim elbet... (Aytmatov, 2012d, s. 106)

Büyük bir lenger su ısıttıktan sonra Aliman, kendi kendine yıkanmasını bilmeyen küçük bir kızmışım gibi bana yardım etti. (Aytmatov, 2012d, s. 110)

Yardım edip arkası üstü çevirmek istedim, elim kanlar içinde kalan eteğine dokununca büyük bir korkuya kapıldım, irkildim. (Aytmatov, 2012d, s. 127)

Eğer Bektaş'ın yardımı olmasa bir sonuca ulaşır mıydı bilmem. Bektaş işe ciddi olarak sarıldı. Kendisi de bir aile babası olduğu halde, bir çocuk gibi heyecanla, sabırla uğraştı tamir için. (Aytmatov, 2012d, s. 133-134)

Tablo 20.

Değer: Yardımseverlik		
Eser	F(x)	Açıklama
Beyaz Gemi	6	Doğrudan verilmiştir.
Cemile	5	Doğrudan verilmiştir. Örtük olarak yer alan ifadeler sık rastlanmıştır.
Dişi Kurdun Rüyaları	9	Doğrudan verilmiştir.
Gün Olur Asra Bedel	10	Doğrudan verilmiştir. Örtük olarak yer alan ifadeler sık rastlanmıştır.

Toprak Ana	15	Doğrudan verilmiştir. Örtük olarak yer alan ifadelere sık rastlanmıştır.
------------	----	--

Tablo 20’de yardımseverlik değerine ilişkin Beyaz Gemi’de 6, Cemile’de 5, Dişi Kurdun Rüyaları’nda 9, Gün Olur Asra Bedel’de 10 ve Toprak Ana’da 15 adet bulgunun yer aldığı görülmektedir. Yardımseverlik değerinin en fazla olduğu eser Toprak ana, en az olduğu eser ise Cemile’dir.

Cengiz Aytmatov’un incelenen eserlerinde 45 kez yer alan yardımseverlik değeriyle ilgili şu ana fikirlerin verildiği belirlenmiştir.

Başta yardıma muhtaç insanlara, özörlönlere, yetimlere, yaşlılara, hastalara olmak üzere tüm insanlara yardım edilmeli, maddi manevi destek olunmalı, yardım ederken de din, dil, ırk ve fikir ayrımı yapılmamalıdır. Toplum hayatının devamlılığının ve düzeninin sağlanabilmesi adına herkes bilgisinin, mal varlığının ve yeteneğinin zenginliğinden başkalarının istifade etmesine müsaade etmeli, yardımlarında herhangi bir karşılık beklememeli ve menfaat gütmemelidir. Devlet yöneticileri ve belli bir gücü olanlar da halkın veya ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmalı, onları sevindirmelidir. Yardımseverlik, insanlar arası dayanışmayı, sevgiyi ve vicdani muhasebeyi geliştirir

Tablo 21. Değerler Tablosu

Tablo 21’de toplamda, adil olma değerinin 29, aile birliğine önem verme değerinin 56,

Değerler	Eserler					Toplam
	Beyaz Gemi	Cemile	Dişi Kurdun Rüyaları	Gün Olur Asra Bedel	Toprak Ana	
Adil olma	4	3	8	7	7	29
Aile birliğine önem verme	5	9	15	17	10	56
Bağımsızlık	1	4	3	3	1	12
Barış	1	2	1	3	5	12
Bilimsellik	0	0	5	5	1	11
Çalışkanlık	3	9	3	5	22	42
Dayanışma	6	8	7	21	23	65
Duyarlılık	26	13	16	28	16	99
Dürüstlük	5	3	3	5	4	20
Estetik	0	12	5	2	0	19
Hoşgörü	4	4	5	5	10	28
Misafirperverlik	6	1	0	6	1	14
zgrlk	1	3	4	8	1	17
Sağlıklı olmaya önem verme	1	0	4	4	3	12
Saygı	12	9	5	21	10	57
Sevgi	21	21	15	42	49	148
Sorumluluk	7	12	15	25	22	81
Temizlik	0	0	0	4	1	5
Vatanseverlik	3	11	3	7	14	38
Yardıms severlik	6	5	9	10	15	45
Toplam	112	129	126	228	215	810

bağımsızlık değerinin 12, barış değerinin 12, bilimsellik değerinin 11, çalışkanlık değerinin 42, dayanışma değerinin 65, duyarlılık değerinin 99, dürüstlük değerinin 20, estetik değerinin 19, hoşgörü değerinin 28, misafirperverlik değerinin 14, özgürlük değerinin 17, sağlıklı olmaya önem verme değerinin 12, saygı değerinin 57, sevgi değerinin 148, sorumluluk değerinin 81, temizlik değerinin 5, vatanseverlik değerinin 38, yardımseverlik değerinin 45 kez yer aldığı görülmektedir. En fazla sevgi (148) en az ise temizlik (5) değerine yer verildiği görülmektedir. Tablo 21’de Beyaz Gemi’de 112, Cemile’de 129, Dişi Kurdun Rüyalari’nda 126, Gün Olur Asra Bedel’de 228 ve Toprak Ana’da toplam 215 verinin yer aldığı, en fazla verinin Gün Olur Asra Bedel’de (228), en az ise Beyaz Gemi’de (112) yer aldığı görülmektedir. Eserlerin hacim özellikleri dikkate alındığında bu eserlerde değerlere birbirine yakın oranda yer verildiği söylenebilir.

6. BÖLÜM

6.1. TARTIŞMALAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, bu çalışmaya benzer ve yakın diğer çalışmalarda elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar birlikte değerlendirilmiş, bu çalışmaya ait toplu sonuçlar ve öneriler verilmiştir.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinin değerler eğitimine katkı bakımından incelendiği bu çalışmada incelenen eserlerde ele alınan değerlere ait toplam 810 adet bulgunun yer aldığı tespit edilmiştir. Toplam 810 bulgunun tespit edildiği beş eser(Beyaz Gemi, Cemile, Dişi Kurdun Rüyalari, Gün Olur Asra Bedel ve Toprak Ana)'de, değerlerin sırasıyla: sevgi: 148, duyarlılık: 99, sorumluluk: 81, dayanışma: 65, saygı: 57, aile birliğine önem verme: 56, yardımseverlik: 45, çalışkanlık: 42, vatanseverlik: 38, adil olma: 29, hoşgörü: 28, dürüstlük: 20, estetik: 19, özgürlük: 17, misafirperverlik: 14, bağımsızlık: 12, barış: 12, bilimsellik: 11, sağlıklı olmaya önem verme: 12, temizlik: 5'tir. En fazla sevgi değerine(148), en az temizlik değerine(5) yer verildiği görülmüştür.

Bu çalışmaya en yakın ve kapsamlı çalışma Şen (2007) tarafından yapılmıştır. Şen'in çalışmasında belirlenen eser, Sosyal Bilgiler Dersi (6. ve 7. sınıf) Öğretim Programı'nda yer alan değerlere göre incelenmiştir. Şen'in çalışmasında, MEB tavsiyeli 100 Temel Eser'i değerler eğitimi bakımından değerlendirmek amacıyla bu eserler içinden rastgele seçilen 29 yerli ve 29 yabancı eser incelenmiştir. Sonuç olarak 29 yerli eserde toplam 746, 29 yabancı eserde ise değerlere ait toplam 325 adet bulgu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise, beş eserde adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerine ait toplamda 805 bulgunun yer aldığı görülmüştür. Şen'in çalışmasında elde edilen bulgulardan hareketle bu çalışmada incelenen Cengiz Aytmatov'un eserlerinin değer eğitimi bakımından oldukça geniş bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

Şen'in çalışmasında adil olma değeri yerli eserlerde 8, yabancı eserlerde 13 olmak üzere toplam 21 kez işlenmişken bu çalışmada bu değere ait 29 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında aile birliğine önem verme değeri yerli eserlerde 29, yabancı eserlerde 3 olmak üzere toplam 32 kez işlenmişken bu çalışmada bu değere ait 56 adet bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında bağımsızlık değerine yerli ve yabancı eserlerde rastlanmamışken bu çalışmada bu değere ait 12 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında barış değeri ait yerli eserlerde 3, yabancı eserlerde 4 olmak üzere toplamda 7 kez işlenmişken, bu çalışmada barış değerine ait 12 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında bilimsellik değeri yerli eserlerde 5, yabancı eserlerde 5 olmak üzere toplamda 58 eserde 10 kez işlenmişken bu çalışmada bu değerle ilgili 5 eserde 11 adet bulgu saptanmıştır.

Şen'in çalışmasında çalışkanlık değeri yerli eserlerde 42, yabancı eserlerde 11 olmak üzere 58 eserde toplamda 53 kez işlenmişken bu çalışmada 5 eserde bu değere ilişkin 42 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında dayanışma değeri yerli eserlerde 17, yabancı eserlerde 7 olmak üzere toplamda 24 kez işlenmişken bu çalışmada bu değere ilişkin 65 adet bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında 58 eserde duyarlılık değeri yerli eserlerde 117, yabancı eserlerde 51 olmak üzere toplamda 168 kez işlenirken bu çalışmada 5 eserde bu değere ilişkin 99 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında 58 eserde dürüstlük değeri yerli eserlerde 34, yabancı eserlerde 22 olmak üzere toplamda 56 kez işlenmişken bu çalışmada 5 eserde bu değere ilişkin 20 bulgu saptanmıştır.

Şen'in çalışmasında estetik değeri yerli eserlerde 13, yabancı eserlerde 2 olmak üzere 15 kez işlenmişken bu çalışmada bu değere ilişkin 19 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında 58 eserde hoşgörü değeri yerli eserlerde 18, yabancı eserlerde 15 olmak üzere toplamda 33 kez işlenmişken bu çalışmada 5 eserde bu değere ilişkin 28 adet bulgu saptanmıştır.

Şen'in çalışmasında 58 eserde misafirperverlik değeri yerli eserlerde 24 kez işlenmiş ve yabancı eserlerde bu değere ilişkin bir bulgu tespit edilememişken bu çalışmada 5 eserde misafirperverlik değerine ilişkin 14 adet bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında 58 eserde özgürlük değeri yerli eserlerde 3 yabancı eserlerde 11 olmak üzere toplamda 14 kez işlenmişken bu çalışmada 5 eserde bu değere ilişkin 17 adet bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında sağlıklı olmaya önem verme değeri yerli eserlerde 6 kez işlenmiş ve yabancı eserlerde bu değerle ilgili bir bulguya rastlanmamışken bu çalışmada sağlıklı olmaya önem verme değeriyle ilgili 12 adet bulguya rastlanmıştır.

Şen'in çalışmasında saygı değeri yerli eserlerde 101, yabancı eserlerde 11 olmak üzere toplamda 112 kez işlenmişken bu eserde bu değerle ilgili 57 adet bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında 58 eserde sevgi değeri yerli eserlerde 172, yabancı eserlerde 83 olmak üzere toplamda 255 kez işlenmişken bu çalışmada 5 eserde bu değere ilişkin 148 adet bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında sorumluluk değeri yerli eserlerde 36, yabancı eserlerde 25 olmak üzere toplamda 61 kez işlenmişken bu çalışmada sorumluluk değeriyle ilgili 81 bulguya rastlanmıştır.

Şen'in çalışmasında 58 eserde temizlik değeri yerli eserlerde 13, yabancı eserlerde 3 olmak üzere toplamda 16 kez işlenmişken bu çalışmada 5 eserde temizlik değeriyle ilgili 5 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında vatanseverlik değeri yerli eserlerde 27 işlenmiş ve yabancı eserlerde bu değere ilişkin bir bulguya rastlanmamışken bu çalışmada vatanseverlik değeriyle ilgili 38 bulgu tespit edilmiştir.

Şen'in çalışmasında 58 eserde yardımseverlik değeri yerli eserlerde 75, yabancı eserlerde 59 olmak üzere toplamda 134 kez işlenmişken bu çalışmada 5 eserde yardımseverlik değeriyle ilgili 45 bulgu tespit edilmiştir.

Görüldüğü gibi değerler eğitimi bakımından Mili Eğitim Bakanlığı tavsiyeli eserlerle karşılaştırıldığında Cengiz Aytmatov'un eserleri değerler eğitimi bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir.

Özbay vd. (2011) tarafından hazırlanan çalışmada, *Dede Korkut Hikâyeleri* değer eğitimi bakımından incelenmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi (6. Ve 7. Sınıf) Öğretim Programı'nda yer alan değerlere göre incelenen eserlerde toplam 190 değer tespit edilmiştir. Ele alınan

değerlerin sayısı bu çalışmadaki sırasıyla; adil olma değeri: 7, aile birliğine önem verme değeri: 8, bağımsızlık değeri: 2 barış değeri: 1, bilimsellik değeri: 3, çalışkanlık değeri: 2, dayanışma değeri: 16, duyarlılık değeri: 6, dürüstlük değeri: 9, estetik değeri: 4, hoşgörü değeri: 2, misafirperverlik değeri: 8, özgürlük değeri: 7, sağlıklı olmaya önem verme değeri: 3, saygı değeri: 38, sevgi değeri: 29, sorumluluk değeri: 17, temizlik değeri: 6, vatanseverlik değeri: 15, yardımseverlik değeri: 72dir. Elde edilen veriler neticesinde Dede Korkut Hikâyeleri'nin değerler eğitimi bakımından yararlanılması gereken kaynaklar arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Belet vd. (2008)nin 1-5. Sınıf Türkçe ders kitaplarını değer eğitimi bakımından inceledikleri çalışmada Türkçe ders kitaplarında değer eğitime katkı sağlamaya yönelik metinlerin yer aldığı; ancak bazı olumsuzlukların ve yetersizliklerin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çelikpazu vd. (2011)nin MEB tarafından hazırlanan 6., 7. ve 8. sınıf ders kitaplarını değer aktarımı bakımından incelendikleri çalışmada ders kitaplarında değerlerin yeterli oranda işlenmediği, ders kitaplarındaki metinlerin ilgili temalarla paralel olmadığı ve değer aktarımı bakımından yetersiz kaldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yaman vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada 6., 7. Ve 8. Sınıf Türkçe ders kitapları sosyal, teorik, dinî, iktisadi, estetik ve siyasi değerler temel alınarak incelenmiş, Türkçe ders kitaplarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya (2012) tarafından hazırlanan *Emine Işınsu'nun Romanlarında Değer Eğitimi ve Bu Eserlerin Türkçe Öğretimine Katkısı* adlı çalışmada, Emine Işınsu'nun Bir Ben Vardır Benden İçeri, Çiçekler Büyür, Ak topraklar adlı üç eserini değerler eğitime katkı bakımından incelemiştir. Çalışmada ele alınan değerler; adil olma, aile birliğine önem verme, dürüstlük, hoşgörü, misafirperverlik, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir. Çalışmada, bahsedilen kitaplarda ele alınan değerlerle ilgili toplamda 701 adet bulgu tespit edilmiştir. Çalışmada Emine Işınsu'nun incelenen eserlerinin değer eğitime katkı bakımından yararlı olduğu ve değer eğitimi sürecinde bu eserlerden faydalanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kumbasar (2011) tarafından hazırlanan *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değer eğitimi açısından incelenmesi* adlı çalışmada İzgü'nün romanları Sosyal Bilgiler Dersi (6. Ve 7. sınıf) Öğretim Programı'nda ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan

değerlerden 25 değer temel alınarak incelenmiştir. Çalışmada İzgü'nün romanlarında bazı değerlere hiç rastlanmazken bazı değerlere ise çok az yer verildiği ve İzgü'nün bazı eserlerinin değer aktarımında zengin bir içeriğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bütün bu çalışmalar dorultusunda, Türkçe ders kitaplarının değer eğitimi bakımından istenilen nitelikte ve zenginlikte olmadığı gibi öğrencilerin birtakım milli, manevi, ahlaki, evrensel ve kültürel değerleri kazanmasında etkili olması beklenen MEB tavsiyeli 100 Temel Eser'in de değer aktarımı bakımından uygun nitelikleri barındırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece değer eğitimi bakımından zengin bir içeriğe sahip olan Cengiz Aytmatov'un romanlarından değeri eğitimi sürecinde yararlanılması gerekliliğinin önemi daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

6.2. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.2.1. Sonuç

Cengiz Aytmatov'un romanlarının değerler eğitimi ne katkı bakımından ele alındığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Cengiz Aytmatov romanlarında değer eğitimi bakımından son derece zengin olduğu görülmektedir. Temel alınan değerlere ait toplam 810 adet verinin tespit edildiği beş eser(Beyaz Gemi, Cemile, Dişi Kurdun Rüyaları, Gün Olur Asra Bedel, Toprak Ana)de, değerlerin tekrar edilme sayıları sırasıyla: sevgi: 148, duyarlılık: 99, sorumluluk: 81, dayanışma: 65, saygı: 57, aile birliğine önem verme: 56, yardımseverlik: 45, çalışkanlık: 42, vatanseverlik: 38, adil olma: 29, hoşgörü: 28, dürüstlük: 20, estetik: 19, özgürlük: 17, misafirperverlik: 14, bağımsızlık: 12, barış: 12, bilimsellik: 11, sağlıklı olmaya önem verme: 12, temizlik: 5'tir. En fazla sevgi değerine(148), en az temizlik değerine(5) yer verildiği görülmüştür.

Cengiz Aytmatov'un romanlarında değerlerin genellikle örtük bir biçimde işlendiği, doğrudan biçimde verilen değerlerin de olduğu ancak yoğun olarak okuyucuya sezdirme yoluyla verildiği, kahramanların ağzından veya yaşadıklarından hareketle değer eğitimi bakımından uygun olan söz ve davranışların ifade edildiği belirlenmiştir. İncelenen eserlerde değer ifadelerinin yoğun olarak yer alması ve zengin olması, Cengiz Aytmatov'un romanlarının değerler eğitimi bakımından önemini ortaya koymaktadır.

6.2.2. Öneriler

1. Değer eğitiminin en etkili ve kapsamlı bir şekilde yapılacağı derslerin başında Türkçe dersi gelmektedir. Gerek dersin işleniş sürecinde gerekse ders dışında değer eğitimi bakımından istenilen niteliklere sahip edebi eserlerin okunması sağlanarak bu amaca yönelik çalışmalar yapılabilir. Bunun için öğrencilerin gelişim dönemi özellikleri de dikkate alınarak en uygun edebi eserler belirlenmeli, bu eserlerden yararlanma yoluna gidilmelidir.
2. Türkçe öğretim programında değerler ayrı bir başlık altında verilmeli, değer eğitiminin yöntem ve uygulama süreci kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.
3. Öğretmenlerin değer eğitimi konusundaki bilgi ve algıları tespit edilerek varsa eksiklikleri gidermeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
4. Değer eğitiminden istenilen verimin alınması ve amaçlara ulaşılabilmesi için okul- veli iş birliği sağlanmalı, birlikte hareket edilmelidir.
5. Cengiz Aytmatov'un romanlarının değerler eğitimi bakımından zengin bir içeriğe sahip olması nedeniyle bu eserler, gerek dersin işleniş sürecinde gerekse ders dışında yararlanılması gereken kaynaklardır. Bu eserlerde, eğitsel açıdan uygun olmayan bölümler tespit edilip çıkarılarak bu eserlerin daha faydalı ve etkin kullanımı sağlanmalıdır.
7. Cengiz Aytomatov'un eserleri, ortaokul öğrencilerinin yöneldikleri konulara ve edebi tür(roman)lerin niteliklerine sahip olması yönüyle de hedef kitleye uygun özellikler taşımaktadır. Bu sebeple öğrencilerin zevk ve ilgiyle okuyacakları bu kurgusal eserler, değerler eğitimi ve aktarımı sürecinde kullanılmalıdır. Öğretimin her kademesindeki farklı bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor özellikler taşıyan öğrencilerin de okuyabilmesi için eserlerde gerekirse kısaltma ve sadeleştirme yoluna gidilerek bu eserlerden yararlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1984). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- _____. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 6, (16), 9-27.
- Akyol, S. (2010). *6. Sınıf Türkçe öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan sevgi teması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- _____. (2006). *Türkçenin zenginlikleri incelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arslan, Z. Ş. & Yaşar, F. T. (2007). Yükselen değer kavramı üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Dem Dergi, Temmuz-Ağustos-Eylül (1)*, 8-11.
- Aslan, M. (2009). *Değerler eğitiminde kahramanlardan yararlanma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Aydın, Z. (2004). *Ailede çocuğun ahlak eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Aytmatov, C. (2012a.) *Beyaz Gemi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2012b.) *Dişi Kurdun Rüyalari*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2012c.) *Gün Olur Asra Bedel*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2012d.) *Toprak Ana*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2013) *Cemile-Sultan Murat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde değer eğitiminin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçe'nin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Belet, D. & Deveci, H. (2008). VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu 2, 3, 4 Mayıs 2008 Bildiriler. *Türkçe ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi* (s. 140-170). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Bolay, S. H. (2007). *Değerlerimiz ve günlük hayat*. Dem Dergi. (1), 12-19.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F., (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem Yayınevi
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cebeci, S.(1996) *Din eğitimi bilimi ve Türkiye'de din eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Çağlayan, A. (2005). *Ahlak pusulası-ahlak ve değerler eğitimi-*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Çakan, E. (2008). *Ahmet Mithat Efendi'nin hikâyelerinde eğitim değerleri ve Türkçe*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çelikpazu, E. E. & Aktaş, E. (2011). Meb 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 6, (2) 413-424.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çetişli, İ. (2009). *Metin tahlillerine giriş/2 hikâye-roman-tiyatro*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Davy, C. (2007). *Ailenin temel işlevi, felsefe yazılarından seçme metinler* (haz: Armand Cuvillier, çev: Mukadder Yakupoğlu), İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Demircioğlu, İ., Tokdemir, M. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 6, (15), 69-88.
- Demirel, Ö. Şahinel, M. (2008). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dilçin, C. (2005), *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitiminin verilmesi ve ahlaki olgunluk ölçeği ile eğitimin sınanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca değerler eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- _____. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdem, A.R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1, (4), 55-72.

- Ergin, M. (2009). *Üniversiteler için Türk dili*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan A.Ş.
- Esmer, K. (2007). *Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında (1923-1928) çocuk dergilerindeki tahkiyeli metinlerin çocuklara değer aktarımı açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gökçe, B. (2008). *Gülten Dayıoğlu'nun çocuk öykülerinde değer eğitimi ve öykülerin Türkçeye katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Günaydın, G. (2005). *Doğan Kardeş dergisinde çocuğa kazandırılması hedeflenen değerler ve ortaya çıkan çocuk modeli*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Güngör, E. (2010). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hökeleli, H. (1998). *Çocukta ahlâk gelişimi ve eğitimi, çocuk gelişimi ve eğitimi*, İstanbul: Ensar Neşriyat
- Hökelekli, H. (2004). Bir değer: adalet. *Dem Dergi*, (5), 132-137.
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996), *İnsan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayıncılık.
- Kaplan, M. (2000). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karasar, N. (1999) *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaşgarlı, M. (2005). *Divânü lugâti't –Türk*. Seçkin, E., Yurtsever, S. T. (Çeviri, Uyarlama, Düzenleme). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kaya, M. (2012). *Emine Işınsu'nun romanlarında değer eğitimi ve bu eserlerin Türkçe öğretimine katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Kaya, V. (2007). *Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarında temel değerler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Keskinoğlu, M. Ş. (2008). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerine uygulanan Mesnevi temelli değerler eğitimi programının ahlaki olgunluk ve saldırganlık eğilim düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kirschenbaum, H. (2000). From values clarification to character education: a personal journey, *Journal of Humanistic Counseling Education and Development*, 39, 4 - 21.

Korkmaz, Z. (2007). *Grammer terimleri sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.

Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Lickona, T. (1992). *Educating for character (how our schools can teach respect and responsibility)*, Bantam Books.

Meriç, C. (1987) Çocuk Edebiyatı Yıllığı. Şirin, M. R. (Haz.) *Çocuk Edebiyatı* (s. 3-4). İstanbul: Gökyüzü Yayınları.

MEB, (1998). *İlköğretim Okulu Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı*. Ankara: EAGED Yayınları.

MEB, (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi (6-7.sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MEB, (2006). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.

Oğuzkan, A. F. (1993). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özbay, M. & Tayşi, E. (2011). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Türkçe öğretimi ve değer aktarımı açısından önemi. [Elektronik sürüm] *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*. 1, (1), 21-31.

Özensel, E. (2005). *Çokkültürlü vatandaşlık*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Özgen, S. (2005). *İlköğretim 1. kademe Türkçe ders kitaplarında değerlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sarı, M. (2011). *Türk dili ders kitabı*, Ankara: Okutman Yayıncılık,

Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Sert, G., Kurtoğlu, M., Akıncı, A., Seferoğlu, S., (2012), Öğretmenlerin Teknoloji Kullanma Durumlarını İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış: Bir İçerik Analiz Çalışması, *Akademik Bilişim, 1-3 Şubat 2012, Uşak Üniversitesi, Uşak*.

Sever, S. (2003), *Çocuk ve edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Seyyar, A. (2004). *Davranış bilimleri terimleri sözlüğü*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Solak, M. & Yaylı, D. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarının türler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2, (9).
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şenol, M. (1999) İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na göre okuma eğitimi. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. (3), 97-105.
- Şirin, M. R. (1994). *99 soruda çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- TDK. (2013, Haziran). *Türk Dil Kurumu güncel sözlük*. <http://www.tdk.gov.tr> adresinden 10 Haziran 2013 tarihinde erişildi.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tekin, M. (2011). *Roman sanatı-romanın unsurları -1* (9. baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Temizyürek, F. & Balcı, A. (2006). *Cumhuriyet dönemi ilköğretim okulları Türkçe programları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tezcan, M. (1997). *Türklerle ilgili stero tipler (kalıp yargılar) ve Türk değerleri üzerine bir deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Uçar, S. (2009). *Sosyal Bilgiler programındaki değerlerle ilgili kazanımlara yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Varış, F. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Yaman, H., Taflan S. & Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 7, (18), 107-120.
- Yıldız, C. (Ed.). (2008). *Yeni öğretim programlarına göre kuramdan uygulamaya Türkçe öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2011). *Roman sanatı ve toplum*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 8, (19), 207-223.
- Yüksel, S. (2005). Kohlberg ve ahlak eğitiminde örtük program: Yeni ilköğretim programlarında yer alan ahlaki değerleri kazandırma için bir açılım. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. 5(2), 329-338.

Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımali kelimeler*. Ankara: TDK Yay.

